

**TÜRKİYE'DE ANAYASA HAZIRLIK SÜREÇLERİNİN
ULUSAL BASINA YANSIMALARI
(1921, 1924, 1961, 1982)**

Esra TAŞDELEN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILÂP TARİHİ
ANABİLİM DALI
TEZ YÖNETİCİSİ**

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

2018

(Her Hakkı Saklıdır)

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

Esra TAŞDELEN

**TÜRKİYE’DE ANAYASA HAZIRLIK SÜREÇLERİNİN
ULUSAL BASINA YANSIMALARI
(1921, 1924, 1961, 1982)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN**

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.Erdal AYDOĞAN danışmanlığında, Esra TAŞDELEN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Anayasa Hazırlık Süreçlerinin Ulusal Basına Yansımaları (1921-1924-1961-1982)” adlı bu çalışma 25/07/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof.Dr.Erdal AYDOĞAN

Jüri Üyesi : Prof.Dr.S.Esin DAYI

Jüri Üyesi : Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin KALEMLİ

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 25/07/ 2018

Prof. Dr. S.Esin DAYI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

“Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Türkiye’de Anayasa Hazırlık Süreçlerinin Ulusal Basına Yansımaları (1921, 1924, 1961, 1982) adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönleme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Tarih : 25.07.2018
Adı Soyadı : Esra TAŞDELEN
İmza :

ÖNSÖZ

İnsanoğlu, var olduğu ilk günden beri, çeşitli kurallar koyarak bir arada yaşamanın mümkün olduğunu fark etmiş, insan-toplum ilişkisinin ayrılmaz bir bütünün parçalarını teşkil ettiğinden, oluşturulan hukuk kuralları sayesinde ise yeni bir düzen oluşturmuştur. Devletin en önemli unsurlarından biri olan kanun ve nizam, oluşturulan anayasalar sayesinde belirli bir çerçeve ile açıklanmıştır. Nitekim Montesquieu “*Kanun, nizam ve asayiş devletin vasıflarını ölçecek temel unsurdur*” diyerek kanunun ne derece önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Hukuk kurallarının en üstünde yer alan ve kanunların esasını teşkil eden anayasa ise, devlet- toplum ilişkisini düzenleyen en temel yapı taşlarından biri olmuştur. Güncelliğini her daim koruyan anayasa ve anayasa değişikliği gibi konular, anayasasının hazırlık süreçlerinin nasıl oluştuğuna ve bunun kamuoyuna nasıl yansıtıldığı dair çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Anayasa hazırlık süreçlerinin Türk basınına yansması başlığı kullanılarak bu sürecin gazetelere nasıl yansıdığı ve toplumda nasıl bir akis uyandırdığı yine basın yoluyla incelenmeye çalışılmıştır. Toplum mühendisliğinde önemli bir güce sahip olan basının bu süreçte nasıl bir tutum sergilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında anayasa kavramı, türleri ve tarihsel seyri üzerinde durularak, anayasa genel hatları ile ele alınmıştır. Birinci Bölüm’de; Osmanlı Devleti’nde anayasa gelişim sürecinin nasıl cereyan ettiği, hangi süreçlerden geçilerek Cumhuriyet’e gelindiğine dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Zira burada atılan her adım gelecekte yaşanılacak olan silsilenin başlangıcı olarak görülmüştür.

İkinci Bölüm’de ise; Osmanlı Devlet’inden Cumhuriyet’e geçiş serüvenine değinilerek yeni bir döneme geçiş yapılmıştır. Bu dönemde 1921 ve 1924 anayasalarının hazırlık süreçlerinin basına nasıl yansıtıldığı üzerinde durulmuştur. 1921 ve 1924 Anayasaları dönemin önde gelen gazeteleri esas alınarak incelenmiştir. 1921 Anayasası’nın hazırlık süreci ile ilgili dönemin gazetelerinde herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Bunun nedeni ise dönemin konjonktürel yapısından kaynaklanmakta olduğu belirlenmiştir.

Üçüncü ve Dördüncü Bölümlerde ise, Askeri müdahale sonucu oluşan 1961 ve 1982 Anayasası ise dönemin en önde gelen gazeteleri esas alınarak incelenmiş ve anayasa hazırlık süreçleri arasında farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tez konusunun tüm anayasaları kapsamış olması çalışmanın boyutunu ifade ederken, tarihsel süreci bir bütün halinde vermesi açısından ise faydalı olacağı düşünülmüştür.

Öncelikle severek çalıştığım bu konuyu öneren, desteği ve yol göstericiliği ile daima yanımda olan tez danışmanım Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN'a çok teşekkür ederim. Enstitü Müdürü Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI'ya desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca yardımlarını, destek ve yönlendirmelerini hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Asaf ÖZKAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ'a ve diğer hocalarıma teşekkür ederim. Osmanlıca gazeteleri çevirmede yardımlarını esirgemeyen Mekselina KURNE hocama da teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma sırasında beni daima destekleyen ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Onur SEMİZ'e, Nimet YOLCU'ya, Selma SARIBAŞ'a, Büşra KAHVECİ GÜL'e, Tuğba İLLEZ'e ve Nevin Hilal ERTÜRK'e çok teşekkür ederim.

Son olarak tez çalışmam boyunca maddi manevi destekleri ile her daim yanımda olan annem Kadriye ve babam Şahin TAŞDELEN'e ve kardeşlerim Eda, Emrah, Ebubekir TAŞDELEN'e çok teşekkür ederim.

Hiçbir çalışmanın mükemmel olarak kabul edilemeyeceği bilincinden yola çıkarak, bu çalışmanın yeni çalışmalara vesile olup, fayda sağlaması dileğiyle.

Esra TAŞDELEN

Erzurum-2018

ÖZET

Anayasa, bir devletin temel yapı taşını oluşturan en önemli mihenk taşlarından birini teşkil etmektedir. Anayasa'nın tarihsel sürecine bakıldığında toplumsal bir çaba ve direnişten sonra elde edildiği görülmektedir. Haklar beyannamesinin özünü oluşturan bu belge toplumların dönüm noktaların biri olarak sayılmıştır. Osmanlı Devleti'nde 1808 Sened-i İttifak 1876'ya kadarki süreçte anayasal faaliyetler konusunda gelişmeler meydana gelmiştir. 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin kabulü ile de Osmanlı meşruti monarşiye adım atmıştır. I. Dünya Savaşı sonucunda imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'nin fiili olarak sonunu getirirken, haksız işgaller karşısında Türk halkı Milli Mücadele'yi gerçekleştirerek yeni bir sayfayı açmıştır. Milli Mücadele şartlarında oluşturulan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile milli irade egemen kılınmış ve yeni bir dönemin başlangıcı sayılmıştır. Nitekim Milli Mücadele'nin başarı ile sonuçlanmasının ardından yeni Türk Devleti'nin temelleri atılmıştır. 1924 Anayasası ile de yeni kurulan devletin temelleri hukuksal bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Çok partili hayata geçişle beraber yeni bir sürece girilmiş iktidar-muhalefet çekişmesi ve dönemde meydana gelen olaylar ilk askeri müdahalenin yaşanmasına neden olmuştur. Askeri Müdahale sonucu yeni bir anayasa hazırlığı içine girilmiş ve böylece 1961 Anayasa oluşturulmuştur. 1980'lere gelindiğinde ülkede yaşanan sıkıntılar kaosa dönüşmüş ve ikinci kez askeri müdahale yaşanmıştır. Müdahale sonucu 1982 Anayasası ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma da anayasa hazırlık süreçlerinin Türk basınına yansımaları başlığı kullanılarak 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarının hazırlık süreçlerinin basına yansımaları incelenmiştir. Böylece anayasa hazırlık süreçlerinin gazetelere nasıl yansıdığı, toplumda nasıl bir akis uyandırdığı, basın yoluyla verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Hazırlık Süreci, Türk Basını, Ulusal Gazeteler

ABSTRACT

The Constitution constitutes one of the most important milestones constituting the basic building stone of a state. When we look at the historical process of the Constitution, then it appears to have been obtained. This document, the essence of the declaration of rights was counted as one of the turning points of the societies turning points of the societies. 1808 Sened-i İttifak in the Ottoman State Up to 1876, the process of development of constitutional activities has come to fruition. 1876 the Ottoman constitutional monarchy has taken steps with the adoption of the Kanun-ı Esasi dated. I. World The end of the Mondros Armistice Ottoman Empire, signed at the end of the war, Turkish people in the face of unjust occupations realized a new struggle has opened the page. With the 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu established under the conditions of National Struggle the national will has become dominant and a new era has begun. As a matter of fact, After the successful completion of the struggle, the foundations of the new Turkish State were laid. With the 1924 Constitution, the foundation of the newly established state is built on a legal ground It was. Multiparty life was entered into a new process together with transition power-opposition conflict and events that took place during the period caused the first military intervention to happen It has been. The result of the military intervention was put into preparation for a new constitution, Constitution was established. When it came to the 1980s, the troubles in the country turned into chaos and military intervention for the second time. The result of the intervention was the 1982 Constitution.

In this study, the process of preparation of the constitutions 1921, 1924, 1961 and 1982 in the preparation process of constitutions. Thus, how the constitutional preparation processes are reflected in the newspapers, waked, tried to be given through the press.

Key Words: Constitutional Preparatory Process, Turkish Press, National Newspaper

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	VII
KAYNAKÇA	VIII

GİRİŞ: ANAYASA DÜŞÜNCESİ	1
A-Kavram Olarak “Anayasa”	1
B- Anayasa Türleri.....	3
C- Anayasacılığın Tarihsel Gelişimi	5

I.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ANAYASAL GELİŞMELER

A- Sened-i İttifak (1808)	8
B- Tanzimat Fermanı (1839)	14
C- Islahat Fermanı (1856)	20
D- I. Meşrutiyet, 1876 Kanun-ı Esasi ve Yaşanan Gelişmeler	24

II. BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASA YAPIM SÜREÇLERİNİN

ULUSAL BASINA YANSIMASI

A- GEÇİŞ DÖNEMİ ANAYASASI: 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE	35
1- Osmanlı Devleti'nden Yeni Türk Devleti'ne Geçiş	35
2- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması	37
3- 1921 Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nun Hazırlanışı	41
4- 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun İçeriği ve Önemi	47
5- 1921 Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler	49
B-TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK ANAYASASI: 1924 ANAYASASI	50
1-1924 Anayasası'nı Hazırlayan Etkenler	50
2- 1924 Anayasası'nın Hazırlanışı	52
3- 1924 Anayasası'nın İçeriği ve Önemi	56
4- 1924 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler	59

III.BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALE SONUCU OLUŞAN 1961 ANAYASASI'NIN HAZIRLIK SÜRECİNİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

A- 1961 ANAYASASI	63
1- 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile Yeni Bir Döneme Geçiş	63
2- 1924 Anayasasının Tadili ve Geçici Anayasanın Yayınlanması	66
3- Yeni Anayasa İçin Hazırlanan Ön Tasarılar ve Anayasa Komisyonu	72
4- Kurucu Meclis'in Oluşturulması	92
5- Anayasanın Halkoyuna Sunulması	102
6- 1961 Anayasası'nın İçeriği ve Önemi	111
7- 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler	114

IV.BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALE SONUCU OLUŞAN 1982 ANAYASASI'NIN HAZIRLIK SÜRECİNİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

A- 1982 Anayasası	119
1- 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ve Milli Güvenlik Konseyi	119
2- Kurucu Meclis'in Oluşturulması ve Danışma Meclisi	127
3- Halkoylaması	137
4- 1982 Anayasasının İçeriği ve Önemi	150
5- 1961 ve 1982 Anayasasının Karşılaştırılması	153
SONUÇ	156
EKLER	163

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
AYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Bkz	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
Haz	: Hazırlayan
HSYK	: Hakimler Savcılar Yüksek Kurumu
İSAM	: İslam Araştırmaları Dergisi Merkezi
İÜEFY	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Org	: Orgeneral
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurumu
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGS	: Türk Gazeteciler Sendikası
TMMOB	: Türk Mühendis Mimar ve Odaları Birliği
TİBK	: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetli
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu
YSK	: Yüksek Seçim Kurumu

KAYNAKÇA

A. RESMÎ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Düstur

Resmi Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları I-IV

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

B. SÜRELİ YAYINLAR

1. Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Hakimiyet-i Milliye

Hürriyet

Milliyet

Tercüman

Türkiye

Ulus

Vatan

Yeni İstanbul

2. Dergiler

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Belleken

Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi

Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi

İslam Araştırmaları Dergisi

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

C. SÖZLÜK

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

EJDER, Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

YELBAŞI, Cengiz, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü (Fransızca-İngilizce-Almanca Karşılıklarıyla)**, Sim Matbaacılık, Ankara, 2014.

D. ARAŞTIRMA ESERLER

1. Kitaplar

ABADAN, Yavuz – SAVCI, Bahri, **Türkiye’de Anayasal Gelişmelere Bir Bakış**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1959.

Anayasa, Görüşler ve Taslak, (Haz: Yaşar Gürbüz), Ekin Yayınları, İstanbul, 1982

Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet V**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.

AKIN, İlhan, **Kamu Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1974.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

AKIN, Rıdvan, **Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

AKŞİN, Sina, **31 Mart Olayı**, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1973.

ALKAN, Türker, **12 Eylül ve Demokrasi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1986.

ARMAĞAN, Servet, **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul,

ARMAĞAN, Servet, **En son Değişiklikler: 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Eski Anayasalarımız**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010.

ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2009.

- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk**, (Haz: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
- ATEŞ, Turan, **Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim**, Betaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni I**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- AYBAY, Rona, **Karşılaştırmalı 1961 Anayasası**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1963.
- AYIŞIĞI, Metin, **Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **Esas Teşkilat Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1960.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- BOZKURT, Abdurrahman, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.
- BOZKURT, Enver, **Hukukun Temel Kavramları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.
- BOZKURT, Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi (Osmanlı Devleti'den Türkiye Cumhuriyetine Resepsiyon süreci: 1839-1939)**, TTK Basımevi, Ankara, 1996.
- CİN, Halil – AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi I**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1989.
- ÇAVDAR, Tefik, **Türk Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.
- ÇETİNER, Selahattin, **Çöküş Yılları: II. Abdülhamit, Jön Türkler, İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, 2008.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi V**, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1972.
- DERDİMAN, Ramazan Cengiz, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni**, Alfa aktüel Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa ve Özgürlük**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.

- ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Hukuk Yayınları, Ankara, 2016.
- EREN, Ahmet Cevat, **Tanzimat Fermanı ve Dönemi**, (Haz. Alişan Akpınar), Derin Yayınları, İstanbul, 2007.
- EROĞUL, Cem, **Anatüzüğe Giriş: Anayasa Hukukuna Giriş**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2012.
- ERYILMAZ, Bilal, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017.
- FENDOĞDU, Hasan Tahsin, **Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2009.
- FERİDUN, Server, **Anayasalar ve Siyasi Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962.
- JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros’tan Mudanya’ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, TTK Yayınları, Ankara, 1970.
- GİRİTLİ, İsmet – SARMAŞIK, Jale, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Nüve Matbaası, Ankara, 1968.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet**, Goloğlu Yayınları, 1973.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken I**, TTK Basımevi, Ankara, 1959.
- GÖREN, Zafer, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.
- GÖRÜRYILMAZ, Mustafa, **Türklerde Anayasa Hukukunun Gelişimi**, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri Yayınları, Ankara, 2007.
- GÖZLER, Kemal, **Hukukun Temel Kavramları**, Ekin Yayınları, Bursa, 2010.
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000.
- GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınları, Bursa, 2011.
- GÖZTEPE, Ece – ÇELEBİ, Aykut, **Demokratik Anayasa(Görüş ve Öneriler)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref – KİLİ, Suna, **Türk Anayasa Metinleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

- GÖZÜBÜYÜK, Şeref – SEZGİN, Zekai, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1957.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Açıklamalı Türk Anayasaları (Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişikler)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi I**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- Halk Oylaması Sonuçları (2007, 1988, 1987, 1982, 1961)**, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Basımevi, Ankara, 2008.
- İBA, Şeref, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006.
- KABOĞLU, İbrahim Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitabevi, İstanbul, 2006.
- KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- KARATEPE, Şükrü, **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İz yayıncılık, İstanbul, 2009.
- KAYNAR, Reşit, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK Basımevi, Ankara, 1985.
- KOC AOĞLU, Mehmet, **Anayasa Hukuku**, YÖK Matbaası, Ankara, 1998
- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.
- KUBALI, Hüseyin Nail, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, Tan Matbaası, İstanbul, 1960.
- LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017.
- MARDİN, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ODYAKMAZ, Zehra – KAYNAK, Ümit – ERCAN, İsmail, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- OĞULUKYAN, Georg, **III. Selim, IV. Murat, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa**, İÜEFY, İstanbul, 1972.

OĞUZ, Ahmet, **Birinci Meşrutiyet Kanun- Esasi ve Meclisi Mebusan**, Grafiker Yayınları, İstanbul, 2010.

OKANDAN, Recai G., **Amme Hukukumuzda Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet Devirleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1946.

OKANDAN, Recai G., **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1959.

ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1942.

ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları I**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1945.

ORTAYLI, İlber, **Batılılaşma Yolunda**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006.

ÖZBUDUN, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

ÖZÇELİK, Selçuk, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983.

ÖZER, Atilla, **Türk Anayasa Hukuku: Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak Yayınları, İstanbul, 1968.

SARIBAY, Ali Yaşar – KALAYCIOĞLU, Ersin, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali I**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004.

SHAW, Stanford J. – SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, E Yayınları, İstanbul, 2006.

SOFUOĞLU, Ebubekir, **Islahatlar ve I. Meşrutiyet**, Gökkubbe Yayınevi, İstanbul, 2004.

SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1979.

SUCU, Mehmet, **12 Eylül Yasakları**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

- SUNAY, Cengiz, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- ŞAHİN, Engin, **Cumhuriyet Anayasaları (1921.1924,1961,1982)**, Beta Basım, İstanbul, 2002.
- TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, MEB Basımevi, İstanbul, 1991
- TANÖR, Bülent – YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- TANÖR, Bülent, **İki Anayasa**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, Beta Basımevi, İstanbul, 2004.
- TİKVEŞ, Özkan, **Anayasa Hukuku**, Acargil Matbaası, İzmir, 1982.
- TOPARLI, Recep, **Sivas Kongresi Tutanak ve Belgeleri**, CÜSAM Yayınları, Sivas, 2010
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlanı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1959.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- TUNÇ, Hasan – BİLİR, Faruk – YAVUZ, Bülent, **Türk Anayasa Hukuku**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.
- TUNÇ, Hasan, **Anayasa hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi II (Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

USLU, Ferhat, **Anayasa Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001.

WHEARE, K. C., **Modern Anayasalar**, (Çev: Mehmet Turhan), Değişim Yayınları, İstanbul, 1984.

YILMAZ, Faruk, **Türk Anayasa Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2003.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

2. Makaleler

AKDAĞ, Mustafa, “*Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri (1730-1839)*” , **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, XIV/23 (1970), s. 51-61.

AKŞİN, Sina, “*Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması*”, **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVI/27(1994), s. 115-123.

AKYILDIZ, Ali, “*Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye*”, **İSAM**, İstanbul, XXVIII (1988), s. 250-251.

AKYILDIZ, Ali, “*Sened-i İttifak’ın Tam Metni*”, **İSAM**, İstanbul, 2 (1998), s.210-222.

AKYILDIZ, Aybars, “*Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, LIII/2 (2004), s. 61-80.

BEYDİLLİ, Kemal, “*II.Mahmut*”, **İSAM**, İstanbul, XXVII,(1988),s. 352-357.

ÇİYDEM, Erol – Özdemir, Yavuz, “*Kavrama Dayalı Tarih Dönem Anlatımına Yönelik Bir Çalışma (Tanzimat Dönemi Örneği)*”, **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi**, VI/12 (2015), s. 81-100.

DÜNDAR, Lale, “*12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri*”, **Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, 12 (2016), s. 125-154.

HANİOĞLU, M. Şükrü, “Jön Türkler”, **İSAM**, İstanbul, XXIII (1988), s. 584-587.

İNALCIK, Halil, “*Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”, **Belleten**, XXVIII/112 (1964), s.603-622.

İNALCIK, Halil, “*Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri*”, **Belleten**, XXVIII/112 (1964), s. 623-690.

ÖNSOY, Rıfat, “*Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, IV/1 (1986), s. 24-37.

ÖZÇELİK, Selçuk, “*Sened-i İttifak*”, **İÜHFİM**, XXIV/1-4 (1959), s. 1-12.

TUĞLUOĞLU, Fatih, “*CHP’nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 60 (Bahar 2017), s. 277-310.

3. Tezler

ARIKAN, Halil Volkan, **Demokratik Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının ve Sorunlarının 1961 Anayasasının Oluşumuna Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

GÜMÜŞEL, Günseli, **The Times Gazetesine Göre Tanzimat Dönemi (1838-1878)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2010.

GİRİŞ: ANAYASA DÜŞÜNCESİ

A- Kavram Olarak “Anayasa”

Anayasa; devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel organlarını, bunların birbirleri ile ilişkilerini¹, kişilerin devlete karşı, devletin kişilere karşı olan hak ve görevlerini düzenleyen en üstün yasadır.² Batı dillerinde “ana kuruluş” anlamına gelen “constitution”³ sözcüğünün Türkçeye aktarımı Osmanlı Devleti’nde Kanun-ı Esasî (Temel Yasa), Milli Mücadele yıllarında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu⁴ (20 Ocak 1921) ve Cumhuriyet döneminde 1924 Esas Teşkilat Kanunu (Temel Örgütleniş Yasası), 1961 ve 1982’de “Anayasa” şeklinde olmuştur.⁵

Tanımdan anlaşılacağı üzere anayasa, devlet teşkilatını, siyasi iktidarın yapısını, işleyiş biçimini ve kişilerin temel hak ve özgürlüklerini düzenleyip garanti altına alan en önemli temel hukuk metnidir.⁶ Del Vecchio’nun tabiriyle, “*hukuk, toplumsal bünyenin omurgası ise, hukukun omurgasını da anayasa oluşturur.*”⁷

Türkçe’deki “anayasa” kelimesi artık yerleşmiş olmakla beraber, bu kelime ifade edilmek istenen kavramı tam olarak karşılamamaktadır. Çünkü, “temel kanun” anlamına gelen bu birleşik kelime, kolayca anlaşılabilceği gibi, “kanunların anası” çağrışımı da yapmak da olduğundan, konuyla ilgilenenlere “anayasa”nın bir ülkenin hukuk sisteminin kaynağı olduğunu düşündürmeye elverişlidir. Oysa, bir anayasa kanunların kendisinden türetildiği bir kaynak olmayıp, esas itibarıyla siyasal alana ilişkindir ve insan hakları ve devlet örgütlenmesinin dayandığı ilkeleri gösterir.⁸

Anayasa, anayasayı ihdas eden siyasal güçlerce belirlenen siyasal bir kararın ürünüdür. Anayasa hem hukuki, hem siyasal sonuçları olan bir olgudur. Bu sebeple

¹Cengiz Yelbaşı, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü(Fransızca-İngilizce-Almanca Karşılıklarıyla)**, Sim Matbaacılık, Ankara, 2014, s. 53.

² Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s.58.

³ Şeref İba, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar(100 Soruda)**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 1.

⁴ **Düştur**, 3. Tertip, C. I, s. 196-199

⁵ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, Beta Basımevi, İstanbul, 2004, s. 136.

⁶ Ramazan Cengiz Derdiman, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni**, Alfa aktüel Yayınları, 2006, İstanbul, s. 3.

⁷ Ş. İba, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar(100 Soruda)**, s. 2.

⁸ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011, s.31.

anayasa, hukuki bilinci ve siyasal hayatı etkileyen ortaklığı ve devletin birliğini yansıtır.⁹

Burada iki kavram çıkar karşımıza “anayasal devlet” ve “anayasalı devlet” bu iki kavramı birbirinden ayıran en önemli faktör anayasanın siyasi niteliğidir.¹⁰ Anayasal devlet, kuruluş ve işleyişi anayasal kurallara dayanan devlettir. Başka bir ifadeyle, anayasa hükümlerinin gerçek anlamda işlerlik kazandığı devlete, anayasal devlet denilmektedir. Anayasal devlette devletin iktidarını sınırlandıran, kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alan kurallar mevcuttur. Anayasalı devlet ise, anayasal kuralları bulunmasına rağmen, devletin işleyişinde bu kurallara riayet edilmediği zamanlarda olabilmektedir.¹¹

Giovanni Sartori, devlet ile anayasa arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: Anayasalar belirli politikaları öngören ve bu amaçla emir ve yasaklar getiren metinlerden ziyade, devletin karar-verme süreçlerini yapılandıran ve düzene sokan araçlardır. Anayasalar normlarla nelerin meydana getirilebileceğini değil, bilakis normların nasıl yapılacağını belirtmesi gerekmektedir. Buna binaen, anayasaların "nötr" olmaları gerekir. Esasen, başta devlet olmak üzere hiç bir organizasyon sırf buyurucu hükümlerle işleyemez; ayrıca amaca uygun uyarıcıları içeren kurumlara da ihtiyaç vardır. Tüm bunlara rağmen anayasal mühendisliğin başarısı kesin değildir.¹² Çünkü anayasaların her konuyu düzenleme çabasında olması ve ayrıntılı hükümlere yer vermesi bazı sakıncalar meydana getirmektedir. Ülkede sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi şartların değişmesi mevcut anayasanın güncellemesini beraberinde getirir. Böylelikle sosyal hayatın dinamizmine hukuksal düzeninde adapte olması şarttır.¹³

“Anayasa” terimi bugün başlıca üç anlam içermektedir. Birinci anlam olarak anayasa, bir ülkedeki en üstün hukuki güce sahip resmi belgeyi ifade etmektedir. İkinci anlamı, bir ülkede belli bir anda fiilen var olan devlet sisteminin niteliğini belirtir. Buna “yaşayan anayasa” da denilebilir. En geniş anlam da anayasa, resmi anayasanın yanında, onu tanımlayan diğer ilgili mevzuatı, teamülleri ve yargı kararları olduğu kadar, devlet sistemini şekillendiren siyasi, iktisadi ve kültürel etkenlerin tümünü içinde

⁹ Ece Göztepe-Aykut Çelebi, **Demokratik Anayasa(Görüş ve Öneriler)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11.

¹⁰ E. Teziç, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, s. 4.

¹¹ Hasan Tunç- Faruk Bilir-Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.5.

¹² Mustafa Erdoğan, **Anayasa ve Özgürlük**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 29.

¹³ Enver Bozkurt, **Hukukun Temel Kavramları**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 57.

barındırır. Son olarak anayasa devletin sınırlanması düşüncesini ifade eder ki buna “anayasacılık” denir.¹⁴

Anayasalar bulundukları ülkenin temel kanunları olup, normlar (kurallar) hiyerarşisinin en üstünde yer almaktadırlar. Devlet adı verilen siyasi müessesenin mevcut olduğu her ülkenin mutlaka bir Anayasa'sı vardır. Çünkü devletin kuruluşunu ve işleyişini sağlayan temel kurallar bütünü olarak geniş anlamda anayasa, oluşum gereği bulunmak zorundadır.¹⁵

B- Anayasa Türleri

Anayasa, normlar hiyerarşisinin en üst noktasında yer alan kanunlardan farklı ve daha zor usullerle meydana getirilen ve değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünüdür.¹⁶ Anayasaları çeşitli yönlerden bir tasnife tabi tutarsak; yapılarına göre Maddi Anlamda Anayasa ve Şekli Anlamda Anayasa, biçimlerine göre Yazılı ve Yazısız (Teamüli-Geleneksel) Anayasa, değiştirilme şekline göre Sert (Katı) Anayasa ve Yumuşak Anayasa, içeriğine göre ise Kazuistik (Ayrıntılı) ve Çerçeve Anayasa şeklinde sınıflandırılır.¹⁷

Maddi Anlamda Anayasa, devletin kuruluşunu, işleyişini, mahiyetini, devlet organlarını ve bu organlar arasındaki ilişkiyi, siyasi hayatı, kişilerin hak ve hürriyetlerini düzenleyen, hukuki kurum ve kuralların tümünü ifade eder.¹⁸ Şekli anlamda anayasa ise, anayasa adı altında toplanan resmi belgelerin bütünüdür. Bu belgelerde yer alan tüm kurallar şekli anlamda anayasayı oluşturur. Genellikle, anayasa da bulunan kurallar, diğer hukuk kurallarından farklı şekil ve usullere dayanılarak yapılan, değiştirilen veya yürürlüğüne son verilen kurallardır.¹⁹

Yazılı Anayasalar, anayasal kuralların yazılı resmî bir belge hâline getirilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Diğer deyişle, bir ülkede anayasa adı verilen resmî belgede yer alan hukuk kurallarının tümü yazılı anayasayı meydana getirmektedir. Bu anlamda yazılı anayasa, ülkede yer alan hukuk kurallarının en üstünüdür ve genellikle diğer hukuk kurallarından farklı usul ve şekillere tabidir. Günümüz anayasalarının

¹⁴ M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 31.

¹⁵ H. Tunç- F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 4.

¹⁶ Kemal Gözler, **Hukukun Temel Kavramları**, Ekin Yayınları, Bursa, 2010, s. 32.

¹⁷ H. Tunç- F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 6.

¹⁸ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2006, s. 4.

¹⁹ Ş. Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, s. 4.

tamamına yakını artık yazılı anayasadır. Dünyanın ilk yazılı Anayasa'sı olarak 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasa'sı kabul edilmiştir. Daha sonra 1791'de Fransız Anayasa'sı kabul edilmiştir. İsviçre'de halen yürürlükte olan anayasa ilk olarak 1848 yılında yapılmış olup 1874'te önemli değişikliklere uğratılmış anayasadır. Bizde ise ilk yazılı Anayasa, Osmanlı Devleti'nde "Kanun-ı Esasi" (1876 Anayasa'sı), Millî Mücadele döneminde 1921 tarihli "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" (1921 Anayasa'sı) dır. Cumhuriyet Döneminde ise 1924 tarihli "Esas Teşkilat Kanunu" (1924 Anayasa'sı), daha sonra ise 1961 ve 1982 Anayasaları kabul edilmiştir.²⁰

Yazısız Anayasa, Yazılı Anayasa karşılığı olarak, yazısız olması ile nitelendirilir. Ancak, Yazılı Anayasa ile yazısız anayasa arasında temel fark şudur. Yazılı anayasa gücünü, bunu yapmağa yetkili organdan aldığı halde, Yazısız Anayasa, zaman içinde, belli bir toplumda sürekli biçimde tekrarlanan davranışlar sonucu, bu davranış biçimlerine uyulmasının zorunlu olduğu kanaatinin yerleşmesi ile meydana gelmiştir. Yazısız anayasanın oluşmasında, Yazılı Anayasanın yapılmasından farklı olarak yetkili bir makam yoktur, zaman içinde kendiliğinden oluşur. Kendiliğinden oluştukları için yine zamanla aynı biçimde değişirler.²¹ Böylelikle Yazısız anayasalar sürekli oluşum içindedir. Örnek vermek gerekirse, İngiliz Anayasası yazılı bir anayasa değildir. Belirli bir takım hak belgelerinden ve bireylerin haklarıyla ilgili olarak mahkemelerin vermiş olduğu kararlardan oluşan ve yazılı bir bütün haline getirilmemiş bu hakların varlığı, belirli bir anayasa yapıcının kudretine dayanmamakla beraber belirli bir yerleşik anlayış ve siyasi örf ve teamüllere dayandığı için anayasa olarak kabul edilirler.²²

Anayasaların yumuşak yahut katı olmasının belirlenmesinde metinlerinde yer alan maddelerin değişiklik usulleri esas alınır. Buna göre bir anayasanın sahip olduğu kuralların, bağlı olduğu hukuk sisteminde yer alan kanunların maddelerinin değişiklik şartları ve değişiklik yapan organın aynı olması durumunda o anayasa yumuşak olarak adlandırılır. Eğer, anayasa maddelerinin değişebilmesi için özel bir takım zorlayıcı şartlar sunulmuşsa, yasama organının çalışması bu durumlarda nitelikli çoğunluklara bağlanmışsa, o zaman Sert Anayasa kavramı kullanılmaktadır. Anayasaların değiştirilme yöntemlerine göre sınıflandırılma biçimi, sert ve yumuşak anayasa olarak

²⁰ H. Tunç- F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 8.

²¹ E. Teziç, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, s. 146.

²² Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 57.

ilk kez Lord Biyc tarafından “Tarih ve Hukuk Bilimi Üzerine Çalışmalar” adlı kitapta yapılmıştır.²³

Yazısız anayasalar, mahiyetleri gereği yumuşak niteliktedirler. Örneğin İngiliz anayasası, yazısız olması itibarıyla bir Yumuşak Anayasadır. Ancak Yazılı Anayasa olmakla birlikte yumuşak olan anayasalar da vardır. Bir Yazılı Anayasa’nın yumuşak nitelikte olması iki şekilde mümkündür. Anayasa, ya açıkça normal kanunlar gibi değiştirilebileceğini hükme bağlar; ya da değiştirme konusunda hiçbir hüküm içermez. Birinci duruma 1963 Singapur Anayasası örnek gösterilebilir. İkinci duruma örnek olarak ise, 1929 Vatikan, 1956 Sudan ve 1967 Irak Anayasaları gösterilebilir. Bu anayasalar değiştirilme usullerini düzenlemediklerinden adi kanunlar gibi değiştirilebileceklerini kabul etmek gerekir. Yumuşak anayasanın tarihsel örnekleri 1814 ve 1830 Fransız Şartları, 1848 İtalyan, 1918 Sovyet, 1909 Güney Afrika ve 1975 Çin Anayasası olarak gösterilebilir.²⁴

Kural olarak Yazılı Anayasaların büyük bir kısmı Sert Anayasa niteliğindedir. Her kuralın bir istisnası olduğu gibi bazı Yazılı Anayasalarında yumuşak anayasa niteliğinde olduğu görülmektedir. Örneğin, 1921 Anayasası yazılı olmasına rağmen değiştirilme usulü bakımından hiçbir kural içermediğinden Yumuşak Anayasa nitelikte olduğu belirtilirken, 1982 Anayasası Sert Anayasa olarak nitelendirilmiştir. Sert Anayasa olabilmesinin değişik yolları vardır. Bunlar; üye tamsayısının salt çoğunluğu kuralı, nitelikli çoğunluk kuralı, halkoylaması, değiştirilemeyecek maddeler, süre yasağı, dönem yasağı şeklinde ifade edilebilir. Süre yasağına ve dönem yasağı örnek olarak; 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasası kendisinin 1808 senesinden önce değiştirilmesini, 1958 Fransız Anayasası Cumhurbaşkanı vekalet edildiği dönemlerde Anayasanın değiştirilmesini yasaklanmıştır.²⁵

C- Anayasacılığın Tarihsel Gelişimi

Anayasalar birden bire ortaya çıkan belgeler değildir. Mutlak monarşilerin getirdiği anti demokratik yönetim tarzlarına karşı duruş düşüncesini anayasalarla uygulamaya geçirmek, anayasacılık kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu kavram,

²³ K. C. Wheare, **Modern Anayasalar**, (Çev: Mehmet Turhan), Değişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 21-23.

²⁴ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Yayınları, Bursa, 2011, s. 15.

²⁵ K. Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 16.

Avrupa'da mutlakiyetçiliğin gerilemesi devlet gücünün teknikleri konusunda bir arayışlar sürecinin ürünü olarak tanımlanmıştır.²⁶

Anayasacılık hareketleri deyimiyle, devlet düzeninin, insan hak ve özgürlüklerinin yazılı belgelerle yaptırıma bağlanması amacına yönelik çetin tarihsel mücadeleler akla gelmektedir. Öyleyse anayasalara, bu türden mücadele ve gelişmelerin bir sonucu olarak bakılmalıdır. Böyle olunca, anayasaların arka planı ve altında yatan toplumsal, ekonomik ve siyasal gerçekler daha iyi anlaşılabilmekte ve anayasal hükümler daha uygun yorumlanabilmektedir. İnsanlık tarihinde yaşanan bir dizi olgusal ve düşünsel tarih olaylarının sonucunda ortaya çıkan kazanımlar, anayasacılık hareketleri başlığı altında toplamak mümkündür. Sonuç olarak anayasalar, anayasacılık hareketinin bir belgeye dönüşmüş sonucu olarak değerlendirilmelidir.²⁷

Kıta Avrupa'sında, Orta Çağ'ın sonlarından başlayarak gelişmekte olan burjuvazi, toplumda en üstün durumuna gelince, mutlak monarşilere ve feodal düzenin ayrıcalıklarına son verip, siyasi iktidarı sahiplenmek, öte yandan da hak ve özgürlükleri güvence altına almak amacıyla yazılı bir anayasa ihtiyaç olarak görülmeye başlanmıştır²⁸. Böylece, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da başlamış ve dünyaya yayılmıştır. Ancak, ülkelerin anayasalı monarşilere geçişi XIX. yüzyılda, demokratik anayasacılığa geçişleri ise, XX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Anayasacılık hareketleri tamamlanmış olan bir süreç değildir. Günümüz anayasaları, en başta küreselleşme gibi yeni bir takım olgu ve akımlara uyum sağlama konusunda sıkıntılar yaşamaktadır.²⁹

Dünyada genellikle, İngiliz tarihinin 1215 Magna Carta Libertatum'u anayasacılık hareketlerinin sıfır noktası olarak kabul edilmektedir. Anayasacılık hareketlerini yazılı anayasalar yönünden irdeleyen görüşler ise, tarihteki ilk anayasalar olan 1787 ABD ve 1791 Polonya Anayasa'ları ile Fransız İhtilali'ni anayasacılık hareketlerinin başlangıç noktası kabul etmektedir. Bu bağlamda, anayasacılık akımının fikir temelleri, John Locke'un "Sivil Hükümet Üzerine İki İnceleme (1690)" ve Montesquieu' nün "Kanunların Ruhu (1748)" adlı yapıtları ile doğrudan kaynak teşkil etmiştir.³⁰

²⁶ R. C. Derdiman, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni**, s. 6-7.

²⁷ Ş. İba, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar(100 Soruda)**, s. 4.

²⁸ E. Teziç, **Anayasa Hukuku(Genel Esaslar)**, s. 135.

²⁹ Ş. İba, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar(100 Soruda)**, s. 5.

³⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Kitabevi, İstanbul,2006, s. 2-3.

1700'lü yılların sonlarından önce devletlerin temel kuruluşlarına ilişkin yazılı hukuk kuralları muhakkak var olmuştur. Bu konuda birçok ülkede birçok kanun, ferman vs. bulunmaktadır. Lakin bunlar anayasa olarak kabul edilmemektedir. Çünkü bunlar, normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde yer almıyor ve değiştirilmeleri için kanunlardan daha zor bir usul gerekmektedir. 1700'lerin sonunda kanunların üstünde yer alan ve kanunlardan daha zor değiştirilebilen kanunların yapılmasına gerek duyulmuştur. Bunun nedeni, devlet iktidarının sınırlandırılması ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin devlet karşısında güvence altına alınması isteği olmuştur. Zira devletin temel organlarının görev ve yetkileri, anayasa tarafından düzenlenirse ve keza vatandaşların temel hak ve hürriyetleri anayasalarda sayılırsa, bu devletin sınırlandırıldığı ve vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin korunduğu anlamına gelir. Keza bu organ da sadece Anayasanın kendisine verdiği yetkileri kullanabilir. Bu durumda kanun koyucu organ dahi, sınırlandırılmış olur. Böylece devlet iktidarı sınırlandırılmış ve vatandaşların temel hak ve hürriyetleri korunmuş olur. İşte anayasacılığın özü budur. Anayasacılığın diğer bir sonucu da devletin temel kuruluşuna belli bir istikrarın kazandırılması olmuştur. Çünkü anayasada sayılan kurallara kanunlar ile her zaman dokunulamayacağı için bu kurallar uzun süre yürürlükte kalmış olacaktır.³¹

³¹ K. Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 16.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ANAYASAL GELİŞMELER

A- Sened-i İttifak (1808)

1807 yılında İstanbul'da padişah III. Selim'in yaptığı yenileşme yolundaki hareketler, başta yeniçeriler olmak üzere ulema ve bürokratlarında tepkisini çekmiştir. III. Selim Osmanlı'da yenileşme yolunda radikal kararlar alan ve bunu uygulamaya çalışan bir padişaktır. Lakin yenilik aleyhtarları Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde bir araya gelerek İstanbul'da büyük bir isyanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. İsyan neticesinde III. Selim tahtan indirilerek yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır. Bunun üzerine yenilik yanlısı Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'dan ve dağıtılan ordudan (Nizam-ı Cedid) kaçıp gelen yenilik taraftarlarını bir araya getirerek III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak ve yenileşme hareketlerinin devamını sağlamak için harekete geçmiştir. Edirne'deki Rumeli Ordusu'yla İstanbul'a gelen Alemdar Mustafa Paşa, Bâb-ı Âlî'yi basarak "Sadrazamlık Mührü"nü ele geçirmiştir. III. Selim'in öldürülmesi üzerine, IV. Mustafa tahtan indirilerek yerine II. Mahmut tahta çıkarılmıştır (28 Temmuz 1808). Alemdar Mustafa Paşa ise, II. Mahmut tarafından Sadrazam olarak seçilerek Padişah'ın en büyük destekleyicisi olmuştur.³² Bütün bu gelişmelerin akabinde Osmanlı Devleti'nde anayasa hukuku açısından ilk önemli belge olarak nitelendirilen Sened-i İttifak adlı belge ortaya çıkmıştır. Bu önemli belgenin mimarı ise Alemdar Mustafa Paşa olmuştur.³³

Osmanlı Devleti'nde merkezi otorite, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zayıflamaya başlamış ve bunu mütakiben otorite boşluğundan istifade eden halk ile devlet arası iletişimi sağlayan "Ayan" adı verilen yerel güçler meydana gelmiştir. Ayanlar devletin içine düştüğü sıkıntılı durumu kendi lehlerine çevirerek zamanla taşrada ekonomik ve siyasi bir güç haline gelerek idari otorite temsilcileri olmuşlardır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Ayanlar merkezi otoritenin karşısında etkin güç haline

³² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V**, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s. 87-88; Georg Oğulokyan, **III. Selim, IV. Murat, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa**, İÜEFY, İstanbul, 1972 s. 87; Selçuk Özçelik, "Sened-i İttifak", **İÜHFM XXIV/1-4** (1959), s. 1; Recai G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1959, s. 56; Stanford J. Shaw- Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, (Çev: Mehmet Harmancı), E yayınları, İstanbul, 2006, s. 25-26.

³³ Rıfat Önsoy, "Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, IV/1 (1986), s. 24.

gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli’de teşekkül eden bu Ayanların varlığını tanımak zorundan kalmıştır.³⁴

Alemdar Mustafa Paşa’nın Sadrazam olur olmaz yaptığı ilk iş, merkezi otoriteyi taşrada hakim kılmak olmuştur. Bunun için Anadolu ve Rumeli Ayanlarını ve hanedan temsilcilerini İstanbul’da “Meşveret-i Amme”ye davet etmiştir.³⁵ Alemdar Mustafa Paşa’yı rakip olarak gören Bulgar Ayanları ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa bu davete katılmayı reddetmişlerdir. Anadolu’nun ve Arap illerinin uzak bölgelerindeki Ayanlar ise coğrafi uzaklık nedeniyle davete icabet edememişlerdir. Arnavutluk ve Kuzey Yunanistan’ın nüfuzlu Ayanı Tepedelenli Ali Paşa ise, bir temsilci göndermekle yetinmiştir. Toplantıya katılan Ayanlar beraberlerinde küçük birer ordu getirmeyi de ihmal etmemiştir.³⁶

Ayanların toplantıya katılma oranı ve sayısı hakkında kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. İsmail Hami Danişmend’e göre, bunların sayısı yediden fazla olmalıdır.³⁷ Bernard Lewis’e göre, davet edilen ayanların ancak üçte ikisi toplantıya katılmış; buna karşılık, merkez temsilcileri olarak toplantıya katılanların sayısı daha fazla olmuştur.³⁸

Meşveret-i Amme’ye davet edilen Ayanlar, 29 Eylül 1808’de Kağıthane Köşk’ünde bir araya gelmiştir. Alemdar Mustafa Paşa Meşveret-i Amme’yi açarken yaptığı konuşmada; öncelikle yeniçerilerin durumuna değinmiş ve yeniçeri ocağının çağın gerisinde kaldığını, yeniden düzenlenmesi gerekliliği üzerinde durmuş, daha sonrada siyasi birlik mesajı vermiştir.³⁹ Meşveret-i Amme’de, Alemdar Mustafa Paşa’nın önerileri katılımcılar arasında tartışılmış ve varılan kararlar “Sened-i İttifak”⁴⁰

³⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 106; Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017, s. 48; Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri (1730-1839)”, **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, XIV/23 (1970), s. 53.

³⁵ R. G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, s. 57.

³⁶ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet V**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, s.2239-2243; Halil İnalcık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Belleten** XXVIII/112 (1964), s. 604; Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 42.

³⁷ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV**, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1972, s. 94-95.

³⁸ B. Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 106.

³⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet V**, s.2241-2242; E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 91-92.

⁴⁰ Sened-i İttifak’ın Tam metni için bkz: Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 1-3; Server Feridun, **Anayasalar ve Siyasi Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 1-4; Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın Tam Metni”, **İSAM**, İstanbul, 2(1998), s. 215.

adı verilen bir protokol de imzalanarak mühürlenmiştir (7 Ekim 1808).⁴¹

II.Mahmut, Sened'in maddelerini ağır bulup onaylamakta tereddüt ettiyse de, Baş Çuhadarı Eğriboyn Ömer Ağa'nın senedin imzalanıp daha sonra ortadan kaldırılması yönündeki tavsiyesi üzerine bir Hatt-ı Hümayun'la senedi tasdiklemiştir.⁴²

Sened-i İttifak, bir giriş, yedi şart ve bir zeyl'den (ek) oluşmaktadır. Giriş kısmında; Osmanlı Devleti'nin nizamının bozulduğu, devlet erkânı ile taşra hanedanın arasındaki ayrılık ve çatışmanın devleti zayıflattığı ve bunun herkes için büyük bir tehlike olduğuna işaret edilmiştir. Bunun için senedi imzalayan arasında bir ittifak gerçekleştirilerek; oluşan menfi durumları, müspet hale getirme gayreti üzerinde yeniden bir birliktelik oluşturulma çabası vurgulanmıştır.⁴³

Sened-i İttifak, bir takım kazanımlar getirmiştir. Bunlardan bir kısmı Padişaha ve Sadrazama yani merkeze; bir kısmı da Ayana ait olup bir kısmı da genel nitelikli kazanımlardır. Merkezin kazanımları, padişahın ve devletin otoritesini herkesin kabul etmesi (Şart 1); sadrazama itaat (Şart 4); vergi toplanmasına ilişkin emirlere uyma (Şart 3); asker ocaklarının Padişaha itaati (Şart 1, 2, ve 6); ayanların kendi toprakları dışına müdahale etmemesi (Şart 5) olarak sayılabilir. Ayanların kazanımları ise sadrazamın keyfi eylemlerinin önlenmesi (Şart 4); suçsuz ayanlara haksızlık edilmemesi; hanedan haklarının babadan oğula geçmesinin kabul edilmesi; büyük Ayanların idare alanlarının tanınması, büyük Ayanların kendilerine bağlı küçük Ayanlar üzerindeki egemenliklerinin tanınması (Şart 5). Ayanların kazanımlarına bakıldığında bunların, fiili feodal statülerine süreklilik ve hukukilik kazandırmak anlamına geldiği görülmektedir. Genel kazanımlara gelince, bazı hukukçular tarafından, Sened-i İttifak'ın merkez ve ayanları ilgilendirdiği, halkı alakadar etmediği ileri sürülmüşse de Sened-i İttifak'ta "fukara ve reaya" ile ilgili şartlar da vardır. Sened "*fukara ve reayanın himayet ve siyanetini esas*" aldığını (Şart 7) açıkça ilan ediyordu. Sened-i İttifak, "*fukara ve reaya*"nın korunmasını, "*fukara ve reaya*"nın vergilendirilmesinde ölçülü (hadd-i itidale riayet) davranılmasını (Şart 7); ve keza "*fukara ve reaya*"ya zulüm edilmemesini öngörüyordu (Şart 5 ve 7). Görüldüğü gibi Sened-i İttifak yoksulları ve yönetilen halkı da koruyucu şartlar içermektedir. "*fukara ve reaya*"yı koruyucu özel şartların yanında, Sened-i İttifak'ta genel koruyucu şartlar da vardır. Sadrazamın,

⁴¹ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, s.43; S. J. Shaw- E. K. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, s. 27.

⁴² Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet V**, s. 2243.

⁴³ Hüseyin Nail Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, Tan Matbaası, İstanbul, 1960, s. 18.

kanuna aykırı işlere girişmemesi (Şart 4); suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (Şart 5); ayaklanan kişilerin soruşturma yapılmadan idam edilmemesi (Şart 6) gibi noktalar da belirtilmiştir.⁴⁴

Sened-i İttifak'ın devamlılığını sağlamak için kabul edilen usul, “zeyl bölümü” bulunmaktadır.⁴⁵ Sened'in sonunda yer alan zeyl ile öngörülen şartların zamanla değiştirilmesini önlemek için, Sadrazam ve Şeyhülislam Makamı'na tayin olanların senedi imzalayarak göreve başlayabilecekleri kararlaştırılmıştır.⁴⁶ Sened-i İttifak'taki taahhüt, karşılıklı yeminlerle pekiştirilmiştir. Dolayısıyla güvence ve yaptırımlar manevi, ahlaki ve dini nitelikle sınırlı kalmıştır.⁴⁷ Sened-i İttifak'ın getirdiği bir takım kazanımlara rağmen ömrü fazla olmamıştır. Hiçbir güvence ve denetim mekanizması bulunmayan Sened ölü doğmuş bir belge hükmünde değerlendirilmiştir.⁴⁸ Padişahın da mutlak otoritesini sınırlandırdığı için pek benimsemediği bu Sened, getirdiği yeniliklerin yanında yönetimdeki yanlış uygulamalarla kısa zamanda bir muhalif kitle oluşturmuş; kısa bir süre sonra 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle⁴⁹ rafa kaldırılmıştır. Pek uygulama şansı bulamamakla beraber Sened-i İttifak Osmanlı Devleti'nde yetki paylaşımında ilk adım olmuştur. Devlet ilk kez kendi iktidarını sınırlandırmıştır.⁵⁰

Sened-i İttifak'ın anayasal niteliği konusunda çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sened-i İttifak tarihçiler tarafından değerlendirildiği kadar hukukçular tarafından da dikkate değer bulunmuş ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Türk hukuk ve siyasi tarihi açısından bunu olumlu bulanlar kadar olumsuz karşılayanlar da olmuştur.⁵¹

Sened-i İttifak'ı anayasal gelişmeler açısından olumlu bulanlar; Sıddık Sami Onar'a göre padişahın ve hükümetin iradesi üstünde bir hukuk kuralı oluşturduğu için “ilk amme hukuku kaidesi ve hukuk devletine doğru gidiş”⁵²; Hüseyin Nail Kubalı'ya

⁴⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 46-47.

⁴⁵ Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1973, s.35.

⁴⁶ Aybars Pamir, “*Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri*”, **AÜHFD**, LIII/2 (2004), s. 77.

⁴⁷ H. N. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, s. 49, Hasan Tunç, **Anayasa hukukuna Giriş**, Nobel Yayınları, Ankara, 1999, s. 14.

⁴⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 137-138.

⁴⁹ H. İncalcık, “*Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”, s. 609.

⁵⁰ Mehmet Kocaoğlu, **Anayasa Hukuku**, YÖK Matbaası, Ankara, 1998, s. 286.

⁵¹ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler**, s. 54-60.

⁵² Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları I**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1945, s. 141.

göre “merkezî devletin mutlakîyetinin feodal bir sistemde sınırlandırılması ve dolayısıyla mutlak monarşiden meşrutî monarşîye geçişin ilk adımı”⁵³, Orhan Aldıkaçtı’ya göre; “iktidarın müstebid karakterinin sınırlandırılması ve dolayısıyla demokrasi düzenine gidişin ilk çabası ve ilk belirtisi”⁵⁴, Yavuz Abadan-Bahri Savcı’ya göre “anayasalı devlete geçişte ilk ve önemli bir belge”⁵⁵, İlhan Akın’a göre “hukuk devleti kurma yolunda atılmış bir adım”⁵⁶, Şerif Mardin’e göre “Osmanlı Devleti’nin modern merkezîyetçi bir devlete dönüşmesi için atılmış adımlardan birisi”⁵⁷ ve Bernard Lewis’e göre de “feodal ademi merkezîyet sürecinin en yüksek noktası”⁵⁸ olarak değerlendirilmiştir.

Olumsuz karşılayanların ortak gerekçesi, Sened-i İttifak’ın itici gücü olarak kabul edilen Ayanların, yani feodalitenin, “çağdışı” niteliğidir. Örneğin Doğan Avcıoğlu’na göre, Sened-i İttifak, bir “utanç belgesi” olmasının yanında “eşkiyalığın meşrulaştırılması” dır.⁵⁹ Server Tanilli’ye göre, Sened-i İttifak, “bir ileri atılım değil, aslında merkezî otoritenin zayıflamasıyla feodaliteye doğru çözülmenin bir simgesidir.”⁶⁰ Mümtaz Soysal’a göre, “Sened-i İttifak ayanın elde ettiği hakları devlet ileri gelenlerine karşı korumak, derebeyliğini de Avrupa’daki feodalite düzeni gibi “meşrulaştırarak” hakların babadan oğula geçmesini sağlamak amacını gütmekteydi.”⁶¹ Cem Eroğul’a göre ise, “Batı’dakinin aksine bu sınırlandırmadan yararlananlar burjuvazi ile halk değil, bunların baş düşmanı olan yoz bir derebeylikti.”⁶²

Sened-i İttifak’ın hukuki niteliğini şu şekilde değerlendirmek mümkündür. Ne içeriği ne de onu ortaya çıkaran organlar açısından geleneksel Osmanlı hukuk kaynaklarına ya da bilinen monarşik anayasal belgelere (ferman, misak anayasa)

⁵³ H. N. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, s. 50.

⁵⁴ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 37.

⁵⁵ Yavuz Abadan-Bahri Savcı, **Türkiye’de Anayasal Gelişmelere Bir Bakış**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1959, s. 19.

⁵⁶ İlhan Akın, **Kamu Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1974, s. 301.

⁵⁷ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 167.

⁵⁸ B. Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 520.

⁵⁹ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni I**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 34-35.

⁶⁰ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 82.

⁶¹ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 26.

⁶² Cem Eroğul, **Anatüzüğe Giriş: Anayasa Hukukuna Giriş**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 200.

benzememektedir.⁶³ Doktrinlerin üzerinde birleştiği nokta ise, Sened-i İttifak'ın “iki taraflı bir belge”, “misak” ya da “sözleşme” olmasıdır.⁶⁴

Son olarak Sened-i İttifak, 1215 tarihli Magna Carta ile karşılaştırılmış ve bu iki belge arasında bazı benzerlikler kurulmuştur.⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya senedi, “bir çeşit Osmanlı Magna Cartası olan Sened-i İttifak”⁶⁶, İlber Ortaylı da “gecikmiş bir Magna Carta”⁶⁷ olarak tanımlamıştır. Orhan Aldıkaçtı ise, iki belge arasında Kral Yurtsuz Jean'ın Magna Carta'yla asillerin haklarını tanınması ile II.Mahmut'un Sened-i İttifak'la Anadolu ve Rumeli Ayanı karşısında iktidarının kısıtlanmasını kabul etmesi açısından benzerliğe değinmiştir.⁶⁸ Erik Jan Zürcher'e göre de “bu metin Osmanlı Magna Carta'sıdır.”⁶⁹

Sened-i İttifak, merkezi otoritenin mutlak hakimiyetine getirdiği ilk kısıtlanma olması hasebiyle, anayasal devlet düzenine yönelik gelişmelerin ilk adımı sayılmaktadır. Ali Fuat Başgil'e göre Sened-i İttifak iki şeyi açıkça ifade etmektedir. İlk olarak “bir memlekette hükümet edenler kuvvetlerini o memleket halkının veya mümessillerinin rızasından ve umumi efkarın iltihakından alırlar. Bunu temin edemezlerse zayıf ve aciz kalmaya mahkum olurlar.”, son olarak da “halk hükümetlerinin esasını teşkil eden bu hakikat Türkiye'de daha XIX. asrın başlangıcında sezilmiş ve saltanatını temin için memleketin bütün tanınmış nüfuzlu adamlarına rıza ve ilhak yolu ile kendine bağlamayı düşünmüştür.”⁷⁰ Sened-i İttifak Padişah'ın mutlak otoritesini sınırlandırma gayesi ile yazılan bir belge olması nedeniyle modern Türk Devlet'inin gelişme tarihinde “ilk amme hukuk kaidesi” sayılmıştır.⁷¹

⁶³ B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, s. 55.

⁶⁴ H. İnalcık, “*Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”, s. 609; R.G. Okandan, *Amme Hukukumuzun Ana Hatları*, s. 57; H. N. Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri*, s. 50; N.Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.121; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969, s. 273.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sina Akşin, “*Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması*”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XVI/27(1994), s. 115-123.

⁶⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 25.

⁶⁷ İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 30.

⁶⁸ O. Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, s. 36.

⁶⁹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 50.

⁷⁰ Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1960, s. 81.

⁷¹ Sıddık Sami Onar, *İdare Hukuku*, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1942, s. 141.

B- Tanzimat Fermanı (1839)

Tanzimat⁷²; düzeltme, düzenleme, nizam verme anlamına gelen “tanzim” sözcüğünün çoğuludur. Geniş anlamda Tanzimat, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde yapılan ıslahatlar için kullanılan bir kelime olmasının yanında, kavram olarak Türk siyasi, idari, iktisadi ve içtimai hayatında meydana gelen değişmeyi ve yeniden yapılanmayı içeren dönemin genel adını ifade etmiştir.⁷³ “Tanzimat” veya resmi adıyla “Tanzimat-ı Hayriyye” yani “hayırlı düzenlemeler” adıyla anılan bu hareket, Osmanlı Devleti’nde Batı’dan esinlenerek gerçekleştirilmek istenen reformları içermekle beraber, bilhassa Fransız İhtilali ile ortaya çıkan insan hakları prensiplerini Osmanlı memleketlerinde yaşayan halka da tanıtmak amacıyla girişilen büyük bir “devrim hareketi” olarak tanımlanmıştır.⁷⁴ Dar anlamda ise 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile başlayan ve 1876’ya kadar meydana gelen ıslahat dönemine verilen addır.⁷⁵

Osmanlı yönetimi tarafından Tanzimat’a kadar yapılan ıslahat çalışmalarının çoğu, çıkarları zedelenen ve bu nedenle mevcut durumun korunmasından yana tavır koyan yeniçeriler tarafından akamete uğratılmıştır. Alemdar Mustafa Paşa’nın öldürülmesi üzerine ıslahatta kararlı olan II. Mahmut’un en önemli icraatı, en önemli engel olarak gördüğü Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmak olmuştur. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının ardından Tanzimat’a giden yolda önemli bir engel kalmadığından ıslahat çalışmalarına hız verilmiştir. Böylece Batılı anlamda çağdaş bir devlet yapısı meydana getirmek amacı güden ıslahat ve reform çabalarının da dönüm noktası olmuştur.⁷⁶ Askeri alanda yapılan düzenlemeler yanında devlet yönetiminde de önemli değişiklikler yapılmıştır. Memurların tayin-terfi kaideleri, kılık kıyafet değişikliği, tımar sisteminin ilgası ve devlet görevlilerinin maaşa bağlanması, saray ve hükümet teşkilat ve teşrifatının Batılı tarzda yeniden düzenlenmesi ve bakanlık adlarının yeniden belirlenmesi gibi birçok ıslahat yer almaktadır.⁷⁷ II. Mahmut’un kurduğu devlet ve

⁷² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 1204.

⁷³ Ahmet Cevat Eren, **Tanzimat Fermanı ve Dönemi**, (Haz: Alişan Akpınar), Derin Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11; Bilal Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017, s. 96.

⁷⁴ Erol Çiydem - Yavuz Özdemir, “Kavrama Dayalı Tarihi Dönem Anlatımına Yönelik Bir Çalışma (Tanzimat Dönemi Örneği)”, **Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi**, VI/12 (2015), s. 87.

⁷⁵ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, s.1204.

⁷⁶ Kemal Beydilli, “II.Mahmut”, **İSAM**, İstanbul, XXVII,(1988),s. 354.

⁷⁷ E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 142-164.

hükümet teşkilatı Tanzimat Fermanı'yla Batılı tarzda idare hukuk esasına dayandırılmaya çalışılmıştır.⁷⁸

24 Mart 1838 tarihinde Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kurulmuştur. Meclis'in görevi, yapılması düşünülen ve "Tanzimat-ı Hayriyye" olarak adlandırılan reformların gerçekleştirilmesi amacıyla kanun ve nizamları hazırlamak ve Dâr-ı Şurâ-yı Bâbîâli, Dâr-ı Şurâ-yı Askeri'nin tanzim ettiği mazbatalara son şeklini vermektir. Ayrıca çıkardığı kanun ve nizamnamelerin uygulanıp uygulanmadığını denetleme hakkına sahipti. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'nin toplanma şeklini, kurallarını ve işleyiş tarzını belirleyen iç tüzüğü, üyelerin düşüncelerini serbestçe açıklamalarını ve kararların oy çokluğuyla alınmasını öngörmektedir.⁷⁹ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 31 Mart 1838'de ilk toplantısı yapmıştır. Padişah ise bu meclisi yasama meclisi mahiyetinde değerlendirip desteklemiştir.⁸⁰

Mustafa Reşit Paşa tarafından kaleme alınan Tanzimat Fermanı⁸¹, Sultan I. Abdülmecid'in saltanatının ilk yılında 3 Kasım 1839 Pazar günü Gülhane Köşkü önünde büyük bir merasimle okunarak ilan edilmişti. Bu merasime bütün devlet erkanı, ulema, esnaf cemiyetleri, Rum ve Ermeni Patrikleri, Hahambaşı, İstanbul'da bulunan yabancı devlet sefir ve konsolosları iştirak etmişlerdi.⁸² Hatt-ı Hümayun'u Mustafa Reşit Paşa okumuş, Padişah ise merasimi Gülhane Köşkü'nden takip etmiştir. Ferman, devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayınlandığı gibi, bir hafta sonra her eyalet valisine ve sancak mütesellimine bir ferman halinde tebliğ edilmişti. Fermanın önce sancak merkezi olan şehirlerin meydanlarında halka okunması ve daha sonra kaza ve kasaba halkına anlatılması emredilmişti.⁸³ Ayrıca Fransızcaya çevrilen nüshalar ise İstanbul'da bulunan yabancı devlet temsilciliklerine gönderilmişti. Yabancı devletlere nüshalar gönderilmesi, hukuki niteliği bakımından bir bildirim gibi telakki edilip, onlara uluslararası hukuk bağlamında bir güvence verme anlamına gelmese bile, siyasi yönden dikkat çekicidir; politik ve diplomatik güvence mesajı niteliğini taşımıştır.⁸⁴

⁷⁸ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001, s.38.

⁷⁹ Ali Akyıldız, "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye", **İSAM**, İstanbul, XXVIII (1988), s. 250.

⁸⁰ R.G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, s. 61.

⁸¹ **Düstur**, Tertip I, C. 1, s. 4-7; E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 256-258; Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 3-6; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasi Belgeler**, s. 4-6.

⁸² E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 170; Ahmet Cevad Eren, **Tanzimat fermanı ve Dönemi**, (Haz: Alişan Akpınar), Derin Yayınları, İstanbul, 2007, s. 36.

⁸³ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 170; Halil İnalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", **Belleten** XXVIII/112 (1964), s. 623.

⁸⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler**, s. 86.

Tanzimat Fermanı biçim olarak Sened-i İttifak'taki gibi şart şart veya madde madde kaleme alınmamış olmakla beraber birçok temel hak ve özgürlük zikredilmiş, devlet iktidarının kullanımına ve sınırlandırılmasına ilişkin birçok ilke kabul edilmiştir.⁸⁵ Tanzimat Fermanı'nı Enver Ziya Karal'ın ifadesiyle beş bölüme ayırmak mümkündür:⁸⁶

Birinci Bölümde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri şeriata bağlı olduğu, bu vesileyle devletin kuvvetli, halkın da müreffeh olduğu belirtilmektedir.

İkinci Bölümde, yüz elli yıldan beri türlü gaileler ve sebeplerle şeriata ve kanunlara saygı ve bağlılık kalmadığı için eski kuvvet ve refahın yerini zayıflık ve fakirliğin aldığı belirtilmektedir.

Üçüncü Bölümde, devletin iyi idaresini sağlamak maksadıyla bazı yeni kanunların konulması gerektiği ifade edilmektedir.

Dördüncü Bölümde, yeni kanunların dayandırılacağı genel prensipler gösterilmektedir. Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın can, mal, ırz ve namus emniyetinin sağlanması, verginin düzenli usule göre ayarlanması ve toplanması, askerlik görevinin düzenli bir usule bağlanması gibi konular ele alınmaktadır.

Beşinci Bölümde ise, yeni kanunların dayandırılacağı genel prensiplerin gereği ile ne şekilde çıkarılacağı belirtilmektedir.

Fermanın can, mal, ırz güvenliklerini kesinlikle sağlayıcı ifadeler taşıması, vergi ve askerlik işlerinin adaletle görülmesinin sağlanması buyruğu, "Kanunsuz suç ve ceza olmaz", "Yargılamasız kimseye ceza verilmez" ilkelerini tanıması ona bir "temel haklar fermanı" niteliğini vermektedir. Ama bunu anayasa ile karıştırmamak gerekir: Ferman biçiminde ilan edilenleri de olsa, anayasa bir devletin temel kuruluşunu ve devlet organlarının birbirleriyle olan ilişkilerini, çalışmalarını gösteren ana hukuk belgesidir. Tanzimat Fermanı'nda böyle bir özellik bulunmamakla birlikte, modern anayasalardaki en temel ilkeler (can, ırz, mal güvenliği) yer almaktadır. Bu nedenle, Tanzimat Fermanı'na bir "anayasa" diyemeyiz, ama onu anayasal nitelikte bir belge kabul edebiliriz. Gerçekten, bir hukuk devletine gidişin ilk ve temel adımları bu fermanla

⁸⁵ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s.12.

⁸⁶ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s.170-171.

atılmış ve daha sonraki dönemde oluşturulacak olan anayasanın hazırlayıcısı bu ilkeler olmuştur.⁸⁷

Tanzimat Fermanı, hukuken bağlayıcı ve hükümdarın yetkilerini kısıtlayan bir belgedir. Hükümdar kendi iradesiyle kendi yetkilerini kısıtlamış ve Ferman'ın içeriğinin uygulanacağına yemin etmiştir. Ancak burada hiçbir pozitif hukuk kuralı ile bağlayıcılık güvence altına alınmamıştır. Ferman'da şeriat hükümlerine uyulmamasının neticesi olarak son bir buçuk asırda kuvvet ve refahın, yerini zaaf ve fakirliğe terk ettiği belirtilmiş, "şer'i hükümlere bağlı kalınarak yeni hükümlerin konacağı" cümlesiyle de bir çelişkiye düşülmüştür. Bu, Tanzimat hareketinin içine düşeceği ikilem ve başarısızlığın başlangıç noktasıdır. Tanzimat Devri'nde devletin teokratik yapısında bir değişiklik yapılamadığı gibi, fikir alanında da bu tarzda bir değişikliğin icrasını hazırlayacak uygun bir ortam ve akım doğmamıştır.⁸⁸

Şekli bakımdan ferman niteliğinde olan Gülhane Hatt-ı Hümayunu, devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun nedenlerini sayarak işe başlamakta ve devamında temel amacın mülk (ülke) ve milleti ihya etmek olduğunu bildirmektedir. Devlet idaresinde yeni bir düzene girileceğini göstermekte ve padişahın sınırsız hâkimiyetini sınırlamaktadır. Tek yanlı iradesinin ürünü bu belge ile padişah, bizzat kendisinin kanunlara uyacağını vadetmektedir. Eşitlik sorunu da önemli bir konu olarak ele alınmakta ve din, dil, mezhep farkı olmaksızın herkesin yasalar önünde eşit olduğu beyan edilmektedir. Belgede ifade edilenlerin güvencesi ise, padişahın bu esaslara uyacağını bildirip yemin etmesinden ibarettir. Ayrı bir teminat ve denetim müessesesi öngörülmemiştir.⁸⁹

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlayan Tanzimat hareketinin, kanun hakimiyetini kurma ve yönetimi yeniden düzenleme olarak görülmesi ve anlaşılması gerektiği bir gerçektir.⁹⁰ Gülhane Hatt-ı Hümayunu hükümdarın mutlak yetkilerini kayıtl altına alan bir anayasa olarak kabul edilemez. Ancak, tespit ve ilan ettiği esasların gerçekleşmesini sağlayacak kanunların yapılması yönünde bir program veya direktifler bütünü olarak kabul edilmesi mümkündür.⁹¹

⁸⁷ H. Tunç- F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 333.

⁸⁸ R.G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, s. 67; R.G. Okandan, **Amme Hukukumuzda Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet Devirleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 37.

⁸⁹ H. İnalçık, *"Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu"*, s. 611-614.

⁹⁰ İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 12.

⁹¹ Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 97; A. F. Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku**, s. 182.

Osmanlı halkının kanun önünde dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın eşit olduğu fikri yazılı bir metin ile ilan edilmiştir. Yeni düzenleme ile Osmanlı toplumsal yapısı bakımından çok önemli bir değişiklik olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı Devleti yaptığı bu yeni düzenle eski İslami gelenekle olan bağlarının kopuşunu keskin bir şekilde ortaya koymuştur. Bu kopma ne Müslümanları ne de Gayrimüslimleri hoşnut etmiştir. Avusturya ve Rusya'nın tasvip etmediği Tanzimat Fermanı, İngiltere ve Fransa'da müspet karşılanmıştır.⁹² Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte İngiliz ve Fransız gazetelerinde Tanzimat hareketinin lehinde yazılar yazılmıştır. L'Univers, Presse, Siècle, The Times⁹³ gibi dönemin önemli gazetelerinde yankı bulmuş, heyecan verici bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.⁹⁴

İngiltere ve Fransa, Tanzimat Fermanı'nı Osmanlı'nın iç işlerine karışmak için bir araç olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Böylelikle Fransızlar Katolik, İngilizler Protestan tebaayı fermanın iyi uygulanması için harekete geçmiştir. Rusya hoşnut olmamasına rağmen, Ortodoks tebaayı kullanarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatına dönüştürmüştür.⁹⁵

Tanzimat Döneminde Osmanlı Devleti'nin en yoğun çabalara sahne olan alanı hukuksal düzen olmuştur. Bütün vatandaşların istisnasız kişilik, mülk ve mal emniyetini, tebaanın kanun önünde eşitliğini teminat altına alan Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile yazılı hukuk kurallarının oluşturulması, uygulanması ve kabulü keyfi yönetiminin son bulması anlamını taşımakla beraber, hukuksal sistemdeki geleneksel otorite ilişkilerinin de değişmesi anlamına gelmektedir ve örfi gelenek "hukuk nizamını tesis edici muayyen ve kati kaidelere" dönüşmeye başlamıştır.⁹⁶

Padişah, yayınladığı bu ferman ile kendi iradesinin sınırlandırılmasını kabul etmiştir. Can, mal, namus güvenliği iradesinin dışına, kanunların yargılarına bırakılmıştır. Hükümet yönetiminin kendi iradesine göre değil, Mevâdd-ı Esâsiye (Temel İlkeler) olarak nitelendirilen ölçülerle yapılacak kanunlara göre olmasını kabul etmiştir. Mevâdd-ı Esâsiye'de; devlet yönetiminin yeni kanunlarına göre düzenleneceği,

⁹² Y. Abadan-B. Savcı, **Türkiye'de Anayasal Gelişmelere Bir Bakış**, s. 19; B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 150; İ. H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV**, s.122.

⁹³ Ayrıntılı bkz: Günseli Gümüşel, **The Times Gazetesine Göre Tanzimat Dönemi (1838 – 1878)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

⁹⁴ Reşit Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, TTK Basımevi, Ankara, 1985, s. 186.

⁹⁵ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s. 338-339.

⁹⁶ Ali Yaşar Sarıbay-Ersin Kalaycıoğlu, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7-8.

bu kanunların şeriata uygun olacağı, kanunların din farkı gözetmeksizin bütün tebaaya eşit bir şekilde uygulanacağı ve hükümdarın bunlara aykırı bir harekette bulunmayacağı belirtilmiştir. Bundan dolayı Tanzimat Fermanı, hükümdara ayan arasında yapılmış bir sözleşme olmak yerine, hükümdarla hükümet arasında uzlaşma sağlamış ve kamuoyuna açıklanmış bir sözleşmedir. Bu açıdan ferman, yasama ile yürütme gücü arasındaki ayrıma doğru atılan ilk adımı işaret etmektedir.⁹⁷

Tanzimat Fermanı; Osmanlı Devleti'nin o gün içinde bulunduğu kötü şartları düzeltmek, aynı zamanda dış tazyikleri de önlemek maksadıyla ve Fransız İnkılabı'nın da etkisiyle batılı manada bir hukuk devletinin kurulması için gerekli prensipleri açıklayan bir beyannamedir. Çünkü Ferman Batılı manadaki hukuk devletinin bütün hukuki ve siyasi esaslarını, bir Anayasa gibi, ihtiva etmemekle beraber, hukuk devletinde bulunması gereken bazı temel hukuk prensiplerini kabul etmiş ve gerçekleşmesine yarayacak bazı müessese ve müeyyideleri de koymuştur. Can, mal, ırz ve namus güvenliği, cezaların kanuniliği ve şahsiliği, kanun karşısında eşitlik, kazai teminat, vergilerin adil ve kanuni usullere göre alınması, herkesin rütbe, hatır ve gönüle bakılmaksızın kanuni müeyyidelere bağlı bulunması gibi hükümler fermana birer tabii hukuk ve adalet prensipleri hüviyetini taşımakta ve fermana “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi” özelliği kazandırmaktadır.⁹⁸

Tanzimat Fermanı ne şekli, ne de muhtevası bakımından bir Anayasa mahiyetinde olmayıp, hukuken bir “Charte Constitutionnelle” dir. Sadece yeni hukuk nizamının dayanacağı temel prensipleri açıklayan bir beyanname yani “declaration” dur. Bir nevi “İnsan Yurttaş Hakları Beyannamesi “ dir.⁹⁹

Fermana, temel hak ve hürriyetler, soyut ve evrensel bir bakış açısıyla ele alınmış olmasa da Osmanlı Devleti'nde insan haklarına yönelik anlayışın gelişmesi ve yaygınlaşması açısından önemli bir adım sayılmıştır.

Osmanlı Devleti bu dönemde Batı haklar sistemi ve zihniyetine yönelik ciddi değişim ve dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Gerek Batılı ülkelerin kanunlarından kısmen ya da tamamen alıntılar yapılması ve mahkemelerde Batılı usullerin kullanılmaya başlaması, gerekse Hristiyan tebaanın eşitliğine yönelik önemli gelişmeler yaşanması, Osmanlı Devleti'nin geçirdiği değişim ve dönüşümünün somut

⁹⁷ N.Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s. 209.

⁹⁸ H. N. Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri*, s. 58.

⁹⁹ H. N. Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri*, s. 58.

delilleridir. Anayasal düşünce ve anayasa kavramı da bu gelişmeler içinde tartışılmaya başlamıştır.¹⁰⁰

Tanzimat'ın ilanından sonra değişik alanlarda reform çalışmaları başlamıştır. Bu alanları yönetim, hukuk, ekonomi ve maliye, eğitim, ordu olarak belirlemek mümkündür. Buna bağlı olarak da edebiyatta ve sosyal hayatta önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm Osmanlı'yı Batılı devlet olma yolunda, kurumsallaşarak yeni bir döneme girildiğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. Recai G. Okandan'a göre "modern kamu hukukumuzun çeşitli ilkeye kurumlarının ilk tohumları" Tanzimat Fermanı ile atılmıştır.¹⁰¹

İlber Ortaylı, bu dönemin kendine has özelliğini şu şekilde ifade etmektedir: *"...Her şeye rağmen, Tanzimat hareketi Türkiye tarihinde toplumu ileriye götüren ve çığır açan bir rol oynamıştır. Tanzimat devri tarihi ne dramatik, ne grotesk, ne de mutantan (tantanalı, debdebeli) bir tarihtir, kelimenin tam anlamıyla bir trajedidir. Trajik bir çözümlenmezliğin içten içe, ağır ağır kanamasıyla tarihin ilerlediği bir zamandır. Bir toplumun kurumlarıyla, gelenekleriyle, devlet adamlarıyla kaçınılmaz bir yazgıya doğru ilerlediği, karanlığın ve gafletin yanında fazilet ve aydınlığın ortaya çıktığı, çöküşle ilerleyişin boğuştuğu, Osmanlı tarihinin en uzun asrıdır."*¹⁰²

C- Islahat Fermanı (1856)

Kırım Harbi'nde İngiltere, Fransa ve Avusturya Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı desteklemişler, 1856 Paris Barış Konferansı öncesinde Rusya'nın müdahalelerine karşı koruma ve desteğin bedeli olarak bir kısım isteklerde bulunmuşlardır. İsteklerdeki ana tema Hristiyan azınlıklara tanınması istenilen haklarla ilgilidir. Bu hakların uluslararası bir anlaşma şeklinde düzenlenmesi halinde padişahın konumunun sarsılacağını düşünen Osmanlı yönetimi 1856 tarihli bir Ferman ile söz konusu talepleri karşılamaya çalışmıştır.¹⁰³ Padişah Abdülmecid, 28 Şubat 1856'da, Paris Barış Konferansı devam ederken, Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır.¹⁰⁴ Ferman Paris Antlaşması'nın 9. Maddesi olarak yer almış ve Batılı devletler fermanın ilan

¹⁰⁰ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 173-174.

¹⁰¹ R.G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, s. 96.

¹⁰² İ. Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s. 31.

¹⁰³ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 248.

¹⁰⁴ **Düştur**, Tertip I, C.1 s.7-14; E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 258-264; A. Şeref Gözübüyük-Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 7-13; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasi Belgeler**, s. 6-9.

edilmesindeki memnuniyetleri ifade etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin iç sorunu, antlaşmaya dahil edilmesiyle uluslararası bir nitelik kazanmıştır.¹⁰⁵

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın ilkeleri yenilendikten sonra, yeni maddeler eklenmiş ve yirmi maddeden oluşmuştur.¹⁰⁶

Islahat Fermanı'nın ana hedefi, Müslüman olmayan uyruklara Müslümanlarla her yönden eşitlik sağlamaktır. Tanzimat Fermanı ile tanınan can, mal, namus güvenliği ve Müslüman olmayan cemaatlerin öteden beri sahip oldukları ruhani ayrıcalıkların bir kez daha güvence altına alınması, bu yolda somut önlemlere başvurma sözünün verilmesi kiliselerin topladığı vergilerin kalkması, Rum Patriği'nin ömür boyu seçilmesi, dinsel toplulukların kendilerini yönetmeleri için cemaat meclislerini oluşturabilmeleri, ibadet yeri ve okul açabilmeleri, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin kesin olarak korunması, din ve mezhebi yüzünden aşağılanmama, din değiştirmeye zorlanmama, İslam'dan çıkmanın idamla cezalandırılmaması, Hristiyanların da Eyalet Meclislerine, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye, bütün okullara, hatta askeri hizmete girebilmeleri, mahkemede tanıklıklarının eşdeğerde sayılması, Müslüman ve Müslüman olmayan kişiler arasındaki davalara Karma Mahkemelerde bakılması, yargılamaların açık olması, yeni ceza yasaları yapılması, işkencenin kaldırılması, ceza uygulamalarının insanlık kaidelerine daha uygun bir şekilde olması, maliyede yeniliklere gidilmesi, vergide eşitlik, iltizamın kaldırılması, yabancı uyruklulara "tasarruf-u emlak" izni verilmesi, banka, ticaret ve tarım sermayesine olanak sağlanması, "sermaye-i Avrupa'dan istifadeye bakılması", Müslüman olmayanlara, bütün devlet memurluklarına atanabilmek, eyalet meclislerine girebilmek ve Meclis-i Vâlâ'da temsil edilmek gibi haklar da tanımaktadır. Bir başka önemli yön, yabancılara tanınan ekonomik hak ve kolaylıkların 1856 Arazi Kanunnamesi başka güvenceler getirip, 1867'de de yabancılara kentlerde ve kentler dışında taşınmaz mal edinme hakkı tanınacaktır.¹⁰⁷

Islahat Fermanı biçimsel olarak Tanzimat Fermanı'na benzemekle beraber içerik olarak olumlu ve olumsuz etkileri değerlendirildiğinde: İslam kamu hukuku ilkelerine bir ölçüde aykırı düşse bile, Gayrimüslimlerin Müslümanlarla eşit tutulması hukuk devleti için zorunludur. Bu bakımdan, konulan ilkeler Tanzimat Fermanı'nı olumlu bir biçimde tamamlamaktadır. Ancak, Gayrimüslimlere ve yabancılara yargılama

¹⁰⁵ F. Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 382.

¹⁰⁶ E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s. 250.

¹⁰⁷ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler**, s. 96.

bakımından tanınan ayrıcalıklar hukuk birliğini sarsıcı ve yıkıcı niteliktedir. Her iki fermanla sağlanmak istenen eşitlik ilkesini kesinlikle uygulanamaz duruma getirmektedir. Islahat Fermanı Paris Barış Antlaşması'nın dokuzuncu maddesinde yer almış ve yine aynı antlaşma da Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmayacağı kararlaştırılmış olmasına rağmen fermanın, antlaşma içinde bulunması dolaylı yollarla da olsa büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde söz sahibi olmalarına yol açmıştır.¹⁰⁸

Hukuki bakımdan Tanzimat Fermanı'nın bir tamamlayıcısı olarak görünen Islahat Fermanı, devletin Gayrimüslim tebaasına da Tanzimat ilkeleri içinde yaşayacaklarını teyit eden, lakin yüzyıllardır hak ve görevler açısından Müslümanlardan belli çizgilerle ayrılmış olan Gayrimüslimlerin eski haklarını da açıkça belirten bir fermanıdır. Bu fermanla bir yandan ülkede din ve mezhep ayırımı yapılmaksızın Tanzimat Fermanı'ndaki ilkelerin tüm tebaaya uygulanacağı belirtilirken, diğer yandan onlara tanınan eski imtiyazların da teyidi, bir anlamda geri döndürür ve her iki fermanla amaçlanan eşitlik ilkesini kesinlikle uygulanamaz hale getirmektedir. Fransız İhtilali'yle dünyaya yayılan eşitlik ilkesi Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı hukukuna da girmiştir. Ancak bir yandan şer'i hukukun da zorunlu olarak muhafazasıyla, şer'îye ve cemaat mahkemelerinin, diğer yandan kapitülasyonlar nedeniyle konsolosluk mahkemelerinin varlığı, ülkede kanunların tekliği, genelliği, yargı sisteminin birliği gibi modern esasların yerleşmesini, dolayısıyla tam bir eşitliğin gerçekleştirilmesini imkansız kılmıştır. Islahat Fermanı da hukuktaki bu çok başlılığı gösteren örneklerden biri olarak hukuk tarihimizdeki yerini almıştır.¹⁰⁹

1856 Islahat Fermanı, 1839 Tanzimat Fermanı'na nazaran Batı kültür ve müesseseleri Osmanlı Devleti üzerinde etkisinin giderek arttığı görülmektedir. Müslüman ve Gayrimüslim eşitliği sağlayarak bu zeminde Osmanlı vatandaşlığı vücuda getirmektedir. Bu durum karşısında Türkiye'de asıl Batılılaşma bu süreçte başlamıştır. Devlet hızla kan kaybederken beklenecek vakit kalmamıştır. Kurtuluş için Batı'da denenmiş hazır reçeteler vardır. Bunları Türkçe'ye çevrilip uygulanma fırsatı bulunursa memleketin kurtulacağı düşüncesi hakim olmuştur. Bu düşünce doğrultusunda Batı'dan kanun ithaline başlanmıştır. Öteden beri Batılılaşma hareketlerinde daha çok Fransa örnek alındığı için bu ülkeden daha şu kanunlar tercüme edilerek yürürlüğe

¹⁰⁸ H. Tunç- F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 335.

¹⁰⁹ Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi (Osmanlı Devleti'den Türkiye Cumhuriyetine Resepsiyon süreci: 1839-1939)**, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 50.

konulmuştur. 1858'de Ceza Kanunu, 1860'ta Ticaret Kanunu, 1861'de Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir.¹¹⁰ Yine bu dönemde dikkati çeken bir diğer kanun da 1858 Arazi Kanunu ve 1869 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye gibi kanunlar ise tamamen örfi ve şer'i esaslara göre yapılmıştır. Batılı tarzda yeni kanunların yanında geleneksel kanunlarında devam ettirilmiştir.¹¹¹ Böylece İmparatorluk bünyesindeki yabancıların ya da Hristiyanların değişen konumlarının gerektiği durumlarda geleneksel kanuni sistemin yerini alacak yeni laik yasalar hazırlanmaya yönelik olduğu görülmektedir.¹¹²

Islahat Fermanı kaynağı ve ortaya çıkış sebebi yabancı kaynaklı olmuştur. Dış politika olayları sonucu esasları yabancı devletler tarafından tespit edilmiştir. Tanzimat Fermanı ise Osmanlı Devleti'nin kendiliğinden teşebbüs ettiği bir ıslahat ve reform hareketi olup, herhangi bir dış unsur, baskı ve etkisi söz konusu olmamıştır. Fermanın en temel amacı devletin yapısını düzenlemektir. Islahat Fermanı'nda ise ele alınan konular sadece Gayrimüslimleri ilgilendirmiştir. Gayrimüslimlere yeni bir takım haklar getirilirken, Müslümanlar için herhangi bir yeni hak söz konusu olmamıştır.¹¹³

Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı ile tebaaya o dönem Avrupa ülkelerinde tanınan temel hak ve özgürlüklerinin önemli bir kısmının tanındığı görülmektedir. Birçok eksikliğine rağmen o dönemde Batı ülkelerinde tanınan haklar ile Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla tanınan haklar birbiriyle karşılaştırılabilir. Islahat Fermanı'nın, Sened-i İttifak ile başlayan, Tanzimat Fermanı ile devam eden Osmanlı anayasacılık hareketleri içinde atılmış önemli bir adım olduğu görülmektedir. Ancak bu fermanlar Osmanlı Devleti'ni içine düşmüş olduğu bunalımlı ortamdan kurtaramamış, üstelik Batı'ya verilen tavizlerle Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmıştır. İlan edilen fermanlarla Osmanlı Devleti'nde laik düzene geçişin temelleri atılmıştır. Ayrıca Batılı, anlamda temel hak ve özgürlükler için önemli bir adım atılmıştır. Böylece hukuk devletinin ilk yansımaları ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları neticesinde ortaya çıkan reform ve düzeltme hareketleri Batıdaki anayasal gelişmeleri izleyen bunu, Osmanlı'da uygulamak isteyen aydınlar grubunun içinde bir anayasacılık akımının doğmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti meşruti monarşiye doğru hızlı adımlarla

¹¹⁰ B. Eryılmaz, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, s. 241.

¹¹¹ H. N. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, s. 61.

¹¹² E. J. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, s. 95.

¹¹³ F. Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 383.

ilerlemeye devam etmiştir. Bunun sonucunda 1876 Kanun-ı Esasiye kabul edilerek yeni bir döneme girilmiştir.¹¹⁴

D- I. Meşrutiyet, 1876 Kanun-ı Esasi ve Yaşanan Gelişmeler

Tanzimat dönemiyle beraber Osmanlı-Batı diyalogu yeni bir zihniyetin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Tunaya'nın ifadesiyle "Tanzimat kafası"nın amacı Batılılaşmaktır. Yüzlerce yıldır devam eden geleneklerin ve doğu kültürünün yanında batılı kurumları ithal edip yeniliklere uyarlamak istenmiştir.¹¹⁵ Bunun sonucunda Tanzimat devri ile başlayan süreç meşrutiyet rejiminin kurulabilmesini sağlayan şartları, zümrenin oluşmasını sağlamıştır ki bu zümreye "Genç Osmanlılar" denilmiştir. Bu tabirin kullanılmasındaki başlıca etken, Genç Osmanlıların kendilerini İtalya ve Alman milli birliklerini gerçekleştiren Genç İtalya ve Genç Almanya gibi derneklerin faaliyetlerine benzetmiş olmalarından kaynaklanmıştır.¹¹⁶

Genç Osmanlılar, 1865 tarihinde İstanbul'da "Genç Osmanlılar Cemiyetini" kurmakla adlarını duyurmuşlardır. Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa, Agah Efendi, Mustafa Fazıl Paşa, Ebuzziya Tevfik gibi önemli şahsiyetler bu çatı altında toplanmış ve aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen padişahın mutlak otoritesine karşı ilk muhalefeti teşkil etmişlerdir.¹¹⁷ Çoğu Avrupa ihtilallerini görmüş olan bu kişiler Tanzimat'ın siyasi düşüncesini olgunlaştırmışlar ve ilk Genç Osmanlılar hareketini meydana getirmişlerdir. Böylelikle Osmanlı tarihinde ilk defa, fert iktidar kapısına çıkarılmış, şahsi hürriyet rejiminin hukuki garantilere bağlanması ve bu yönden çağdaş devlet formülüne varılması tezi savunulmuştur.¹¹⁸

Genç Osmanlılar. Osmanlı Devleti'nde bir anayasa tesis etmenin siyasi zeminini hazırlamış ve anayasa yapmayı varlığının başlıca amaçları arasında saymıştır¹¹⁹ Bu hareketin doğmasında, önceleri Tanzimat fermanlarına ve kanunlarına bağlı kalacağını söyleyip sonraları daha mutlakiyetçi ve müstebit bir idare tarzını benimseyen Sultan

¹¹⁴ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 5-6.

¹¹⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler(1876-1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 69.

¹¹⁶ F. Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 837.

¹¹⁷ M. Şükrü Hanioglu, "Jön Türkler", **İSAM**, İstanbul, XXIII (1988), s. 584; R. C. Okandan, **Amme Hukukumuzun Anahatları**, s. 119-120; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1989, s. 165.

¹¹⁸ T. Z. Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, s. 37.

¹¹⁹ Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Hukuk Yayınları, Ankara, 2016, s. 15-16.

Abdülaziz'in etkili olduğu söylenebilir.¹²⁰ Cemiyetin maddi koruyuculuğunu yapan Mustafa Fazıl Paşa, Genç Osmanlıları Paris'e çağırmıştır. Yurt dışına giderek burada çalışmalarına hız veren Genç Osmanlılar basın yoluyla da fikirlerini yaymaya çalışmıştır.¹²¹ Meşrutî bir idarenin kurulması ve bir kanun-i esasi tesis edilmesi hususunda bu hareketin içinde en çok Namık Kemal ve Ziya Paşa ön plana çıkmaktadır.¹²² Yine bu grubun görüşlerini neşretmekte kullandıkları yayın organları da Şinasi'nin kurduğu Tasvir-i Efkar, Londra'dan yayın yapan Muhbir, önce Londra sonra da Cenevre'de çıkarılan Hürriyet ve İstanbul'da yayınlanan İbret gazeteleridir.¹²³

Memleketin durumunu düzeltmek için, padişahın otoritesini sınırlandırmaktan ve bunu garanti eden bir anayasa yapmaktan başka çare görmeyen Genç Osmanlıların fikirleri devlet yönetiminde kısa zamanda yankı bulmuştur. Meşrutîyet düşüncesi, Osmanlı aydınları tarafından 1860'lı yıllarda açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Gerçi 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bazı Osmanlı devlet adamları Avrupa ülkelerindeki meşrutî yönetime yönelik gelişmeleri görerek, meşrutî bir yönetimin Osmanlı Devletinin yeniden canlanabilmesi için gerekli koşul olarak nitelemeye başlamışlardır.¹²⁴

Abdülaziz döneminde, kendilerini yetiştiren ve içinde yer aldıkları bürokratik yapıya karşı muhalefet geliştirerek ortaya çıkan Genç Osmanlılar, Fransız İhtilali'nin gündeme getirdiği, siyasal düşünce ve idealleri benimseyerek, padişahın mutlak egemenliğine karşı ilk örgütlü muhalefeti başlatmıştır. Genç Osmanlılar, Batı uygarlığının üstünlüğünü, halkın sahip olduğu geniş hürriyetlere ve parlamentolu demokratik siyasi rejime bağlamış, çöküşün durdurulması amacıyla yapılan idari reformları yeterli görmeyip, siyasi rejimin de değişmesi gerektiğini savunmuşlardır.¹²⁵

30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve bir hafta içinde şüpheli bir şekilde ölmesi üzerine yerine V. Murat geçirilmiş bir süre sonra V. Murat'ın

¹²⁰ R. C. Okandan, **Amme Hukukumuzun Anahatları**, s. 130; Şükrü Karatepe, **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İz yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 75.

¹²¹ T. Z. Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, s.525.

¹²² Tefik Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 35-36.

¹²³ H. N. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, s. 67; T. Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 35-39; B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 212.

¹²⁴ T. Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 28 ; O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 46; Ebubekir Sofuoğlu, **Islahatlar ve I. Meşrutîyet**, Gökkuşbu Yayinevi, İstanbul, 2004, s. 55-56.

¹²⁵ H. N. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuk Dersleri**, s. 69; Selahattin Çetiner, **Çöküş Yılları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 52.

akli dengesini yerinde olmadığı anlaşılmıştır. Böylece II. Abdülhamit Kanun-ı Esasiyi ilan edeceği hususunda söz vererek tahta geçmiştir.¹²⁶

Kanun-ı Esasi, Padişah tarafından üyeleri seçilip atanan bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Kurul iki asker, üçü Hristiyan, on altı sivil şahıs ve ulemadan on kişiden meydana gelmiştir. Kurul Mithat Paşa ve Sait Paşa tarafından hazırlanan önceki taslaklardan ve yabancı anayasalardan (Belçika, Polonya, Prusya) yararlanarak bir metin hazırlamış, hazırlanan metin Mithat Paşa başkanlığındaki Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) tarafından incelenip bazı değişikliklere uğrayarak son şeklini aldıktan sonra Padişah tarafından kabul edilerek ilan edilmiştir. Padişahın tek yanlı işleminden kaynaklanan 1876 tarihli Kanun-ı Esasi bir "Ferman Anayasa" niteliğindedir. Çünkü 23 Aralık 1876 günü ilan edilen Kanun-ı Esasi¹²⁷, Tanzimat ve Islahat Fermanlarında olduğu gibi bir Hatt-ı Hümayun ile çıkarılmıştır.¹²⁸

Anayasa'nın padişah tarafından kabul edilmesinde, Batılı ülkelerin baskısı da önemli rol oynamıştır. Abdülaziz zamanında, özellikle Balkanlar'da yoğunlaşan uluslaşma hareketlerinin sonucu olarak, Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlığını ilan etmesi, Rusya'nın Panislavist bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Bunun üzerine, İngiltere'nin girişimiyle, Slav topluluklar üzerinde Rus nüfuzunu kırmak ve Balkan sorununu çözüme kavuşturmak amacıyla, İstanbul'da, Rusya'nın da katılacağı bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır. Osmanlı yönetimi Rusya'yla anlaşmazlık kaynaklarını ortadan kaldırmak ve Balkanlar'da istenen reformları gerçekleştirmek için, kalıcı bir güvence verme gereğini duymuş ve bu amaçla kişi hak ve özgürlüklerini güvenceye alacak ve padişahın mutlak otoritesini sınırlandıracak bir anayasanın hazırlanması yoluna gidilmiştir¹²⁹.

II. Abdülhamit, konferans kararlarının dayatmasıyla karşılaşmamak için siyasal manevra yapmış, konferansın açıldığı 23 Aralık 1876 günü anayasanın ilanını top atışlarıyla duyurmuştur.¹³⁰ Anayasanın kabul edilmesiyle, Osmanlı Devleti'nde I.

¹²⁶ Özkan Tikveş, **Anayasa Hukuku**, Acargil Matbaası, İzmir, 1982, s. 139; Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, Şubat 2011, s. 144.

¹²⁷ **Düştur**, Tertip I, C. 4, s. 4-20; Ş.Gözübüyük- S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 27-42; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 14-25.

¹²⁸ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2009, s. 20; Cem Eroğul, **Anatüziğe Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2012, s. 212; Selçuk Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 67; Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 39; Turan Ateş, **Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim**, Betaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43; Selahattin Çetiner, **Çöküş Yılları: II. Abdülhamit, Jön Türkler, İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, 2008, s. 76.

¹²⁹ S. Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, s. 53.

¹³⁰ T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, s. 4.

Meşrutiyet dönemi açılmış ve böylelikle Tanzimat'la başlayan çabalar, Osmanlı Devleti'ne, görünüşte de olsa, bir "anayasal monarşi" niteliğini kazandırmıştır.¹³¹

Kanun-ı Esasi 119 madde ve 12 fasıldan meydana gelmiştir. Bölümler; Memaliki Devleti Osmaniye (M. 1-7), Tebaai Devleti Osmaniye'nin Hukuku Umumiyesi (M. 8-26), Vükelayı Devlet (M. 27-38), Memurin (M. 39-41), Meclisi Umumi (M. 42-59), Heyeti Ayan (M. 60-64), Heyeti Mebusan (M. 65-80), Mehakim (M. 81-91), Divan-ı Ali (M. 92-95), Umuru Maliye (M. 96-107), Vilayat (M. 108-112), Mevaddi Şetta (M. 113-119) şeklindedir.¹³² Birinci fasılda Sultan hak ve yetkileri, ikinci fasılda Osmanlı Devleti vatandaşlarının çeşitli hakları, üçüncü fasılda Bakanlar Kurulu, Sadrazam, Şeyhülislam gibi devletin siyasi ve dini organlarıyla bunların görev ve sorumlulukları hakkında hükümler bulunmaktadır. Dördüncü fasılda memuriyet, beşinci fasılda yasama organı durumundaki Meclis-i Umumi, altıncı ve yedinci fasıllarda Ayan ve Mebuslar Meclisinin teşekkülü düzenlenmektedir. Sekizinci fasılda mahkemeler ve kazai faaliyetlerden, dokuzuncu fasılda Divan-ı Ali'den, onuncu fasılda mali işlerden söz edilmektedir. On birinci fasılda sıkıyönetim ilanı ve anayasa maddelerinin değiştirilmesini gerektirecek durumlardan ve izlenecek yollardan bahsedilmektedir.¹³³

1876 Anayasası ilanından sonra, 1877 Mart ayında ilk defa parlamento toplantı halinde bir araya gelmiştir. Parlamento 115 Mebus 26 Ayan'dan oluşmuştur. 115 Mebusun da, 69'u Müslüman, 46'sı Gayrimüslimlerden meydana gelmiştir.¹³⁴

Anayasayla uygulamaya konulan Meclis-i Umumi ancak iki dönem çalışmış, Şubat 1878'de padişah tarafından tatil edilmiştir.¹³⁵

1- İlk Anayasa ile Gelen Düzenlemeler

II. Abdülhamit verdiği sözü tutmuş, on altısı mülki amir, onu ulema, ikisi asker olan, yirmi sekiz kişilik bir komisyon (Cemiyet-i Mahsusa) kurarak, bir anayasa tasarısı hazırlatmıştır. Padişah da anayasa hazırlıklarına etkin bir şekilde katılmış ve istediği değişiklikleri yaptırmıştır. Öyle ki, padişah karşıtlarını sürgün etme yetkisi veren ünlü

¹³¹ S. Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, s. 67.

¹³² **Düstur**, Tertip I, C. 4, s. 4-20; Ş.Gözübüyük- S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 27-42; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 14-25.

¹³³ Mustafa Görürüymaz, **Türklerde Anayasa Hukukunun Gelişimi**, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri Yayınları, Ankara, 2007, s. 152.

¹³⁴ Atilla Özer, **Türk Anayasa Hukuku: Türklerin Devlet Anlayışı ve Anayasal Yapılanma**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2012, s. 72.

¹³⁵ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi I**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.220.

113. Madde,¹³⁶ Mithat Paşa'nın muhalefetine rağmen Padişahın isteğiyle Anayasa metnine konulmuştur. Anayasa metni hazırlanırken, dönemin Avrupa'da yürürlükte olan anayasaları incelenmiş ve sonunda 1831 Belçika Anayasası ile ondan esinlenilerek hazırlanan 1850 Prusya Anayasası örnek alınmıştır. Hazırlanan anayasanın, siyasal bir doktrinin, bilinçlenmenin ve kültürün ürünü olmaktan uzak olduğu ileri sürülmüştür.¹³⁷

Anayasa, halk ya da onun temsilcisi durumundaki bir yasama organı ya da kurucu meclis tarafından değil, hiçbir temsili niteliği bulunmayan, üyelerinin tamamını padişahın atadığı özel bir komisyon tarafından padişahın isteklerine göre hazırlanmış ve yine padişahın tek taraflı iradesi ile yürürlüğe konulmuştur. Bu nedenle 1876 Anayasası'nın, kaynağını Batı anayasalarında olduğu gibi ulusal bir hareketten değil, padişahın tek taraflı iradesinden alan, ferman niteliğinde bir ihsan olduğu belirtilmiştir.¹³⁸

1876 Anayasası, devletin genel yapısını, organlarını, bunlar arasındaki ilişkileri ve kişilerin hak ve özgürlüklerini düzenlemiş ve böylelikle ilk kez Osmanlı Devleti'nin hukuksal durumu yazılı bir anayasa ile belgelenmiştir. Ne var ki, bu anayasa ile padişahın yetkilerine hiçbir sınırlama getirilmemiş, yasama ve yürütme güçleri yine onda birleşmiştir. Hürriyet mücadelesinin sınırsız yetkiye sahip olan padişaha karşı yapıldığını düşündüğümüzde, sonuç olarak bu anayasa ile sistemde özlü bir değişiklik yapılmamış olduğunu ve o zamana kadar yazılı anayasası bulunmayan imparatorluğa hakim olan padişahın, bundan sonra yazılı bir anayasa düzeni içinde aynı hakimiyete sahip olacağı anlaşılmaktadır. Halk yerine padişahın sınırsız yetkilerini onaylayarak pekiştiren bu anayasa, bireylere tanınan hakları, siyasal ve hukuksal yaptırımdan yoksun bıraktığı gibi, kendisini herhangi bir yaptırıma da bağlanmamıştır.¹³⁹

1876 Anayasası'nın temel özelliği, padişahlık onurunu, ülkenin en yetkili ve yüce değeri olarak kabul etmiştir.¹⁴⁰ Anayasa'nın 5. Maddesi'ndeki padişahın kutsal ve sorumsuz olduğuna ilişkin hüküm, padişahı eskisine oranla daha da güçlendirmiştir.

¹³⁶ Servet Armağan, **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979, s.23.

¹³⁷ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2009, s. 20; Cem Eroğul, **Anatüzüğe Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2012, s. 212; S. Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, s. 67; Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 39; Turan Ateş, **Demokrasi, Siyasi Partiler ve Seçim**, Betaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 43; Selahattin Çetiner, **Çöküş Yılları: II. Abdülhamit, Jön Türkler, İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, 2008, s. 76.

¹³⁸ S. Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, s. 66-67.

¹³⁹ Y. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 20-21.

¹⁴⁰ Cem Eroğul, **Anatüzüğe Giriş**, s. 212.

1876 Anayasası, yasama yetkisini padişahla paylaşan, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan olmak üzere iki meclisten oluşan Meclis-i Umumi adında bir parlamento kurmuştur. Heyet-i Ayan üyeleri, ömür boyu görevde kalmak üzere, padişah tarafından atanmaktadır. Üye sayısı, Mebuslar Meclisi üye sayısının üçte birini geçemeyecektir. Üye seçilebilmek için kırk yaşını doldurmuş olmak, devlet işlerinde iyi hizmetlerde bulunmuş olmak gerekmektedir. Heyet-i Mebusan üyeleri ise, dört yıllık bir süre için, halk tarafından seçilmektedir. Bu seçimde her elli bin erkek nüfusa bir temsilci düşmekte, üyelerin tekrar seçilebilmeleri mümkün olmaktadır. Heyet-i Ayan'ın başkanı doğrudan padişah tarafından atanmakta, Heyet-i Mebusan'ın başkanı ise, bu meclisin göstereceği üç aday arasından, padişah tarafından seçilmektedir.¹⁴¹

Padişah'ın onaylamadığı metin, hiçbir şekilde kanunlaşmamaktadır. Buradan anlaşılıyor ki padişah, mutlak veto yetkisine sahiptir. Hatta padişah önceden izin verdiği bir metni yasalaştıktan sonra da veto edebilmektedir. Meclis-i Mebusan'da görüşülerek kabul edilen kanun metinleri, Heyet-i Ayan'a gönderilmektedir. Ayan Meclisi metnin, şariat hükümlerine, devletin bütünlüğüne, kamu düzenine ve anayasaya aykırı olup olmadığını inceleme görevini üstlenmiştir. Aykırı gördüğü metinleri reddedecek veya düzeltilmesi için Mebusan Meclisi'ne iade edecek; uygun bulduklarını ise padişahın onayına sunabilme yetisine sahiptir. Görüldüğü gibi bu yetkiler, padişaha, kendi iradesine uygun yasalar çıkarmasını sağlamakta, yasama yetkisinin meclise ait bir yetki olmadığını göstermektedir. Meclisin toplantıda bulunmadığı zamanlarda, Padişahın Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) aracılığıyla, kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır.¹⁴²

1876 Anayasası'na göre, yürütme kuvvetinin başı, padişaktır. Padişah, yürütme yetkisini Heyet-i Vükelâ aracılığıyla kullanır. Heyet-i Vükelâ'yı oluşturan sadrazam ve vekillerin atanma ve görevden alınmasında padişah tam yetkilidir. Bakanların tek tek padişah tarafından atanması, hükümetin, tıpkı parlamenter sistemlerde olduğu gibi, ortak bir program etrafında birleşmiş homojen bir heyet olmasını engellemiştir. Bakanlar Kurulu, meclislere karşı sorumsuzdur. Bu nedenle, hükümetin göreve başlarken güvenoyu alma zorunluluğu veya görev sırasında güven oyuyla düşürülmesi söz konusu değildir. Hükümet sadece padişaha karşı sorumlu olduğundan, parlamentonun hükümeti denetleme yetkisi yoktur. Ancak, parlamentonun buna ilişkin

¹⁴¹ M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 145.

¹⁴² Ahmet Oğuz, **Birinci Meşrutiyet Kanun- Esasi ve Meclisi Mebusan**, Grafiker Yayınları, 2010 s. 106-114; A. Özer, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 69-70.

tek sınırlı yetkisi, Meclis-i Mebusan'ın üyelerinin üçte iki çoğunluğu ve padişahın onayı ile bir bakanı, görevine giren işlerden dolayı (cezai sorumluluk), Divan-ı Âli'ye (Yüce Divan) sevk edebilmektir. Heyet-i Vükelâ'nın alacağı her türlü kararın yürürlüğe girebilmesi için, padişahın onayı gereklidir. Meclis-i Mebusan ile hükümet arasında anlaşmazlık çıkar ve Heyet-i Vükelâ'nın teklifi Meclis-i Mebusan'da iki defa üst üste red olunursa, padişah Heyet-i Vükelayı azledebileceği gibi, Meclis-i Mebusan'ı feshetme yoluna da gidebilir. Fesih halinde, yeni meclisin altı ay içerisinde toplanması gerekir.¹⁴³

Geçici Talimatname'ye göre yapılan seçim sonunda, Meclis-i Umumi ilk kez 20 Mart 1877'de toplanmış ve bu tarihten itibaren yapılan elli altı toplantı sonunda, 28 Haziran 1877'de feshedilmiştir. 1877'de yapılan ikinci seçim ile 13 Aralık 1877'de toplanan parlamento, bu tarihten itibaren yaptığı yirmi dokuz toplantıdan sonra, 14 Şubat 1878'de, tatile girmiştir.¹⁴⁴

2- II. Meşrutiyet ve 1909 Değişikliği

Padişah II. Abdülhamit, Meclis'i dağıtmış ve ülkeyi tekrar mutlakiyetle yönetmeye başlamıştır. Abdülhamit'in yönetim anlayışının gitgide sertleşmesi, aydın çevrelerde Genç Türkler (Jön Türkler) adıyla bir muhalefetin doğmasına ve onun en önemli örgütü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, ülke içinde ve dışında örgütlenerek uzun süreli bir siyasi mücadeleye girişmesine yol açmıştır. Ülkenin kötü gidişatının sebebi olarak gördükleri II. Abdülhamit'in devrilmesi ve meşruti bir rejimin kurulmasıyla tüm sıkıntıların gideceğine inanan Jön Türkler, amaçlarına ulaşmak için, bir yandan gazetelerle siyasi fikirlerini yayarken, diğer yandan da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yer aldığı gizli bir cemiyetleşme hareketini başlatmışlardır.¹⁴⁵

Rumeli'de yapılacak reformları görüşmek üzere 9 Haziran 1908 tarihinde Reval'de toplanan büyük devletlerin, Makedonya üzerindeki Osmanlı egemenliğinin kaldırılması konusunda anlaştıkları haberi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni harekete geçirmiştir. Kanun-ı Esasi'yi ilan etmek için bunu bir fırsat olarak görmüştür. Hareketi bastırmada başarısızlığa uğrayan Abdülhamit, isteğe boyun eğmiş ve 23 Temmuz 1908'de, Kanuni Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyarak, Osmanlı Devleti'nde İkinci

¹⁴³ Servet Armağan, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, s. 22-23; Cem Eroğul, *Anatüzüğe Giriş*, s. 213

¹⁴⁴ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I*, s. 101-220.

¹⁴⁵ S. Özçelik, *Anayasa Hukuku Dersleri II*, s. 66-67; H. Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, s. 98-102.

Meşrutiyet Dönemi'ni başlatmıştır.¹⁴⁶ Ancak yeni rejim ve organları, 13 Nisan 1909 günü, 31 Mart Vakası (31 Mart 1325) adıyla bilinen bir ayaklanmayla, meşrutiyete karşı olan gelenekçi ve İslamcı güçlerin eylemli tepkisine yol açmıştır.¹⁴⁷ Ayaklanma, Rumeli'den gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılmış ve II. Abdülhamit tahttan indirilerek, yerine Sultan V. Mehmet Reşat getirilmiştir. Her konuda son sözü padişaha bırakan 1876 Anayasası, meşruti bir rejimin kurulması için yeterli görülmemiş, anayasada bazı değişiklikler yapılması ihtiyacı belirmiştir. Nitekim seçimlerden sonra oluşan meclis, anayasa değişiklikleri için bir komisyon kurmuş ve 8 Ağustos 1909 tarihli kanunla¹⁴⁸, sistemi meşruti monarşi yönetime dönüştürecek değişiklikler yapmıştır.¹⁴⁹ Yapılan değişiklikler o kadar önemlidir ki, ortaya çıkan durumdan, bugün, yeni bir anayasa anlamına gelen "1909 Anayasası" olarak nitelendirilmiştir.¹⁵⁰

Kanun-ı Esasi'nin 1909 da yapılan düzenleme ile 21 madde değiştirilmiş, bir madde tamamen kaldırılmış, üç yeni madde de ilave edilmiştir. Bunların içinde, padişahın Meclis-i Umumi'de anayasaya bağlılık yemini etmesi, hükümetin Meclis-i Mebusan karşısında sorumlu olması ve güvenoyu alma zorunluluğu, Heyet-i Mebusan'ın başkanlarının doğrudan heyet tarafından seçilmesi, padişahın sahip oldukları yetkileri ancak Meclis-i Vükela vasıtasıyla kullanma mecburiyetinin getirilmesi önemli değişiklikler olarak zikredilebilir. Ayrıca antlaşma yapma konusunda yasama organının yetkilerinin artırılması, her iki meclisin de padişahın daveti olmadan toplanması, yasa tekliflerinin doğrudan vekiller tarafından da yapılabilmesi, padişahın veto yetkilerinin sınırlandırılması, meclisin kendisine iade edilen kanunu üçte iki çoğunlukla onaylaması halinde padişahın onaylamak zorunda olması da önemli değişiklikler arasındadır. Ayrıca padişaha sürgün yetkisi veren 113. Madde de kaldırılmıştır.¹⁵¹

1909 değişiklikleri ile yürütmenin yetkileri sınırlandırılmasına karşılık, yasamanın yetkileri olabildiğince genişletilmiştir. Meclis artık herhangi bir çağrıya gerek kalmaksızın her yıl kasım ayı başında toplanacak, çalışmalar mart yerine mayıs

¹⁴⁶ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 601; Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyetin İlanı**, Baha Matbaası, İstanbul, 1959, s. 5; B.Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 176.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

¹⁴⁸ **Düştur**, Tertip II, C. 1, s. 638; Ş. Gözübüyük- S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 75-80.

¹⁴⁹ H. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, s. 116; Y. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 22.

¹⁵⁰ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 192; M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 147

¹⁵¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.37; M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 148.

ayına kadar sürmesi kararlaştırmıştır. Meclis çoğunluğu istediği takdirde, olağanüstü toplantı yapılabilecek, meclis başkanları meclis içinden serbestçe seçilebilmiştir. Düzenleme ile Meclis-i Mebusan ve Heyet-i Ayan'ın oluşumunda bir değişiklik yapılmamıştır. Ancak, kanun teklif etmek için padişah'tan izin alma şartı kaldırılmış, böylelikle yasama yetkisi padişahın tekelinden çıkarak, halkı temsil eden milletvekillerinin görevleri arasına girmiştir.¹⁵²

Kanun tekliflerinin Şurâ-yı Devlet'te (Danıştay) hazırlanması usulü kaldırılmıştır. Padişahın mutlak veto yetkisi, geciktirici ve zorlaştırıcı veto yetkisine dönüştürülmüştür. Buna göre padişah, kanun metinlerini iki ay içinde ya onaylayarak yürürlüğe koyacak ya da ikinci kez görüşülmek üzere meclise geri gönderecektir. İade edilen kanun metinlerinin aynen kabul edilebilmesi için, meclislerin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu şartı kabul edilmiştir.¹⁵³

Anayasa'nın ilk düzenlemesinden farklı olarak, Meclis-i Mebusan'a hükümeti denetleme ve gerektiğinde güvensizlik oyu vererek düşürme yetkisi tanınmıştır. Padişah göreve başladığında, Meclis-i Umumi önünde, anayasaya, şeriata, vatana ve millete bağlı kalacağına yemin etmesi gerekmektedir. Yapılan değişikliklerle padişahın sahip olduğu yetkiler korunmuş, hatta artırılmışsa da, parlamenter sisteminin mantığına uygun olarak kendisi bu yetkilerini ancak sadrazam ve ilgili vekilin imzası ile kullanabilmektedir. Bu durum, parlamenter sistemlerde devlet başkanının sorumsuz olması ve Bakanlar Kurulu'nun devlet başkanına karşı değil, meclise karşı sorumlu olması ile açıklanmıştır. 1909 değişiklikleri ile padişahın bakanlar kurulunu oluşturmadaki yetkisi sınırlandırılmıştır. Buna göre sadrazam, padişah tarafından atanacak, vekiller ise sadrazam tarafından seçilerek padişahın onayına sunulması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁴

Bakanlar Kurulu bundan böyle padişaha karşı değil, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olmuştur. Üstelik bu sorumluluk esası, bakanların, kendi bakanlıklarındaki işlerden bireysel olarak, hükümetin genel politikasından ise kolektif olarak sorumlu olacağı esasına dayandırılmıştır. 1876 Anayasası'nın, padişaha tanıdığı sınırsız fesih yetkisi, 1909 değişiklikleri ile bir takım kurallara bağlanarak, işlemez hale getirilmiş ve böylelikle padişahın kolayca Meclis'i feshetmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Buna

¹⁵² S. Armağan, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, s. 25.

¹⁵³ C. Eroğlu, *Anatüzüğe Giriş*, s. 214.

¹⁵⁴ R. G. Okandan, *Amme Hukumuzun Ana Hatları*, s. 297.

göre, bakanlar kurulunun kanun teklifi iki kez reddedildiğinde, hükümet ya istifa etmek ya da Heyet-i Mebusan'ın kararını kabul etmek zorundadır. İstifa halinde yerine gelen Bakanlar Kurulu, aynı tasarıyı tekrar Meclis'e getirir ve teklif yine reddedilirse, padişah Ayan Meclisi'nin onayını alarak, 3 ay içinde seçimlerin yenilenmesi şartıyla parlamentoyu feshedebilmektedir.¹⁵⁵

Yapılan değişikliklerle padişahın yetkileri, Meclis-i Mebusan lehine sınırlandırılmış, artık padişahın mutlak egemen olmadığı bir yönetim düzenine geçilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra, anayasal rejim perdesi gerisinde, İttihat ve Terakki Fırkası'nın diktatörce yönetimi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde anayasa ve özgürlükler askıya alınarak muhalefet sert yöntemlerle sindirilmiş, bir tür "askeri oligarşi"ye dönüşen yönetim, İmparatorluğu yıkıma götüren Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek ülkeyi adeta tek parti gibi yönetmiştir.¹⁵⁶

II. Meşrutiyet, II. Mahmut'un başlattığı yenileşme sürecinin son halkası olmuştur. Bu dönemde, siyasal ve toplumsal kurumlar açısından, gerçekten devrim diye nitelenebilecek çok köklü atılımlar yapılmıştır. Liberal bir anayasa oluşturulmuş; daha anayasa değiştirilmeden, 1909 yılının başında tarihimizde ilk kez bir hükümet (Kamil Paşa Hükümeti) güvensizlik oyuyla düşürülmüş; 1912 yılında, İttihat ve Terakki'nin karşısında, güçlü bir muhalefet Hürriyet ve İtilaf doğmuş; 1908, 1912 ve 1914 yıllarında, baskıcı bir çerçevede de olsa, üç kez genel seçim yapılmıştır. (Osmanlı döneminin son seçimleri ise, 1919'da, imparatorluğu bitiren bırakışmadan sonra yapılmıştır.) Yine bu dönemde, ilk sendikalar kurulmuş, ilk yaygın grevler gerçekleşmiş, ilk sol partiler ortaya çıkmış, kadın hakları ilk kez yayın yoluyla savunulmaya başlanmış, dilde yalınlaşma ve ulusallaşma yolunda atılan adımlar giderek gelişmiştir. Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve düşünsel yapısında hızlı bir değişim yaşanmış "kabuk kırılması" görülmüştür.¹⁵⁷

II. Meşrutiyet demokrasi ve özgürlük kavramları istenilen ölçüde sağlanamayıp pratikte yaşanan olumsuzluklara rağmen, ulusal toplum, ulusal devlet ve ulusal egemenlik kavramlarının ile mayalandığı ortam olmuştur. Bu sayede yeni kurulacak

¹⁵⁵ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 195; M. Görüryılmaz, **Türklerde Anayasa Hukukunun Gelişimi**, s. 191.

¹⁵⁶ Y. Atar, **Anayasa Hukuku**, s. 22.

¹⁵⁷ C. Eroğul, **Anatüzüğe Giriş**, s. 222.

olan Türk Devleti II. Meşrutiyet'in bu mirasından yararlanarak yeni bir sürecin başlangıcını teşkil etmiştir.¹⁵⁸

Modern anayasa hukuku bakımından Kanun-ı Esasi, çoğunluk tarafından Türk hukukunda ilk yazılı anayasa olarak kabul edilmiştir. Kanun-ı Esasi, padişahın haklarını kendi isteği doğrultusunda şekillendiren tek taraflı bir tasarruftur, bir “Ferman”dır, “ihsan olunmuş bir hükümdar şartnamesidir.” Anayasalar, millet tarafından, milletin vekilleri tarafından, müstakil bir teşri organı veya kurucu meclis tarafından tanzim ve kabul edilmektedir. Kanun-ı Esasi’de bu özelliklerden hiçbiri yoktur. Ayrıca hazırlandıktan sonra milletin oyuna da sunulmuş değildir. Muhteva olarak bir anayasada olması gereken hükümdarın hak ve yetkilerinin sınırlandırılması, fertlere tanınan hak ve hürriyetlerin gerçekte korunmamış olması sebebiyle bir anayasa sayılamaz. Fertlerin hakları gibi anayasanın kendisi dahi, hiçbir siyasi ve hukuki müeyyideye bağlanmamıştır. Tüm bu eksikliklere rağmen Kanun-ı Esasi, Türk Anayasa Hukukunun başlangıç noktasını teşkil etmiş olup daha sonraki süreçlerde yol gösterici Anayasa rolünü üstlenmiştir. Nitekim 1924 Anayasası’na kadar 1921 Teşkilat-ı Esasiye ile birlikte yürürlükte kalarak işlevselliğini korumuştur.

¹⁵⁸ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 220.

II. BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ANAYASA YAPIM SÜREÇLERİNİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

A- GEÇİŞ DÖNEMİ ANAYASASI: 1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE

1- Osmanlı Devleti'nden Yeni Türk Devletine Geçiş

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile İtilaf Devletleri, hiç vakit kaybetmeden işgallere başlamıştı.¹⁵⁹ Mütareke, Osmanlı'nın son hayat parçası, milli bir Türk Devleti hareketinin başlangıç noktasını teşkil etmiştir. Mondros Mütarekesi ile başlayan işgaller Türk halkının tepkisine neden olmuş ve bu tepki sonucunda Milli Mücadele başlatılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da giriştiği faaliyetler sonucunda İtilaf Devletleri baskısı altındaki başkente, milleti ve devleti kurtarmak adına hiçbir şey yapılamayacağını fark etmiş, Anadolu'ya geçip ona inanan yakın arkadaşları ve Türk milletinin desteği ile haksız işgallere karşı koymak istemiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki durum karşısında Anadolu'ya geçerek, “*milli bir hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devletini kurmak.*”¹⁶⁰ kararını almış, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır.

Mustafa Kemal Paşa 12 Haziran 1919'da Amasya'ya geçmiş¹⁶¹, Amasya'ya geldikten sonra da milli hareketi bir amaç etrafında toplamak ve teşkilatlandırmak için çalışmalarına devam etmiştir.¹⁶² Çalışmalar neticesinde 21/22 Haziran 1919 tarihli Amasya Tamimi yayınlanmıştır.¹⁶³ Bu bildiri Milli Mücadele için bir dönüm noktası olmuştur.¹⁶⁴ Amasya Genelgesiyle artık yeni bir süreç başlamış, milli egemenlik ve milli irade esas alınarak siyasallaşma yolunda adım atılmaya başlanmıştır.

¹⁵⁹ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, MEB Basımevi, İstanbul, 1991, s. 33.

¹⁶⁰ M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, (Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s. 9.

¹⁶¹ U. Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, s. 55.

¹⁶² T. Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken I**, s.157.

¹⁶³ G. Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 44.

¹⁶⁴ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali I**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 270-271

23 Temmuz 1919 tarihli Erzurum Kongresi, bölgesel bir kongre olarak nitelendirilse de ulusal kararlar alınmıştır. Milli Mücadele tarihinin millî birliğe gidiş yolundaki ilk ve önemli adımı Erzurum Kongresi ile atılmıştır.¹⁶⁵

Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılmış, ulusal çapta kararlar alınmıştır. Sivas Kongresi'nde alınan kararlar¹⁶⁶ ile Milli Mücadele tek bir çatı altında toplanmış, Türk milletinin işgal ve müdahaleleri asla kabul etmediği vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığı için sonuna kadar mücadele edeceği tüm dünyaya ilan etmiştir. Heyet-i Temsiliye yürütme yetkisini ele alarak Milli Mücadele için gerekli kararları hızlıca alabilme yetisine sahip olmuş, Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal olarak belirlenmiştir. Kongrede, delegelerin seçim yoluyla belirlenmesi, demokratik tutumu öne çıkarılarak milli iradeyi hakim kılma yolundaki ilk sinyalleri vermiştir. Aynı zamanda Sivas Kongresi ile birlikte İstanbul Hükümeti ve Anadolu arasındaki mücadele belirgin bir hal almıştır.

Anadolu ve İstanbul Hükümeti arasında uzlaşmayı sağlamak için Ali Rıza Paşa'nın teklifi ile Amasya'da bir görüşme yapılması kararlaştırılmıştır. 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında yapılan Amasya Görüşmeleri neticesinde iki taraf arasında üçü açık, ikisi kapalı beş protokol imzalanmış, bazı kararlar alınmıştır. Amasya Görüşmelerinde kararlaştırılan Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplanması yolundaki çalışmalar nihayete ermiş, 12 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi açılmıştır.¹⁶⁷ Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin en büyük icraatı ise; 17 Şubat 1920 tarihli Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi olmuştur.¹⁶⁸ Misak-ı Milli'nin en önemli noktası 6. Maddede yer alan “tam bağımsızlık” isteğinin vurgulanmasıdır. Bu ilke ile bağımsızlık savaşının da çıkış noktası nitelendirilmiştir. “Demokrat olma”, “ulusların kaderlerini tayin hakkı” ve “tam bağımsızlık” ilkeleri o günün koşulları içerisinde ileri ve inkılapçı istekler olarak tanımlanabilmektedir.¹⁶⁹ Demokrasi bilinci oluşturularak milli iradeyi hakim kılmak böylece ulusun bağımsızlığını sağlama fikri yavaş yavaş hayat bulmaya başlamıştır.

Misak-ı Milli'nin, İtilaf Devletleri'nin baskısı altında bulunan Meclis'te kabul edilmesi İtilaf Devletleri'ni kızdırmış, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesine

¹⁶⁵ M. Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 112.

¹⁶⁶ Recep Toparlı, **Sivas Kongresi Tutanak ve Belgeleri**, CÜSAM Yayınları, Sivas, 2010, s. 454-459.

¹⁶⁷ U. Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, s. 128.

¹⁶⁸ U. Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, s. 135.

¹⁶⁹ T. Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s. 200.

neden olmuştur.¹⁷⁰ İstanbul'un işgali ve bazı Meclis-i Mebusan üyelerinin tutuklanması sonucunda Meclis çalışamaz duruma gelmiş, bunun üzerine Meclis çalışmalarına 18 Mart 1920'de süresiz olarak ara verme kararı almıştır. Padişah Vahdettin'in, 11 Nisan 1920'de ise Meclisi resmen dağıtması ile birlikte Osmanlı Devleti'nde anayasal sistem, fiili ve hukuki olarak sona ermiştir.¹⁷¹

2- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması

İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte; Padişah, Hükümet ve Meclis-i Mebusan iş göremez duruma gelmiştir. Bu yüzden devleti yönetecek, millet işlerini görecektir bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da milli bir meclis toplamayı tasarlamış ve sonunda İstanbul'dan gelecek mebusların da katılabilecekleri “olağanüstü yetkilere sahip” bir Meclisin Ankara'da toplanması ve bunun için de yeni bir seçim yapılmasını kararlaştırmıştır.¹⁷²

Hakimiyet-i Milliye gazetesi bu durumu su şekilde açıklamaktadır: “İstanbul'dan son aldığı haberlere istinaden Millet Meclisi'nin muhafızlık tarafından, Kanun-u Esasi'nin tayin ettiği şekillere asla itibar edilmeksizin, askeri bir cebir ile dağıldığını neşretmiştir. Esasen işgal kararının tatbik edildiği 16 Mart gününden beri Meclisin vazifesini görmekten men edileceği muhakkaktı...Meşrutiyeti kabul etmiş olan bir milletin, Hükümeti merakıye etmek imkanından mahrum olduğu bir yerde, ittihat edilen kararlar hangi makamdan sadır olursa olsun, muta'a olmak kabiliyetinden mahrumdur. Bunun içindir ki millet en büyük düşmanının esir ettiği Payitahta, irtikab edeceği su'i kasıtları evvelce tahmin ederek, işkal vuku bulur bulmaz onu Ankara'da içtimaya davet etmiş; ve yeniden aynı zamanda onu intihab ettiği mebuslarla vaziyetin nezaket fevkaladesine karşı kaffe'i tedabiri itti haz edebilecek, bir meclis-i milli fevkalade salahiyetine malik kılmayı düşünmüştür. İstanbul'da Sulhu, millete danışmadan, onun re'yini almadan akdettirmek için dağıtılan millet meclisi, Anadolu'nun İngiliz “ tesir ve nüfuzu ondan azade hür bir köşesinde millete ve tarihe karşı deruhte ettiği muazzam vazifeyi ifa edecektir.”¹⁷³

¹⁷⁰ S. Selek, **Anadolu İhtilali I**, s. 330; Abdurrahman Bozkurt, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s. 334

¹⁷¹ Ş. Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, s. 120.

¹⁷² M. Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 122.

¹⁷³ **Hakimiyet-i Milliye**, “Millet Meclisi'nin Dağılması”, 17 Nisan 1336, no:22.

Haberden de anlaşılacağı üzere İstanbul'un işgali ile Milli Mücadele yeni bir safhaya içine girmiştir. Oysaki İtilaf güçleri İstanbul'un işgalinin milletin azmini ve şevkini kıracağını düşünmüş, lakin öyle olmadığını anlayınca tüm kuvvetleriyle Milli Mücadeleye karşı savaşmışlardır.

Ülkenin durumu çok karışıktı, hızlı bir şekilde teşkilatlanıp devlet yönetimini ele almak, iç düzeni ve milli birliği sağlarken öte yandan da düşmanların işgal ve müdahalelerine karşı devletin varlığını ve bağımsızlığını ayakta tutup korumak gerekmektedir. Bunun için Mustafa Kemal Paşa hemen harekete geçmiştir. Seçimler henüz tamamlanmamış, seçilenlerin çoğu ise Ankara'ya gelmemiştir ama daha fazla beklenemezdi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa bir bildiri yayınlarak 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılacağını duyurmuştur.¹⁷⁴

Meclisin açılma günü yaklaşırken Milli Mücadele'den yana olanlarla karşıt gazeteler arasındaki çatışmalar da dozunu artırmıştır. 22 Nisan günü Hakimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye, "*Ulusal fetvalar*" ı yayınlayıp ve Meclisin nasıl açılacağına ilişkin haberler verirken, Milli Mücadele karşıtı olan Peyam-ı Sabah ve Alemdar gazeteleri, olayı Kuva-ı Milliye' nin "*zırzoplukları*" olarak değerlendirip aşağılarken, "*Kemalilerin yok edilmeleri*" (tenkil) gereğini öne sürmüşlerdir.¹⁷⁵ 23 Nisan günü Hakimiyet-i Milliye ile Peyam-ı Sabah yayınlarında bu karşıtlık daha da çarpıcı olarak görülmektedir. Hakimiyet-i Milliye, "Bugün, millet, tehlikeler karşısında bulunan varlığını korumak endişe ve azmi ile Ankara'da toplanıyor" diye bir dönüm noktasına geldiğini belirtirken, Peyam-ı Sabah da ise Ali Kemal, "Teşkilat-ı Milliye sergerdeleri" diye nitelediği Kuva-ı Milliye önderlerini "*başları ezilmek ister yılanlar*" olarak tanımlamıştır.¹⁷⁶

Tüm bu nümayişlere rağmen Ankara'da 120 milletvekili ile toplanan Meclis, yeni adıyla Büyük Millet Meclisi (BMM) derhal bir hükümet kurmaya karar vermiştir. Bu noktada önemli bir hususa da işaret etmek gerekir ki, tarihte ilk defa resmen "Türkiye" adı bu meclisin toplanmasıyla alınmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu meclisin hukuki karakteri hem bir kurucu meclistir, hem de Milli Mücadele'yi zaferle neticelendirene kadar vazife başında kalmıştır. Meclis'in açılması ile birlikte, milli egemenlik fikrinin meşruluğu tartışılmaz bir biçimde ortaya konmuştur. "Egemenlik

¹⁷⁴ M. K. Atatürk, *Nutuk*, s. 285; M. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s. 147.

¹⁷⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II (Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 131.

¹⁷⁶ Ş. Turan, *Türk Devrim Tarihi II (Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine)*, s. 131.

kayıtsız şartsız milletindir" hükmü, yeni Türk Devleti'nin egemenlik kaynağını halktan alan insan hakları esasına dayandırılmıştır. 23 Nisan 1920'de egemenlik, İstanbul'dan Ankara'ya, yani saltanattan millete geçmekle kalmamış, egemenliğin kaynağı ve yapısı da değişmiştir.¹⁷⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Nisan 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki yazısında; BMM'nin Cuma günü Hacı Bayramı Veli Camii'ndeki namazdan sonra okunan Kuran-ı Şerif ve yapılan dualarla açılacağını ve tüm yurt için hayırlara vesile olmasını belirtmiş, Meclis'in açılış tevdiinin tüm yurttaki teşkilat ve müesseselere bildirileceği vurgulamıştır.¹⁷⁸

Meclisin açılması Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şu şekilde yankı bulmuştur: *"Bu gün Ankara hakikaten tarihi bir vakıa'ya hem şahit, hem sahne oluyor: tehlikelere maruz olan mukadderatı selamet sahiline çıkarmak endişe ve azmi ile bikarar bulunan milletin her tarafta ve pek az bir müddet zarfında intihap ve i'zam ettiği mebuslar burada büyük bir millet meclisi halinde içtima ediyorlar. Bu vakıa, harikalarla dolu olan tarihimizde milletin yaşamak kabiliyetini isbat edici delillerin belki en yükseğini teşkil eder denilse hata olmaz....İşte bugün yine aynı millet hayat ve mematına ait müthiş ihtimaller önünde yeni bir devir imtihan geçirmeye müddeu (veya med'u) bulunuyor. Ankara da toplanmakta olan Büyük Millet Meclisi işte bu devir imtihanın pek bariz ve fiili bir macerasıdır. Bir macera ki millet onu belki gayr-i ihtiyarı bir hareket ve iradetle fiil ve icra mevki'ine çıkarmaktadır... Bugün Millet tehlikelere maruz olan varlığını korumak endişe ve azmi ile Ankara da toplanıyor... İşte Ankara'da içtima eden Meclis, mukadderatı doğrudan doğruya kendi eline almak mevki'inde bırakılan milletimizin mahsalasıdır ki istihdaf olunan netice'i hayır ve selamete vasıl oluncaya kadar milletin her türlü işlerine vad'a yed edecek olan heyet-i meşrua işte bu meclisten ibaret olacaktır demek olur. Bu meclisin ise bütün millet demek olduğu izaha hacet görülemez... Millet birliğini muhafaza ettiği halde ise, düşmanın bize hiçbir zarar erişirmesi mümkün olmayarak bilakis menafı' i milliyemize muvafık bir sulh-u istihsal ve teminine muvaffak olacağımızda zerre kadar şek ve şüphe yoktur. Büyük Millet Meclisi ile milletimiz en büyük tehlikelerden kurtulmaya doğru yeni ve tarihi bir safhaya dahil olmuş bulunuyor. Meclisin vad'a vazifesindeki bu ehemmiyeti müdrik*

¹⁷⁷ Metin Ayışığı, **Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 163-164.

¹⁷⁸ M. Kemal, "Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor", **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Nisan 1336, no:24.

bulunduğu da muhakkaktır. Büyük Millet Meclisine mesai'i milliyesinde mazhar-ı tevfiyat olmasını temenni ederiz. ”¹⁷⁹

BMM üzerine aldığı görev ve sorumluluk Hakimiyet-i Milliye’de “*Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu’nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mani olmak, Pay-ı tahtımızı yine ana vatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenab-ı Hak ve Resulü Ekrem’i namına yemin ederiz ki Padişaha Halife’ye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatani müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz müdafasız bırakarak elde etmektir. Hin’din, Mısırı’nın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için, İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir’ini, Adana’sını, Urfa ve Maraş’ını, elhasıl vatanın düşman istilasına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri, din ve milletlerinin şerefi için kan döken kardaşlarınızı arkadan size vurdurmak isteyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisi’nin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin, ta ki din son yurdunu gaip etmesin, ta ki milletimiz köle olmasın. Biz birlik oldukça düşman üzerimize gelmeyeceğini resmen ilan etti onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allah’ın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve rahmet ve tevfiği Halife ve Padişahımızı millet ve vatani kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.*”¹⁸⁰ Bu ifadeler kullanılarak belirtilmiş, kamuoyunun desteği alınmak istenmiştir.

TBMM, milli irade esas alınarak kurulmuştur. Meclis’in nasıl işleyeceği, üye tamsayısının ne kadar olduğu ve dolayısıyla toplantı yeter sayısının nasıl hesaplanacağı gibi konular sorun teşkil etmekteydi. Nisâb-ı Müzakere Kanunu kabul edilene kadar toplantıya katılan üyelerin sayısı dikkate alınmış bu şekilde karar yeter sayısı oluşturulmaya çalışılmış, lakin bu sistemde belli bir süreden sonra sıkıntı meydana getirmiştir. 5 Eylül 1920 tarihli Nisâb-ı Müzakere Kanunu ile her livadan beş temsilci hesabıyla milletvekili toplamının yarısından bir fazlası toplantı yeter sayısı olarak kabul edilmiştir.¹⁸¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulması ile Türk Anayasa Hukuku açısından önemli bir değişiklik olmuştur. Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nda yasama

¹⁷⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Tarihi Bir Vakaa: Büyük Millet Meclis*”, 23.04.1336, no: 24.

¹⁸⁰ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Büyük Millet Meclisi*”, 28.04.1336, no:25

¹⁸¹ Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 71; Bülent Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 241

meclisinin oluşması, tüm yetkileri elinde toplayan Padişah'tan yasama yetkisi alınarak, Meclis'e geri verilmesi şeklinde olmuştur. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnız yasama görevini yürüten bir Meclis olarak kalmamış, milli iradeyi tek başına kullanan bir Meclis olmuştur. Bu dönemde yürütmenin ortaya çıkışı, Meclis yetkilerinden bir bölümünün, yürütmeye verilmesi biçiminde olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, kuruluşundan dokuz ay sonra, yazılı bir Anayasa yaparak yürürlüğe koymuştur. Meclis, Anayasa yürürlüğe girene kadar, yasama ve yürütme güçlerini kendi varlığında toplamış, kararlarını vererek, kurallarını koyarak devlet işlerini yürütmüştür. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkartılmakla, bu duruma hukuksal bir nitelik kazandırılmıştır.¹⁸²

3- 1921 Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nun Hazırlanışı

Milli Mücadele Dönemi, çağdaş Türk devletinin temellerinin atıldığı son derece önemli tarihsel kararların verildiği bir siyasal kesit olmuştur. Cumhuriyete gidişin ana duraklarını Nisâb-ı Müzakere Kanunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve İcra Vekilleri Heyeti ile ilgili kanunlar oluşturmaktadır. Öncelikle, 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu Osmanlı anayasacılığından Türk anayasacılığına geçişin en önemli belgesidir. Bu belge, devlet iktidarını üç temel organ üzerinde somutlaştırmaktadır: I. TBMM, 2. TBMM Riyaseti, 3. İcra Vekilleri Heyeti.¹⁸³

BMM'nin, Kuvvetler Birliği özelliği dikkat çekici olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise olağanüstü şartlarda kurulmuş olmasıdır. İcra Vekilleri, meclisin kendi üyeleri arasından, yine meclisin salt çoğunluğu ile seçilecektir. İcra Vekilleri Heyeti arasında çıkacak uyuşmazlıkları da yine meclisin gidereceği belirtilmiştir. Bu yöntem, parlamenter sistemdeki Bakanlar Kurulunun ortaya çıkışından farklı olup bakanlar birer birer Meclis tarafından seçilmektedir. Meclis Başkanı, aynı zamanda Bakanlar Kuruluna da başkanlık etmektedir. Böylece Türkiye'de ilk kez "Meclis Hükümeti Sistemine" gidilmiştir. İlk İcra Vekilleri Heyeti, Büyük Millet Meclisi'nce 2 Mayıs 1920'de¹⁸⁴ seçilmiştir. Böylece, BMM, hükümetini de seçerek, millet adına tüm yönetime el koymuştur.¹⁸⁵ İcra Vekilleri Heyeti, 5 Mayıs 1920'de göreve başlamıştır.¹⁸⁶

¹⁸² A. Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 38.

¹⁸³ R. Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, s. 204.

¹⁸⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, "İcra Vekilleri", 5 Mayıs 1336, no:7.

¹⁸⁵ Şeref Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları (Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler)*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.38.

Hukuk-ı Esasiye Encümeni'nin hazırlayıp Meclis Genel Kuruluna sunduğu "Büyük Millet Meclisi'nin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevad-ı Kanuniye" başlıklı kanun tasarısının, Meclisin 22 Ağustos 1920 tarihli birleşiminde tümüyle reddedilmiştir. Siyasî rejim tartışmaları devam ederken, İcra Vekilleri Heyeti, 13 Eylül 1920 günü BMM'ne 31 maddelik bir anayasa tasarısı sunmuştur. Başlığı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası" olmakla birlikte bu belge, siyasî tarihimizde daha çok "Halkçılık Programı" adıyla bilinmektedir.¹⁸⁷ M. Kemal Halkçılık Programı hakkında şunları söylemektedir: "Siyasi, İçtimaî, idarî, askerî nokta-i nazarları telhis ve teşkilâta idariye hakkındaki mukarreratı ihtiva eden bu Program, Meclis'in 18 Eylül 1920 günkü içtimasında okundu. İşte, bu tarihten daha dört ay geçtikten sonra takarrür eden ilk Teşkilata Esasiye Kanunu, bu programdan çıkmıştır".¹⁸⁸

5 Eylül 1920'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na zemin hazırlayan Nisâb-ı Müzakere Kanunu kabul edilmiş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 18 Eylül günü Hükümet tarafından gönderilmiş bir layiha olarak tartışılmaya başlanmıştır. 31 maddelik layiha üzerinde 25 Eylül'de ilgili encümende çalışılmaya başlanmıştır. İcra Vekilleri Heyeti'nin layihası daha ziyade Halkçılık Programı olarak bilinmektedir. Bu layihanın bir kanun tasarısı mı yoksa hükümet programı mı olduğu öncelikle tartışılmıştır.¹⁸⁹

Halkçılık programının "maksat ve meslek" ilk dört maddelik başlık bölümü, anayasa hükümlerinden çok, TBMM'nin temel amaçlarını açıklayan, dolayısıyla anayasa başlangıcı (dibace) olarak düşünülebilecek niteliği taşımaktadır.¹⁹⁰

Encümen-i Mahsusa, Halkçılık Programı'nın ilk dört maddesini ayrı bir "Beyanname" haline getirmiştir. Bu metin TBMM tarafından kabul edilip yayımlanmıştır. "TBMM Beyannamesi"¹⁹¹ nde meclisin işlevi ve ordunun konumuyla ilgili şu iki paragraf dikkat çekicidir: "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hudutlar dahilinde (İslam ekseriyetinin) hayat ve istiklalini temin ve hilafet ve saltanat makamını tahlis andıyla teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklalini, yegane ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hakimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklaline suikast eden emperyalist ve

¹⁸⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, "İcra Vekilleri Heyetinin İntihabı", 5 Mayıs 1336, no:7.

¹⁸⁷ Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s.19.

¹⁸⁸ M. K. Atatürk, **Nutuk**, s. 386

¹⁸⁹ E. Özbudun, **1921 Anayasası**, s. 20.

¹⁹⁰ E. Özbudun, **1921 Anayasası**, s. 21.

¹⁹¹ Beyanname için bkz. **TBMMZC**, 18.11.1336, V/99 s. 368-372

kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve bu maksada münafi (aykırı) hareket edenleri tedip azmiyle müesses (kurulmuş) bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda selahiyeti Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesindedir.”¹⁹² Bu Beyannamede vurgulanması gereken iki nokta vardır. Beyanname bir taraftan emperyalizm ve kapitalizm zulmünden kurtulmak amacını ilan ederken, öte yandan, ordunun emir ve kumanda selahiyeti BMM'nin şahsiyetinde toplandığı bildirilmiştir. Beyanname ile ordu, BMM Ordusu olarak tanımlanmakta böylelikle orduyu demokratik, sivil bir otoritenin denetimi altına alınmış olduğu belirtilmiştir.¹⁹³

Encümen Mazbata Muharriri İsmail Suphi Bey bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. “Efendiler, Hükümetin bize gönderdiği halkçılık programı, birisi maksat ve meslek birisi Mevad-ı Esasiye, diğeri de idaren namı altında üç kısma münkasem idi. Bunu iki kısma ayırabiliriz. Birisi: Maksat ve meslek, diğeri Mevad-ı Esasiye ve idaredir...Binaenaleyh desti alinize takdim edilen Encümeni mahsus mazbatasında bir beyanname vardır ki, o dört madde mevadını ihtiva ediyor. Dikkat buyurursanız göreceksiniz ki, bu dört madde, zaten Meclisi alinizin muhtelif vesilelerle, isbat ve ilan ettiği esasata aittir. Bunlar bizim için mukaddes bir gayedir. Bizim bu gayeleri bütün cihan nazarında bağıra bağıra ilan etmekliğimize hiçbir mani değildir. Bunlar gayet meşrudur.”¹⁹⁴

Encümen-i Mahsusa'nın oluşturduğu tasarının 1. Maddesi “hakimiyet bila kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.”¹⁹⁵ ve 2. Maddesi olan “icra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.” ibaresi üzerine hiçbir tartışma olmadan kabul edilmiştir. Tasarının 3. maddesindeki “Türkiye Halk Hükümeti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşır.” cümlesi ise “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur” şekilde değiştirilmiştir.¹⁹⁶

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmelerinde radikal reformcularla muhafazakarlar arasında rejim yani saltanat ve hilafet sorunu şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Encümen-i Mahsusa, BMM beyannamesi olarak sunduğu metinde; BMM'nin “milli

¹⁹² B. Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 248.

¹⁹³ R. Akın, **Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)**, s. 136.

¹⁹⁴ **TBMMZC**, 18.11.1336, V/99 s. 365.

¹⁹⁵ **TBMMZC**, 18.11.1336, V/99 s. 372.

¹⁹⁶ **TBMMZC**, 18.11.1336, V/99 s. 372-373.

hudutlar dahilinde hayat ve istikbalini temin ve hilafet ve saltanat makamını tahlis ahdiyle teşekkül” ettiğini bildirmekte bu konu ise meclis de uzun tartışmalara sebebiyet vermiştir. Konu ile ilgili tartışmalar 25 Eylül 1336 tarihli Gizli Celse Zabıtlarında ayrıntılı olarak görülmektedir.

Bu konu ile ilgili Hamdi Bey halkçılık programının 5. Maddesine değinerek Meclis’te şu şekilde bir konuşma yapmıştır: “*Encümen bu maddeye lüzum görmedi. Encümen de bunda ihtimal ki haklı idi. Çünkü diyordu ki, zaten hukuku esaside padişahın mevkii mahsus muayyendir. Binaenaleyh buraya derce mahal yoktur. Yani bunda encümen dahi hulûsu niyetle hareket etmiştir. Şüphe yoktur. Yalnız bu Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanunu Esasî Makamındadır. Yani Kanunu Esasî mahiyetindedir. Burada bu yapacağımız Teşkilat-ı Esasiye Kanununun makamı hilafet ve saltanat hakkında sakit ye samit kalmasının dahilen fena tesirler yapacağına kailim. Bunu vesile ittihaz ederek aleyhimizde tahrikatta bulunmaları ihtimalini düşünerek arz ediyorum. Onun için hükümetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif ediyorum.*”¹⁹⁷

Kütahya Mebusu Ragıp Bey ise ilgili maddeyi okuduktan sonra “*bu bir cinayettir*” diyerek tepkisini ortaya koymuştur.¹⁹⁸

Karahisarışarkı Mebusu Mesut Bey ise konuya farklı bir açıdan yaklaşarak “*Padişah kim olacak diye burada bahse hacet yoktur. Bilahare mevzubahis olacak, padişah kim olacak? O, vaziyet tahakkuk ettikten sonra hal olunacak bir meseledir. Binaenaleyh bu hilafet meselesi yalnız Türkiye’ye ait değil, belki üç yüz milyon İslam’a aittir. Yalnız bizim sözümüzle iş bitmez. Zaten Kanunu Esasimizde münderiçtir. Fesih olunduğuna dair tarafımızdan bir madde yazılmamıştır. Onun için bunu münakaşaya hacet yoktur.*” Konunun ötelenmesini ve Kanun-ı Esasi’nin yürürlükte olduğuna dikkat çekerek bu konuda münakaşaya gerek olmadığını vurgulamıştır.¹⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta bu olayı şu şekilde açıklamıştır: “*Saltanat millete geçmiştir, saltanat kaldırılmamıştır. Hilafet de saltanat demektir, o halde onunda varlığının bir anlamı yoktur, şeklinde açık ve kesin konuşamıyorlardı.*”²⁰⁰ Meclis’teki konuşmasında ise “*Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi*

¹⁹⁷ TBMM GZC, 25.09.1336, 2/72, s. 134.

¹⁹⁸ TBMM GZC, 25.09.1336, 2/72, s. 134.

¹⁹⁹ TBMM GZC, 25.09.1336, 2/72, s. 134.

²⁰⁰ M. K. Atatürk, **Nutuk**, s. 385.

koyunca bize sorarlar, halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir halife ve padişahınız? Ne cevap vereceksiniz?.. Esir mi diyeceğiz? Esir olan adam padişah olamaz. Biz öteden beri diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile iştigal caiz değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lazım veyahut onun yerine derhal birisini ikame etmek lazım gelir, buyurursunuz. Binaenaleyh bu işi böyle muğlak yapmak halife ve padişah nerede, makamı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir, yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilga ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lazım gelir.”²⁰¹ ifadelerini kullanarak kanunun gerekliliğini savunmuş, çünkü meselenin uzadıkça herhangi bir neticenin alınamayacağını farkına vararak, konunun zamanı gelince tartışılmasını daha uygun bulmuştur. Nitekim öyle de olmuş ve hilafet ve saltanat sorunu ikinci plana atılarak Milli Mücadele üzerinde durulmuş, muzafferiyet neticesinde bu konu tekrar gündeme gelmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmelerinde en çok tartışılan bir diğer konu ise “mesleki temsil” konusu olmuştur. Encümen-i Mahsusa’nın hazırladığı taslakta “*Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca meslekler erbabı temsil edilmek üzere doğrudan doğruya müntehap azadan mürekkeptir.*” ibaresi ile korporatif ya da mesleki temsil sistemi önerilmiştir.²⁰² Mesleki temsil sistemi Halkçılık ilkesinin bir gereği olarak düşünülmüştür. Sisteme karşı çıkanları temel dayanağı ise sistemin mevcut durumda uygulanma gücünün bulunmadığına dikkat çekmiş ayrıca meslek temsil sisteminde siyasi bakımdan yetersiz kişilere ya da yerel nüfuz sahiplerine Meclis’te aktif rol üstleneceği vurgulanarak kanun reddedilmiştir.²⁰³

BMM’nin yetkileri hususu da bir diğer tartışma konusunu teşkil etmiştir. Tartışma esnasında kanun-şariat ilişkilerine, BMM’nin mahiyetine, Meclis Hükümet münasebetlerine, Kanun-ı Esasi’nin statüsüne dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.²⁰⁴

Encümen-i Mahsusa’nın hazırladığı taslağın Meclis görüşmeleri 18 Kasım 1920’de başlamış, iki ay kadar süren Meclis görüşmeleri sonucunda 20 Ocak 1921 tarihli 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu²⁰⁵ kabul edilmiştir.

²⁰¹ TBMM GZC, 25.09.1336, 2/72, s. 136.

²⁰² E. Özbudun, 1921 Anayasası, s. 26.

²⁰³ B. Tanör, Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 251; TBMMZC, 18.11.1336, V/99 s. 369; TBMMZC, 18.11.1336, V/99 s. 387-391; TBMMZC, 20.11.1336, V/100 s. 411-416.

²⁰⁴ TBMMZC, 20.11.1336, VII/135 s. 328-334.

1921 Anayasası'nın görüşülmesi ve kabulünde katı anayasalar için öngörülen özel nisap ve kanunlar uygulanmamış, olağan yasalar için var olan usuller izlenmiştir.²⁰⁶

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu içeriği yönünden olduğu kadar, görüşülmesi ve kabulü açısından da Türk siyasi tarihinin en ilginç belgelerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Anayasa hakkındaki Meclis görüşmelerinin incelendiğinde, I. Büyük Millet Meclisi'nin idealizmi, vatan sevgisi, bağımsızlık aşkı, siyasi olgunluğu, milli egemenlik ve halkçılık ilkelerine tartışmasız bağlılığı konularında sayısız kanıtlar açıkça ortaya çıkmaktadır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin sosyal ve fikri yapısındaki çeşitliliğin izlerini de anayasa görüşmelerinde görmek mümkündür. Bu görüşmelerde mesleki temsilden referandum ve halk teşebbüsüne kadar pek çok anayasal formül ciddiyetle tartışılmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisi, Türk siyasi tarihinin, halkın serbest iradesiyle seçilmiş tek kurucu meclisi olarak, yeni Türk devletinin temellerini atmıştır.²⁰⁷

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde siyasi rejimin niteliği üzerinde temel görüş ayrılıklarının bulunduğu görülmüştür. Görüşmeler sırasında özellikle hilâfet ve saltanatın gelecekteki statüsüne, BMM'nin mahiyetine ve yetkilerine, BMM ile İcra Vekilleri Heyeti arasındaki ilişkilere dair tartışmalar, bu görüş ayrılıklarını açıkça ortaya koymuştur. Bununla birlikte, gerek devrimcilerin, gerek muhafazakarların, hiç değilse bir süre daha birlikte yaşayabilecekleri formüller üzerinde uzlaşabilmiş ve sorunun kesin çözümünü daha ileri bir tarihe erteleyebilmiş olmaları ilginçtir.²⁰⁸ Olağanüstü şartlarda ortaya konan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çalışmaları şunu göstermektedir ki Türk ulusu hangi zorluk altında olursa olsun hiçbir zaman hukuk çizgisinden taviz vermemiş, aldığı kararları hukuksal zemin üzerine inşa etmiştir. Birinci mecliste görülen tüm görüş ayrılıklarına rağmen vatan mevzu bahis olunca tek çatı altında toplanılmıştır. Milli Mücadele demokratik bir temele oturtularak muzafferiyet sağlanmış ve yeni kurulan devlet milli irade üzerinde güç tanımamıştır.

²⁰⁵ **Düstür**, Tertip 3, C. 1, s. 196-199; Ş. Gözübüyük- S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 93-96; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 45-47; Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 1-4.

²⁰⁶ B. Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 249.

²⁰⁷ E. Özbudun, **1921 Anayasası**, s. 49.

²⁰⁸ E. Özbudun, **1921 Anayasası**, s. 49.

Nitekim 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hazırlanış ve kabul özelliklerine bakıldığında Osmanlı-Türk anayasacılığının en demokratik örneği olduğu görülmektedir.²⁰⁹

4- 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun İçeriği ve Önemi

Yeni Türk Devletinin ilk Anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye, 20 Ocak 1921 tarihli 85 sayılı kanununla kabul edilmiştir.²¹⁰ Teşkilat-ı Esasiye 23 madde ve bir de “Madde-i Münferide” den (ayrı madde) oluşan kısa ve çerçeve anayasa niteliğindedir. Kısa ve çerçeve Anayasa olmasının iki nedeni vardır. Öncelikle memleketin içinde bulunduğu olağanüstü şartlarda ihtiyacı karşılamak için meydana getirilmiş olması, bir diğer neden ise Kanun-ı Esasiye resmen ilga edilmediği için Teşkilat-ı Esasiye ile çelişmeyen hükümlerinin yürürlükte sayılmış olmasıdır. Bu sebeple Teşkilat-ı Esasiye geçiş dönemi anayasası olarak kabul edilmektedir.²¹¹

Teşkilat-ı Esasisi’ye, Kanun-ı Esasi’den çok farklı bir temele dayanmakta yeni Türk devletinin kurulmakta olduğunu açıkça göstermektedir. Anayasada en önemli yeniliklerden biri “milli egemenlik ilkesi” dir. Kanunda milli egemenlik ilkesi şu şekilde izah edilmektedir: “*Hakimiyet bila kaydū şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etme esasına müstenittir.(M. 1)*” Bu madde ile yeni bir dönemin haberi verilmektedir.²¹²

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile yasama ve yürütme erkleri Büyük Millet Meclisi’nde (BMM) toplanmıştır (M. 2). Türkiye Devletinin BMM tarafından idare edildiğini ve hükümetinin Büyük Millet Meclisi Hükümeti unvanını taşıdığı (M. 3), BMM vilayetler halkınca seçilen üyelerden oluştuğu (M. 4), meclis seçimlerinin iki yılda bir olduğu (M. 5) belirtilmiştir. Ahkam-ı şer’iye’nin uygulanması, kanunların yapılması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, anlaşmaların yapılması ve vatan savunması gibi yetkilerin BMM tarafından kullanılacağı (M. 7) açıklanmıştır.²¹³

Bülent Tanör’e göre Teşkilat-ı Esasiye’nin 3. Maddesindeki Türkiye Devleti ibaresi aynı topraklarda ikinci bir devletin kurulduğunu ilan etmek anlamına geldiğini

²⁰⁹ B. Tanör, **Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 250.

²¹⁰ **Düştur**, 3. Tertip, C. I, s. 196-199; Ş. Gözübüyük- S. Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, s. 93-96.

²¹¹ A. Selçuk Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1983; Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 253.

²¹² A. Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 41.

²¹³ Yavuz Atar, “**Türk Anayasa Hukuku**”, Mimoza Yayınları, Konya, 2009, s. 23.

ve bunun da kanunun en devrimci yanlarından biri olduğunu ifade etmektedir. Tanör, devletin adının “Türk Devleti” değil de “Türkiye Devleti” olarak nitelendirilmesinin çok anlamlı olduğunu belirtmektedir. Çünkü “Türkiye Devleti” ibaresinin, etnik kökeni, dili ve kültürü ayırt etmeksizin aynı topraklarda (Misak- Milli sınırları) yaşayan insanları, siyasi birleşmede en üst nokta olarak yeni kurulan devletin çatısı altında birleştirici bir etken olduğunu ifade etmektedir.²¹⁴

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yerel yönetime en fazla ağırlık veren anayasadır. Bu özel önem “halkçılık ilkesi” ile açıklanabilir. Bu Anayasa’da merkeziyet usulü sınırlı, hatta istisnai, yerinden yönetim asli ve geneldir. 24 maddelik bir metin olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 14 maddesini, yani yarıdan çoğunu taşra yönetimine özellikle yerinden yönetim ilkelerine ayırmıştır. Seçimle oluşan organlar ve özerklik, bunun kurumsal araçları olarak tasavvur edilmişti. Kurulması düşünülen sistem, nahiye yönetiminden (komün idaresi) başlayarak mahalli idareleri mali hatta yargısal yetkilerle donatmak ve seçimle oluşan organlara özerklik vermektedir. Sonuç itibarıyla, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Türk idare geleneğinin çok farklı bir siyasal felsefeye dayanmış, Anadolu’nun merkeze duyduğu tepkinin bir yansıması olarak yasalaşmıştır.²¹⁵

1921 Anayasası, güçler birliği sistemini ve Meclis Hükümeti Sistemini belirlemiştir. Hükümet, Büyük Millet Meclisi adıyla ve doğrudan doğruya Meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçilmektedir. Yasama ile yürütmeyi üzerine alan Meclis’in parlamenter sistemde olduğu gibi çalışmalarına ara vermesi söz konusu olmamıştır. 1921 Anayasası’nın özelliklerinden biri de egemenliğin ulusta olduğu, ulusun bu egemenliği Türkiye Büyük Millet Meclisi eliyle kullanacağı ilkesi benimsenmesidir.²¹⁶

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, demokratik hayatımızın ilk hukuki vesikası olarak nitelendirilmektedir. Ülkenin gelecekteki idaresinin ne olacağına ilişkin bir girişim olarak tarihte yerini almıştır. 1921 Anayasası’nın ilk 9 Maddesindeki cumhuriyetçi ruh, gelecek rejimin habercisi olmuştur.²¹⁷

²¹⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 253-254.

²¹⁵ Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 139.

²¹⁶ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetki Yayınları, Ankara, 2011, s. 28.

²¹⁷ R. Akın, **Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)**, s. 140.

5- 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler

Milli Mücadele başarıyla nihayete erdirilmiş ve sıra kurulan yeni devletin temel yapısının oluşturulmasına gelmiştir. Nitekim TBMM 30 Ekim ve 1-2 Kasım 1922 tarihli, 307 ve 308 sayılı iki tarihi kararıyla, Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini ve bu kararın 16 Mart 1920'den beri itibaren geçerli olduğunu ilan etmiştir. Bu kararlarda henüz “Cumhuriyet” deyiminin kullanılmadığı ve rejimin hala TBMM Hükümeti olarak adlandırıldığı görülmüştür.²¹⁸ Milli Mücadele'yi başarılı bir şekilde nihayete erdiren Birinci TBMM üzerine düşen misyonu yerine getirmiş, 1 Nisan 1923' te seçimlerin yenilenmesi (tecdid-i intibahat) kararı almıştır. Haziran- Temmuz 1923'te yapılan seçimlerden sonra 11 Ağustos 1923 tarihinde İkinci Dönem TBMM çalışmalarına başlamış, anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır.²¹⁹

29 Ekim 1923 tarihli 364 sayılı “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun*”²²⁰ ile ilan edilmiştir. Böylece Cumhuriyet ilan edilmiş, 364 sayılı Kanun ile 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. Kanun, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun birinci maddesini şu şekilde değiştirmiş: “*Hakimiyet, bilakaydû şart Milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekl-i Hükümeti, Cumhuriyettir*”²²¹ ibaresine yer verilmiştir. Yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur (m. 11). Cumhurbaşkanı'nın TBMM tarafından kendi üyeleri arasından seçileceği öngörülmüştür (m. 10). Hükümetin kuruluş usulü değiştirilmiştir. Hükümetin kuruluş şeması bakımından meclis hükümeti sisteminden uzaklaşılarak parlamenter sisteme yaklaşılmıştır.²²² Ayrıca devletin dini İslam, resmi dilinin Türkçe olduğunu hükmü getirilmiştir (m. 2).²²³

TBMM de 29 Ekim 1923 tarihinde kabul edilen 364 sayılı kanun ile 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1, 2, 4, 10, 11 ve 12. Maddeleri

²¹⁸ E. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 30.

²¹⁹ Zehra Odyakmaz-Ümit Kaynak-İsmail Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, İkinci Sayfa Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 18.

²²⁰ **Düstur**, Tertip 3, C. 5, s. 158; Server Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 50.

²²¹ S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 50.

²²² Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınları, Bursa, 2000, s. 55.

²²³ Z. Odyakmaz-Ü. Kaynak-İ. Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 18.

değiştirilmiştir. 364 sayılı kanunla yapılan değişiklikler 1921 ile 1924 anayasaları arasında geçişi temin eden intikali bir kanun özelliği kazandırmıştır.²²⁴

1-2 Kasım 1922 tarihli Meclis kararıyla Saltanat kaldırılrsa da, Hilafet makamı korunmuştur. Lakin 3 Mart 1924 tarihli ve 431 sayılı “*Hilafetin İlgası ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun*”²²⁵ ile de Hilafet kaldırılmıştır. Yine aynı Kanunun ikinci maddesi ile de Halifenin ve Hanedanın diğer mensuplarının sürgün yurtdışına çıkarılmasına karar verilmiştir.²²⁶

Hilafet makamının kaldırılmasının anayasal açıdan iki anlamı bulunmaktadır. İlkın ulusal devlet düzenine doğru temeller atılırken hilafet gibi ümmet ve İslam enternasyonalı anlamlarını barındıran kurumun anlamını yitirmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu kurumun kaldırılması uluslaşma sürecinin bir parçası olarak görülmüştür. İkincisi Halifelik makamı kaldırılarak devletin ve toplumun dinsel-siyasal bir kurumdan ayrılmasını, böylelikle laiklik yolunda daha sağlam adımların atılması kolaylaştırılmıştır.²²⁷

B-TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İLK ANAYASASI: 1924 ANAYASASI

1-1924 Anayasasını Hazırlayan Etkenler

Saltanat ve Hilafetin kaldırılması ve Cumhuriyet’in ilanı, ulusal egemenlik ilkesinin merkezi değer olması, parlamentolu rejime bağlılık, askeri otoritenin sivil iktidara bağımlılığı, eğitim ve öğretimde demokrasi kavramına verilen önem, kadınların kamusal ve siyasal yaşama katılımları vb. bütün bunlar Türkiye’de bir “siyasal devrim” yaşandığının kanıtı olmuştur. Bu köklü reformlardır ki, Osmanlı Tanzimat’ından beri hukuk alanında süregelen “ikileşmesini” ortadan kaldırdığı gibi bağımsız, laik ve modern bir ulus devletin siyasi ve hukuki temelleri de kurulmuştur. Büyük dönüşüm, yöntemlerinin otoriter olmasına karşın, Osmanlı toplum ve devlet düzeninin dayandığı küçük bir yönetici sınıfın iktidarı yerine, daha eşitlikçi ve daha demokratik anlayış ve yapılar getirmektedir. Toplum ve devlet katındaki derin değişimler, Osmanlı tipi

²²⁴ Mustafa Görüryılmaz, **Türklerde Anayasa Hukukunun Gelişimi**, Işık Eğitim Kültür Hizmetleri, Ankara, 2007, s. 242.

²²⁵ **Düştur**, Tertip 3, C. 5, s. 323; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 51.

²²⁶ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 55.

²²⁷ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 287.

yüzeysel reformculuk denemelerinden de kesin bir kopuşu ifade ederek, yeni bir "çağdaşlaşma modeli"ni ortaya çıkarmıştır.²²⁸

İkinci Meclis'in ele aldığı ilk sorun Türk Devleti'nin şekli ve yapısı üzerine olmuştur.²²⁹ 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu memleketin, büyük lider M. Kemal Paşa idaresinde, bağımsızlığı için savaştığı bir devrede konmuş ve uygulanmıştır. Vatanın kurtarılması en temel amaç olmuş ve bu amaç farklı düşüncelere sahip olan mebusları başlangıçta işbirliği halinde çalışmalarını sağlamıştır. Milli Mücadele başarıyla sonuçlanınca yeni devleti inşa etme sürecinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmış, meclis çalışmaları zorlaşmıştır.²³⁰

Bundan dolayı İcra Vekilleri Heyeti'nin seçim sistemi sık sık değiştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın İcra Vekilleri Heyeti'nde fikir birliğini sağlamak amacı ile kabul ettirdiği, Meclis Başkanı tarafından gösterilecek 3 aday arasından icra vekili üyesini seçmek kaidesi, M. Kemal Paşa'ya karşı olanların oyları ile yeniden tadil olunmuştur. Nihayet, 1/2 Kasım 1922 de alınan kararla Saltanatın kaldırılması ile M. Kemal Paşa'ya karşı olanlar faaliyetlerini daha yoğunlaştırmışlar ve ikinci grubu kurmuşlardır. Meclis faaliyetleri zorlaştığı için 1923'de yeni bir seçim yapılması ve yeni meclis, yani II. TBMM, Lozan Barış Antlaşması'nı tasdik ettiği gibi Cumhuriyeti de ilan etmiştir.²³¹

Cumhuriyetin ilan edilmiş olmasına ve organlarının oluşturulmasına karşın, olağanüstü bir dönemde çıkarılmış olan 1921 Anayasası ve değişikliklerinin, devlet gereksinmelerine cevap vermekten uzak olduğu görülmüştür. Saltanat da kaldırıldığına göre, devletin gereksinmelerine cevap verecek ve toplumu yönlendirecek yeni bir anayasanın yapılması, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.²³² Nitekim 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bir "intikal devri anayasası" niteliğinde olup, Milli Mücadele'nin olağanüstü şartlarına uygun bir "demokratik ihtilal anayasası" olarak görülmüştür.²³³

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, kısa ve öz bir metinden meydana gelmekte; eksiklik bıraktığı konular ise Kanun-ı Esasiye ilga edilmediği için ondan karşılanmış, bunun sonucunda "ikili anayasa" kavramı ortaya çıkmıştır. Bu da yeni kurulan devletin

²²⁸ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 322.

²²⁹ B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.345.

²³⁰ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 78.

²³¹ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 79.

²³² Ş.Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 47.

²³³ H. N. Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, s. 158.

ortaya koymak istediği prensiplerle çelişki meydana getirmiştir.²³⁴ Yeni bir anayasa ile yapılmak istenen inkılaplara zemin oluşturulmak istenmiş ve böylece devletin yapısı ulusal demokratik ve laik temeller üzerine atılmıştır. II. Meclis'in yaptığı en önemli işlerden biri 1924 Anayasası olmuştur.

2- 1924 Anayasasının Hazırlanışı

Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılının Eylül ayında, Halk Fırkası (Partisi) üyeleri arasından özel bir komisyon kurdurarak, geçici bir cumhuriyet anayasası taslağı hazırlamalarını istemiştir. Bu komisyonun hazırladığı taslak metin, 12 kişiden meydana gelen bir heyet²³⁵ tarafından yeniden ele alınmış ve “*Teşkilat- Esasiye Hakkında Kanunu Esasi Encümeni Mazbatası ve Teklifi Kanunisi*” başlıklı anayasa tasarısı, Meclis’e sunulurken, 9 Mart 1924 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır.²³⁶ Meclis, bu arada, 11 Mart 1924 tarihinde, anayasa maddelerinin değiştirilmesine dair izlenecek tutumu belirleyen bir kanun çıkarılmıştır. Bu Kanun’a göre, Meclis’teki salt çoğunluğun üçte ikisinin oyu Anayasa’nın kabulü için gerekli ve yeterli sayılmıştır. Değişiklik teklifleri bu kanuna göre ele alınmış ve maddelerin oylanması da bu esasa göre yapılmıştır. TBMM’de, haftada bir gün olmak üzere 20 Nisan 1924 tarihine kadar anayasa değişiklik tekliflerini görüşülmüş ve yeni anayasa için müzakereler yapılmıştır.²³⁷

9 Mart’ta Meclis’e sunulan “*Teşkilat-ı Esasiye Hakkında Kanunu Esasi Encümeni Mazbatası ve Teklifi Kanunisi*” başlıklı anayasa tasarısının hazırlık çalışmaları Hakimiyet-i Milliye gazetesinin şubat ayına şu şekilde yansımıştır. 1 Şubat 1924 tarihinden 11 Şubat 1924 tarihine kadar “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunun Tadili*”²³⁸ başlığı kullanılmış, böylece Kanun-ı Esasi Encümenin oluşturduğu maddelerin her gün bir kısmı verilerek kamuoyu bilgilendirilmiştir.

²³⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 290.

²³⁵ Heyet üyelerinin isimleri şöyledir: Yunus Nadi, Celal Nuri, Feridun Fikri, Ali Rıza, İlyas Sami, Avni, Ebubekir Hazım, Refet, İbrahim Süreyya, Mahmut, Faik, Ahmet Süreyya. Şeref Gözübüyük-Zekai Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1957, s. 9.

²³⁶ Ş. Gözübüyük-Z. Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, s. 1-9.

²³⁷ M. Görüryılmaz, **Türklerde Anayasa Hukukunun Gelişimi**, s. 243.

²³⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 01.02.1924, No: 1035; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 04.02.1924, No: 1037; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 05.02.1924, No: 1038; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 06.02.1924, No: 1039; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 07.02.1924, No: 1040; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 08.02.1924, No: 1041; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 10.02.1924, No: 1042; **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili*”, 11.02.1924, No: 1043.

Hakimiyet-i Milliye'nin 12 Şubat tarihli sayısında; *“Teşkilat-ı Esasiye”* başlığı kullanılarak *“Dün hukuka dair faslı üzerinde çalışılmış ise de, bunlar madde halinde tesbit olunmamıştır.”* ifadesine yer verilmiştir.²³⁹ Yine 13 Şubat'ta *“Teşkilat-ı Esasiye”* başlığında *“Kanun-ı Esasi Encümeni dün dahi öğleden evvel içtima ederek Teşkilat-ı Esasiye kanunu tadilatına devam etlemiştir. Dün mevzu bahis olan hususat, Divan-ı A'li Teşkilatına dair olup, bu babta mevadd-i tesbit edilmiştir. Müzakereye bugün de devam edilecektir.”*²⁴⁰ denilerek madde tespiti yapılmadığı lakin müzakerelerin devam ettiği belirtilmiştir.

Hakim-i Milliye gazetesinin 12 Şubat 1924 tarihli nüshasında *“Teşkilat-ı Esasiye Kanun-u Layihası”* adlı başlığı ile Kanun-ı Esasi Encümeni'nin TBMM Heyet-i Umumiye'si tarafından kendisine verilen mühim vazifeyi tamamladığı bildirilmiş ve *“Mezkur layihanın Encümenince kabul edilen Heyet-i Umumiye'sini karilerimize arz etmekle iktifa ediyoruz.”* ifadesi kullanılarak tasarı kamuoyuna sunulmuştur.²⁴¹ Haberin devamındaki yazıda ise yeni bir anayasaya neden ihtiyaç duyulduğu açıklanmaya çalışılarak şu ifadeler kullanılmıştır: *“Vatan dahilindeki düşman ordularının takviye ettiği milli vahdet hislerinden başka, Meclisteki Rüesasıyla aza'nın nihayetsiz hüsn-ü niyet ve müteakıl hürmetine rağmen idare tarzının kifayetsizliğinden gelen müşkilat, zaman zaman, hatta düşmanları ümide düşürecek mahiyette, buhran emarelerinin hadvetine sebep olmuştur. Yüksek şahsi kabiliyetlerin mütemadi mesaisi şekil noksanını ikmale masruh olmasaydı, artık eski tabiriyle yad etmekte beis olmayan Teşkilat-ı Esasiye Kanunuyla memleketin o zamanki mevcudiyetini idareye imkan bulunamazdı. Şimdiki Meclisin ilk heyet-i vekilesi istifa ettiği zaman idare mesuliyetini uhdesinde toplayacak bir heyet-i vekile teşkiline imkan olunamaması eski Teşkilat-ı Esasiye'ki usullerle alelade hayatını yaşayan bir devletin işlerini görmek kabil olamayacak tamamen sabit oldu...Teşkilat-ı Esasiye'nin her kuvvetin milletten geldiğini ve her hakkın millete raci olduğunu tesbit eden ve bu itibarla dünyanın demokrasi esaslarından mülhem bulunan ruhunu, teşkilat ve idare usullerine ve devlet kuvvetlerinin tarz-ı inkişaf ve istimaline ait sehli-t tatbik işkal ile telif ve takviye etmek, artık bir zaruret halini alıyordu.”*²⁴²

²³⁹ Hakimiyet-i Milliye, *“Teşkilat-ı Esasiye”*, 12.02.1924, No: 1044.

²⁴⁰ Hakimiyet-i Milliye, *“Teşkilat-ı Esasiye”*, 13.02.1924, No: 1045.

²⁴¹ Hakimiyet-i Milliye, *“Teşkilat-ı Esasiye Kanun-ı Layihası”*, 14.02.1924, No: 1046.

²⁴² Hakimiyet-i Milliye, *“Teşkilat-ı Esasiye Kanun-ı Layihası”*, 14.02.1924, No: 1046.

26 Şubat 1924'te gazetede çıkan habere göre “*Kanun-ı Esasi Encümeni son tashihatını da yaparak uzun esbab-ı mucibesiyle meclise mal etti.*” denilerek mazbata ve maddelerin uzun bir yazı teşkil edeceği belirtilerek birkaç nüshaya ayrılarak okuyucuya sunulacağı belirtilmiştir.²⁴³ Gazetenin 27 Şubat 1924 tarihli nüshasında “*Teşkilat-ı Esasiye'mizin Son Tadilatı ve Encümen Mazbatası*” başlığında “fasıllara bir nazar” alt başlığı kullanılarak yapılan çalışmanın ehemmiyeti üzerinde durulmuş ve tasarıdaki fasıllar kısaca açıklanmış, “*Hadisat ve İlmin Tekamülü*”, “*İlmi Bir Tasnif*”, “*Kuvve-i İcraiye ve Hakimiyet-i Milliye*”, “*Meclis Dört Sene*”, “*Tahlif ve Tecdid*”, “*Vazife-i İcraiye*” alt başlıkları ile konu ayrıntılı bir şekilde kamuoyuna sunulmaya çalışılmıştır.²⁴⁴ Gazetenin 29 Şubat 1924 tarihli nüshasında ise “*Teşkilat-ı Esasiye'mizin Son Şekli*” başlığıyla Kanun-ı Esasi Encümeni'nin Heyet-i Umumiye'ye gönderdiği maddelerin bir kısmını yayınlanmıştır.²⁴⁵ Yine 3 Mart 1924 tarihli gazetede; “*Teşkilat-ı Esasiye'mizin Son Şekli*” başlığı kullanılarak tasarı metninin tamamı sunulmuştur.²⁴⁶ Böylelikle son şeklini alan Anayasa taslağı 9 Mart 1924 tarihinde meclise sunulmuş ve Meclis'te yeni anayasa üzerine müzakereler yapılmaya başlamıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesinin mart ayı incelendiğinde “*Türkiye Büyük Millet Meclisi*”²⁴⁷, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Mecliste*”²⁴⁸ başlıkları kullanılarak Meclis celse kayıtlarının basına yansıtıldığı gözlenmiştir.

“Kanunu Esasi Encümeni” mazbata muharriri Celal Nuri Bey oluşturulan anayasa taslağının, belli bir ülkenin anayasası esas alınarak hazırlanmadığını, taslağın oluşturulmasında yaşanan tecrübelerin ve ulusal ihtiyaçların göz önüne alındığını, bunun yanı sıra 1875 tarihli Fransız Anayasası'ndan ve Lehistan (Polonya) Anayasası'ndan da yararlanıldığını belirtmiştir.²⁴⁹

II. TBMM'nin, anayasa hazırlık çalışmaları sırasında, “İhtilal” ilkelerini yeni anayasaya aktarmak konusunda çok kararlı olduğu görülmektedir. Zabıt cerideleri incelendiğinde “İhtilal” ilkeleri deymi meclis üyeleri tarafından sıklıkla kullanıldığı gözlenmiştir.²⁵⁰ Bu kavram üzerinde çok durulmasının nedeni ise milli egemenlik

²⁴³ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanun-ı Layihası*”, 26.02.1924, No: 1056.

²⁴⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye'mizin Son Tadilatı ve Encümen Mazbatası*”, 27.02.1924, No: 1057.

²⁴⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye'mizin Son Şekli*”, 29.02.1924, No: 1059.

²⁴⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye'mizin Son Şekli*”, 03.03.1924, No: 1323.

²⁴⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi*”, 16.03.1924, No: 1336.

²⁴⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Mecliste*”, 18.03.1924, No:1338.

²⁴⁹ **TBMMZC**, 09.03.1340, I/7 s. 224-228; Ş.Gözübüyük-Z. Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, s. 29-33.

²⁵⁰ **TBMMZC**, 09.03.1340, I/7 s. 224-228.

kavramı ile özdeşleştirilmesidir. Nitekim Kuvvetler Birliği ya da Meclisin hakları ve üstünlüğü savunulurken yine bu ilke üzerinden gidilmiş, Mebus ve Cumhurbaşkanı yemin metinlerine "kayıtsız-şartsız millet hakimiyetine bağlılık" ibaresinin eklenmiştir. Yasama dokunulmazlığını sağlam güvencelere bağlamak için yapılan uzun görüşmelerde ve savunulan tezler de milli egemenlik anlayışıyla hareket edilmiştir.²⁵¹

1924 Anayasası, "Tevhid-i Kuvva" (Kuvvetler Birliği) esası temel alınarak oluşturulmuştur. Anayasa Komisyonu sözcüsü Celal Nuri Bey "Tevhid-i Kuvva" ile ilgili şu açıklamada bulunmuştur: *"Bu, Türk Cumhuriyetinin Kanunu Esasisidir. Bunda Türk milliyeti nazarı dikkate alınmıştır. Türk Devletinin hukuku ammesi, o hukukun tarzı istimali ve vezâifin sureti taksimi gösterilmiştir. Bundan sonra Tevhid-i kuvva nazariyesine son derecede itina edilmiştir. Çünkü bu heyeti doğuran, bu cumhuriyeti vücuda getiren tevhid-i kuvva esasıdır. Tevhid-i kuvvadan anladığımız şudur: Hakkı hakimiyet, hakkı saltanat doğrudan doğruya millete aittir. Fakat milletin olanca teferruatına kadar hakimiyetini kendi kendine istimal etmesi adimülîmkandır. Bunun içindir ki, millet mümessillerinden mürekkep bir Meclis vücuda getirdi. O Meclis de Meclisi Âlinizdir."*²⁵² kuvvetlerin birliğinin önemi vurgulamıştır.

Anayasa tasarısında Cumhurbaşkanına tanınmak istenen yetkiler milletvekilleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Özellikle Cumhurbaşkanının fesih ve veto yetkisi konusu çok tartışmalı geçmiştir. Mebuslar itirazlarını, milli egemenlik ve Meclis'in üstünlüğüne dayandırmıştır.²⁵³

Hakimiyet-i Milliye gazetesi *"Teşkilat-ı Esasiye'nin Başkumandanlık Maddesi Üzerinde Müzakerat"* başlığıyla, yaşanan fikir ayrılıklarını göstermiştir. Tartışmalar şu şekilde verilmiştir: Eskişehir Mebusu Mehmet Arif Bey *"Efendiler; millet ve memleket için hayati bir mesele olan kırkinci madde hakkında bazı maruzatta bulunmak bir vazife'i vicdaniye addederim. Efendiler, harp bir millet için alettir, musibettir, harpte muzafferde çıkılsa millet sarsılır, memleket harap olur ve bunun içindir ki azim fedakarlıkları göze aldırmayan milletler kolay kolay harp edemez eski zamanda olduğu gibi padişahların, kralların, şan ve şeref için ve hırsları için milyonlarca evladını feda eden milletler, yer yüzünde kalmamıştır...Efendiler Gazi Paşadan sonra 2.nci bir Gazi paşa geleceğini kimse tasavvur etmeyeceği gibi, yine kendilerinden sonra gelecek bir*

²⁵¹ B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 292.

²⁵² TBMM ZC, 09.03.1340, I/7 s. 224-228; Ş.Gözübüyük-Z. Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, s. 29-33.

²⁵³ B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 292.

*Reisi Cumhuru asker ve kumandan farz etmekte hata olur. Ve bendeniz böyle sivil gelecek bir Reisi Cumhura Başkumandanlık vermeyi de müdafa'i a'liyeye ve vataniye'ye muvafık bulmam". Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey ise Arif Bey'in sözlerine katılmayarak "Arif bey, Başkumandanlık Avrupa da Harbiye Nazırlarındadır dediler. Bendeniz 1875 Fransa kanun-u esasisini misal getiririm ve o kanun mucibince kuvay-ı musalahanın Reisi, Reisi Hükümettir ve şimdiye kadar yapılan kanunlarda da Başkumandanlık Reisi Cumhura mevdudur. Son Lehistan kanunu esasisinde de Başkumandanlık Reisi Cumhura verilmiştir. Bütün memleketlerde Başkumandanlık Reisi Cumhura mevdudur. Bunun aksini gösterebilirler. Askere kumanda etmek de icra vazifesidir ve icra vazifesi de Başkumandanındır."*²⁵⁴

Hakimiyet-i Milliye'nin 8 Nisan 1924 tarihli nüshasında da "Millet Meclisinde 40.ncı Madde Müzakeresi" başlığı altında tartışmalar devam etmiştir.²⁵⁵ Gazetenin 14 Nisan 1924 tarihli sayısında "Dün Mecliste Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Müzakeresine Devam Olundu. Teşkilat-ı Esasiye Kanun Layihasının; Yeni Teşekkül Eden Heyet-i Vekile'nin Meclise Suret-i Arzına dair olan maddesi Kütahya Mebusu Recep Beyin teklifi kabul edildi." başlığıyla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilen maddeleri yayınlanmıştır.²⁵⁶

1924 Anayasası 20 Nisan 1924 tarihli 491 sayılı kanunla kabul edilmiş, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde "Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz" başlığı ile verilmiştir.²⁵⁷ Gazetenin yine aynı günkü sayısında "İkinci Celse" başlığı ile "Teşkilat-ı Esasiye Kanun Layihası'nın Müzakeresi Hitam Bulmuş ve Kanun İttifak'a yakın bir Ekseriyetle Kabul Olunmuştur." yazısı ise müzakerelere son verildiği ifade edilmiş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hiçbir maddesinin herhangi bir sebep ya da bahane ile ihmal ve tadil olunamayacağına ve hiçbir kanunun Teşkilat-ı Esasiye kanuna menfi olamayacağına (M. 103) belirtilmiştir.

3- 1924 Anayasasının İçeriği ve Önemi

Osmanlı Devleti'nin kozmopolit yapısı üzerine yeni bir ulus-devleti inşa edilmiş, 1924 Anayasası ise bu çizginin bir ürünü olup, temel yasasını oluşturmuştur. 1924

²⁵⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, "Teşkilat-ı Esasiye'nin Başkumandanlık Maddesi Üzerinde Müzakerat", 07.04.1924, no:1091.

²⁵⁵ **Hakimiyet-i Milliye**, "Millet Meclisinde 40.ncı Madde Müzakeresi", 08.04.1924, no:1092.

²⁵⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, "Teşkilat- Esasiye Kanunu Dün Kabul Edilen Mevad", 14.04.1924, no:1097.

²⁵⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz", 22.04.1924, no:1104.

Anayasası, 1921 Anayasası ile başlayan yükselişin belgesi olmuş, ulusal, demokratik ve laik bir devletin temellerini atmıştır.²⁵⁸ Yeni Anayasa, ulusal-demokratik bir yapı üzerine inşa edilmiş; devletin temel yapısı anayasaya dayandırılarak sağlamlaştırılmıştır. Anayasanın yapıldığı dönemin ana sorunu çoğulcu demokrasi değil, köklü reformlarla toplumun ve devletin çağdaştırılması olarak görülmüştür. Bunun için Meclis karar ve yasalarının derhal yerine getirileceği, reformların hukuk duvarlarına çarpmayacağı bir anayasal sistem oluşturulmak istenmiş, böylece yapılmak istenen inkılaplar hızlı bir şekilde faaliyete geçirilmek istenmiştir. 1924 Anayasası ile bu esnek çerçeve sağlanmış, yeni bir döneme geçiş anayasal temele dayandırılmıştır.²⁵⁹

1924 Anayasası'nın temel esasları daha önce yürürlükte olan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun esasları üzerine inşa edilmiştir. “Milli Hakimiyet” esası “Milli Hükümet” sistemi “Tek Meclis” ve “Kuvvetler Birliği” esası gibi kavramlar 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan 1924 Anayasasına aktarılan en temel esaslar olmuştur.²⁶⁰ 1921 Anayasası'nda görülen eksikliler 1924 Anayasası ile giderilmeye çalışılmış ve yeni devlet bu anasadan hareketle inşa edilmeye çalışılmıştır.

1924 Anayasası 6 bölüm ve 105 maddeden oluşmaktadır. Birinci Bölüm “Genel Hükümler”(M. 1-8), İkinci Bölüm “Vazife-i Teşriiye” (M. 9-30) yasama ile ilgili konular, Üçüncü Bölüm “Vazife-i İcraiye” (M. 31-52) yürütme ile ilgili konular, Dördüncü Bölüm “Kuvvei Kazaiye” (M. 53-67) yargı erkleri ile ilgili konular, Beşinci Bölüm “Türklerin Hukuku Ammesi” (M. 68-88) kişi hak ve hürriyetleri ile konular yer almaktadır. Altıncı Bölümde ise; “Mevaddı Müteferrika Vilayat” (M. 89-105) başlığı altında idari taksimata memurlara, maliye işlerine, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadiline dair hükümler yer almış ve belli bir hükme bağlanmıştır.²⁶¹

1921 Anayasası, Milli Mücadele'nin en zor günlerinde ortaya çıkan en önemli belge niteliği taşımasının yanında anayasa olarak nitelendirildiğinde eksik ve yetersiz kalmaktadır. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda eksikliklerine rağmen yeni bir döneme geçişin haberci niteliğindedir. Milli Mücadele'nin başarıyla

²⁵⁸ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 328.

²⁵⁹ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 329.

²⁶⁰ H.Tunç-F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 40.

²⁶¹ Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 52-74; F. Yılmaz, s. 127; H.Tunç-F. Bilir-B. Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 41; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 53-64; Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 6-31.

sonuçlandırılmasından sonra, devletin temel kuruluşunu, toplumun ve bireylerin konumunu ve haklarını belirleyecek yeni bir yapılanmaya gidilmiştir.²⁶²

1924 Anayasası ise modern anlamda bir anayasanın taşıyabileceği tüm özellikleri içermektedir. Devlet organlarının görev ve yetkileri maddeler halinde düzenlenmiş ve vatandaşların temel hakları güvence altına alınmıştır. Milli Mücadelenin en zor günlerinde ortaya konan 1921 Anayasası çerçeve anayasa niteliğine sahipti. Bundan dolayı 1921 Anayasa'nın eksik kalan kısımları 1876 Kanun-ı Esasi ile karşılanmıştır. Çift anayasalı sistem olarak nitelendirilen bu dönem 1924 Anayasası'nın 104. Maddesiyle son bulmuş, böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni Anayasasına kavuşmuştur.²⁶³

1924 Anayasası, “sert anayasa” hükmünü taşımaktadır. Nitekim Anayasa'nın 102'nci Maddesine göre; Anayasada değişiklik teklifinin Meclis üye tamsayısının en az üçte biri tarafından imzalanması şartı getirilmiştir. Değişiklik tekliflerinin kabulü ise, üye tamsayısının en az üçte ikisinin oyuyla mümkün olmuştur. Yine, bugünkü Anayasa'mızda da olduğu gibi, bu anayasanın devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki 1. Maddesinde “değişiklik yapılması teklif dahi edilemez” hükmüne yer verilmiştir. Anayasanın üstünlüğü kabul edilerek, hiçbir kanunun anayasaya aykırı olmayacağı ve anayasanın işlerliğinin kısıtlanamayacağı (M. 103) belirtilmiştir.²⁶⁴

1924 Anayasası ile kuvvetler birliği ilkesi kabul edilmiştir. Tevhid- i Kuvva denilen bu ilke diğer bir deyişle, “Meclis Hükümeti Sistemi” olarak kabul edilmiştir.²⁶⁵ “Kuvvetler Birliği” yanı sıra, “Meclis Hükümeti Sistemi” Milli Mücadele döneminde uygulanmış ve başarılı da olmuş bir yönetim biçimi temsil etmiştir. Bundan dolayı Komisyon Sözcüsü Celal Nuri Bey, anayasa müzakereleri sırasında, “*Cumhuriyeti vücuda getiren tevhid-i kuvva esasıdır*”²⁶⁶ ifadesini kullanarak kuvvetler birliğine verilen önemini ortaya koymuştur.

Yasama ve yürütme yetkisi TBMM'de toplanmıştır (M. 5). Meclis, yasama yetkisini bizzat (M. 6), yürütme yetkisini ise kendi seçtiği cumhurbaşkanı ve onun tayin ettiği icra vekilleri eliyle kullanmıştır. Meclis, hükümeti her an denetleyebilme ve

²⁶² B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 290.

²⁶³ Engin Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları (1921-1924-1961-1982)**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 17.

²⁶⁴ E. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 32.

²⁶⁵ F. Yılmaz, **Türk Anayasa Tarihi**, s. 127.

²⁶⁶ Ş. Gözübüyük-Z. Sezgin, **1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, s. 30.

düşürebilme yetisine sahiptir (M. 7).²⁶⁷1924 Anayasasına göre, kanunları yorumlamak yetkisi (M. 26) TBMM'ye verilmiştir. TBMM hukuk düzeni üzerinde egemen güç olarak görülmüş ve yargı dar anlamda "kanunu uygulamak" kavramı ile özdeşleştirilerek teknik bir görevle sınırlandırmıştır. Öyle ki Anayasa tüzüklerinin kanunlara aykırılığı sorununu çözme yetkisini bile yargıya değil Meclis'e vermiştir (M. 52). Sonuç olarak 1924 Anayasası siyasi bağlamda "Meclisin üstünlüğü" anlayışını benimseyerek, anayasanın teorik olarak öngördüğü liberal demokratik düzenin gerçekleşme şansı, iktidarın "iyi niyet"ine bırakılmıştır. Nitekim, bu sistemin sakıncalarının hemen hemen hepsi 1924-1946 döneminde ortaya çıkmış, anayasaya aykırı yasalar anayasanın özgürlükler rejimini felç etmiştir. Daha sınırlı ölçüde olmakla beraber, bu sakıncalar çok partili hayata geçildikten sonraki Demokrat Parti iktidarı döneminde de ortaya çıkmıştır.²⁶⁸

1924 Anayasası'na göre yargı erki, ulus adına, bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağını belirtmiştir. Anayasa, mahkemelerin bağımsızlığını ve yargıç güvencesini düzenleme yoluna gitmemiş, yargı ile ilgili ana ilkelere değinmekle yetinmiş, bunların düzenlenmesini yasaya bırakmıştır.²⁶⁹

1924 Anayasası temel hak ve özgürlükler konusuna fazla önem vermemiş, Kanun-ı Esasi gibi temel hak ve özgürlükleri sıralamak ve kısaca açıklamakla yetinmiştir. Sosyal haklar konusu ise hiç ele alınmamış, devletin sosyal ödevlerine yer verilmemiştir. Sendika, grev ve toplu pazarlık, toplu sözleşme gibi kolektif emekçi hakları tanınmamıştır. Sosyal güvenlik, iş hakkı, sağlık ve konut hakları gibi alanlarda da devlete düşen ödevlerden söz edilmemiştir. Bunun tek istisnası, parasız ilköğretim hakkı zorunluluğudur (m. 87). Kısacası, Anayasanın devlet felsefesi sosyal değil liberal olarak belirlenmiştir.²⁷⁰

4- 1924 Anayasasında Yapılan Değişiklikler

1924 Anayasası, 1960 Askeri Müdahalesine kadar yedi kez değişikliğe uğratılmıştır. Bunlardan ikisi biçimle, diğerleri ise içerikle ilgili olmuştur. Biçim ile ilgili değişiklikler 1945 ve 1952 tarihli değişikliklerle, içerikle ilgili değişiklikler ise 1928,

²⁶⁷ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri** s. 296.

²⁶⁸ M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 156-157.

²⁶⁹ Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları** s. 49.

²⁷⁰ Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları** s. 49; B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri** s. 311.

1931,1934 ve 1937 tarihlerinde yapılan değişikliklerle yürürlüğe girmiştir. Değişikliklerin muhtevası ise şu şekildedir²⁷¹

10 Nisan 1928 değişikliği²⁷²: Bu değişiklik ile Anayasada yer alan dini ibareler ve hükümler çıkartılmıştır. Devletin dininin İslam dini olduğuna ilişkin yasa anayasa metninden çıkartılmıştır (M. 2), Milletvekilleri (M. 16) ve cumhurbaşkanı yeminlerindeki (M. 38) "vallahi" sözcüğünün kaldırılarak, bunun yerine "namusum üzerine söz veririm" sözcüğüne yer verilmiştir. TBMM'nin görevleri arasında sayılan "Ahkam-ı Şer'iyenin tenfizi" (M. 26) yani "şeriat hükümlerinin uygulanması" ibaresi anayasa metninden çıkartılmıştır.

10 Aralık 1931 değişikliği²⁷³: Bu değişiklik ile bütçenin mali yılbaşından en az 3 ay evvel meclise verileceği belirtilmiştir.

5 Aralık 1934 değişikliği²⁷⁴: Bu değişiklik ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı (M. 10 ve 11) tanınmıştır. 1924 Anayasası'nda oy kullanma yaşı 18 iken, kadınlara da bu hakkın tanınmasıyla birlikte seçmen yaşı 22'ye yükseltilmiştir.

5 Şubat 1937 değişikliği²⁷⁵: Bu değişiklikte en kapsamlı anayasa değişikliği yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunda simgelenen temel ilkeler, anayasaya alınarak, devletin temel nitelikleri haline getirilmiştir: "Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır" (M. 2). Bu madde ile tek partinin ana ilkelerinin anayasallaştırılmış böylece parti-devlet kaynaşmasının en üst düzeye çıkmıştır. Kamulaştırmalar yolunda da değişiklik yapılarak, çiftçinin topraklandırılması ve ormanların devletleştirilmesinde ödeme biçimi (M. 74) yasayla belirlenmiştir. Böylece, toprak reformu yolundaki adımlar kolaylaştırılmıştır. Yine "Hiçbir kimse felsefi görüşü, dini ve mezhebi ve tarikatından dolayı kınanamaz" (M. 75) değiştirilerek "tarikat" sözcüğü kaldırılmıştır.

²⁷¹ B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 323; F. Yılmaz, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 133-134; Ş. Gözübüyük, *Açıklamalı Türk Anayasaları*, s. 51; C. Eroğul, *Anatüzüğe Giriş*, s. 251-252; M. Görüryılmaz, *Türklerde Anayasa Hukukunun Gelişimi*, s. 264-265; K. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 72-75.

²⁷² *Resmi Gazete*, 14.04.1928, S: 863.

²⁷³ *Resmi Gazete*, 15.12.1928, S: 1976.

²⁷⁴ *Resmi Gazete*, 11.12.1934, S: 2877.

²⁷⁵ *Resmi Gazete*, 13.02.1937, S: 3533.

29 Kasım 1937 değişikliği²⁷⁶: Anayasanın 44, 47, 48, 49, 50, 61. Maddeleri yeniden düzenlenerek Meclis, Milletvekili, Bakanlıklar ile ilgili bazı değişiklikler yapılmıştır.

10 Ocak 1945 değişikliği²⁷⁷: Bu değişiklik anayasanın dili üzerine olmuştur. Anayasada kullanılan kelimeler, "yeni Türkçe" veya "arı Türkçe" ismi verilen kelimelerle değiştirilmiştir. Böylece 1924 Anayasası'nın dili yabancı kelimelerden arındırılarak Türkçeleştirilmiştir. Lakin 24 Aralık 1952 tarihli değişiklikle²⁷⁸ Anayasanın dili 1924'deki haline geri döndürülerek eski şekline getirilmiştir. Böylece 1945 tarihinde yapılan değişiklik ortadan kaldırılmış ve kanun 1945'ten önceki şekline, ilk yazılı şekline getirilmiştir. Anayasa bu şekliyle 1960 yılına kadar devam etmiştir.

1924 Anayasası'nın getirdiği en önemli yenilik laiklik kavramının anayasa bünyesine alınması olmuştur. Bu doğrultuda öncelikle devletin dini ibaresi kaldırılmış, akabinde de yapılan diğer değişikliklerle dini ibareler devlet yapısından uzaklaştırılmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nden farklı bir doğrultuda gidişin sinyalleri verilerek çağdaşlaşma yolunda hızlı adımlar atılmıştır. Kadınlara seçme seçilme hakkının verilmesi demokrasi ve modernleşme yolunda atılan en önemli adımlardan birini teşkil etmiştir. 1924 Anayasası yapılacak olan inkılapların temel dayanak noktası olmuş, devletin yeniden inşa edilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

1924 Anayasası 1946 yılına kadar tek partili, 1946'dan 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine kadar ise çok partili bir rejim içinde uygulanmıştır. Özbudun'a göre Anayasa demokratik bir ruha sahip olmasına rağmen, çok partili hayatın aksamadan işlemlerini sağlayacak hukuki bir güvenceye sahip değildir. Bu eksiklikler 1954-1960 döneminde ortaya çıkmış, Meclis çoğunluğuyla kabul edilen kanunlar, iktidar ve muhalefet ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.²⁷⁹

İktidar-Muhalefet tartışmaları, yaşanan süreç ve anayasada görülen eksiklikler 1960 Askeri Müdahalesinden önce de yeni bir anayasaya yönelik tartışmaları beraberinde getirmiş, CHP bu konuya özellikle büyük bir ehemmiyet vererek 1959 programına bu konuyu dahil etmiştir. Yine dönemin hukukçuları da bu konu üzerine

²⁷⁶ Resmi Gazete, 01.12.1937, S: 3773.

²⁷⁷ Resmi Gazete, 15.01.1945, S: 5905.

²⁷⁸ Resmi Gazete, 31.12.1952, S: 8297.

²⁷⁹ E. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s.33.

yoğunlaşmış yeni bir Anayasaya ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.²⁸⁰ Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde yeni bir döneme geçişin bir belgesi niteliğindeki 1961 Anayasası ortaya çıkmıştır.

²⁸⁰ Ayrıntılı olarak bkz. Halil Volkan Arıkan, **Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının ve Sorunlarının 1961 Anayasasının Oluşumuna Etkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

III. BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALE SONUCU OLUŞAN 1961 ANAYASASI'NIN HAZIRLIK SÜRECİNİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

A- 1961 ANAYASASI

1- 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile Yeni Bir Döneme Geçiş

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinin bir sonucu ve bunun akabinde yaşanan koşulların bir ürünüdür. Askeri rejim ortamında hazırlanmış ve yeni bir döneme geçişin ilk sinyalleri verilmiştir.²⁸¹ Milli Birlik Komitesi (MBK) mevcut iktidarın salâhiyetine son vererek Türkiye Büyük Millet Meclisini (TBMM) feshetmiştir. Ülke adına iktidarı eylemsel olarak kullanma yetkisi ise askeri müdahaleyi gerçekleştiren MBK bünyesinde toplanmıştır. Böylece İkinci Cumhuriyet Dönemine geçiş devresi başlamıştır. Bu geçiş dönemi ise 1961 Anayasanın hükümleri gereğince 15 Ekim 1961 tarihli genel seçim yolu ile kurulan TBMM'ne tam manasıyla devrettiği güne değin sürmüştür.²⁸²

27 Mayıs Askeri Müdahalesinin basına yansımaları ise çok coşkulu olmakla birlikte bu haber, gazete manşetlerinde tam sayfa olarak verilip Türk Ordusuna övgüler yazılmıştır. Dönemin gazete manşetlerinde “*Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı*”²⁸³, “*İkinci Cumhuriyet Kuruluyor*”²⁸⁴, “*Türk Ordusu Vazife Başında Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı*”²⁸⁵, “*Ordu İdareyi Ele Aldı*”²⁸⁶, “*Başkumandan Meclisi Feshetti, Bütün Yurtta Mutlak Huzur Hakim*”²⁸⁷, “*Meclis Feshedildi.*”²⁸⁸, “*Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı*”²⁸⁹ şeklinde yer verilmiştir. Ordunun idareyi ele almasının halk tarafından müspet karşılanmış, “*Ordu ile Millet Sevinç ile El Ele*”²⁹⁰, “*Bütün*

²⁸¹ B. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.364.

²⁸² S. Özçelik, *Anayasa Hukuku Dersleri II*, s. 94.

²⁸³ *Cumhuriyet*, “*Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı*”, 27.05.1960.

²⁸⁴ *Akşam*, “*İkinci Cumhuriyet Kuruluyor*”, 28.05.1960.

²⁸⁵ *Hürriyet*, “*Türk Ordusu Vazife Başında Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı*”, 27.05.1960.

²⁸⁶ *Vatan*, “*Ordu İdareyi Ele Aldı*”, 27.05.1960.

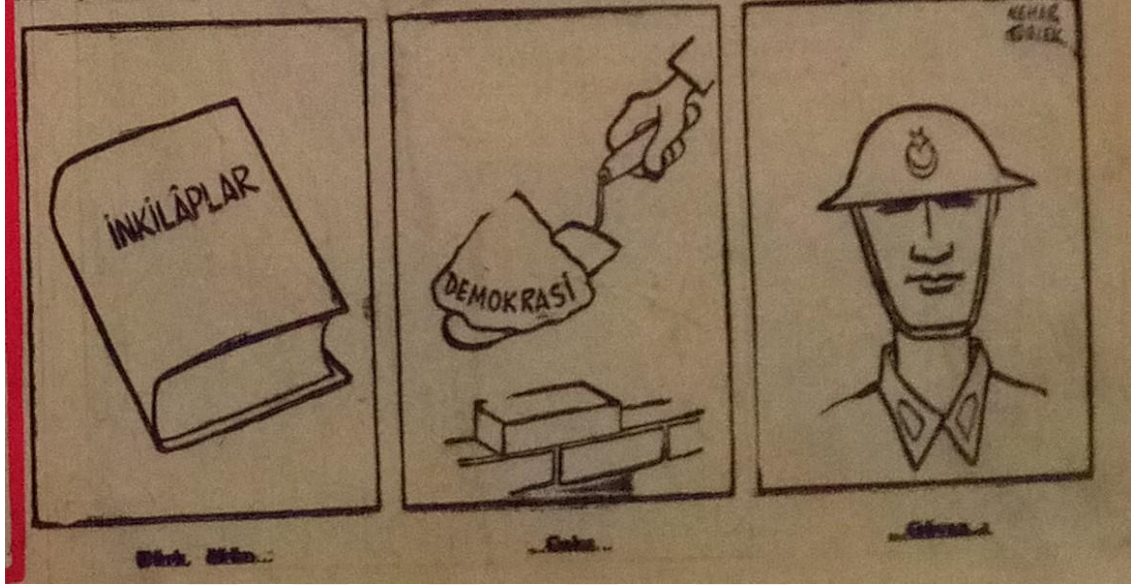
²⁸⁷ *Yeni İstanbul*, “*Başkumandan Meclisi Feshetti, Bütün Yurtta Mutlak Huzur Hakim*”, 28.05.1960.

²⁸⁸ *Dünya*, “*Meclis Feshedildi*”, 28.05.1960.

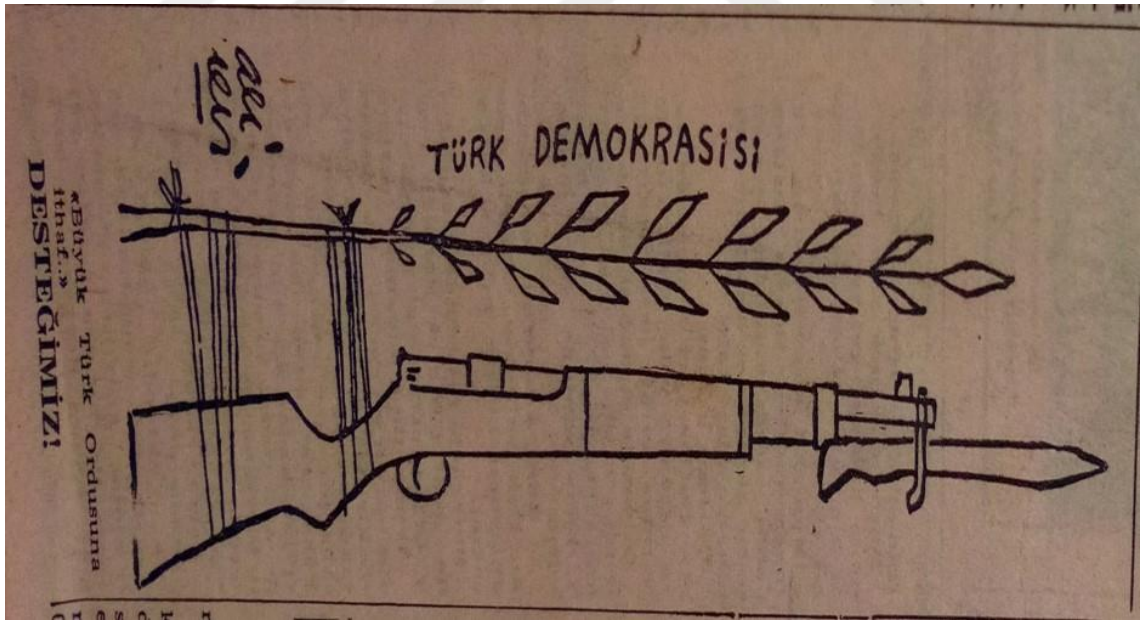
²⁸⁹ *Ulus*, “*Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı*”, 28.05.1960.

²⁹⁰ *Dünya*, “*Ordu ile Millet Sevinç ile El Ele*”, 28.05.1960.

Yurtta Hürriyet Bayramı Devam Ediyor”²⁹¹ gibi başlıklarla tüm yurttta meydana gelen olumlu tepkiler verilmeye çalışılmıştır. Gazeteler vasıtasıyla il il hürriyet bayramı kutlamaları tam sayfa verilen fotoğraflarla halka yansıtılmaya çalışılmıştır.²⁹²

Resim 2.1. 1 Haziran 1960-Akşam

Resim 2.2. 28 Mayıs 1960-Cumhuriyet

²⁹¹ Hürriyet, “Bütün Yurtta Hürriyet Bayramı Devam Ediyor”, 30.05.1960.

²⁹² Bknz: Hürriyet, 30.05.1960; Hürriyet, 01.06.1960; Milliyet, 03.06.1960; Milliyet, 05.06.1960; Milliyet, 09.06.1960; Cumhuriyet, 28.05.1960; Cumhuriyet, 28.05.1960; Dünya, 31.05.1960.

Karikatürlerden de anlaşılacağı üzere 1960 Askeri Müdahalesi ile askerin demokrasiye sahip çıktığı vurgulanmaya çalışılmış, dönemin gerek yazı gerekse karikatürlerinde askere övgüler sunulmuş, demokrasinin bekçisi olarak nitelendirilmiştir.

1960 askeri müdahalesi iç basında olduğu gibi dış basında da yankı bulmuştur:

Hürriyet gazetesi “*Kibar İnkılap*” başlığını ile Askeri Müdahalenin dış basında nasıl yankı bulduğuna değinerek, dış basında müdahalenin olumlu karşılandığı vurgulanmıştır.²⁹³ Akşam gazetesi 1 Haziran 1960 tarihli “*Hürriyet Savaşımız Dünya Basınında*”²⁹⁴ ve yine 10 Haziran 1960 tarihli Sayhan Bilbaşar’ın “*Amerika basını büyük devrimi alkışlıyor*”²⁹⁵ adlı başlıklar ile 27 Mayıs’ın dış basında nasıl yankı bulduğuna değinmiştir. Milliyet gazetesi de *Kore hükümeti inkılap hareketi övdü*” başlığı ile dış basındaki yansıması hakkında bilgi vermiştir.²⁹⁶

İç ve dış basında geniş bir yankı uyandıran 27 Mayıs Askeri Müdahalesine övgüler sunulurken, bir yandan da devrik iktidar; gerek yazılan yazılarla gerekse karikatürlerle ve ortaya atılan propagandalarla hicvedilmiştir.

27 Mayıs sonrası ülkenin idaresini ele alan MBK, bir tebliğ yayınlayarak Org. Cemal Gürsel Başkanlığında yeni bir hükümetin kurulmasını kararlaştırmıştır. Böylece 27 Numaralı Tebliğ yayınlanarak hiçbir partiye mensup olamayan bilim adamlarından ve subaylardan oluşan hükümetin kurulması öngörülmüştür. Org. Cemal Gürsel Başkanlığında kurulan Hükümet şu şekildedir:

Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı: Org. Cemal Gürsel

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Fahri Özdilek

Devlet Bakanı: Amil Artus

Devlet Bakanı: Şefik İnan

Adalet Bakanı: Abdullah Gözübüyük

İçişleri Bakanı: Tümg. M. İhsan Kızıloğlu

Dışişleri Bakanı: Selim Sarper

Maliye Bakanı: Ekrem Alican

Milli Eğitim Bakanı: Prof. Dr. Fehmi Yavuz

²⁹³ Hürriyet, “*Kibar İnkılap*”, 30.05.1960, s. 1 ve 5.

²⁹⁴ Akşam, “*Demokrasiden İlham Alan Bir Teşebbüs*”, 01.06.1960, s. 4.

²⁹⁵ Akşam, “*Amerika basını büyük devrimi alkışlıyor*”, 10.06.1960, s. 3.

²⁹⁶ Milliyet, “*Kore hükümeti inkılap hareketi övdü*”, 03.06.1960, s. 6.

Milli Savunma Bakanı: Org. Fahri Özdilek
Bayındırlık Bakanı: Daniş Koper
Ticaret Bakanı: Cihat İren
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Prof. Dr. Nusret Karasu
Gümrük ve Tekel Bakanı: Fethi Aşkın
Tarım Bakanı: Feridun Üstün
Ulaştırma Bakanı: Tuğg. Sıtkı Ulay
Çalışma Bakanı: Prof. Dr. Cahit Talas
Sanayi Bakanı: Muhtar Uluer
Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Zühtü Tarlan
İmar ve İskan Bakanı: Orhan Kubat²⁹⁷

MBK tarafından kurulan yeni kabine basında yankı bulmuştur. Cumhuriyet gazetesi “*Tarafsız şahsiyetlerden bir kabine kuruldu. Orgeneral Cemal Gürsel Başbakan oldu.*” başlığını vererek yeni kabinenin 3 asker, 14 sivilden oluştuğunu belirterek üyeleri tanıtmıştır.²⁹⁸ Diğer gazeteler de manşetlerinde yeni kabineye yer vermiş ve kurulan hükümetin üyeleri tanıtılmaya çalışılmıştır.²⁹⁹

Görüldüğü üzere, 27 Mayıs 1960 yeni bir dönemin ilk basamağını teşkil etmiştir. Askeri müdahalenin başarılı olması ve meşruluğunun tanınması konusunda herhangi bir sıkıntı olmamıştır. Ordu ve millet ele ele propagandaları yapılarak, MBK yeni düzeni dizayn etme görevini üstlenmiştir. İlk olarak mevcut anayasa kaldırılmış, yeni bir anayasa hazırlanması gündeme gelmiştir.

2- 1924 Anayasası’nın Tadili ve Geçici Anayasa’nın Yayınlanması

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile ülke idaresine el koyan MBK, ilk iş olarak 1 Sayılı Kanun ile 1924 Anayasası’nın bazı hükümlerini kaldıran ve değiştiren bir kanun yayınladı.³⁰⁰ 12 Haziran 1960 tarihinde yayınlanan bu belge “*Geçici Anayasa*” olarak bilinmektedir. Böylece 1924 anayasasının birçok maddesi değiştirilmiş, yeni anayasa yürürlüğe girene kadar “geçici anayasal düzen” oluşturulmuştur. Bu düzene

²⁹⁷ Resmi Gazete, 30.05.1960, S:10515.

²⁹⁸ Cumhuriyet, “*Tarafsız şahsiyetlerden bir kabine kuruldu. Orgeneral Cemal Gürsel Başbakan oldu*”, 29.05.1960, s. 1 ve 5.

²⁹⁹ Milliyet, “*Yeni Kabine Toplanıyor*”, 30.05.1960; Hürriyet, “*Yeni Kabine Bugün Orgeneral Gürsel’in Başkanlığında İlk Toplantısını Yapıyor*”, 30.05.1960; Dünya, “*Seçimler Üç Ay İçinde Yapılacak*”, 30.05.1960; Vatan, “*Hükümet Dün kuruldu*”, 29.05.1960; Yeni İstanbul, “*Hükümet Teşekkül etti*”, 29.05.1960; Tercüman, “*Kabine İlk Toplantısını Yaptı*”, 31.05.1960.

³⁰⁰ Resmi Gazete, 13.06.1960, S:10524.

göre, yasama yetkisi MBK'ya verilmiştir. Yürütme yetkisi ise yine MBK tarafından seçilen Bakanlar Kurulu yoluyla kullanılmıştır. Devlet Başkanlığı makamı oluşturulmuştur. Bakanlar Kurulu ise Devlet Başkanı tarafından atanmakta olup, MBK Bakanları denetleme ve gerektiğinde azletme yetkisini kullanmıştır.³⁰¹

MBK üzerine aldığı görevi amaç ve çalışmaları ise şu şekilde ifade etmektedir: *“Milli Birlik hareketinin gayesi, Türkiye'yi ve Türk Milletini bir bütün olarak ele almak, Atatürk inkılaplarına müstenit tarafsız ve faziletli bir idare kurmak, günümüzün kısa vadeli meselelerini halletmek, uzun vadeli meselelerin esaslarını tespit ederek imkan ve zaman nispetinde tatbikatına girişmek ve idareyi hazırlıkları ile beraber en geç 1961 yılı son baharında yeni iktidara devretmektir.”*³⁰²

Böylelikle 27 Mayıs Askeri Müdahalesi yasal bir zemine oturtularak meşruluğu sağlanmıştır. Kanun da yer alan “geçici” sıfatı ise 12 Ağustos 1960 tarihli 55 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır. Geçici Anayasa olarak da anılan bu kanun, üç öğretim üyesi Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Muammer Aksoy ve iki MBK üyesi Muzaffer Özdağ, Numan Esin ayrıca Devlet Bakanı Amil Artus tarafından hazırlanmıştır. Kurulan bu komisyon Geçici Anayasa'yı, 27 Mayıs Askeri Müdahalesine özgü olması amacıyla 27 Madde şeklinde oluşturmuştur. Geçici Anayasa dört bölümden oluşmuştur. Birinci Bölüm “genel hükümler”, İkinci Bölüm “Milli Birlik Komitesi'nin kuruluşu ve görevleri”, Üçüncü Bölüm “Devlet Başkanı'nın seçimi ve görevleri”, Dördüncü Bölüm “Bakanlar Kurulu'nu tanımlayan, görev ve yetkileri”ni belirleyen maddelerden meydana gelmiştir.³⁰³ Geçici Anayasa niteliği taşıyan bu kanunla geçiş döneminin hukuki yapısı oluşturulmuştur.³⁰⁴

27 Mayıs Askeri Müdahalesiyle birlikte MBK'nın demokrasiyi temin etme söylemi ve yeni anayasa çalışmalarına hız vermesi akabinde geçici anayasayı açıklaması müdahalenin ilk gününden beri yeni anayasa çalışmalarının en çok konuşulan konu olmasını sağlamıştır. Basın da bu konuyu yakından takip etmiştir. Geçici Anayasanın ilan edilmesi büyük puntolu manşetlerle verilmiş, köşe yazarları ise haftalarca bu konu üzerinde fikir beyanında bulunup gelişmeleri destekler nitelikte yazılar yayınlamışlardır.

³⁰¹ İsmet Giritli- Jale Sarmaşık, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 211.

³⁰² **Resmî Gazete**, 16.09.1960, S:10605.

³⁰³ A. Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 93.

³⁰⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.367.

13 Haziran 1960 tarihli Hürriyet gazetesinde; “*Geçici Anayasa Dün İlan Edildi*.”³⁰⁵ manşeti atılmış yazının devamında Geçici Anayasa’nın 27 Maddeden oluştuğu, MBK, Devlet Başkanı ve Kabineye Dair Hükümlerin bu kanunda yer aldığına değinilerek kanunun tüm maddeleri verilmiştir. Ayrıca ilk sayfada Geçici Anayasa ile isimleri açıklanan 38 kişilik MBK üyelerinin isimleri verilmiştir.³⁰⁶

13 Haziran 1960 tarihli Milliyet gazetesinde; “*Geçici Anayasa*”³⁰⁷ manşeti atılmış yazının devamında bakanların denetleme ve kanun yapma yetkisinin MBK bünyesinde toplandığı yazılmıştır. Geçici Anayasa’nın tam metni verilmiş, “*Geçici Anayasa*” başlığı tekrar kullanılarak; Anayasa’nın ismi, komitenin yetkisi, kanunların ilanı gibi başlıklar atılarak ayrıntılı açıklamaya yer verilmiştir. Hürriyet gazetesinde olduğu gibi ilk sayfa da MBK üyelerinin isimleri açıklanmıştır. Ayrıca “*Milli Birlik Üyelerini Tanıtıyoruz*”³⁰⁸ başlığı altında MBK üyelerin fotoğrafları verilip, özgeçmişlerine de kısaca değinilmiştir.

13 Haziran 1960 tarihli Akşam gazetesinde; “*Geçici Anayasa Dün Gece İlan Edildi*”³⁰⁹ manşeti yer almış, yine ilk sayfada “*MBK Üyelerinin Adı Açıklandı*” başlığı altında “*38 Kişilik Komitenin Yaş Ortalaması 40*” olduğunu vurgulanarak isimler açıklanmıştır. Geçici Anayasa’ya ait ayrıntılı bilgiler “*Geçici Anayasanın Ruhu, MBK’nın Vazife ve Yetkisi, Geçici Hükümet, Komitenin Vazifesinin Sona Erişi*” gibi çeşitli başlıklar kullanılarak verilmeye çalışılmıştır. Geçici Anayasa’nın tam metni ayrıntılı olarak verilmiştir.

13 Haziran 1960 tarihli Dünya gazetesi de “*Geçici Anayasa Dün Açıklandı*”³¹⁰ manşetini vererek, TBMM’nin sahip olduğu hak ve yetkilerin genel seçimlere kadar MBK’ya ait olduğunu belirtmiştir. Yine diğer gazetelerde olduğu gibi Geçici Anayasa’nın tam metni bölümlere ayrılmış, maddeler halinde verilmiştir.

³⁰⁵ **Hürriyet**, “*Geçici Anayasa Dün İlan Edildi*”, 13.06.1960, s. 1 ve 5.

³⁰⁶ Milli Birlik Komitesi Üyeleri: Başkan: Cemal Gürsel, Üyeler: Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gülsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alpaslan Türkes, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler , **Hürriyet**, 13.06.1960.

³⁰⁷ **Milliyet**, “*Geçici Anayasa Dün*”, 13.06.1960, s. 1 ve 5.

³⁰⁸ **Milliyet**, “*Milli Birlik Komitesi Üyelerini Tanıtıyoruz*”, 14.15.16.06.1960, s. 3.

³⁰⁹ **Akşam**, “*Geçici Anayasa Dün İlan Edildi*”, 13.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁰ **Dünya**, “*Geçici Anayasa Dün Açıklandı*”, 13.06.1960, s. 1 ve 5.

Manşetlerle gündemin gelişmeleri kamuoyuna duyurulmaya çalışılırken köşe yazarları da gündemi yakından takip ettikleri ve köşelerinde Geçici Anayasa konusuna sıklıkla yer verdikleri görülmektedir.

Akşam gazetesi köşe yazarlarından Vecihi Ünal “*Sırası Geldikçe*” adlı köşesinde “*Geçici Anayasa Bir Müjdedir*” başlığı ile yayınladığı yazısında şunları yazmıştır: “*Ve inanıyoruz ki, bu Geçici Anayasa, hasretle beklenen İkinci Cumhuriyet’in temeli olan devamlı Anayasa’nın bir müjdecisidir.*”³¹¹

Yine Akşam gazetesi köşe yazarlarından Edip F. Çelik gazetede köşesinde anayasa, demokrasi ve yeni düzen üzerine birçok yazı yayınlamıştır. Bunlardan bazıları şöyledir; “*Kutsal Vazife*”³¹², “*Referandum*”³¹³, “*Demokrasi Anlayışı*”³¹⁴, “*Durum Tahlili*”³¹⁵, “*Anayasa Komisyonu*”³¹⁶, “*Demokrasi ve Devrimler*”³¹⁷, “*Sağlam Demokrasi*”³¹⁸, “*Anayasa Konusunda*”³¹⁹. Başlıklardan anlaşılacağı üzere Çelik, anayasa ve demokrasi bağlantısının önemini sıklıkla vurgulamış, yeni Anayasa için yapılan çalışmaların önemini vurgulamıştır. Edip F. Çelik’in “*Geçici Anayasa*” adlı yazısında ise Geçici Anayasa’nın maddeleri ve yetkileri üzerinden ana hatlarını vermiş, yazısı şu şekilde noktalamıştır: “*İhtilallerin en güzeliyle memleketi koyu bir baskı rejiminden kurtaranlar, vatandaş güvenliğini sağlayan bir hukuk düzenine bağlı kalmak arzularını bu Anayasa ile bir kez daha göstermiştir.*”³²⁰

14 Haziran 1960 tarihli Hürriyet gazetesinde, köşe yazarlarından Vasfi Raşit Seviğ “*İkinci Cumhuriyet Anayasasına Kadar İnkılap Rejimine Işık Tutacak Meş’ale: Geçici Anayasa*” adlı yazısında şu ifadeleri kullanmaktadır: “*İstiklal ve Cumhuriyet, tek bir hakimiyetin iki görünüş tarzıdır ve ikisini de korumak ordunun ilk, esaslı vazifesidir. 27 Mayıs hareketi, bu şerefli ve kutsal ödevin ordu tarafından yerine getirilmesinden başka bir şey değildir. Anayasa’nın en esaslı vazifesi hakimiyetin kimde olduğunu tayin etmektir. Birinci madde bu hakimiyetin millette olduğunu açıkça bildiriyor ve 27 Mayıs hareketinin bu hakimiyeti kollamak ve korumak için ‘Ordu Dahili Hizmet Kanunun 34 üncü maddesi gereğince yapılmış olduğu bildiriliyor. Millet’in Hakimiyeti seçim ile ifade*

³¹¹ Vecihi Ünal, “*Geçici Anayasa Bir Müjdedir*”, **Akşam**, 14.06.1960, s. 2.

³¹² Edip F. Çelik, “*Kutsal Vazife*”, **Akşam**, 04.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹³ Edip F. Çelik, “*Referandum*”, **Akşam**, 05.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁴ Edip F. Çelik, “*Demokrasi Anlayışı*”, **Akşam**, 09.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁵ Edip F. Çelik, “*Durum Tahlili*”, **Akşam**, 10.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁶ Edip F. Çelik, “*Anayasa Komisyonu*”, **Akşam**, 11.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁷ Edip F. Çelik, “*Demokrasi ve Devrimler*”, **Akşam**, 12.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁸ Edip F. Çelik, “*Sağlam Demokrasi*”, **Akşam**, 25.06.1960, s. 1 ve 5.

³¹⁹ Edip F. Çelik, “*Anayasa Konusunda*”, **Akşam**, 30.06.1960, s. 1 ve 5.

³²⁰ Edip F. Çelik, “*Geçici Anayasa*”, 14.06.1960, **Akşam**, s. 1 ve 5.

edilir. Seçim ise bir anda, bir günde, bir ayda yapılabilecek bir şey değildir. Seçim gerçekleşene kadar ne olacaktır?”³²¹ Yazar yazısında yapılan askeri müdahalenin zorunluluğunu savunmuş, Geçici Anayasa’nın yayınlanmasıyla birlikte yeni bir dönemin geçiş evresine vurgu yapmıştır. Vasfi Raşit Seviğ gazetede köşesinde anayasa, demokrasi, seçim ve hükümet ile ilgili konularına yer vermiş olup bunlardan bazıları “Anayasalar ve Müesseseler”³²², “Anayasaların Kaderi”³²³, “Son Siyasi Buhran Münasebetiyle İnsanları İdare Etmek” başlığı altında vermiştir.

Hürriyet gazetesi köşe yazarlarından Vakur Versan ise “Özlediğimiz Demokrasiye Doğru” başlığında bir seri oluşturarak alt başlığında “Niçin Nisbi Temsil”³²⁴, “İkinci Meclisler”³²⁵ “Anayasa Mahkemesi”³²⁶, “Tarafsız Başkan”³²⁷, “Devlet Başkanı ve Hükümet”³²⁸ “Demokrasi ve Ahlak”³²⁹, “Demokrasi ve Planlama”³³⁰ gibi konulara değinmiştir.

Milliyet gazetesinde ise “Durum” başlığı altında bir seri oluşturularak gündem konularını okuyucularına sunmaya çalışılmıştır. “Koyun Sürüsü Zannettiler”³³¹, “Gaye Nasıl Gerçekleşecek?”³³², “Rey Avcılığına Paydos”³³³, “Yerinde Bir Karar”³³⁴, “İnkılabın Şayanı Hayret Neticeleri”³³⁵ bu yazılardan sadece birkaçını oluşturmaktadır. Geçici Anayasa ile ilgili olan başlık ise “Sağlam Bir Köprü: Geçici Anayasa” adını taşımakta ve yazıda şu ifadeler yer verilmektedir: “Geçici Anayasa, Milli Birlik Komitesinin inkılap hareketinde ikinci imtihanını da tam bir başarı ile verdiğinin ispat vesikasıdır... Geçici Anayasa, 1924 Anayasası ile ikinci Cumhuriyet Anayasası arasında kurulmuş sağlam bir köprüdür. Demokratik rejime gidecek yol bu suretle açılmış oluyor. İntikal devrinin en önemli nizamını bize bu kadar mükemmel bir tarzda sağlayanlara milletçe şükran borçluyuz. Onlara layık olmaya çalışalım.”³³⁶

³²¹ Vasfi Raşit Seviğ, “Geçici Anayasa”, **Hürriyet**, 14.06.1960, s. 3.

³²² Vasfi Raşit Seviğ, “Anayasalar ve Müesseseler”, **Hürriyet**, 10.06.1960, s. 2.

³²³ Vasfi Raşit Seviğ, “Anayasaların Kaderi”, **Hürriyet**, 13.06.1960, s. 3.

³²⁴ Vasfi Raşit Seviğ, “Niçin Nisbi Temsil”, **Hürriyet**, 17.06.1960, s. 3.

³²⁵ Vakur Versan, “İkinci Meclisler”, **Hürriyet**, 19.06.1960, s. 3.

³²⁶ Vakur Versan, “Anayasa Mahkemesi”, **Hürriyet**, 21.06.1960, s. 3.

³²⁷ Vakur Versan, “Tarafsız Başkan”, **Hürriyet**, 23.06.1960, s. 3.

³²⁸ Vakur Versan, “Devlet Başkanı ve Hükümet”, **Hürriyet**, 25.06.1960, s. 3.

³²⁹ Vakur Versan, “Demokrasi ve Ahlak”, **Hürriyet**, 07.07.1960, s. 3.

³³⁰ **Hürriyet**, “Demokrasi ve Planlama”, 24.07.1960, s. 4.

³³¹ **Milliyet**, “Koyun Sürüsü Zannettiler”, 03.06.1960.

³³² **Milliyet**, “Gaye Nasıl Gerçekleşecek”, 05.06.1960.

³³³ **Milliyet**, “Rey Avcılığına Paydos”, 09.06.1960.

³³⁴ **Milliyet**, “Yerinde Bir Karar”, 11.06.1960.

³³⁵ **Milliyet**, “İnkılabın Şayanı Hayret Neticeleri”, 12.06.1960.

³³⁶ **Milliyet**, “Sağlam Bir Köprü: Geçici Anayasa”, 15.06.1960.

Son olarak 14 Haziran 1960 tarihli Dünya gazetesine göz atacak olursak, köşe yazarlarından Falih Rıfkı Atay'ın *“Geçici Anayasa Üzerine”* adlı yazısında *“Dün radyoda geçici anayasa hükümleri açıklanmıştır. Böylece Milli Birlik Komitesi rejimi, hukuk temellerine bağlanmış bulunmaktadır. Biz geçici Anayasada Milli Komite Birliği üyelerinin yemin metnini göre Türk ordusunun şerefli temsilcileri yeni Meclis toplanır toplanmaz Komitenin kendiliğinden dağılmış olacağı sözüne namus ve şerefleri ile yeniden bağlamışlardır. Bunun hele bu günlerde, dünya ölçüsünde bir ehemmiyeti olduğunu belirtmek isteriz.”*³³⁷ Yine Dünya gazetesi köşe yazarlarından Bedii Faik ise *“Yemin”* adlı yazısında *“Geçici Anayasa ve bilhassa Milli Birlik Komitesi üyelerinin yemini işte şimdi bu mahdut tereddütleri dahi silecek bir değer taşıyor. Türk askerinin verdiği şeref sözüne nasıl bağlı olduğunu bilenler, bu sözü perçinleyen bir anayasa karşısında, 27 Mayıs'ın taşıdığı manayı kavramakta bundan böyle herhalde güçlük çekmezler.”*³³⁸ diyerek Geçici Anayasa'nın manada nasıl bir ehemmiyet arz ettiği üzerinde durmuştur.

Dünya gazetesinin bir diğer köşe yazarı Hayri Alpar *“Bize Göre”* adlı serisinde *“Yeni Devlet Kurulurken”* yazısında şunları dile getirmektedir: *“Yürürlükteki Anayasamızın bazı hükümlerini değiştiren ve bazı hükümlerini kaldıran geçici kanunu dikkatlice okuyanlar, Milli Komite üyelerinin iki nokta üzerinde nasıl durduklarını görürler. Bunlardan biri: Gerçekten bir hukuk devleti kurmak; diğeri de: Rüşvet, irtikap, nüfuz ticareti vs. gibi gayri meşru yollardan öz çıkar sağlamak. Bu milletin öteden beri çektiği çile bu yönlerden değil midir?”*³³⁹ Son olarak Safa Ş. Erkün *“Cemiyet Davaları: Geçici Anayasanın Ahlak Temelleri”* adlı yazısında Geçici Anayasa'nın maddelerini inceleyerek maddelerin ahlaki temelleri üzerinde durmuş ve yazısına şu cümlelerle nokta koymuştur: *“Anayasanın metninde yazılı bulunmamakla beraber, kendisine bağlanan ümitleri haklı çıkaracak asıl kuvvet, Türk Gençliğinin damarlarında dolaşan asil kandaki hürriyet aşkıdır. Zira bu anayasa, hakikatte mürekkeple değil, hürriyet şehitlerinin al kanlarıyla yazılmıştır.”*³⁴⁰

Dünya gazetesi *“Gazetelerin Gazetesi”*³⁴¹ adlı köşesinde Cumhuriyet gazetesi'nin başyazarı Nadir Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde Geçici Anayasa'yı nasıl değerlendirdiğini ele almış, yazı *“Anayasaya Selam”* başlığı ile haber verilmiştir.

³³⁷Falih Rıfkı Atay, *“Geçici Anayasa Üzerine”*, **Dünya**, 14.06.1960, s. 1 ve 5.

³³⁸ Bedii Faik, *“Yemin”*, **Dünya**, 14.06.1960, s. 1 ve 3.

³³⁹ Hayri Alpar, *“Yeni Devlet Kurulurken”*, **Dünya**, 16.06.1960, s. 3.

³⁴⁰Safa Ş. Erkün, *“Cemiyet Davaları: Geçici Anayasanın Ahlak Temelleri”*, **Dünya**, 17.06.1960, s. 2.

³⁴¹ Nadir Nadi, *“Anayasaya Selam”*, **Dünya**, 15.06.1960, s. 2.

Yazıda Geçici Anayasa'nın devlete ve millete hayırlı olması temennisinde bulunulmuş ve bu umut ışığında yarınlara daha iyi olacağı vurgulanmıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere, Geçici Anayasa basında gerek manşet gerekse köşe yazılarında önemli bir bölümü teşkil etmiş, bu konu üzerine çeşitli yazılar yazılarak Geçici Anayasa her yönden irdelenmeye çalışılmıştır. Yeni Anayasa için umutlu bir bekleyiş hemen hemen tüm gazeteler için hakim bir görüş niteliği kazanmıştır.

3- Yeni Anayasa İçin Hazırlanan Ön Tasarılar ve Anayasa Komisyonu

27 Mayıs Askeri Müdahalesi başarılı bir şekilde neticelendirilmiş, ülkenin sivil-demokratik güçleri ve kamuoyunda geniş çapta orduyu desteklemiştir. Lakin yine de, müdahalenin meşrulaştırılması yolunda üç önemli adım atılmıştır. Bunlardan ilki, MBK tarafından görevlendirilen İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi (İÜHF) öğretim üyelerinin hazırladığı “*Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonunun Tespit Ettiği Esaslar*” başlıklı 28 Mayıs 1960 tarihli rapor³⁴² olmuştur. Bu metinde iktidarın meşruluğunun yalnız seçimle işbaşına gelmesinden ibaret olmadığı, iktidar süresince de hukuk ve anayasa ilkeleri içinde kalması gerektiği vurgulanmış, devrik iktidarın ise bu göreve riayet etmediği, neticede askeri müdahalenin zorunlu hale geldiği açıklanmıştır. İkinci adım, MBK'nın 12 Haziran 1960 tarihli 1 sayılı kanunu ile olmuştur.³⁴³ Kanunun içeriğinde ise, Ordu Dahili Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesinde yer alan “*Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak*” görevinin Türk Ordusu'na verildiği hatırlatılmış ve ordunun da bu görevi ifa ettiği ifade edilmiştir. Üçüncü adım ise, 1961 Anayasası olmuştur.³⁴⁴

Yeni bir anayasa yapılması MBK için en önemli konu olmuş, Askeri Müdahalenin hemen ardından anayasa için ön tasarı çalışmalarına başlanmıştır. İÜHF'den oluşturulan İlim Heyeti bu konu hakkında MBK'ya sunduğu raporun ardından yeni Anayasa hakkında ön tasarı çalışmalarına hız verilmiştir. İÜHF öğretim üyelerinin yanında Ankara Üniversitesi'nden de üç öğretim üyesi³⁴⁵ İlim Heyeti'ndeki ön tasarı

³⁴² Raporu hazırlayan İlim Heyeti 7 kişiden oluşmuştur: Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Naci Şensoy, Doç. Dr. İsmet Giritli.

³⁴³ **Resmî Gazete**, 13.06.1960, S:10524.

³⁴⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 366.

³⁴⁵ Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinin isimleri: Prof. Dr. İlhan Arsel, Prof. Dr. Bahri Savcı, Doç. Dr. Muammer Aksoy.

hazırlık çalışmalarına katılmışlardır.³⁴⁶ MBK, 30 Mayıs 1960 tarihli 13 numaralı tebliğinde ilim heyetiyle ilgili şu yazıyı Resmi Gazete’de yayınlamıştır: “*Yeni Anayasanın hazırlanması vazifesi Sayın Rektör Sıddık Sami Onar’ın başkanlığındaki profesörlerden mürekkep yüksek bir ilim ve hukuk heyetine tevdi edilmiştir.*”³⁴⁷ Böylece Anayasa ön tasarısı bilim adamlarından kurulu bir heyet tarafından hazırlanmaya başlanmıştır.

Yeni Anayasa hazırlık çalışmalarının gazetelere yansımaları ise şu başlıklarla olmuştur: “*Profesörler Yeni Anayasayı Hazırlıyor*”³⁴⁸, “*Profesörler Heyeti Anayasa İçin Hazırlıklara Başladı*”³⁴⁹, “*Bir Hukukçular Heyeti Yeni Anayasayı Hazırlıyor*”³⁵⁰, “*İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu*”³⁵¹, “*Yurtta Tam Bir Huzur Hüküm Sürüyor. Yeni Anayasanın Hazırlıkları İlerliyor*”³⁵², “*Anayasayı Hazırlayacak Olan Ord. Prof. S.S. Onar ‘Hayatımın En Güzel İşidir’ Dedi*”³⁵³, “*İlim Heyeti MBK Başkanlığına Dün Rapor Verdi*”³⁵⁴, “*Profesörler Heyeti İlk Raporunu Hazırladı*”³⁵⁵, “*Yeni Anayasa Halka Arz Edilecek*”³⁵⁶, “*Yeni Anayasa Bir Ay İçinde Hazır*”³⁵⁷, “*Yeni Anayasa Bir Ay İçinde Hazırlanacak*”³⁵⁸. Bu başlıkların içeriğinde bu çalışmaları yürütecek İlmi Heyetin isimleri açıklanmakla beraber, yeni Anayasa ile huzur ve güven ortamının sağlanacağı, demokrasinin yeniden temin edileceği ve Anayasa hazırlık sürecinin kısa sürede tamamlanacağına dair açıklamalara yer verilmiştir.

MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel kurdukları yeni Hükümet’in programında Anayasa konusunda; “*İkinci Cumhuriyetin anayasasını, ilmin ve geçmiş uzun yılların acı tecrübelerinin ışığı altında, memleketin mümtaz ilim adamlarının geceli gündüzlü çalışmaları ve memleket aydınlarının bu çalışmalara anketler vasıtasıyla katılmaları suretiyle ihtiyaçlardan doğmuş olan eski anayasamız ile milli gelenekler ve*

³⁴⁶ Faruk Yılmaz, *Türk Anayasa Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 136.

³⁴⁷ *Resmî Gazetesi*, 30.05.1960, S:10515.

³⁴⁸ *Dünya*, “Profesörler Yeni Anayasayı Hazırlıyor”, 28.05.1960.

³⁴⁹ *Vatan*, “Profesörler Heyeti Anayasa İçin Hazırlıklara Başladı”, 28.05.1960.

³⁵⁰ *Cumhuriyet*, “Bir Hukukçular Heyeti Yeni Anayasayı Hazırlıyor”, 28.05.1960.

³⁵¹ *Milliyet*, “İlim ve Hukuk Heyeti Kuruldu”, 28.05.1960.

³⁵² *Hürriyet*, “Yurtta Tam Bir Huzur Hüküm Sürüyor. Yeni Anayasanın Hazırlıkları İlerliyor”, 28.05.1960.

³⁵³ *Akşam*, “Anayasayı Hazırlayacak Olan Ord. Prof. S.S. Onar ‘Hayatımın En Güzel İşidir’ Dedi”, 28.05.1960.

³⁵⁴ *Dünya*, “İlim Heyeti MBK Başkanlığına Dün Rapor Verdi”, 29.05.1960.

³⁵⁵ *Vatan*, “Profesörler Heyeti İlk Raporunu Hazırladı”, 29.05.1960.

³⁵⁶ *Cumhuriyet*, “Yeni Anayasa Halka Arz Edilecek”, 29.05.1960.

³⁵⁷ *Hürriyet*, “Yeni Anayasa Bir Ay İçinde Hazır”, 31.05.1960.

³⁵⁸ *Akşam*, “Yeni Anayasa Bir Ay İçinde Hazırlanacak”, 31.05.1960.

yurdumuzun özellikleri, yeni anayasamız için ilham alınan başlıca kaynakları teşkil etmektedir.”³⁵⁹ çalışmaların ilmi bir titizlikle yapıldığını vurgulamıştır.

3 Haziran 1960 tarihli Akşam gazetesinde, köşe yazarlarından Müşerref Hekimoğlu “Bana Kalırsa” adlı köşesinde “Bilim ve Ordu” başlığını kullanarak şunları ifade etmiştir; “Rüya mı görüyoruz, yoksa gerçek mi diye bir his içindeyim. Duyduğlarımız, gördüklerimiz öylesine güzel ki ‘Aman bu sevinç yarıda kalmasın, yanılmayalım, kırılmayalım bu temizliği bulandırmayalım’ diye bir korku duyuyorum... ‘En büyük Derdimiz cehaletimizdir’ diyor Org. Cemal Gürsel... Bu zihniyeti taşıyan ordu karşısında saygı ile eğiliriz. Milli Birlik Komitesi millete duyurduğu en büyük güvenlik ve ümit bu bence... Anayasa Komisyonu, Anti-demokratik kanunları tarayacak bilim kurulu... konusundaki sözleri hep bu saygı üzerine.”³⁶⁰ Yazar bu yazısıyla MBK’nın güven ortamı oluşturma yolunda yaptığı çalışmaları ve söylemleri takdir ederek, çalışmaların bilimsel bir temele oturtulduğuna dikkat çekmiştir.

Anayasa Komisyonu ve yaptığı çalışmalar gündemin en önemli konularından birini teşkil etmiş, köşe yazarlarının da bu konuda birçok yazı yazdığı görülmüştür.

29 Mayıs 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, köşe yazarlarından Feridun Ergin “Günün Mevzuları” adlı köşesinde “Tarihin Çevirdiği Sahife” adlı başlıkta “Senelerce siyasi buhranların akıntısında sürüklenmiş bir memleket, her şeyden evvel istikrar ve huzura muhtaçtır. Bilhassa hukuk sahasında, sanki zamanla yarışırcasına süratle alınması gereken tedbirler vardır. Bugün milletin dikkati, Ankara’ya çağrılmış olan hukukçular üzerinden toplanmış bulunmaktadır. Menfaat ve ihtiras duygularının dejenere edemeyeceği bir siyasi nizamın temellerini kurmak vazifesi onlara tevdi olunmuştur. Onlar istiklal yolunda atılacak ilk adımların mesuliyetini taşımaktadır.”³⁶¹ ifadelerini kullanarak Anayasa Komisyonunun üzerine aldığı ağır sorumluluğu belirtmiştir.

30 Mayıs 1960 tarihli Hürriyet gazetesinde, köşe yazarlarından Vasfi Raşit Seviğ “Özlenen Rejim” adlı yazısında “Yeni Anayasa nasıl olacak? Bunu henüz kimse bilmez. Hatta Milli Birlik Komitesinin, büyük şahsiyetine haklı bir itimat gösterdiği Sıddık Sami Onar’la onun serbestçe seçeceği arkadaşları dahi bilmez. Sıddık Sami bu tartışmalara, onların da öğrencisi zalim bir şekilde şehit edilmiş Ankara Üniversitesini de iştirak

³⁵⁹ Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 468.

³⁶⁰ Müşerref Hekimoğlu, “Bilim ve Ordu”, **Akşam**, 03.06.1960, s. 2.

³⁶¹ Feridun Ergin, “Tarihin Çevirdiği Sahife”, **Cumhuriyet**, 29.05.1960, s. 2.

ettirmek gibi nazik bir tasavvuru beslemektedir. Fakat öyle sanıyorum ki yeni Anayasa 1950' den beri geçirdiğimiz acı tecrübelerin verdiği derslere önemli bir yer ayıracaktır.”³⁶² diyerek yeni Anayasa'nın geçmiş tecrübelerden ders alınarak oluşturulacağını belirtmek istemiştir.

1 Haziran 1960 tarihli Dünya gazetesinde ise, Falih Rıfkı Atay köşesinde “Seçim Kanunu ve Anayasa” başlığını kullanarak şu ifadeleri kullanmıştır: “İlmi bir heyet yeni seçim kanunu ile yeni Anayasa tasarılarını hazırlamaktadır. Bu hazırlayışta yalnız kitaba değil, birinci meşrutiyetten beri süregelen türlü buhranlarımızın tarihine bakmak ve onun derslerinden de faydalanmak lazım gelir. Heyetin nazariyeler kadar, memleket realitelerini de göz önünde tutacaklarından şüphe etmeyiz.”³⁶³

3 Haziran 1960 tarihli Akşam gazetesinde, köşe yazarlarından Edip F. Çelik “Anayasa Hazırlanırken” adlı yazısında şöyle yazmaktadır; “27 Mayıs İhtilali ile geçici idareyi ele alan Milli Birlik Komitesinin ilk işlerinden biri, yeni Anayasayı hazırlamak için harekete geçmek olmuştur. İlim ve bilgiye sırt çevirmenin bir memleketi nerelere sürüklediğini çok iyi gören Komite, en ünlü, en yetkili hukuk bilginlerimizi bu kutsal görevin başına çağırmıştır. Bundan, büyük bir mutluluk duymamaya imkan yoktur.” denilmekte ve yazının devamında da şunları dile getirmektedir; “Anayasa Komisyonunun, memleketimizin sosyal yapısına, çağımızın demokratik gelişmesine en uygun, en mükemmel, örnek bir Anayasa meydana getireceğine kesin olarak inanıyoruz ve bunu beklemek hakkımızdır.”³⁶⁴ Edip F. Çelik, 4 Haziran 1960 tarihli “Kutsal Vazife” adlı yazısında ise “Türk Silahlı Kuvvetlerinin başardığı ‘Milli İnkılap’ hareketinin üzerinden henüz bir hafta gibi çok kısa bir geçmiş olmasına rağmen, İkinci Cumhuriyet’in kurulması hazırlıklarına büyük bir hızla başlanılmıştır. Bir yandan Anayasa ile Seçim Kanunu çalışmaları en yetkili hukukçulardan teşkil edilen bir komisyon tarafından yürütülürken, diğer yandan ana hak ve hürriyetleri kısıtlayan kanunları tarayıp tespit etmekle ikinci bir bilim komisyonu görevlendirilmiştir. Üçüncü bir bilim komisyonu ‘her türlü usulsüz muamelelerin ve suiistimallerin tesbiti ve sorumlular hakkında yapılacak takikat ve tahkikatın şekil ve mahiyeti’ hakkında bir rapor hazırlamak üzere yakında çalışmaya başlayacaktır. Bütün bunlar, geçici

³⁶² Vasfi Raşit Seviğ, “Özlenen Rejim”, **Hürriyet**, 30.05.1960, s. 1 ve 5.

³⁶³ Falih Rıfkı Atay, “Seçim Kanunu ve Anayasa”, **Dünya**, 01.06.1960.

³⁶⁴ Edip F. Çelik, “Anayasa Hazırlanırken”, **Akşam**, 03.06.1960, s. 1 ve 5.

hükümetin rejim meselelerini en kısa zamanda halletmek hususunda kararlı olduğunu göstermektedir."³⁶⁵

Yine 4 Haziran 1960 tarihli Akşam gazetesinde, köşe yazarlardan Vecihi Ünal ise "Sırası Geldikçe" adlı köşesinde "Biz Ne Kasımız, Ne Nasır" başlığında "Tanınmış bilginlerden kurulu bir heyet, Anayasa ve Seçim Kanunu projesini hazırlamak, için faaliyete geçti ve günlük işlerin aksamaması için, politikanın dışında kalmış seçkin kişilerden ve ordu mensuplarından mürekkep bir hükümet kuruldu. Ordu, basın, gençlik, bilim adamları ve onları gönülden destekleyen millet ışıklı bir amaca el ele ve hızla koşuyordu."³⁶⁶ ifadelerini kullanmıştır.

5 Haziran 1960 tarihli Milliyet gazetesinin "Durum" adlı yazı köşesinde "Gaye Nasıl Gerçekleşecek" başlığını kullanarak gayeye ulaşmak için yapılan işleri üç alt başlıkta sıralamış ve ikinci başlıkta "Anayasa ve Teşrii Faaliyet" ifadesini kullanarak şunları yazmıştır. "Memleketin hukuk adamları, Üniversite profesörleri derhal vazifeye çağrılmış ve bir daha suiistimali mümkün olmayacak bir Anayasanın, Seçim Kanununun hazırlığına başlanmıştır. Diğer taraftan hak ve hürriyetlerin iadesini sağlamak üzere anti- demokratik kanunların tespiti işi de yine ilmi bir komisyona havale edilmiştir." Yazının devamında ise üç alt başlığın değerlendirilmesi yapılmış "Bu çetin meselelerin hallinde biz Milli birlik Komitesine büyük güven besliyoruz." denilerek MBK'ya olan güvene vurgu yapılmıştır.³⁶⁷

Görüldüğü gibi yeni Anayasa için yapılan hazırlıklar ve ön tasarı çalışmaları basın tarafından yakinen takip edilmiş, nitekim sonraki süreçler de gazetelerde kendine genişçe yer edinmeye devam etmiştir.

Anayasa Komisyonu ön tasarı çalışmalarına devam ederken, komisyon toplumun yeni anayasa konusundaki düşüncelerini öğrenmek ve bu yolla yeni anayasada toplumun da iştirakini sağlamak amacıyla anayasa anketi yapmıştır.

11 Haziran 1960 tarihli Akşam gazetesinde, köşe yazarlarından Edip F. Çelik "Anayasa Komisyonu" adlı yazısında yapılan anketle ilgili ifadelerini şu şekilde beyan etmiştir: "Yurt aydınları ile çeşitli meslek dallarının düşünce ve tekliflerini öğrenmek için geniş çapta bir anket tertiplemiştir. Bu ankete gelecek cevaplar şüphesiz dikkatle incelenecek ve böylece, İkinci Cumhuriyet Anayasası ile müesseseleri hakkında çeşitli

³⁶⁵ Edip F. Çelik, "Kutsal Vazife", **Akşam**, 04.06.1960, s. 1 ve 5.

³⁶⁶ Vecihi Ünal, "Biz Ne Kasımız, Ne Nasır", **Akşam**, 04.06.1960, s. 2.

³⁶⁷ **Milliyet**, "Durum: Gaye Nasıl Gerçekleşecek", 05.06.1960.

görüşler belirecek, tasarının hazırlanmasında komisyon bunlardan faydalanacaktır. Bu anket siyasi partilerin üyelerine de Anayasa konusundaki tekliflerini duyurmak fırsatını vermektedir. Günümüz şartları içinde bizce, partilerin Anayasa uzmanlarına düşen asıl ve önemli görev budur. Anketin her sorusu dikkatle incelenmeli ve cevaplandırılmalıdır. Belirecek görüşleri ve ileri sürülecek teklifleri bilgi süzgecinden geçirmek, bunlar hakkındaki değer hükmünü vermek komisyon işidir. Anayasa Komisyonuna parti temsilcilerinin katılması tarafsızlık güvenini sarsar.” ³⁶⁸

Hürriyet gazetesi 11 Haziran 1960 tarihli sayısında “Yeni Anayasa için 31 Maddelik Anket Açıldı” başlığında yapılan ankete genişçe yer vermiş ve tüm soruları ilgili başlığın altında sunarak ayrıntılı olarak paylaşmıştır. Yazının alt başlıkları ve başlığın altındaki soru sayısı ve sorulan sorulardan birer örnek verilmek gerekirse şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. “Giriş ve Genel Hükümler” başlığında iki soru
2. “Temel Haklar” da yedi soru,
3. “Yürütme Yetkisi” nde yedi soru,
4. “Yasama ve Yürütme Organları Arasındaki İlgiler” de üç soru,
5. “Yargı Yetkisi” nde bir soru,
6. “Kanunların Anayasa’ya Uygunluğunun Mürakabesi” nde bir soru,
7. “Mali ve Ekonomik Hükümler” inde bir soru,
8. “Anayasa ile İlgili Hükümler” inde bir soru,
9. “Çeşitli Hükümler” de üç soru sorulmuştur.

Başlık sırası takip edilerek birer örnek soru vermek gerekirse;

1. “Anayasaya bir başlangıç (preamble) eklenmesini lüzumlu görüyor musunuz?

2. Anayasaya yeni ferdi, ekonomik ve sosyal ne gibi hak ve hürriyetlerin konulmasını düşünüyorsunuz?

3. Devlet Başkanının a. Seçim tarzı b. Seçilme Ehliyeti c. Yetkileri d. Görev süresi e. Tarafsızlığının sağlanması hakkında ne düşünüyorsunuz?

4. Meclisin çalışmaları ile ilgili bazı hususların Anayasaya konmasına taraftar mısınız? a. Evet b. Hayır –Taraftar bunlar hangileridir?

³⁶⁸ Edip F. Çelik, “Anayasa Komisyonu”, **Akşam**, 11.05.1960 s. 1 ve 3.

5. Mahkemelerin bağımsızlığını müessir bir şekilde sağlayıcı ne gibi müessese ve hükümler düşünüyorsunuz?

6. Kanunların Anayasaya uygunluğunun murakabesini sağlayacak ayrı bir mercii lüzum görüyor musunuz? a. Evet b. Hayır –Lüzum görüyorsanız bu merciin a. Kuruluşu b. Yetkileri c. İşleyiş tarzı hakkında ne düşünüyorsunuz?

7. Anayasa ne gibi mali ekonomik hükümler konulmasına taraftarsınız?

8. Anayasanın tadilinde uygulanacak usul hakkındaki fikirleriniz nelerdir?

9. Amme emlakının diğer milli servetlerin ve hususiyle ormanların korunması hakkında anayasaya hükümler konulması hakkında ne düşünüyorsunuz”³⁶⁹

Anket sonuçları ve yaşanan tartışmalar kısa sürede sunulması beklenen anayasa ön tasarısının ancak 18 Ekim 1960 tarihinde MGK’ya verilmesine neden olmuştur.³⁷⁰

Gazetelerin 21 Haziran 1960 tarihinde çıkan sayısında gecikme ile ilgili Sıddık Sami Onar’ın basın açıklaması şu şekilde yansımıştır:

Dünya gazetesi “Rektör Onar Anayasa için İzahat Verdi” başlığında Onar’ın çeşitli açıklamalarına yer verilmiştir. Anketin gecikme sebebi “İki bine yakın anket yolladık ve şimdiye kadar ancak 60-70 cevap aldık” olarak yer verilerek ankete olan ilginin ve alınan cevap sayısının azlığı münasebetiyle netice alınamadığına ve çalışmaların bir ay daha uzayacağını belirtmiştir.³⁷¹

Milliyet gazetesi “Anayasa Gecikiyor” başlığında “Onar, anayasa için yapılan anketin temmuza kadar uzadığını bildirdi”, “Anayasa Çalışmaları”, “Abide Kampanyası”, “Kayıp Öğrenciler” alt başlıkları kullanılarak Onar’ın açıklamasına yer verildiği görülmüştür. Anayasa çalışmaları alt başlığında uzatma sebebi olarak Onar’ın “Anayasanın her bakımdan mükemmel olması” cümlesi kullanılmıştır.³⁷²

Akşam gazetesi “Yeni Anayasa Kendimize Has Olmalıdır” başlığıyla anketin gecikme sebebine yer verilmiş olmakla beraber Onar’ın izahatındaki şu ifadeler üzerinde durulmuştur; “Memleketimiz için hazırlayacağımız bu Anayasa’nın başka millet Anayasasından alınması doğru olmaz. Bu, bizim kendimize has bir Anayasa olmalıdır.”³⁷³

³⁶⁹ Hürriyet, “Yeni Anayasa için 31 Maddelik Anket Açıldı”, 11.06.1960, s. 5.

³⁷⁰ O. Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, s. 126.

³⁷¹ Dünya, “Rektör Onar Anayasa için İzahat Verdi”, 21.06.1960. s. 1 ve 5.

³⁷² Milliyet, “Anayasa Gecikiyor”, 21.06.1960, s. 1 ve 5.

³⁷³ Akşam, “Yeni Anayasa Kendimize Has Olmalıdır”, 21.06.1960, s. 1 ve 5.

Hürriyet gazetesi ise “Yeni Anayasa Eskisinden Çok Farklı Olacak” başlığı ile Onar’ın verdiği izahata farklı bir şekilde yaklaşmış, anketin gecikme sebebinin, iki heyet halinde Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri toplu diğer günlerde tali komisyonlar halinde çalışması olarak gösterilmiştir. Ayrıca, “yeni Anayasa’nın 1924 anayasasından hükümleri bakımında ayrıldığı noktalar var mı?” sorusuna “Çok farklı olacağını tahmin ediyorum” cevabına yer verildiği görülmüştür.³⁷⁴

Milliyet gazetesi “Durum” adlı köşesinde “Anayasayı Geciktiren Anket” başlığında “Anayasa tasarısı evvelce düşünülen süre zarfında hazırlanamayacak, gecikecektir. Anayasa gibi devletin, temel nizamını teşkil eden bir kanunun aceleye getirilmesinden doğacak mahzurlar bu gecikmeyi mazur gösterebilir. Fakat yeni Anayasamıza bir an önce kavuşmak arzu ve ihtiyacını unutmamak gerekir. İntikal devresini uzatmak, normal rejimin ve müesseselerin avdetini çok ileri bırakmak mahzurlara yol açabilecektir. Büyük güven beslediğimiz Anayasa Komisyonunun bu durumu en azından bizim kadar dikkate aldığından ve gerekli her tedbire başvuracağından eminiz. Ancak komisyonun gecikmeye sebep olarak gösterdiği anket konusunda yapılan bir hatayı işaret etmek istiyoruz. Komisyon, Anayasayı hazırlamadan önce çeşitli şahıs ve müesseselerin fikirlerini öğrenmek üzere bir anket tertiplemişti. Rektör Onar’ın bildirdiğine göre 2000 kişiye gönderilen sualler 19 Haziran’a kadar ancak 61 kişi tarafından cevaplandırılmış, bu yüzden anket süresi Temmuz ayının ilk haftasına kadar uzatma zarureti doğmuştur. Anket tertibi yerinde bir hareketti. Fakat suallerin düzenlenmesinde düşülen hata bu yerinde hareketin başarısızlıkla neticelenmesine sebep oldu. Kanaatimizce uzatılan süreye rağmen alınacak cevapların sayısında büyük artış kaydedilmeyecektir. Zira sualler ancak Anayasa hukukunda ihtisas yapmış hukukçuların cevaplandırabileceği özellikle tertiplenmiştir. Her biri bir doktora tezine konu teşkil edecek hususiyettedir. Bu mahiyette bir ankete Anayasa konusunda ihtisas yapmamış bir şahıs ve teşekküllerin cevap vermemesi, verememesi tabiidir.”³⁷⁵ ifadesi kullanılarak Anayasa anketinin gecikme sebebi ayrıntılı olarak açıklanmış ve konu hakkında komisyonun hatasına değinilmiştir.

Dünya gazetesinin 22 Haziran 1960 tarihli nüshasında ise “Anayasa Anketine Parti Cevap Verdi” başlığı ile ilk sayfada yer alan haberin devamı sayfa beşte “CHP

³⁷⁴ Hürriyet, “Yeni Anayasa Eskisinden Çok Farklı Olacak”, 21.06.1960, s. 1 ve 5.

³⁷⁵ Milliyet, “Anayasayı Geciktiren Anket”, 22.06.1960.

Milli Hareketi Güvenle Destekliyor” başlığı kullanılmış, “*CHP’ de Anayasa Hazırlıkları*” ve “*Anayasa Anketi*” alt başlıkları ile CHP’nin Anayasa hakkındaki görüşlerine yer verilmiş, “*16 Haziran da Anayasa anketini alan CHP, vereceği cevabı hazırlamıştır ve kısa zaman sonra Anayasa komisyonuna sunulacaktır.*” ifadeleri kullanılmıştır.³⁷⁶

Anket yoluyla toplumun her kesiminde insanın görüşüne ulaşma düşüncesi demokratik bir tutumun göstergesi olmuştur. Lakin beklenen katılım sınırlı olmuş, katılımını artırmak için süre uzatılmıştır. Bunun yanında partilerle birlikte çeşitli kuruluşlarda ankete katılmış, görüş ve önerilerini sunmuştur. CHP’nin bu konuya özel bir ihtimam gösterdiği görülmüştür. CHP, Ocak 1959 tarihli 14. Kurultay’ın da “İlk Hedefler Beyannamesi” belgesiyle yayınladığı taleplerini yeniden gündeme getirme fırsatı kazanmış ve yeni anayasanın hazırlık aşamasında görüş ve önerileri dikkate alınmıştır.³⁷⁷

Anayasa Komisyonu, çalışmalarında bir yandan anket cevaplarını tasnif edip değerlendirmiş, öte yandan da dünya anayasaları üzerinde karşılaştırmalı inceleme yapmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra çağdaş birer Anayasaya sahip olan Batı Almanya, İtalya ile Fransız Anayasalarını da dikkatle incelemiştir. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni de çalışmalarında esas kabul etmiştir. Karşılaştırmalı incelemeler yapılarak sadece metinlerin içeriklerine bakılmamış uygulamalar da göz önüne alınmıştır.

Hürriyet gazetesi yazarlarından Yaşar Gürbüz “*İtalyan Anayasasının Özellikleri*”³⁷⁸, “*Yeni Anayasa hazırlanırken bazı düşünceler: Batı Almanya Anayasasının Özellikleri*”³⁷⁹ başlıklarını kullanarak iki ayrı yazı yazmış ve Sıddık Sami Onar’ın Yeni Anayasada İtalyan, Batı Almanya ve Fransız Anayasalarından istifade edileceği açıklamasına değindikten sonra bu anayasaların özelliklerine dair açıklamada bulunmuştur.

Gazete de çıkan haberler incelendiğinde temmuz, ağustos aylarında özellikle Anayasa çalışmalarının hangi noktada olduğuna yönelik yazıların sıkça yer aldığı gözlemlenmiştir. İki ay gibi uzun bir zaman dilimi ele alınıp basına yansıyan tüm haber

³⁷⁶ Dünya, “Anayasa Anketine Parti Cevap Verdi”, 22.06.1960. s.1 ve 5.

³⁷⁷ Fatih Tuğluoğlu, “CHP’nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60(Bahar 2017), s. 305.

³⁷⁸ Yaşar Gürbüz, “İtalyan Anayasasının Özellikleri”, Hürriyet, 10.06.1960, s. 2.

³⁷⁹ Yaşar Gürbüz, “Yeni Anayasa Hazırlanırken Bazı Düşünceler: Batı Almanya Anayasasının Özellikleri”, Hürriyet, 29.06.1960, s. 3.

başlıkları verilmiştir. Böylece Anayasa çalışmalarının hangi hızda ilerlediği gösterilmek istenmiştir. Zaman dilimi uzun olduğundan dolayı iki gazete örneği verilmiştir. Başlıklar kronolojiye dikkat edilerek verilmiş olup, çıkan yazı ile netice arasındaki farkın daha iyi gösterilebilmesi amaçlanmıştır. Hürriyet gazetesinde çıkan haber başlıkları; “Anayasayı Hazırlayan İlim Heyeti Dün Ankara’ya Gitti”³⁸⁰, “Anayasa En Kısa Zamanda Bitecek”³⁸¹, “Yeni Anayasaya Dair Bazı Esaslar”³⁸², “İhtiyaçların Tam Karşılanması İçin Anayasanın Hazırlanması Aceleyle Getirilmek İstenmiyor”³⁸³, “Sonbaharda Referandum, Baharda Seçim”³⁸⁴, “Yeni Anayasa 15 Ağustos’a Kadar Hazır”³⁸⁵, “Anayasa Komisyonu Mesaisini Tamamlıyor, %60’ı Hazır”³⁸⁶, “Yeni Anayasa İçin Bazı Hükümler Tesbit Edildi”³⁸⁷, “Anayasa, Ay Sonuna Kadar Hazır Olacak”³⁸⁸, “Anayasa Hazır Olur Olmaz Seçimden Önce Derhal Referanduma Gidilecek”³⁸⁹, “Anayasa Gelecek Ay Sonunda Bitmiş Olacak”³⁹⁰, “Anayasanın 112 Maddesi Hazırlandı”³⁹¹.

Milliyet gazetesi’nin Hürriyet gazetesine göre bu konu hakkında daha az habere yer verdiği gözlemlenmiş ve haber başlıkları şu şekilde verilmiştir; “Anayasa komisyonu Acele Başkente Gitti”³⁹², “Onar ‘Seçim En Erken 1961 de Yapılabilir’ Diyor”³⁹³, “Anayasa Ay Sonuna Kadar Bitirilecek”³⁹⁴, “Anayasanın Üçte İkisi Tamamlandı”³⁹⁵, “Gürsel Seçim 27 Mayıs’ta Dedi”³⁹⁶, “Anayasa Eylül İçinde Bitecek”³⁹⁷, “Anayasa Çalışmaları Daha Hızlandırıldı”³⁹⁸, “Anayasa Baharda Halk Oyuna Sunulacak”³⁹⁹, “Anayasa’nın 112 Maddesi Hazırlandı”⁴⁰⁰

³⁸⁰ Hürriyet, “Anayasayı Hazırlayan İlim Heyeti Dün Ankara’ya Gitti”, 01.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁸¹ Hürriyet, “Anayasa En Kısa Zamanda Bitecek”, 03.07.1960.

³⁸² Hürriyet, “Yeni Anayasaya Dair Bazı Esaslar”, 05.07.1960.

³⁸³ Hürriyet, “İhtiyaçların Tam Karşılanması İçin Anayasanın Hazırlanması Aceleyle Getirilmek İstenmiyor”, 06.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁸⁴ Hürriyet, “Sonbaharda Referandum, Baharda Seçim”, 08.07.1960.

³⁸⁵ Hürriyet, “Yeni Anayasa 15 Ağustos’a Kadar Hazır”, 11.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁸⁶ Hürriyet, “Anayasa Komisyonu Mesaisini Tamamlıyor, %60’ı Hazır”, 16.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁸⁷ Hürriyet, “Yeni Anayasa İçin Bazı Hükümler Tesbit Edildi”, 28.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁸⁸ Hürriyet, “Anayasa, Ay Sonuna Kadar Hazır Olacak”, 06.08.1960, s. 1 ve 5.

³⁸⁹ Hürriyet, “Anayasa Hazır Olur Olmaz Seçimden Önce Derhal Referanduma Gidilecek”, 10.08.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁰ Hürriyet, “Anayasa Gelecek Ay Sonunda Bitmiş Olacak”, 24.08.1960, s. 1 ve 5.

³⁹¹ Hürriyet, “Anayasanın 112 Maddesi Hazırlandı”, 28.08.1960, s. 1 ve 5.

³⁹² Milliyet, “Anayasa komisyonu Acele Başkente Gitti”, 01.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁹³ Milliyet, “Onar ‘Seçim En Erken 1961 de Yapılabilir’ Diyor”, 13.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁴ Milliyet, “Anayasa Ay Sonuna Kadar Bitirilecek”, 22.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁵ Milliyet, “Anayasanın Üçte İkisi Tamamlandı”, 06.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁶ Milliyet, “Gürsel Seçim 27 Mayıs’ta Dedi”, 09.07.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁷ Milliyet, “Anayasa Eylül İçinde Bitecek”, 24.08.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁸ Milliyet, “Anayasa Çalışmaları Daha Hızlandırıldı”, 24.08.1960, s. 1 ve 5.

³⁹⁹ Milliyet, “Anayasa Baharda Halk Oyuna Sunulacak”, 28.08.1960, s. 1 ve 5.

Gazetelerdeki ortak noktalara dikkat edilirse; anayasa bitti, az kaldı, şu kadarı tamamlandı, şu tarihte ilan edilecek gibi çıkan yazılardan anlaşılacağı üzere Anayasa Komisyonu'nun belirlediği tarihlerde Anayasayı ilan edemediği anlaşılmaktadır.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi (SBF), İÜHF'nin anayasa tasarı çalışmalarının gecikmesi sebep gösterse de İstanbul Komisyonu'nun anayasa için yaptığı çalışmalarda aynı görüşe sahip olmadığını belirtmiştir. Yeni Anayasa ile ilgili Siyasal Bilimler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün “Anayasa Ön Tasarısı” adını taşıyan yeni bir taslak hazırlamıştır.

Milliyet gazetesinin 6 Ağustos 1960 tarihli nüshasında “*Siyasal Bilgilerin Anayasa Taslağı Tamamlandı*”⁴⁰¹ başlığı ile SBF'nin yirmi beş gün devam eden bir çalışmadan sonra yüz elli sayfalık bir taslak hazırladığına değinilmiş ve dört madde halinde taslağın esasları verilmeye çalışılmıştır.

İki taslak arasındaki farklılıklar ise şu şekildedir; İÜHF'nin hazırladığı anayasa çok ayrıntılı olup bir “Başlangıç” bölümü, 191 madde ve 9 geçici maddeden oluşmuştur. Tasarı da genel oya ve siyasal partilere güvensizlik en dikkat çekici noktalardan birini teşkil etmiş, siyasal partiler kısmen de olsa etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Cumhurbaşkanı'na önemli yetkiler tanınırken, devlet yönetimi çeşitli organlar arasında bölünmüş, birçok özerk kurul ve kurumlarla⁴⁰² ayrıştırılarak iç denge unsuru meydana getirilmiştir. Yürütme yetkisi ise yasama ve yargısal denetim mekanizmasıyla sınırlandırılmıştır. Ayrıca tasarı da Çift Meclis kavramıyla korporatif⁴⁰³ karakterli bir yapı oluşturulmuştur. Yürütme ve partileri zayıflatan yönleri eleştirilmiş gerçekçi olmaktan çok teorik bir tasarı olarak görülmüştür. SBF'nin anayasa tasarısı ise 109 maddelik özlü bir metin olup, tasarısındaki farklılık ise şu şekildedir; genel oya ve siyasal partilere kuşkuyla yaklaşılmamış, yürütmenin zayıflatılmamasına özen gösterilmiştir. Çift meclisli yapı kabul edilmiş, lakin korporatif karakter taşımasına karşı çıkılarak meclis üyelerinin mutlaka millet tarafından seçilmesi öngörülmüştür. SBF anayasa yapımında sadece ilmi çalışmalarla hukuk bakış açısı ile

⁴⁰⁰ **Milliyet**, “*Anayasa'nın 112 Maddesi Hazırlandı*”, 28.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁰¹ **Milliyet**, “*Siyasal Bilgilerin Anayasa Taslağı Tamamlandı*”, 06.08.1960.

⁴⁰² Ön plana çıkan özel kurul ve kurumlar: Devlet Şurası, Millî Savunma Şurası, Millî İktisat Şurası, Türkiye Millî Bankası, üniversiteler, TRT, Millî Müzeler, Millî Kütüphane, devlet konservatuvarı, opera ve tiyatrolar vb.

⁴⁰³ Korporatif; Loncalara ilişkin, meslek kuruluşları ile ilgili; meslek birliklerine dayalı. E. Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, s. 442.

hazırlanamayacağına değinerek, bu işin siyasetle yapılacağını savunmuş ve Kurucu Meclis önerisinde bulunmuştur.⁴⁰⁴

8 Ağustos 190 tarihli Milliyet gazetesinin “*Bir Kurucu Meclis’in Derhal Teşkili İstendi*”⁴⁰⁵ başlığında SBF’nin Anayasanın sadece referandum ile kabul edilmesinin antidemokratik olduğu belirtilerek, millet tarafından seçilen bir Kurucu Meclis’in oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır. Kurucu Meclis’le devlet idaresinin kısa sürede demokratik bir temele kavuşturulacağı bildirilmiştir. Yazının devamında SBF’nin Anayasa teklifinin özelliklerine yer verilmiştir. Akşam gazetesi ise SBF’nin teklifini beşinci sayfa haberi olarak “*Kurucu Meclis Teklif Ediliyor*”⁴⁰⁶ başlığı ile vermiştir. Beşinci sayfa haberi olarak verilme nedeni ise, yine aynı gazetenin 9 Ağustos 1960 tarihli nüshasında Edip F. Çelik’in yazısında anlaşılmaktadır. Çelik yazısında; SBF’nin tasarı hazırlamak yerine Anayasa Komisyonu’nun hazırlamış olduğu ankete katılarak görüşlerini sunabileceği ve bunun daha yerinde bir hareket olacağını belirtmiştir. Meclis kurmanın sanıldığı kadar kolay olmadığını güç bir iş olduğuna değinmiş, Kurucu Meclis’in teşkili ile MBK’nın kaldırılmasını ise sakıncalı görmüştür. SBF’nin teklifi kabul edilirse Anayasa düzenine geçisin uzayacağı endişesini dile getirerek referandum yolunun en iyi yol olduğunu yazmıştır.⁴⁰⁷

Anayasa Komisyonunun tasarısının içeriğinde en dikkat çeken nokta “Çift Meclisli” yapının benimsenmesi olmuştur. Köşe yazarları da; “Çift Meclis nedir? Ne gibi farklılıklar oluşacak? Nasıl bir işleyiş hakim olacak? Geçmiş tarihlerde örneği var mı?” gibi konulara değinerek kamuoyunu yönlendirecek yazılar yayınlamıştır.

Yaşar Gürbüz 5 Temmuz 1960 tarihli yazısında, “*Ayan Meclisi*”⁴⁰⁸ başlığı ile Çift Meclisin fren vazifesi gördüğüne değinerek, Fransa ve İtalya Anayasasında da yer aldığını, yine tarihimizde 1876 Kanun-ı Esasi ile uygulanan bir sistem olduğunu belirtmiştir. Yugoslavya’nın 1953 Anayasası ile Çift Meclisli bir yapı oluşturulduğuna ve nasıl işlediğine dair örnekler sunmuştur. Yazıda son olarak Çift Meclis sisteminin leh ve aleyhindeki görüşler verilerek bu konu hakkındaki soru işaretleri giderilmeye çalışılmıştır.

⁴⁰⁴ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s.131-132; B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 371-372; K. Gözler, **Türk Anayasaya Hukuku**, s. 82-83.

⁴⁰⁵ **Milliyet**, “*Bir Kurucu Meclis’in Derhal Teşkili İstendi*”, 08.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁰⁶ **Akşam**, “*Kurucu Meclis Teklif Ediliyor*”, 08.08.1960, s. 5.

⁴⁰⁷ Edip F. Çelik, “*SBF’nin Tasarısı*”, **Akşam**, 09.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁰⁸ Yaşar Gürbüz, “*Ayan Meclisi*”, **Hürriyet**, 05.07.1960, s. 2.

Edip F. Çelik 21 Ağustos 1960 tarihli, “İkinci Meclis Konusunda” adlı yazısında “İkinci Cumhuriyet Anayasasında, yasama organının iki meclisten kurulması konusundaki görüş birliği geçirdiğimiz acı tecrübenin sağladığı bir sonuçtur. Gerçekten, yasama meclisinin bir parti grubu durumuna gelmesi ve hükümetin hırsını bu gruba dayaması, demokrasinin temel şartı olan dengeyi, yürütme organının yararına bozmuştu. Yasama organının iki meclisten kurulması ise dengeyi koruyacak bir güvenlik tedbiri olarak düşünülmektedir.”⁴⁰⁹ ifadelerini kullanarak geçmiş tecrübelerden ders çıkarılması neticesinde Çift Meclisin dengeleyici bir yapı meydana getireceğini dile getirerek destekleyici bir tutum sergilemiştir. Yine Edip F. Çelik’in bu konu ile ilgili şu yazıları da dikkat çekicidir: “Demokrasi ve Partiler”⁴¹⁰, “İkinci Meclisten Konusunda”⁴¹¹ “Meclislerin Yapısı”⁴¹², “İkinci Meclisten Beklenen”⁴¹³.

Anayasa Komisyon çalışmaları devam ederken kendi içinde fikir ayrılıkları ve tartışmalar da meydana gelmeye başlamıştır. Cumhuriyet gazetesi Ziya Nebioğlu’nun 2 Eylül 1960 tarihli yazısında “Anayasa Komisyonundaki Hadisede Yeni Gelişmeler”⁴¹⁴ başlığıyla komisyonda fikir ayrılıklarının yaşandığını; Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli’nin komisyondaki görevlerinden azledildikleri haberini paylaşmıştır. Ayrıca Tunaya ve Giritli’nin basına verdiği beyanatlarda, Tunaya’nın Komisyon Başkanının asabi tutumları ile karşılaştığını, söz hakkından bile mahrum edildiği yine de arkadaşı Giritli ile bu önemli vazifeyi ifa edebilmek adına sustuklarını söylemiştir. Tunaya, vazifesinden azledilmesinde Komisyon Başkanının Ankara seyahati sırasında tarafsızlığına şüphe düşürecek beyanlardan sonra gerçekleştiği yönündeki sözleri doğru ise ispat etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Giritli de Tunaya gibi Komisyon Başkanının baskıcı tutumunu dile getirdikten sonra anayasanın dörtte üçünü tamamlamak için çok emek verdiklerini lakin niçin azledildiklerini yolunda Komisyon Başkanının izahat vermesi gerektiği beyanında bulunmuştur. Haberin son başlığı ise “Onar’ın Cevabı” ile yazılmış, Onar Anayasa Komisyonu MBK tarafından seçilmiş olup komisyonda her türlü değişiklik yetkisinin MBK’ya ait olduğu belirterek, açıklama yapma yetkisini kendinde bulmadığını ifade etmiştir.

⁴⁰⁹ Edip F. Çelik, “İkinci Meclis Konusunda”, **Akşam**, 21.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹⁰ Edip F. Çelik, “Demokrasi ve Partiler”, **Akşam**, 19.08.1960, s. 1 ve 5.

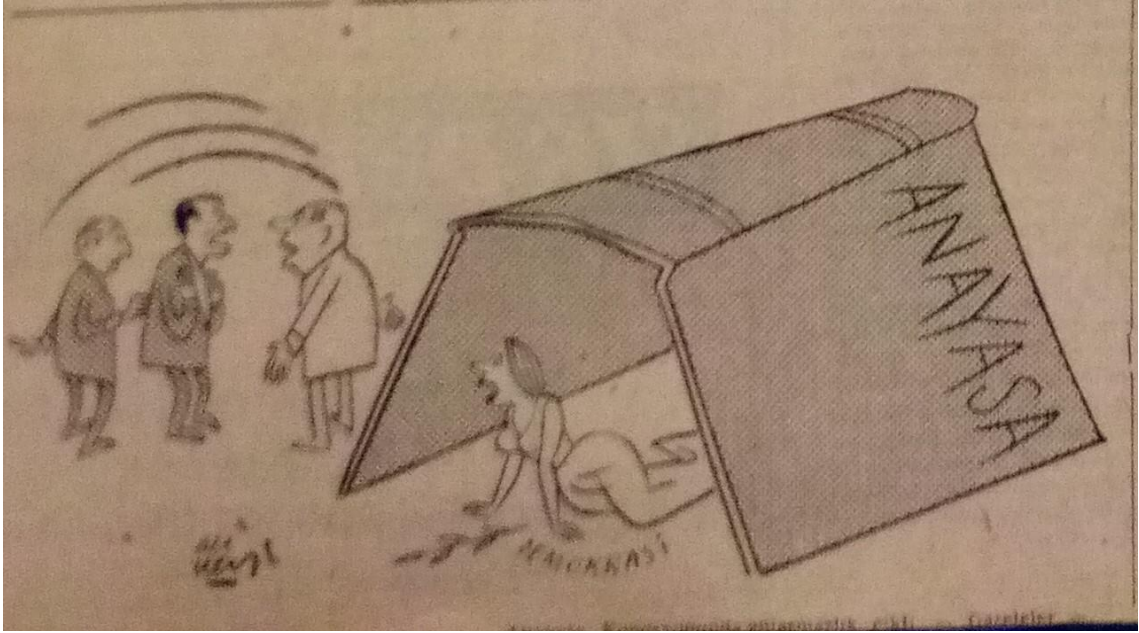
⁴¹¹ Edip F. Çelik, “İkinci Meclis Konusunda”, **Akşam**, 21.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹² Edip F. Çelik, “Meclislerin Yapısı”, **Akşam**, 23.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹³ Edip F. Çelik, “İkinci Meclisten Beklenen”, **Akşam**, 25.08.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹⁴ Ziya Nebioğlu, “Anayasa Komisyonundaki Hadisede Yeni Gelişmeler”, **Cumhuriyet**, 02.09.1960, s. 1 ve 5.

Komisyon üyeleri arasındaki çatışmanın basına yansımaları ilgi uyandırmış bu konu ile ilgili birçok yazı yazılıp kamuoyu bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili çıkan başlıklar şu şekildedir: “Rektör, Anayasa Komisyonundaki İhtilaf Hakkında İzahat Verdi”⁴¹⁵, “Prof. Tunaya ve Doçent Giritli Dün Bir Basın Toplantısı Daha Yaptılar”⁴¹⁶, “Anayasa Komisyonu 2 Yeni Tayin Yapıldı: Vakur Versan, Lütfü Duran”⁴¹⁷, “Prof. Tunaya ve Doçent Giritli ‘Açıklama Yapılsın’ Diyorlar”⁴¹⁸, “C. Gürsel Tunaya ve Giritli’den Memnun”⁴¹⁹, “Anayasa Komisyonunun 2 Üye Vazifeden Affedildi.”⁴²⁰, “Rektör, Komisyon’da İhtilaf Yoktur Dedi”⁴²¹, “Tunaya ve Giritli Onar’ı Tekrar İtham Ettiler”⁴²², “Gürsel, İki Üyenin Af Sebebinin Açıkladı”⁴²³, “Prof. Tunaya ve Giritli Rektörü İtham Ettiler”⁴²⁴, “Gürsel, Anayasa Komisyonu Hakkında Bir Açıklama Yaptı”⁴²⁵ Yaşanan tartışma karikatürlere de konu olmuştur. Aşağıda verilen karikatürde Tunaya, Giritli ve Onar arasında yaşanan gerilim konu edinilmiştir.

Resim 2.3. 4 Eylül 1960-Cumhuriyet

⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, “Rektör, Anayasa Komisyonundaki İhtilaf Hakkında İzahat Verdi”, 03.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, “Prof. Tunaya ve Doçent Giritli Dün Bir Basın Toplantısı Daha Yaptılar”, 04.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹⁷ **Hürriyet**, “Anayasa Komisyonu 2 Yeni Tayin Yapıldı: Vakur Versan, Lütfü Duran”, 02.08.1960, s. 1. ve 5

⁴¹⁸ **Hürriyet**, “Prof. Tunaya ve Doçent Giritli ‘Açıklama Yapılsın’ Diyorlar”, 04.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴¹⁹ **Hürriyet**, “C. Gürsel Tunaya ve Giritli’den Memnun”, 07.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²⁰ **Milliyet**, “Anayasa Komisyonunun 2 Üye Vazifeden Affedildi”, 02.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²¹ **Milliyet**, “Rektör, Komisyon’da İhtilaf Yoktur Dedi”, 03.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²² **Milliyet**, “Tunaya ve Giritli Onar’ı Tekrar İtham Ettiler”, 04.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²³ **Milliyet**, “Gürsel, İki Üyenin Af Sebebinin Açıkladı”, 07.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²⁴ **Tercüman**, “Prof. Tunaya ve Giritli Rektörü İtham Ettiler”, 04.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²⁵ **Tercüman**, “Gürsel, Anayasa Komisyonu Hakkında Bir Açıklama Yaptı”, 07.09.1960, s. 1 ve 5.

Başlıklardan anlaşılacağı üzere tartışma gündemi meşgul etmiş, kamuoyunda hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Milliyet gazetesinin 3 Eylül 1960 tarihli “Durum” adlı başyazısında “Çok Yazık” başlığı kullanılarak yaşanan tartışma ortamı şu şekilde değerlendirilmiş, “Ne yazık ki Profesör Tunaya ve Doçent Giritli kendilerine yakışan bir vakar ve ciddiyetle bu yolu tutacaklarına hislerine kapılmış, bir polemik havasına girmiş, Komisyon Başkanını umumi efkar önünde çok ağır kelimelerle itham etmişlerdir. Yanlış bir karardan dönmek imkanı her zaman mevcuttur. Fakat Tunaya ve Giritli’nin tutumlarıyla memleketimizin bu kritik günlerinde açtıkları yara o kadar büyüktür ki, tedavisi hiç kolay olmayacaktır.”⁴²⁶ bu tartışma ortamının verdiği zararlardan bahsedilmiştir.

Tartışmalara son noktayı ise 7 Eylül 1960 tarihinde Gürsel’in basına yaptığı açıklaması ile koymuştur. Gürsel iki komisyon üyesinden de memnun olduğunu; çalışmalarını takdir ettiğini; lakin, titiz çalışmaları yüzünden işlerin arzu edilen süratte yürütülemediğinden dolayı azledildiklerini beyan etmiştir. Tunaya ve Giritli ise Gürsel’in teveccühüne teşekkür ettikten sonra konunun kapandığı açıklamasını yapmışlardır.⁴²⁷

MBK de tartışmalı ortamdan rahatsız olmuştur. Milliyet gazetesinin 5 Eylül 1960 tarihli sayısında ihtilafın Anayasa’yı geciktirdiğini belirterek, MBK üyelerinden Numan Esin ve İrfan Solmazer’in Anayasa çalışmalarına dahil olduğunu yazmıştır⁴²⁸

Anayasa Komisyonunda yaşanan çatışma sadece üyelerle sınırlı kalmamış bazı konularda mutabakat sağlanamadığından tasarı ancak 18.10.1960 tarihinde MBK’ya sunulabilmiştir. Komisyon çalışmaları devam ederken SBF’nin Kurucu Meclis teklifi ise MBK tarafından olumlu karşılanmış, bu konu ile ilgili araştırmalara başlanmıştır. MBK Kurucu Meclis tekliflerini incelemeye başlamıştır.⁴²⁹

Gazeteler incelendiğinde ekim ayında taslağın bitmesi, MBK’ya sunulması ve ön tasarı maddelerinin açıklanması, anayasa konusunun basında genişçe yer edinmesini sağlamıştır.

⁴²⁶ **Milliyet**, “Durum: Çok Yazık”, 03.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²⁷ **Milliyet**, “Gürsel, İki Üyenin Af Sebebinin Açıkladı”, 07.09.1960, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “Gürsel, Anayasa Komisyonu Hakkında Bir Açıklama Yaptı”, 07.09.1960, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, “C. Gürsel Tunaya ve Giritli’den Memnun”, 07.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²⁸ **Milliyet**, “Anayasa Ay Sonunda Hazır”, 05.09.1960, s. 1 ve 5.

⁴²⁹ **Milliyet**, “MBK Kurucu Meclis Tekliflerini Ele Aldı”, 01.10.1960, s. 1 ve 5.

Anayasa, MBK'ya teslim edilene kadar çıkan gazete başlıklarından bazıları şu şekildedir:

Milliyet gazetesi; “Anayasa Projesi Teslim Edilemedi”⁴³⁰, “Anayasa Komisyonu Dün Tekrar Toplandı”⁴³¹ “Seçimlerde Tarafsız Hükümet Kurulacak”⁴³² başlıklı haberin içeriğinde Anayasa tasarısının 17 Ekim’de MBK’ ne teslim edileceğini, Anayasanın altı yıl değiştirilemeyeceği ifade edilmiştir. “Anayasa Bugün MBK’ne Verilecek”⁴³³, “Anayasa Dün MBK’ne gönderildi”⁴³⁴ başlıklı haberin devamında ise İkinci Meclis konusunda çıkan ihtilaf yüzünden Komisyon üyelerinden Doç. Dr. Muammer Aksoy’un Komisyonu terk ettiği yazılmıştır.

1 Ekim 1960 tarihli Hürriyet gazetesi; “Anayasada Aile Düzeni de Yer Aldı”⁴³⁵ başlığı ile Onar’ın basın açıklamasına yer verilmiş, Anayasa önümüzdeki hafta MBK’ya arz edilecek ifadeleri kullanılmıştır. “Yeni Anayasada Dil Konusunda İhtilaf Çıktı”⁴³⁶ başlıklı haberde yeni Anayasada nasıl bir dil kullanılması gerektiğine dair ihtilafın çıktığına işaret edilerek, komisyon üyelerinin bu konuda ikiye bölündükleri yazılmıştır. Bir kısım üyeler eski dilin kullanılması gerektiğini savunurken, diğer üyeler yeni ve anlaşılır bir dilde yazılması gerektiğini savunduğu belirtilmiştir. Kemal Şener’in “Anayasanın Bir Daha Tadili İçin Seçim Şart”⁴³⁷ başlığını kullandığı haberinde 191 maddelik Anayasa da artık keyfi değişikliklere gidilemeyeceği belirtilerek, yeni Anayasa’nın dört ay on altı günlük bir çalışmanın ardından ortaya çıktığı yarın akşamda MBK’ya sunulacağı bildirilmiştir. “Bir Önerge Komisyonunda Yeni İhtilafa Sebep Oldu”⁴³⁸ başlığı verilerek yeni Anayasanın MBK’ya sunulmasından birkaç saat önce Aksoy ve Onar arasında çıkan anlaşmazlığa değinilerek Aksoy’un sinirli bir şekilde Komisyonu terk ettiğini ihtilafın sebebi açıklamadığı belirtilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi; “Anayasaya Güzel Sanatlarla İlgili Madde İlave Edildi”⁴³⁹, “Yeni Anayasa 928 Saatte Hazırlanıyor”⁴⁴⁰, “Yeni Anayasa Tasarısı Bugün

⁴³⁰ Milliyet, “Anayasa Projesi Teslim Edilemedi”, 05.10.1960.

⁴³¹ Milliyet, “Anayasa Komisyonu Dün Tekrar Toplandı”, 07.10.1960.

⁴³² Milliyet, “Seçimlerde Tarafsız Hükümet Kurulacak”, 16.10.1960, s.1 ve 5.

⁴³³ Milliyet, “Anayasa Bugün MBK’ne Verilecek”, 17.10.1960.

⁴³⁴ Milliyet, “Anayasa Dün MBK’ne Gönderildi”, 18.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴³⁵ Hürriyet, “Anayasada Aile Düzeni de Yer Aldı”, 01.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴³⁶ Hürriyet, “Yeni Anayasada Dil Konusunda İhtilaf Çıktı”, 08.10.1960.

⁴³⁷ Kemal Şener, “Anayasanın Bir Daha Tadili İçin Seçim Şart”, Hürriyet, 17.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴³⁸ Hürriyet, “Bir Önerge Komisyonunda Yeni İhtilafa Sebep Oldu”, 18.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴³⁹ Cumhuriyet, “Anayasaya Güzel Sanatlarla İlgili Madde İlave Edildi”, 02.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁴⁰ Cumhuriyet, “Yeni Anayasa 928 Saatte hazırlanıyor”, 03.10.1960.

Milli Birlik Komitesine Veriliyor”⁴⁴¹, “*Anayasa Projesi Fırtınalı Bir Oturumda Tamamlandı*”⁴⁴² başlığında Aksoy’un verdiği önerge kabul edilmeyince komisyonu terk ettiği sonrada “İmparator mu Bu Zat?” diyerek Onar’ı kastettiği yazılmıştır. “*Yeni Anayasa Ön Projesi Dün MBK’ne Teslim Edildi*”⁴⁴³ başlığında Onar’ın “İnşallah memleket için hayırlı olur” dediği ve teslim töreni ile ilgili açıklaması üzerinde durulmuş, ayrı bir başlık açılarak “*Yeni Anayasa 192 Madde*”⁴⁴⁴ olduğuna değinilmiştir. Yine aynı başlığın devamında yeni Anayasaya dair birçok bilgi verilmiştir.

Akşam gazetesi; “*Anayasa Gizli Kaleme Alınıyor*”⁴⁴⁵ başlıklı haber de Anayasa çalışmalarının gayet gizli tutulduğu belirtilmiştir. “*Anayasa Çalışması Bir Hafta Daha Uzadı*”⁴⁴⁶, “*Anayasada Değişiklik Yapılması Önlüyor*”⁴⁴⁷, “*Anayasa Bugün MBK’ne Veriliyor*”⁴⁴⁸ başlığında Anayasanın uzun ömürlü olmasını sağlamak adına bazı tedbir hükümlerine yer verildiği, bu hükümlere göre Anayasada altı yıl boyunca hiçbir değişikliğe gidilemeyeceği belirtilmiştir. “*Anayasa Komisyonunda İkilik Olduğu Açıklandı*”⁴⁴⁹ başlığı ile Onar’ın “Bu mesele Aksoy’un hüsnü kuruntusudur” dediğine yer verilmiş ve Anayasa Komisyonunun üç Ankaralı profesörünün 20.35 uçağı ile Ankara’ya döndükleri bildirilmiştir. Komisyondaki genel durumda ikilik olduğu vurgulanmıştır.

Tercüman gazetesi; “*Anayasaya Ait Ön Projenin Hazırlanması Tamamlandı*”⁴⁵⁰ başlığı “*Milli Banka, Aile Düzeni, Nihai Metin Çalışmaları, İki Yüze Maddeye Yakın ve Sorulan Cevaplar*” alt başlıkları ile ayrıntılı olarak verilmiştir. “*Anayasa Tasarısı Yarın Akşam MBK’ne Verilecek*”⁴⁵¹, “*Anayasa Tasarısının Tam Metni Tamamlandı*” başlıklı haberde tasarısı bugün Ankara’ya gönderiliyor ifadesine yer verilip yeni Anayasanın eski Anayasadan seksen altı madde daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Muammer Aksoy’un 20.30 uçağı ile Ankara’ya gideceği bildirilmiştir. “*M. Aksoy Dün Anayasa Komisyonunu Terk etti*”⁴⁵² başlığı verilerek Aksoy’un “Yeter Sabrettim” sözlerine vurgu yapılmış, Onar’la aralarında ihtilaf çıktığına değinilerek Aksoy’un Onar’dan “İmparator

⁴⁴¹ **Cumhuriyet**, “*Yeni Anayasa Tasarısı Bugün Milli Birlik Komitesine Veriliyor*”, 17.10.1960, s.1 ve 5.

⁴⁴² **Cumhuriyet**, “*Anayasa Projesi Fırtınalı Bir Oturumda Tamamlandı*”, 18.10.1960, s.1 ve 5.

⁴⁴³ **Cumhuriyet**, “*Yeni Anayasa Ön Projesi Dün MBK’ne Teslim Edildi*”, 19.10.1960, s.1 ve 5.

⁴⁴⁴ **Cumhuriyet**, “*Yeni Anayasa 192 Madde*”, 19.10.1960, s.1 ve 5.

⁴⁴⁵ **Akşam**, “*Anayasa Gizli Kaleme Alınıyor*”, 05.10.1960.

⁴⁴⁶ **Akşam**, “*Anayasa Çalışması Bir Hafta Daha Uzadı*”, 07.10.1960.

⁴⁴⁷ **Akşam**, “*Anayasada Değişiklik Yapılması Önlüyor*”, 12.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁴⁸ **Akşam**, “*Anayasa Bugün MBK’ne Veriliyor*”, 17.10.1960, s. 1 ve 5.

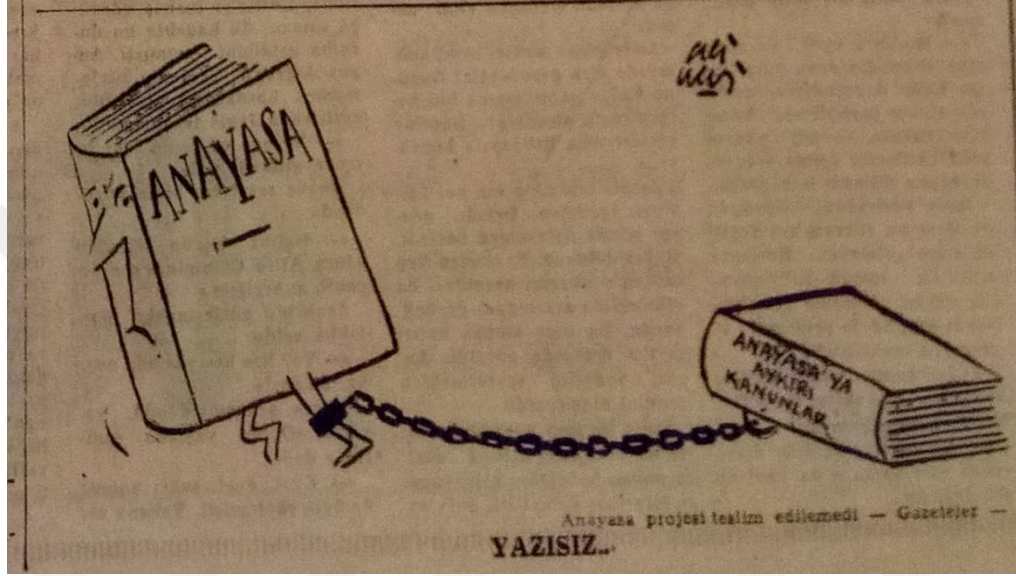
⁴⁴⁹ **Akşam**, “*Anayasa Komisyonunda İkilik Olduğu Açıklandı*”, 18.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁵⁰ **Tercüman**, “*Anayasaya Ait Ön Projenin Hazırlanması Tamamlandı*”, 01.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁵¹ **Tercüman**, “*Anayasa Tasarısı Yarın Akşam MBK’ne Verilecek*”, 16.10.1960, s. 5.

⁴⁵² Aydoğdu İlter, “*M. Aksoy dün Anayasa Komisyonunu Terk etti*”, **Tercüman** 18.10.1960, s.1 ve 5.

Bey” diye bahsettiğine yer verilmiştir. “*Anayasa Tasarısı Dün Ankara’ya Gönderildi*”⁴⁵³ başlığıyla aylardan beri itinayla hazırlanan Anayasanın teslim edildiği ifade edilerek, teslim günü hayırlı gün olarak nitelendirilmiştir. Anayasa tasarısını teslim alan Muharebe Yüzbaşı Nazım Dinçer’in ise bu şerefli vazifenin kendisine verilmesinden dolayı gurur duyduğu belirtilmiştir. Anayasa’nın bir türlü teslim edilmemesi sadece çıkan haberlerin yazıları konusu olmamış, karikatürlere de mizansen bir şekilde yansıtılmıştır.

Resim 2.4. 7 Ekim 1960-Cumhuriyet

Anayasa tasarısı, 21 Ekim 1960 tarihinde MBK’ya teslim edilmiş, bazı gazeteler iç sayfalarında bir başlık belirleyerek seri halinde yeni Anayasayı kamuoyuna sunmuştur. Hürriyet gazetesi, “2. Cumhuriyet Anayasası Ön Projesinin Tam Metni ve MBK’ye Verilen Anayasanın Getirdiği Yenilikler”⁴⁵⁴, Cumhuriyet gazetesinde, “Yeni Anayasa Ön Proje”⁴⁵⁵ başlığı ile verilen habere bir üst başlık atılarak “Yeni Anayasa Ön Projesinin Tamamını Kabul Eden Hiçbir Komisyon Üyesi Bulunmuyor”⁴⁵⁶ denilmiştir. Akşam gazetesinin, “Yeni Anayasayı Veriyoruz”⁴⁵⁷ başlığında ise verilen maddeler alt başlıklara bölünerek daha da açıklayıcı hale getirilmeye çalışılmıştır. Birkaç başlık

⁴⁵³ Tercüman, “Anayasa Tasarı Dün Ankara’ya Gönderildi”, 19.10.1960, s.1 ve 5.

⁴⁵⁴ Hürriyet, “2. Cumhuriyet Anayasası Ön Projesinin Tam Metni ve MBK’ Ye Verilen Anayasanın Getirdiği Yenilikler”, 22.10.1960, s. 4.

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, “Yeni Anayasa Ön Proje”, 21.10.1960, s. 4.

⁴⁵⁶ Cumhuriyet, “Anayasa Ön Projesinin Tamamını Kabul Eden Hiçbir Komisyon Üyesi Bulunmuyor”, 21.10.1960, s. 4.

⁴⁵⁷ Akşam, “Yeni Anayasayı Veriyoruz”, 21.10.1960, s. 3.

örneği vermek gerekirse; “*Basın Hürriyeti Teminat Altında*”⁴⁵⁸ alt başlığı kullanılarak M. 14’ ten M .25’ e kadar verilmiş, “*Anayasada Meclis ile İlgili Hükümlere Geniş Yer Verildi*”⁴⁵⁹ alt başlığında M.76’dan M. 81’e kadar, “*Cumhurbaşkanı Tarafsız ve Partiler Üstüdür*”⁴⁶⁰ alt başlığında ise M. 96’dan M. 112’ye kadar verilmiştir. Milliyet gazetesi ise tüm maddeleri vermek yerine “*Anayasanın Ana Hatları*”⁴⁶¹ başlığını kullanarak üçüncü sayfada yeni anayasa ile ilgili teferruatlı bilgi vermiştir.

Yeni anayasa gazetelerde halka tanıtılırken, köşe yazarları da tasarı hakkında yönlendirici yazılar yazarak tasarının genel değerlendirmesini yapmışlardır.

Süheyl Gürbaşıkan 18 Ekim 1960 tarihli yazısında “*Anayasa Ön Tasarısı Hakkında*”⁴⁶² başlığını kullanarak yeni Anayasanın nihayet MBK’ya teslim edildiğini ve bundan sonraki sürecin ise MBK’nin süzgecine tabi tutulacağını belirtmiş; bunun içinde geniş çapta ver her yönden memleketin fikir hayatını temsil eden bir heyet kurularak Anayasanın en uygun hale getirilmesini gerektiğini vurgulamıştır. MBK’nin Geçici Anayasanın 1. Maddesine göre Anayasayı kabul edip ilan etmesinin Yeni Anayasa için kafi geleceğini, Kurucu Meclis ve referandum tartışmalarının ise hem yersiz hem de Geçici Anayasa aykırı olduğunu belirterek Kurucu Meclis fikrine karşı çıkmıştır.

“Müşerref Hekimoğlu, 20 Ekim 1960 tarihli “*Bana Kalırsa*” adlı köşesinde “*Anayasa Tasarısı ve Ötesi*” başlığı ile Anayasa çalışmalarının nihayete erdiğini ve bunun çok sevindirici bir haber olduğunu belirtmiştir. Anayasa Komisyonunda yaşanan tartışmalara değinerek bu durumun bilim adamları ve memleket adına çok acı ve üzücü olduğunu belirtmiş, durumun nasıl bir etki bıraktığını şu ifadelerle açıklamıştır: “*Komisyon çalışmalarındaki anlaşmazlıklar, üyelerinin birbirleri için söylediği sözler halkoyunu sarsmadı, şaşırtmadı dersek yanlış olur. Önce bilim adamlarının da eğilimlerine, duygularına, yenildiklerinin, şerefli bir memleket vazifesinde bile birbirlerine düştüklerini görmek bakımından cüppeleri kısa zamanda yırtıldı, kişilikleri ortaya çıkıverdi... Bu çekişmede memleket ne kaybediyor diye düşünen yok.*”⁴⁶³

Milliyet gazetesi ise 24 Ekim 1960 tarihli nüshasında “*Durum*” adlı başlıklı köşesinde alt başlık olarak “*Anayasa Tasarısı*”⁴⁶⁴ başlığını kullanmış, beş madde ile

⁴⁵⁸ **Akşam**, “*Basın Hürriyeti Teminat Altında*”, 22.10.1960, s. 3.

⁴⁵⁹ **Akşam**, “*Anayasada Meclis ile İlgili Hükümlere Geniş Yer Verildi*”, 27.10.1960, s. 3.

⁴⁶⁰ **Akşam**, “*Cumhurbaşkanı Tarafsız ve Partiler Üstüdür*”, 30.10.1960, s. 3.

⁴⁶¹ **Milliyet**, “*Anayasanın Ana Hatları*”, 23.10.1960, s. 3.

⁴⁶² Süheyl Gürbaşıkan, “*Anayasa Ön Tasarısı Hakkında*”, **Akşam**, 18.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁶³ Müşerref Hekimoğlu, “*Anayasa Tasarısı ve Ötesi*”, **Akşam**, 20.10.1960, s. 2.

⁴⁶⁴ **Milliyet**, “*Anayasa Tasarısı*”, 24.10.1960.

tasarı şu şekilde değerlendirilmiştir; Yeni Anayasa kazuistik, uzun ve ayrıntılı bir metin olmuştur. Cumhuriyet Senatosu, Anayasa Mahkemesi Milli Banka, Yüksek Hakimlik Şurası, Ormancılık Şurası gibi yeni kurumlar ortaya çıkmıştır. Grev hakkı, nisbi seçim, subay ve astsubaylara oy vermek hakkı, Cumhurbaşkanı'nın bir yıl için seçilmesi gibi yeni esasların kabul edildiği belirtilmiştir. Tasarının dili ise öz Türkçe olup, herkesin anlayabileceği şekilde oluşturulmuştur. Son maddede ise tasarının inkılapçı ve sosyalist olduğu, hürriyet ve eşitlik konuları üzerinde durulduğu ve iktisat meselelerini de ele aldığı belirtilmiştir. Maddeler halinde yeni Anayasanın esaslarına değinildikten sonra nasıl kanunlaşacağı ve sürecin bundan sonra nasıl devam edeceğinin ise merak konusu olduğu ifade edilmiştir.

Vasfi Raşit Seviğ'in, 27 Ekim 1960 tarihli yazısında, "*Günün Yazısı: Anayasa ve Maddeleri*"⁴⁶⁵ başlığını kullanarak 1924 Anayasası'nda "*Türkiye bir Cumhuriyettir*" ibaresi yer alırken, yeni Anayasa da "*Türkiye Demokratik, Laik, Sosyal Bir Cumhuriyettir*" şeklinde yeni bir ifadenin oluşturulduğuna değinmiştir. Seviğ'in "*Günün Yazısı: Ön Projeye Göre Anayasamız*" başlıklı yazısında ise tasarımı olumlu bulduğunu ve tasarının umut verici olduğunu belirten ifadeleri şu şekildedir; "*27 Mayıs'tan beri gelişen siyasi vaziyet düşük iktidarın yok ettiği ümitleri tekrar uyandırmıştır. İki büyük üniversitemizin yetkili profesörleri tarafından hazırlanan ön projeye yalnız sönmüş ümitlerimize tekrar can vermekle yetinmedi; yalnız mümkün olanı yapmakla kalmadı; 27 Mayıs'ın manasını teşkil eden ülkülerimizin de gerçekleşmesine yol açtı.*"⁴⁶⁶

Edip F. Çelik 28 Ekim 1960 tarihli yazısında "*Anayasa Ön Tasarısı*"⁴⁶⁷ başlığını kullanarak, "*Ön tasarı artık MBK'nin elindedir. Anayasanın hangi usullerden geçerek yürürlüğe gireceği henüz belli olmamıştır. Fakat referandum konusunda kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Bütün mesele, ön tasarının MBK tarafından incelendikten sonra ve MBK'nin tasarısı olarak mı referanduma sunulacağı, yoksa ön tasarımı incelemek üzere bir Meclisin mi kurulacağıdır.*" İfadeleri ile ön tasarımı nasıl bir süreç beklediğinin henüz bir netlik kazanmadığını vurgulamıştır.

Görüldüğü üzere, Yeni Anayasa tasarısı açıklanmış lakin sürecin bundan sonra nasıl cereyan edeceği basında büyük bir merak konusu olmuştur. SBF ise Anayasa üzerine seminer hazırlayarak Yeni Anayasa tasarımı eleştirmiş ve mutlaka Kurucu

⁴⁶⁵ Vasfi Raşit Seviğ, "*Günün Yazısı: Anayasa ve Maddeleri*", **Hürriyet**, 19.10.1960, s. 2.

⁴⁶⁶ Vasfi Raşit Seviğ, "*Günün Yazısı: Ön Projeye Göre Anayasamız*", **Hürriyet**, 27.10.1960, s. 2.

⁴⁶⁷ Edip F. Çelik, "*Anayasa Ön Tasarısı*", **Akşam**, 28.10.1960, s. 1 ve 5.

Meclis'ten geçmesi gerektiğini belirtmiştir. Basına yansması ise şu başlıklarla olmuştur: “*Anayasa Tenkide Uğradı*”⁴⁶⁸, “*Anayasa Tasarısı Tenkit Ediliyor*”⁴⁶⁹, “*Anayasa Semineri Devam Ediyor*”⁴⁷⁰ başlığında ise MBK'nin de semineri takip ettiğine değinilmiştir.

MBK Başkanı Org. Cemal Gürsel yaşanan tüm bu gelişmelerin, tartışmaların ardından bu belirsizlik ortamına son vermek için, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Rektörü Prof. Turhan Feyzioğlu'nu 31 Ekim 1960 tarihinde yanına davet ederek Kurucu Meclis'in temel yasasını (oluşum, görev ve sorumlulukları kapsayan) yirmi gün içinde hazırlama görevi vermiştir.⁴⁷¹ Böylece ikinci Cumhuriyet Anayasasının Kurucu Meclis tarafından meydana getirilmesinin daha demokratik bir yol olduğuna karar verilmiş, bunun için Kurucu Meclisin teşkili hakkında çalışmalar ivedilikle başlatılmıştır.⁴⁷²

4- Kurucu Meclis'in Oluşturulması

Anayasayı yapan ve gerektiğinde de değiştiren, farklı yetkilerle donatılmış iktidara “Kurucu Meclis” denilmektedir. Kurucu Meclis, iki durumda ortaya çıkar. Birinci durum da bir devrim olmuştur, eski hukuk düzeni kaldırılmıştır ya da yeni kurulan devlet vardır. Her iki durumda da yeni bir anayasa yapılması gerekmektedir. İkinci durum ise yürürlükte bir Anayasa vardır ve gözden geçirilmek istenmektedir. Aslında her iki durumda niteliği birbirinden farklıdır. Birinci durumda kurucu iktidar asli ve kayıtsız şartsız bir iktidardır. İkinci durumda ise maddi bakımdan kurucu, biçimsel bakımdan kurulmuş iktidardır. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ile yeni döneme girilmiş, Yeni Anayasanın hazırlanması ise en önemli konu olmuştur. 12 Haziran 1960 tarihli 1 Sayılı Kanunla 1924 Anayasası tadil edilerek Geçici Anayasa oluşturulmuştur. 3 Aralık 1960 tarihli 157 sayılı kanunla kuruculuk yetkisi Kurucu Meclis'e devretmiş, 6 Ocak 1961'de toplanan bu meclis yeni Anayasayı hazırlamış ve 27 Mayıs 1961 tarihinde yapılan referandumla yeni Anayasa halk tarafından kabul edilmiştir. Böylece hem 27 Mayıs hareketinin hukuksallığı ve meşruluğu kabul ettirilmiş, hem de Kurucu

⁴⁶⁸ **Hürriyet**, “*Anayasa Tenkide Uğradı*”, 26.10.1960, s. 5.

⁴⁶⁹ **Tercüman**, “*Anayasa Tasarısı Tenkit Ediyor*”, 26.10.1960, s. 5.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, “*Anayasa Semineri Devam Ediyor*”, 27.10.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁷¹ **Milliyet**, “*Kurucu Meclisin Teşkili Kararlaştırıldı*”, 01.11.1960; **Cumhuriyet**, “*Kurucu Meclisin Esaslarını Prof. Feyzioğlu Hazırlayacak*”, 01.11.1960, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, “*Kurucu Meclis İçin Hazırlık Yapılıyor*”, 01.11.1960.

⁴⁷² S. Özçelik, **Anayasa Hukuku Dersleri II**, s. 99.

Meclis'in hukuksallığı çıkan kanunla desteklenerek demokratik bir tutum ortaya konmaya çalışılmıştır.⁴⁷³

Kurucu meclisin oluşturulma süreci, ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun, Devlet Başkanı Org. Cemal Gürsel tarafından görevlendirilmesiyle başlamıştır. Kurucu Meclis'in yapısını, görev ve sorumluluklarını belirleyen kanun, Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu Başkanlığında oluşturulan bir Bilim Kurulu tarafından hazırlanmıştır.⁴⁷⁴ Bilim kurulu çalışmalarını sürdürürken basına yansıyan haberler işe şu şekildedir: “*Kurucu Meclisin Esaslarını Tespit Edecek Heyet Toplandı*”⁴⁷⁵, başlığı ile komisyon üyelerinden M. Aksoy'un açıklamasına yer verilerek yasanın kısa sürede hazırlanabileceğini ve çok fazla maddeden oluşmayacağı belirtilmiştir. Milliyet gazetesi de “*Kurucu Meclis İçin Çalışmalar Başladı*”⁴⁷⁶ diyerek komisyonun yirmi gün içinde çalışmalarını tamamlayacağını yazmıştır. Komisyon çalışmalarını büyük titizlikle ve hızlı bir şekilde yapmaya çalışmış, Kurucu Meclis'in hedef ve gayelerini dört madde ile açıklanmıştır:

1. *“Anayasa tasarısını milli ihtiyaçlara göre gözden geçirmek,*
2. *Hukuki temeli hazırlamak,*
3. *Seçim Kanunu tasarısını incelemek ve kanunlaşmasını sağlamak,*
4. *Milli birlik ve huzurun daha da kuvvetlenmesini sağlamak.”*⁴⁷⁷

Kurucu Meclis'in oluşturulması için hazırlıklar devam ederken köşe yazarları da bu konu hakkında fikir teatisinde bulunmuşlardır. Cevat Geray, SBF'nin Kurucu Meclis teklifinin sıkça tartışıldığını ve nihayetinde de Kurucu Meclis'in oluşturulması için hazırlıklara başlandığını belirterek, Kurucu Meclisin işlevi, nasıl teşekkül etmesi gerektiği üzerine yazdığı yazısına şu şekilde nokta koymuştur: “*Anayasayı yapacak meclisin millet tarafından seçilmesi en ideal ve en demokratik ise de memleketimizin*

⁴⁷³ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1981, s. 124-125.

⁴⁷⁴ Bilim Kurulu üyeleri şunlardır; Prof. Dr. Süheyl Derbil, Prof. Dr. Bahri Savcı, Prof. Dr. İlhan Arsel ve Doç. Dr. Muammer Aksoy, **Hürriyet**, “*Kurucu Meclis İçin Beş Kişilik Komisyon Seçildi*”, 02.11.1960, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, “*Kurucu Meclisin Vazife ve Salahiyetlerini Tespit Edecek Heyet Üyeleri Seçildi*”, 02.11.1960, s. 1 ve 5; **Akşam**, “*Kurucu Meclis Komisyonu Seçildi*”, 02.11.1960.

⁴⁷⁵ **Cumhuriyet**, “*Kurucu Meclisin Esaslarını Tespit Edecek Heyet Toplandı*”, 03.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁷⁶ **Milliyet**, “*Kurucu Meclis İçin Çalışmalar Başladı*”, 03.11.1960.

⁴⁷⁷ **Cumhuriyet**, “*Kurucu Meclisin Çalışma Esas ve Gayeleri Açıklandı*”, 04.11.1960, s. 1 ve 5; **Milliyet**, “*Kurucu Meclis MBK' ne Yardımcı Olacak*”, 04.11.1960, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “*Kurucu Meclisin Hedef ve Gayeleri Tespit Edildi*”, 04.11.1960, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, “*Kurucu Meclis'ten Gaye: Milli Huzurun Sağlanması*”, 04.11.1960, s. 1 ve 5; **Akşam** “*Kurucu Meclisin Hedef ve Gayesi*”, 04.11.1960.

*bugünkü siyasi iklimi ve şartları karşısında korporatif bünyeli bir Kurucu Meclis ve referandum yolu daha pratik görülmektedir.”*⁴⁷⁸

Çetin Altan, 13 Kasım 1960 tarihli yazısında Kurucu Meclis’le ilgili bir benzetme yaparak; *“Milyon kere milyon tonluk bir kristal blok düşünün. Bu ağırlığı bir kişinin, beş kişinin, on kişinin altına girip taşımasına imkan yoktur. Eğer her şeye rağmen taşımaya kalkarlarsa sağa sola çarpmak, sendelemek mukadderdir. Devlet idaresini bu ağır kristal bloka benzetebiliriz. Bu bakımdan Sayın Devlet Başkanımız Gürsel’in bir Kurucu Meclis Teşkiline karar vermesini sevinçle karşıladık.”*⁴⁷⁹ ifadelerini kullanmıştır. Yine yazısının devamında memleketin bütün kurumlarının temsil edildiği bir mecliste tartışmanın milli menfaatlere daha uygun olduğunu, Kurucu Meclis’in kurulmasının sabırsızlıkla beklenildiğini vurgulamıştır.

Süheyl Gürbaşıkan ise 14 Kasım 1960 tarihli yazısında *“MBK ve Kurucu Meclis”* başlığı ile Kurucu Meclis fikrinin menşei olarak CHP’yi göstermiş, bazı partiler ile politikacı yazarlarında buna destek verdiğiine değinerek, üniversitelerinde bu konuya alet ettiği münazara ve seminerler sonucu fikrin MBK’ya aşılandığını belirtmiştir. Gürbaşıkan *“Şimdi ortada tek ana parti olarak CHP görülmektedir. Oysa DP’yi siyasi hayatımızın geçen günlerdeki çetrefil halin tek müsebbibi saymak objektif bir görüş değildir. Çatışma olabilmesi için tarafların mevcudiyeti iktiza eder. CHP bu çetrefilli devrede taraflardan biridir ve muhakkak ki meselelerin düğümlemesine siyasi bir mesuliyet payı vardır. Şu anda onun münferit kalması, Kurucu Meclis ve referandumda kendi siyasi noktai nazarında serbestçe veya pervasızca yürütmesini mümkün kılacaktır. Bu ise, istikbal için tehlikeden salim bir telakki edilemez”*⁴⁸⁰ cümleleri ile Kurucu Meclis fikrine menfi yaklaşmıştır.

Nadir Nadi, Kurucu Meclis düşüncesinin MBK’dan gelmesini yakın geleceğimiz için ümit verici ve sevindirici bir olay olarak görmüş, tasarının en iyi şekilde oluşturulacağını belirterek, niyetler temiz olduktan sonra başarının muhakkak olduğunu vurgulamıştır.⁴⁸¹

Vakur Versan 20 Kasım 1960 tarihli yazısında *“Anayasalar ve Kurucu Meclisler”*⁴⁸² başlığıyla Anayasa’nın önemine ve tarihsel gelişimine kısaca değindikten

⁴⁷⁸ Cevat Geray, “Günün Yazısı: Nasıl Bir Kurucu Meclis?”, **Hürriyet**, 08.11.1960, s. 2.

⁴⁷⁹ Çetin Altan, “Kurucu Meclis”, **Milliyet**, 13.11.1960, s. 2.

⁴⁸⁰ Süheyl Gürbaşıkan, “MBK ve Kurucu Meclis”, **Akşam**, 14.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁸¹ Nadir Nadi, “Hep Başarı Üzerine”, **Cumhuriyet**, 12.11.1960.

⁴⁸² Vakur Versan, “Anayasalar ve Kurucu Meclisler”, **Hürriyet**, 20.11.1960, s. 2.

sonra Kurucu Meclis'in oluşumu ile ilgili tarihsel süreç hakkında bilgiler vermiş, diğer ülkelerde kurulan Kurucu Meclislerden örnekler sunmuştur. Tüm bu bilgiler verildikten sonra Kurucu Meclis'in ülkemiz için en demokratik ve uygun bir sistem olduğunu yazmıştır.

Çetin Özek ise 22 Kasım 1960 tarihli yazısında Kurucu Meclis konusunun gündemin en önemli konusu olduğu belirttikten sonra Kurucu Meclis'in en iyi yol olduğunu vurgulayarak; *“Kurucu Meclis, yurdumuzun bugünkü durumuna en uygun olan şekildir. Bu şekilde hem Kurucu Meclis çok çabuk teşekkül edip çalışmalarına başlayabilecektir ve hem de temsil yollayacak gruplar, geniş halk kütlelerine sahip olduğu için bütün memleket Mecliste temsil edilmiş olacaktır. Aynı zamanda bugün için zararlı sonuçlar doğurabilecek bir seçimden de çekinilecektir”*⁴⁸³ diye yazmıştır.

Anayasa ve Kurucu Meclis arasındaki bağlantıyı ve konunun önemini belirtmek için Anayasa Seminerleri yapılmış, böylece konu üzerine çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Seminere katılan öğretim üyeleri demokrasiyi hızlıca tanzim etme de Kurucu Meclis'in kolaylaştırıcı yönüne dikkat çekerek, Temsil Kurulu vasıtasıyla her kesimin görüşü alınarak daha demokratik bir Anayasanın var olacağını belirtmiştir. Referandumla ilgili konuda Yaşar Nabi'nin şu sözleri ise dikkat çekicidir: *“Memleketin yüzde 65'inin okuma yazma bilmediğini, Anayasanın manasını asla anlamadıklarını “Evet” veya “Hayır” dan temin edilecek neticesinin hiçte faydalı olmayacağını belirtmiştir.”*⁴⁸⁴

Görüldüğü üzere Kurucu Meclis fikri genel olarak müspet karşılanmakla birlikte menfi tutum sergileyenlerde olmuştur. Kurucu Meclis'in nasıl teşkil edileceği ise merak konusu olmuştur. Tartışmalar devam ederken Fevzioğlu ve ekibi Kurucu Meclis için hızla çalışmalarını devam etmiştir.

Bilim Kurulu, yirmi günlük çalışmanın ardından, Kurucu Meclis'in usullerini belirlemiş, MBK'ne 66 maddeden oluşan tasarısını sunmuştur. Tasarıda Kurucu Meclis'in, Çift Meclisli bir sistem halinde çalışacağı, bu sistemin bir kolunu MBK diğer kolunu Temsilciler Meclisinin teşkil etmesi öngörülmüştür. Temsilciler Meclisinin üye sayısı 260 kişi olarak belirlenmiştir. Nitekim Temsilciler Meclisinin “Danışma Meclisi” gibi değil, MBK ile işbirliği halinde çalışan bir yasama organı gibi faaliyette bulunacağı belirtilmiştir. Böylece başta Anayasa ve Seçim Kanunu olmak üzere diğer kanunların ve

⁴⁸³ Çetin Özek, “Günün Yazısı: Kurucu Meclis”, **Hürriyet**, 22.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁸⁴ **Milliyet**, “Anayasa Semineri Dün Başladı”, 24.11.1960, s. 1 ve 5.

tasarının müzakere edilerek kabul edileceğine değinilmiştir.⁴⁸⁵ MBK, Kurucu Meclis tasarısı üzerindeki incelemelerini kısa süre içerisinde tamamlamıştır. MBK, demokratik düzene geçişi hızlandırmak için, 13.12.1960 tarihinde 157 ve 158 sayılı kanunları yürürlüğe koymuş ve böylece 12 Haziran 1960 tarihli Geçici Anayasada değişikliğe gidilmiştir.⁴⁸⁶ Çıkarılan yeni kanunlarla Kurucu Meclis'in teşkili ve çalışma usullerine ilişkin esaslar hükme bağlamıştır.

Kurucu Meclis'in teşkiline ilişkin 157 sayılı kanunun 1. Maddesi'nde, Anayasa'yı hazırlayacak olan Kurucu Meclis'in MBK ile "milletin en geniş manasıyla temsili"ni sağlayacak Temsilciler Meclisinden oluşacağı bildirilmiştir. Kanunun 2. Maddesi'nde ise Kurucu Meclis'in demokrasi ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip yeni Anayasa ile yeni seçim kanununu tamamlayarak en geç 29 Ekim 1961 tarihinde iktidarı TBMM'ye devredinceye kadar yasama yetkisi ile yürütme organını denetleme yetkisine sahip olacağı belirtilmiştir. Kurucu Meclis'in kabul edeceği Anayasa ise referandumdan sonra kesinleştirilmiştir. Kurucu Meclis'in görev süresi kısıtlı tutularak sivil yönetime geçişin hızlandırılmak istenmiştir.⁴⁸⁷

Kurucu Meclis'in sivil kanadını teşkil eden Temsilciler Meclisinin oluşumu 157 ve 158 sayılı kanunlara göre belirlenmiştir. Kurucu Meclisin, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi adını taşıyan iki kuruluştan meydana gelmesi öngörülmüştür. Bu kanuna göre Temsilciler Meclisi'ne Devlet Başkanı 10, Milli Birlik Komitesi 18, İller Temsilcileri 75, CHP 49, CKMP 25, Barolar 6, Basın 12, Eski Muharip Gaziler 2, Esnaf Örgütleri 6, Gençlik temsilen 1, İşçi Sendikaları 6, Odaları temsilen 10, Öğretmen Örgütleri 6, Tarım kesimi 6, Üniversiteleri temsilen 12 ve Yargı Organlarını temsilen 12 üye göndermesi kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁸

Halkın her kesiminden temsilci seçilerek mecliste söz hakkına sahip kılınması demokratik bir tutumun göstergesi olmuştur. Alp Kuran'a göre Anayasa hukuken halkın

⁴⁸⁵ **Cumhuriyet**, "Kurucu Meclisi Tasarısı Dün Gece Tamamlandı", 21.11.1960, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, "Kurucu Meclisi Anayasası Başkan Gürsel'e verildi", 22.11.1960, s. 1 ve 5; **Milliyet**, "Kurucu Meclis Tasarısı Hazır", 21.11.1960, s. 1 ve 5; **Milliyet**, "Tasarı Gürsel'e Verildi", 22.11.1960, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, "Kurucu Meclisin Bir An Evvel Teşkili İsteniyor", 21.11.1960, s. 1 ve 5; **Akşam**, "Kanunları Kurucu Meclis Yapacak", 21.11.1960, s. 1 ve 5; **Tercüman**, "Kurucu Meclis Tasarısı Bugün Gürsel'e Verilecek", 21.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁸⁶ **Resmî Gazete**, 16.12.1960, S:10682; **Milliyet**, "Geçici Anayasa Tadil Ediliyor", 19.11.1960; **Cumhuriyet**, "Geçici Anayasa da hemen İlga Olunuyor", 23.11.1960, s. 1 ve 5; **Akşam**, "Geçici Anayasa Kaldırılacak", 23.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁸⁷ **Resmî Gazete**, 16.12.1960, S:10682; E. Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları (1921-1924-1961-1982)**, s. 44-46.

⁴⁸⁸ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 123.

iradesinin bir mahsulü olarak kabul edilmiştir. Temsilciler Meclisinin halk iradesine mümkün olduğu kadar çok yer vermesi, Anayasanın bir halk mahsulü olarak kabul edilmesinde çok büyük katkı sağlayacaktır. Bu sebeple halkın iradesini temsil edecek Temsilciler Meclisine büyük bir ehemmiyet gösterilmelidir.⁴⁸⁹

Kurucu Meclis'e ilgi ve katılım yüksek olmuş, konuyla ilgili şu haberler çıkmıştır: “*Kurucu Meclis İçin Siyasi Partiler Mücadeleye Başladı*”⁴⁹⁰ başlıklı yazıda Kurucu Meclis için siyasi partilere verilecek kontenjanın siyasi partiler arasında mücadeleye dönüştüğü ve CKMP'nin CHP'den geri kalmak istemediğine değinilmiştir. “*Kurucu Meclis İçin Adaylık Mücadelesi*”⁴⁹¹ adlı yazıda 27 Mayıs'tan beri partilere uğramayan eski Milletvekillerinin Kurucu Meclis'e girebilmek için parti merkezlerinden ayrılmadıkları bildirilmiştir. “*Üyelik İstekleri Sürekli Artıyor*”⁴⁹² başlıklı haberde Başbakanlık koridorlarının Kurucu Meclis'e girmek için başvuranlar yüzünden gürültülü ve kalabalık olduğuna değinerek, Başkan Gürsel'in çalışamaz hale geldiği vurgulanmıştır. Özel Kalem Müdürlüğüne ise sayısız mektup ve telgraflarla müracaat edildiği belirtilmiştir. “*Kurucu Meclis İçin Koltuk Kapma Yarışı Başladı*”⁴⁹³ adlı haberde Kurucu Meclis fikri ile beraber Temsilciler Meclisine seçilebilmek için kıyasıya bir yarışın olduğu vurgulanmıştır.

Anayasa ve seçim kanunlarını hazırlamakla görevli Kurucu Meclis'e her kesimden temsilcilere yer verilirken Akşam gazetesinin 1 Aralık 1960 tarihli “*Kurucu Meclis Dışında Kalmak Kadınları Üzdü*” başlıklı haberinde; Meclis'te nüfusun yarısını teşkil eden kadınlara yer verilmemesine dikkat çekilmiştir. Haberde kadınların, haklarının erkekler tarafından layıkıyla savunulamayacağı bu konunun değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁹⁴

Bu konu ile alakalı Müşerref Hekimoğlu şunları yazmaktadır: “*Kurucu Meclis için Kadınlar Birliğine ayrı bir kontenjan tanınması büyük bir tepki yaptı...Kurucu Meclise kadın da girmeli elbet. Ama kılıcının hakkıyla, kadınlar için ayrı bir kontenjan istemek, kadın-erkek eşitliğine, devrimlerimize de aykırı...Hak verilmez alınır. Türk kadını bu hakkı alamıyorsa hak ve hürriyet eşitliği kağıtta kalıyorsa, sorumluluğu*

⁴⁸⁹ Alp Kuran, “Günün Yazısı: Temsilciler Meclisi”, **Hürriyet**, 08.12.1960, s. 2.

⁴⁹⁰ **Tercüman**, “Kurucu Meclis İçin Siyasi Partiler Mücadeleye Başladı”, 22.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁹¹ Erdoğan Örtülü, “Kurucu Meclis İçin Adaylık Mücadelesi”, **Milliyet**, 25.11.1960, s. 3.

⁴⁹² **Hürriyet**, “Üyelik İstekleri Devamlı Artıyor”, 27.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁹³ **Akşam**, “Kurucu Meclis İçin Koltuk Kapma Yarışı Başladı”, 30.11.1960, s. 1 ve 5.

⁴⁹⁴ **Akşam**, “Kurucu Meclis Dışında Kalmak Kadınları Üzdü”, 01.12.1960, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “Kurucu Meclis Kadınları da Cezbediyor”, 25.12.1960, s. 1 ve 5.

erkelerde değil. Memleket meseleleriyle daha çok ilgilenmeli, yavaşlıktan, tembellikten kurtulmalıdır... Bileğine kafasına güvenen ortaya çıkar, partide, Mecliste, komisyonda, nerde olursa olsun çalışmak, konuşmak için hak verilmesini beklemez, hu hakkı alır. Meseleyi bu açıdan görünce, özel bir kontenjan alamamak yüzünden üzülmek, sızlanmak yanlış.”⁴⁹⁵

Akşam gazetesinin Kurucu Meclis’e ait özellikleri, görev sorumluluğunun nelerden ibaret olduğunu, hangi misyonu içerdiği, nasıl bir süreçle demokrasiye doğru geçileceğini, oluşturulan tasarımı baz alarak anlatmaya ve bu doğrultuda kamuoyunu bilgilendirmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. “Kurucu Meclis Yasası” ana başlığı altında bir seri yazısı oluşturularak alt başlıklar kullanılmak suretiyle yasa hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Alt başlıklardan bazıları şunlardır: “Yeni Anayasanın Kabulü Normal Demokratik Rejime Geçisin Şartıdır”⁴⁹⁶, “Bu Demokratik Bir Yoldur”⁴⁹⁷, “Meclis Propaganda Alanı Olmayacak”⁴⁹⁸, “Genel Esaslar ve Komite”⁴⁹⁹, “Temsilci Seçimleri”⁵⁰⁰, “İller Nasıl Temsil Edilecek”⁵⁰¹, “Temsilciler Meclisi Üyeleri”⁵⁰², “TBMM Nasıl Toplanacak”⁵⁰³

Kurucu Meclis’le ilgili çalışmalar neticesinde Meclis’in 6 Ocak 1961’de açılmasına karar verilmiştir.⁵⁰⁴ Milliyet gazetesi “Kurucu Meclise 18 Gün Kala” başlıklı ile yazı dizisi ile geri sayım çarkı şeklinde Kurucu Meclis’le ilgili çeşitli kuruluşların fikirlerini, yaşanan gelişmeleri vermeye çalışmıştır. Alt başlıklardan bazıları şunlardır: “Sessiz Bir Seçim Başladı”⁵⁰⁵, “28 Aralık’ta 75 Temsilci Seçilecek”⁵⁰⁶, “Sağ Kolunu Çanakkale’de Bırakan Rum Temsilci”⁵⁰⁷ “Mecliste 142 CHP’li 25 de CKMP’li Temsilci

⁴⁹⁵ Müşerref Hekimoğlu, “Bana Kalırsa: Kurucu Meclis ve Kadınlar”, **Akşam**, 28.12.1960, s. 2.

⁴⁹⁶ **Akşam**, “Yeni Anayasanın Kabulü Normal Demokratik Rejime Geçisin Şartıdır”, 01.12.1960, s. 3.

⁴⁹⁷ **Akşam**, “Bu Demokratik Bir Yoldur”, 02.12.1960, s. 3.

⁴⁹⁸ **Akşam**, “Meclis Propaganda Alanı Olmayacak”, 03.12.1960, s. 3.

⁴⁹⁹ **Akşam**, “Genel Esaslar ve Komite”, 05.12.1960, s. 3.

⁵⁰⁰ **Akşam**, “Temsilci Seçimleri”, 06.12.1960, s. 3.

⁵⁰¹ **Akşam**, “İller Nasıl Temsil Edilecek”, 07.12.1960, s. 3.

⁵⁰² **Akşam**, “Temsilciler Meclisi Üyeleri”, 08.12.1960, s. 3.

⁵⁰³ **Akşam**, “TBMM Nasıl Toplanacak”, 11.12.1960, s. 3.

⁵⁰⁴ **Milliyet**, “Kurucu Meclis 6 Ocakta Açılıyor”, 15.12.1960, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, “Kurucu Meclis 5 Ocak Perşembe Günü Toplanıyor”, 15.12.1960; **Cumhuriyet**, “Kurucu Meclisle ilgili Kanunlar Açıklandı”, 15.12.1960, s. 1 ve 5; **Akşam**, “Kurucu Meclis Kanununu Gürsel İmzaladı”, 15.12.1960, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “Kurucu Meclisle Alakalı Tasarı Yarın Sabah Yürürlüğe Girecek”, 14.12.1960; **Tercüman**, “Kurucu ve Temsilci Meclislere Ait Kanunlar Dün Açıklandı”, 15.12.1960, s. 1 ve 5.

⁵⁰⁵ **Milliyet**, “Kurucu Meclis’e 18 Gün Kala: Sessiz Bir Seçim Başladı”, 19.12.1960, s. 3.

⁵⁰⁶ **Milliyet**, “Kurucu Meclis’e 13 Gün Kala: 28 Aralık’ta 75 Temsilci Seçilecek”, 24.12.1960, s. 3.

⁵⁰⁷ **Milliyet**, “Kurucu Meclis’e 10 Gün Kala: Sağ Kolunu Çanakkale’de Bırakan Rum Temsilci”, 27.12.1960, s. 3.

var”⁵⁰⁸, “Kurucu Meclis İçin Temsilciler Ne Diyor”⁵⁰⁹, “Kurucu Meclisin En Önemli İşi: Anayasa”⁵¹⁰

Kurucu Meclis için 54 Maddelik iç tüzüğü tamamlanmıştır. Açılışa büyük önem verilmiş bunun için prova yapılmış ayrıca Kurucu Meclis’in açılış günü milli günler içerisine alınmış, resmi tatiller arasına girmiştir. Kurucu Meclis’in toplanacağı bina için 101 milyon 800 bin lira para harcanmıştır ⁵¹¹ Nihayetinde 6 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclis açılmıştır. Dönemin manşetleri ise şu şekilde olup özellikle bu konu ile ilgili birinci sayfanın neredeyse tamamında konuyla alakalı çeşitli başlıklar verilmiş, beşinci sayfada ise açıklanmıştır. Tercüman gazetesi “Kurucu Meclis Açılıyor”⁵¹² manşeti ile bu haberi ilan etmiş, yemin metnini verip meclis üyelerinin ne kadar maaş alacaklarına değinmiştir. Yine ayrı başlık kullanarak Kurucu Meclis’in misyonu vurgulanmıştır.⁵¹³ Milliyet gazetesi “Kurucu Meclis Bugün Açılıyor” başlığıyla 224 Gün sonra tekrar parlamenter sisteme kavuşulduğunu vurgulamıştır. Yine ilk sayıdaki “Durum” adlı başyazısında “Kurucu Meclis Açılırken” başlıklı yazısıyla durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü sayfada ise 273 kişilik Temsilciler Meclisinin tam kadrosu bildirilmiştir.⁵¹⁴ Diğer gazete manşetleri ve çıkan yazılar ise “Kurucu Meclis Bugün Çalışmaya Başlıyor”⁵¹⁵, “Kurucu Meclis Bugün Saat 15’te Toplanıyor”⁵¹⁶

Kurucu Meclis ile ilgili yaşanan ayrıntılar ise 7 Ocak 1961 tarihli gazete manşetleri ile bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Meclis’in ilk konuşmasını Cemal Gürsel’in rahatsızlığı nedeniyle MGK Üyesi Fahri Özdilek okumuştur. Gürsel’in açılış nutkunda

⁵⁰⁸ **Milliyet**, “Kurucu Meclis’e 6 Gün Kala: Mecliste 142 CHP’ li 25 de CKMP’ li Temsilci var ”, 31.12.1960, s. 3.

⁵⁰⁹ **Milliyet**, “Kurucu Meclis İçin Temsilciler Ne Diyor ”, 01.01.1961, s. 3.

⁵¹⁰ **Milliyet**, “Kurucu Meclisin En Önemli İşi: Anayasa ”, 03.01.1961, s. 3.

⁵¹¹ **Akşam**, “Kurucu Meclisin Açılış Programı Belli Oldu”, 04.12.1961, s. 5; **Akşam**, “Kurucu Meclisin 54 Maddelik İç Tüzüğü Tamamlandı”, 05.12.1961, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, “Mili Birlik Komitesi Kontenjanına Dahil 18 Temsilci Açıklandı ”, 04.12.1961, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, “22 Yıldır İnşa Halinde bulunan Binaya Atatürk’ün Emri ile Başlanmıştır ”, 04.12.1961, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, “Türk İşçisinin Yarattığı Şaheser: Yeni Meclis Binası”, 06.12.1961, s. 1 ve 5; **Milliyet**, “Kurucu Meclisin Açılış Günü Bayram İlan Edildi”, 04.12.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “6 Ocak’ta Bütün Resmi Daireler Tatil Yapacak”, 04.12.1961, s. 1 ve 5.

⁵¹² **Tercüman**, “Kurucu Meclis Açılıyor ”, 06.12.1961, s. 1 ve 5.

⁵¹³ **Tercüman**, “Kurucu Meclis Üyeleri 2600 lira Alacaklar ”, 06.12.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “Kurucu Meclis Nedir? ”, 06.12.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “Yemin ”, 06.12.1961.

⁵¹⁴ **Milliyet**, “Kurucu Meclis Bugün Açılıyor ”, 06.12.1961, s. 1 ve 5; **Milliyet**, “Durum: Kurucu Meclis Açılırken ”, 06.12.1961; **Milliyet**, “Kurucu Meclis Kadrosu ”, 06.12.1961, s. 3.

⁵¹⁵ **Hürriyet**, “Kurucu Meclis Bugün Çalışmaya Başlıyor”, 06.12.1961, s. 1 ve 5; İlhan .Ergin, “Günün Yazısı: Kurucu Meclis Açılırken”, **Hürriyet**, 06.12.1961, s. 2.

⁵¹⁶ **Cumhuriyet**, “Kurucu Meclis Bugün Saat 15’te Toplanıyor”, 06.12.196, s. 1 ve 5.

gayenin, fazilete dayalı ikinci bir Cumhuriyeti kurmak olduğunu belirtilmiş, Meclis üyeleri yemin ederek görevlerine başlamışlardır.⁵¹⁷

Meclis'in yaptığı ilk iş anayasa ve seçim komisyonları oluşturmak ve Meclis başkanını seçmek olmuştur. Bunun için hemen çalışmalara başlanmış 9 Ocak 1961'de Anayasa Komisyonu oluşturulmuştur.⁵¹⁸ Meclis Başkanlığına Emekli General Kazım Orbay seçilmiştir.⁵¹⁹

Temsilciler Meclisinin kendi içinden seçtiği 20 kişilik Anayasa Komisyonu, anayasa tasarısını "Etüt Metni" olarak İÜHF'nin taslağını, "Yardımcı Metin" olarak da SBF'nin taslağını kullanmıştır. Anayasa hazırlık çalışmalarında Fransız, İtalyan ve Federal Almanya anayasaları ile, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden (1950) yararlanılmıştır. Komisyon'da "hukukçu" bakışı benimseyen ve önceliği iktidarı sınırlama ve bölüştürme noktasına verenler azınlıkta, buna karşılık, sınırlanmış ama işleyebilir bir iktidar mekanizması kurmayı amaçlayan "siyasal bilimci" yaklaşım sahipleri çoğunluğu oluşturmuştur. Nitekim ortaya çıkan tasarı, İÜHF'nin taslağından SBF'nin taslağına daha çok benzemiştir.⁵²⁰

Hazırlanan Anayasa taslağı Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır.⁵²¹ Meclis görüşmelerinin basına yansımaları şu şekilde olmuştur: "Anayasa Mecliste" başlıklı haberinde Kazım Orbay'ın "En Büyük Teminat Türk Milleti" sözü üzerine vurgu yapılmış, ilk tenkidin de Fuat Arna'dan geldiği belirtilmiştir.⁵²² Diğer gazete başlıkları "Anayasa Tasarısının Müzakeresi Başladı"⁵²³, "Temsilciler Meclisi Anayasa Tasarısını

⁵¹⁷ **Akşam**, "İkinci Cumhuriyetin Temeli Dün Atıldı", 07.12.1961, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, "Kurucu Meclis Dün İlk Toplantısını Yaptı", 07.12.1961, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, "Kurucu Meclis Dün Açıldı", 07.12.1961, s. 1 ve 5; **Milliyet**, "Kurucu Meclis Açıldı", 07.12.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, "Tarihi Meclis Toplandı", 07.12.1961, s. 1 ve 5.

⁵¹⁸ Anayasa komisyonu 20 kişiden oluşmuştur: Sadık Aldoğan, Muin Kuley, Muammer Aksoy, Emin Paksüt, Nurettin Ardıçoğlu, Amil Artus, Bahri Savcı, Doğan Avcıoğlu, Celal Sait Siren, Hazım Dağlı, Turan Güneş, Tarık Zafer Tunaya, Munci Kapani, Cafer Uzel, Enver Ziya Karal, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Coşkun Kırca, Abdülhak Kemal Yörük, Ragıp Sarıca, İsmet Giritli. **Akşam**, "K. Orbay, Temsilciler Meclisi Başkanlığına Seçildi", 10.01.1961, s. 5.

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, "Kazım Orbay Temsilciler Meclisi Başkanı Seçildi", 10.01.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, "Kurucu Meclis Dünkü Oturumda Başkanlığa Kazım Orbay'ı Seçti", 10.01.1961, s. 1 ve 5.

⁵²⁰ B. Tanör, **Osmanlı Türk Anayasa Gelişmeleri**, s. 374.

⁵²¹ **Milliyet**, "Anayasa Müzakeresi Başlıyor", 29.03.1961, s. 1 ve 5; **Hürriyet**, "Meclis Anayasa Tasarısını Bugün Görüşüyor", 30.03.1961, s. 1 ve 5; **Cumhuriyet**, "Temsilciler Meclisi Anayasa Tasarısını Görüşmeye Başladı", 31.03.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, "İkinci Cumhuriyet Anayasasının Mecliste Müzakeresi Başladı", 31.03.1961, s. 1 ve 5.

⁵²² **Akşam**, "Anayasa Mecliste", 31.03.1961, s. 1 ve 5.

⁵²³ **Hürriyet**, "Anayasa Tasarısının Müzakeresi Başladı", 31.03.1961, s. 1 ve 5.

Görüşmeye Başladı”⁵²⁴, “*İkinci Cumhuriyet’in Temel Taşı Anayasanın Müzakeresi Başladı*”⁵²⁵ manşetiyle görüşmelere Gürsel ve MBK üyelerinin de katıldığı ve bazı temsilcilerin fikir beyanında bulunduğu bildirilmiştir. “*Anayasa Görüşmesi Hararetli Geçiyor*”⁵²⁶ başlıklı haber tartışılan konulara yer verilmiştir. Cumhurbaşkanı’nın Meclisi feshetme yetkisi hakkında Fahri Belen, Atatürk’e dahi tanınmayan bu hakkın tasarıdan çıkarılmasını veya sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Belen, ayrıca milletvekili sayısı 450 olarak belirlenmiştir, bu sayının çok fazla olduğu 350’ye veya 400’e indirilmesinin faydalı olacağını bildirmiştir. Cemil Sait Barlas ise özel teşebbüsü savunanlara karşı devletçiliği şiddetli bir şekilde savunmuştur. Barlas çift meclise ihtiyaç olmadığını ayrıca bu sistemi uygulayan devletlerden örnek vererek onlar daraltmaya gittiğini belirterek, “Herkes gider Mersin’e biz gideriz tersine” nüktesini kullanmıştır.

Anayasa hazırlık çalışmaları hızlı bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Hızlı lakin emin adımlarla tamamlanmak istenen Anayasa tasarısı, komisyon çalışma metotları, bazı maddelerdeki sıkıntılar üzerine konuşulmuş ve tartışılmıştır. Basına ise şu şekilde yansıtılmıştır: “*Anayasa Tasarısı Dün Mecliste Tenkit Edildi*”⁵²⁷, “*Anayasanın Tenkidi Bitti*”⁵²⁸ başlıklarıyla komisyonun tenkit ve temennileri cevaplandıracağı ve böylelikle oturuma son verileceği yazılmıştır. “*Bakanlar Anayasa Tasarısını İnceliyor*”⁵²⁹, “*Anayasa Üzerine Sert Tartışmalar*”⁵³⁰ adlı haberlerde ise tartışmanın esasını tasarıda Milliyetçilik kavramına yer verilmemesi olduğuna değinilmiştir.

Müzakereler devam ederken bir yandan da anayasanın maddeleri tartışılmış ve sırayla tüm maddelerin üzerinden geçilmiştir. Temsilciler Meclisi anayasa tasarının tümünü kabule etmiş, maddeler üzerinde müzakereye gidilmiştir.⁵³¹ Bazı maddeler sorunsuz kabul edilirken bazıları uzun tartışmalar sonucunda kabul edilmiştir. Basına yansıyan haberler şu şekilde olmuştur: “*Anayasanın İlk Maddesi Müzakeresiz Kabul Olundu*”⁵³², “*Anayasanın 1. ve 4. Maddeleri Kabul Edildi*”⁵³³, “*Yeni Anayasanın 2*

⁵²⁴ **Cumhuriyet**, “*Temsilciler Meclisi Anayasa Tasarısını Görüşmeye Başladı*”, 31.03.1961, s. 1 ve 5.

⁵²⁵ **Milliyet**, “*İkinci Cumhuriyet’in Temel Taşı Anayasanın Müzakeresi Başladı*”, 31.03.1961, s. 1 ve 5.

⁵²⁶ **Akşam**, “*Anayasa Görüşmesi Hararetli Geçiyor*”, 01.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, “*Anayasa Tasarısı Dün Mecliste Tenkit Edildi*”, 04.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵²⁸ **Hürriyet**, “*Anayasanın Tenkidi Bitti*”, 04.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵²⁹ **Milliyet**, “*Bakanlar Anayasa Tasarısını İnceliyor*”, 04.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵³⁰ **Tercüman**, “*Anayasa Üzerine Sert Tartışmalar*”, 04.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵³¹ **Milliyet**, “*Anayasa Tasarınının Tümü Dün Kabul Edildi*”, 05.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵³² **Cumhuriyet**, “*Anayasanın İlk Maddesi Müzakeresiz Kabul Olundu*”, 08.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵³³ **Tercüman**, “*Anayasanın 1. ve 4. Maddeleri Kabul Edildi*”, 08.04.1961, s. 1 ve 5.

*Maddesi Dün komisyonda İade Edildi*⁵³⁴, “*Milliyetçilik Kelimesine Anayasa Komisyonu Muhalefet Ediyor*”⁵³⁵, “*Milliyetçilik Tabiri Mecliste Ret Olundu*”⁵³⁶, “*Anayasa’daki Değişikliklerin 14’üne Komisyon İştirak Etmedi*”⁵³⁷. Başlıkların içeriği incelendiğinde, Temsilciler Meclisinin de MBK’nın tadilini kabul etmediği ve çözüm yolu olarak “İhtilaf Komisyonu”nun kurulacağı belirtilmiştir. Böylelikle ihtilaf içeren maddeler çözüme kavuşturulmak istenmiştir.

22 Mayıs 1961’de toplanan “İhtilaf Meclisi” diğer adıyla “Karma Meclis”, hemen ertesi gün çalışmalara başlamıştır.⁵³⁸ Yeni Anayasa 27 Mayıs 1960 Askeri müdahalesinin birinci yıl dönümünde kabul edilerek müdahale daha da anlamlı hale getirilmek istenmiştir.⁵³⁹

5- Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması

Kurucu Meclis gibi halkoylaması da Türkiye’de ilk kez gündeme girmiş, “*Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun*” la düzenlenmiştir.⁵⁴⁰ Yasa ile seçme yaşı yeterliliği bulunan her vatandaşın, seçmen kütüğüne kayıtlı olmak şartıyla oy kullanabilmesi öngörülmüştür. Siyasi partilerin de propaganda yapmasına izin verilmiştir. Yüksek Seçim Kurumu (YSK) açıklayıcı bir bildiri yayımlayarak kanunla ilgili ayrıntıları düzenlemiştir. Partilerin Anayasa hakkında propaganda yapabilme özgürlüğü, 1982 halkoylamasında olduğu gibi herhangi bir kısıtlama ve yasaklama olmamasına rağmen, “Anayasaya hayır” yolundaki kampanyaları çekimser bir tutum içinde gerçekleştirmiştir.⁵⁴¹

27 Mayıs Askeri Müdahalesinden beri Anayasa konusunda yaşanan gelişmeler kamuoyunda ilgi uyandırmış, yakinen izlenmiştir. Anayasa ile ilgili ilk kez yapılacak halkoylaması ise artık sürecin nasıl nihayete ereceğini göstermesi bakımından önemli olarak görülmüştür. Parti tutumları, hükümetin bu süreçteki açıklama ve yönlendirme çabaları, basına nasıl yansıtıldığı ise dönemin atmosferini anlamada en büyük yardımcı

⁵³⁴ **Akşam**, “*Yeni Anayasanın 2 Maddesi Dün komisyonda İade Edildi*”, 08.04.1961, s. 1 ve 5.

⁵³⁵ **Tercüman**, “*Milliyetçilik Kelimesine Anayasa Komisyonu Muhalefet Ediyor*”, 20.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵³⁶ **Akşam**, “*Milliyetçilik Tabiri Mecliste Ret Olundu*”, 21.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵³⁷ **Hürriyet**, “*Anayasa’daki Değişikliklerin 14’üne Komisyon İştirak Etmedi*”, 20.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵³⁸ **Hürriyet**, “*Karma Komisyon Bugün Toplanıyor*”, 22.05.1961, s. 1 ve 5; **Akşam**, “*Karma Komisyon Bugün Toplanıyor*”, 22.05.1961, s. 1 ve 5; **Tercüman**, “*Karma Komisyon Tartıştı*”, 24.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵³⁹ **Tercüman**, “*27 Mayısın Birinci Yıldönümünde Yurtta Törenle Kutlayacak*”, 25.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴⁰ B. Tanör, **Osmanlı Türk Anayasa Gelişmeleri**, s. 373.

⁵⁴¹ B. Tanör, **Osmanlı Türk Anayasa Gelişmeleri**, s. 376.

olarak görülmektedir. Halkoylamasına giden süreçte basına yansıyan haberler şu şekildedir:

Milliyet gazetesi “*Yeni Anayasa İhtilalinin Birinci Yıldönümünde Kabul Olundu*” başlığı ile Kurucu Meclis’in Anayasa için çalışmaları sonunda askeri müdahalenin birinci yıldönümünde kabul edildiği ve referanduma hazır hale geldiği bilgisi verilmiştir. Devlet Başkanı Gürsel’in konuşmasına yer verilerek “*Hürriyet mücadelemizin son safhası kapandı*” dediğine vurgu yapılmış ve yeni süreçte partilere yazı gönderilerek, referanduma hazırlanmaları gerektiği bildirilmiştir. Gürsel konuşmasında Kurucu Meclis’in üstlendiği bu görevi layıkıyla yerine getirdiğini belirterek şu ifadeleri kullanmıştır: “*İşte sizler bunu yaptınız, yalnız bir zarureti ifade etmekle kalmadınız, Hürriyet mücadelemizin son safhasını kapamak şerefini kazandınız.*”⁵⁴²

Milliyet gazetesi “*Anayasa Kabul Edildi*” başlıklı haberinde Anayasa’nın kabul edildiğini, halkoylamasının temmuzun ilk haftası yapılacağını açıklamıştır. Anayasanın 2 çekimser oya karşı 261 oyla kabul edildiğini, çekimser oy kullananların ise Orhan Köprülü ile Yekta Karamustafaoğlu olduğu bildirilmiştir.⁵⁴³ Cumhuriyet gazetesi “*İkinci Cumhuriyetin Anayasası ve Seçim Kanunu Kabul Edildi*”⁵⁴⁴ başlığıyla Kurucu Meclis’in Kurban Bayramının ilk üç gününde bile çalıştığını Anayasa ve Seçim Kanununun kabul edilmesiyle birlikte on günlük tatile girdiğini belirtmiştir. Tercüman gazetesi ise “*Anayasa, Haziran İçinde Halkoyuna Sunulacak*”⁵⁴⁵ başlığı ile Kurucu Meclis’in Anayasa’yı kabul ettiğine ve Gürsel’in konuşma yaptığına değinmiştir. Gürsel’in konuşmasında ise “*Milletin çilesi artık yeter*”⁵⁴⁶ yeter sözüne vurgu yapılarak konuşması verilmiştir.

Akşam gazetesi “*Anayasa Halkoyuna Sunuluyor*” manşetini vererek “*Bütün Partiler, Anayasanın referandumu için propaganda gezisine çıkmaya hazırlanıyor*” ifadesini kullanmıştır.⁵⁴⁷ 31 Mayıs 1961 tarihli nüshasında ise partilerin referandum hazırlıklarına başladığı belirtilerek “*Liderler, Anayasaya ‘Evet’ Denilmesini İsteyecekler*” başlığıyla altı kişilik CHP ekibinden başka, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın Kuzey Anadolu’ya, Yeni Türkiye

⁵⁴² **Hürriyet**, “*Yeni Anayasa İhtilalinin Birinci Yıldönümünde Kabul Olundu*”, 29.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴³ **Milliyet**, “*Anayasa Kabul Edildi*”, 29.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴⁴ **Cumhuriyet**, “*İkinci Cumhuriyetin Anayasası ve Seçim Kanunu Kabul Edildi*”, 29.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴⁵ **Tercüman**, “*Anayasa, Haziran İçinde Halkoyuna Sunulacak*”, 29.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴⁶ **Tercüman**, “*Gürsel’in Anayasa Hakkında Konuşması*”, 29.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴⁷ **Akşam**, “*Anayasa Halkoyuna Sunuluyor*”, 29.05.1961, s. 1 ve 5.

Partisi (YTP) Genel Başkanı Ekrem Alican Doğu Anadolu'ya, Adalet Partisi (AP) Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ise İç Anadolu'da Anayasa için "evet" oyu kullanılması konusunda vatandaşlara tavsiyede bulunacakları bildirilmiştir.⁵⁴⁸ Anayasayı halka tanıtmak ve evet oyu alabilmek için MBK üyeleri de yurt gezisine çıkmıştır.⁵⁴⁹

Anayasa için halkoyuna gidilen süreçte gerek yurt içi gezileri gerekse radyo ve basına verilen açıklamalarda "evet" oyu kullanılması yolunda propagandaların fazlalığı, "hayır" oyu üzerine ise yapılan propagandalara ise pek izin verilemediği ve bu konuda ifadelerin daha çekimser nitelik taşıdığı göze çarpmaktadır.

Anayasa için "evet" propagandası gazetelerde şu başlıkla verilmiştir: "*Anayasa: CHP Yürekten, AP ise üstünkörü 'Evet' diyor*" başlığı ile parti liderlerinin açıklamalarına değinilmiştir.⁵⁵⁰ Hürriyet gazetesi 2 Temmuz 1961 tarihli sayısında ise "Gümüşpala Nihayet Dün 'Evet' dedi" başlıklı haberinde Gümüşpala'nın "evet" demesine rağmen İzmir ve Manisa'da konuşma yapan AP'lilerin vatandaşı "hayır" demeye davet ettikleri belirtilmiştir. Akşam gazetesi de "*Gümüşpala Radyoda Yine Muğlak Konuştu*" başlığı ile kurulun "evet" dediğini lakin kararı milletin vermesi gerektiği sözlerinin kesin bir ifade belirtmediğine değinilmiştir.⁵⁵¹ AP'nin çekimser tutumu karikatüre şu şekilde yansıtılmıştır.

Resim 2.5. 3 Temmuz 1961-Akşam

⁵⁴⁸ Akşam, "Liderler, Anayasaya 'Evet' Denilmesini İsteyecekler", 31.05.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁴⁹ Cumhuriyet, "MBK Üyeleri Anayasa İçin Geziye Çıktılar", 01.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁵⁰ Hürriyet, "Anayasa: CHP Yürekten, AP ise üstünkörü 'Evet' diyor", 01.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁵¹ Akşam, "Gümüşpala Radyoda Yine Muğlak Konuştu", 02.07.1961, s. 1 ve 5.

Hürriyet gazetesinde 2 Temmuz'da çıkan bir diğer yazıda ise “*Vaizler Yeni Anayasayı İzah Ettiler*” başlığı atılarak, vaizlerin “*yeni Anayasa'nın İslamiyet'e yeni bir hayat vereceği bildirilmiş ve birlik konusunda ayetlerle izah olunmuştur.*” açıklamasına yer verilmiştir.⁵⁵²

Cumhuriyet gazetesinin “*Anayasa için 'Evet' Gelişiyor*” başlığında Diyanet İşleri Başkanlığının “*İslam dini görüşü ile Anayasamız*” başlıklı beyannamesinin bütün yurda dağıtılmakta olduğu ve beynamede Anayasanın dine uygun olduğu belirtilmiştir. Haberin devamında ise Temsilciler Meclis üyelerinin, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatının, Türkiye Talebe Federasyonunun “evet” oyu için kampanyalarına, CKMP'nin “evet” oyu için radyoda yaptığı konuşmaya, Barodaki Avukatlarında “evet” oyu diyeceklerine yer verilmiştir.⁵⁵³

Tercüman gazetesi ise “*Partilerin Anayasa Kampanyası Hızlandı*” başlıklı haberde bütün yurda dağılan hatipler halka Anayasayı anlatmaya çalışıyor denilerek siyasi partilerin Anayasa için Ankara radyosunda onar dakikalık konuşma yapacaklarını ve konuşmaların kura yoluyla belirlediğini belirtilmiştir. Kurayı ilk kazananın AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın Anayasaya “evet” diyeceklerini ve bu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.⁵⁵⁴

Milliyet gazetesi de “*Halkoyuna 7 Gün Kala 'Evet' Kampanyası*” manşeti ile AP liderinin ilk defa Anayasa için “evet” dediğine ve din adamlarının da bu konuda faaliyete geçtiğine değinilmiş, ayrıca İstanbul Üniversitesi öğretim elemanlarının bir kısmının da bir konferans tertipleyerek okullardaki öğretmenlere yeni Anayasayı tanıtip “evet” demeleri için tavsiyede bulunmuştur. Beşince sayfa bu konu için ayrılmıştır.⁵⁵⁵ Beşinci sayfada İlhami Soysal'ın “*İki Anayasa*” başlıklı yazısında alt başlıklar oluşturularak 1924 Anayasası ile yeni Anayasa karşılaştırılmış, son başlık ise “*Son Söz: Evet*” denilmiştir.⁵⁵⁶

CHP yeni Anayasa'nın hazırlanmasındaki süreci yakinen takip etmiş ve en büyük destekçilerinden bir olmuştur. Halkoyu için de “evet” kampanyası için de elinden geleni yapmıştır. İnönü'nün Taksim'de yaptığı miting gazetelere şu şekilde yansımıştır:

⁵⁵² Hürriyet, “*Vaizler Yeni Anayasayı İzah Ettiler*”, 02.07.1961.

⁵⁵³ Cumhuriyet, “*Anayasa için 'Evet' Gelişiyor*”, 02.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁵⁴ Tercüman, “*Partilerin Anayasa Kampanyası Hızlandı*”, 02.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁵⁵ Milliyet, “*Halkoyuna 7 Gün Kala 'Evet' Kampanyası*”, 02.07.1961, s.1 ve 5.

⁵⁵⁶ İlhami Soysal, “*İki Anayasa*”, Milliyet, 02.07.1961, s. 5.

“İnönü ‘Anayasa Bizi Bir Yeni Emniyet ve Gelişme Devrine Götürecek’ Dedi”⁵⁵⁷, “Parti Kongrelerinde Yeni Anayasa Övüldü”⁵⁵⁸, “On Binlerce Vatandaş Dün Taksim Alanında Anayasaya ‘Evet’ dedi”⁵⁵⁹ “Üç Lider Anayasa İçin Konuştu” başlığında İnönü, Bölükbaşı ve Gümüşpala’nın yaptıkları kampanyalardaki konuşmalarına değinilmiştir.⁵⁶⁰ “Anayasa İçin Dün İlk ‘Evet’ Mitingi Yapıldı” manşeti İnönü’nün “Yeni Anayasa Milletin Eseridir” alt başlığı ile verilmiştir.⁵⁶¹, “CHP’liler Taksim Meydanında Anayasaya Evet Mitingi Yaptı” manşeti ile verilmiş alt başlık olarak İnönü’nün “Yeni Anayasada Aradığınız bütün Teminatları Bulacaksınız” sözüne dikkat çekilmiştir.⁵⁶² “İ. İnönü, Radyoda Anayasayı Övdü”⁵⁶³, “İlk Evet Mitingi” manşeti ile İnönü’nün “evet” çağrısına değinilmiştir⁵⁶⁴, “İnönü ‘Anayasa Eksiksiz’ dedi”⁵⁶⁵, “İnönü, Taksimde Konuştu” manşeti ile elli bin vatandaşa hitap ederek, Anayasa’ya “evet” denilmesi çağrısında bulunduğu yazılmıştır.⁵⁶⁶

MBK üyeleri de “evet” kampanyasında için çıktıkları yurt gezisinde Anayasayı halka anlatarak “evet” oyu kullanmaları yolunda telkinlerde bulunmuşlardır.⁵⁶⁷ Devlet Başkanı Cemal Gürsel de “evet” kampanyasında yaptığı açıklamalarla “hayır” oyunu savunanları eleştirtirmiş, halkı “evet” demeye çağırmıştır. Gürsel’in basına yansıyan açıklamaları ise şu başlıklarla sunulmuştur: “Gürsel Anayasa İçin ‘Muhteşem Eser’ dedi” başlığının altında Anayasa için “hayır” propagandası yapanları Gürsel’in “Milletin kararsızlık içinde bulunmasından menfaat uman bedbaht ve karanlık insanlar” olarak nitelendirdiği vurgulanmıştır.⁵⁶⁸, “Gürsel ‘Evet’ İstedi”⁵⁶⁹, “Gürsel Halkı Evet Demeye Davet Etti”⁵⁷⁰, “Gürsel Dün Millete Hitap Etti: Evet deyiniz...”⁵⁷¹, “Anayasaya ‘Evet’ Deyiniz” manşeti verilmiş alt başlık olarak ise “Normal nizama bir an önce varmak için

⁵⁵⁷ **Cumhuriyet**, “Anayasa Bizi Bir Yeni Emniyet ve Gelişme Devrine Götürecek’ dedi”, 03.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁵⁸ **Cumhuriyet**, “Parti Kongrelerinde Yeni Anayasa Övüldü”, 03.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁵⁹ **Cumhuriyet**, “On Binlerce Vatandaş Dün Taksim Alanında Anayasaya ‘Evet’ Dedi”, 04.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶⁰ **Milliyet**, “Üç Lider Anayasa İçin Konuştu”, 03.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶¹ **Milliyet**, “Anayasa İçin Dün İlk ‘Evet’ Mitingi Yapıldı”, 04.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶² **Tercüman**, “CHP’liler Taksim Meydanında Anayasaya Evet Mitingi Yaptı”, 04.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶³ **Hürriyet**, “İ. İnönü, Radyoda Anayasayı Övdü”, 03.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶⁴ **Hürriyet**, “İlk Evet Mitingi”, 04.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶⁵ **Akşam**, “İnönü ‘Anayasa Eksiksiz’ dedi”, 03.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶⁶ **Akşam**, “İnönü, Taksimde Konuştu”, 04.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶⁷ **Hürriyet**, “MBK Üyeleri Bütün Yurtta Anayasamızı Anlatıyor”, 03.07.1961.

⁵⁶⁸ **Cumhuriyet**, “Gürsel Anayasa İçin ‘Muhteşem Eser’ dedi”, 05.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁶⁹ **Milliyet**, Gürsel ‘Evet’ İstedi”, 05.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁷⁰ **Tercüman**, “Gürsel Halkı ‘Evet’ Demeye Davet Etti”, 05.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁷¹ **Akşam**, “Gürsel Dün Millete Hitap Etti: Evet Deyiniz...”, 05.07.1961, s. 1 ve 5.

herkesin beyaz oy vermesi şart” ifadeleri kullanılmıştır.⁵⁷² Nitekim “evet” oyu için beyaz oy pusulası, “hayır” oyu için ise kırmızı oy pusulası kullanılmıştır.

6 Temmuz 1961 tarihi ile propaganda faaliyetlerinin süresi bitmiş, 9 Temmuz’da ki halkoylaması beklenmeye başlanmıştır.⁵⁷³ Anayasa aleyhinde propaganda yapanlar ise tevkif edilmiştir.⁵⁷⁴ Yeni doğan bebeğe Anayasa adının verildiği haberi verilerek o yılın en önemli meselesinin Anayasa konusu olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır.⁵⁷⁵

9 Temmuz 1961 tarihinde halkoylaması için halk sandık başına gitmiş, gazete manşetleri ise şu şekilde verilmiştir: “*Bugün Milletçe Anayasaya Oy Veriyoruz*”⁵⁷⁶, “*Sandık Başına*”⁵⁷⁷, “*Anayasa Bugün Halkoyuna Sunuluyor*”⁵⁷⁸, “*Anayasa’ya Bugün Oy Veriyoruz*”⁵⁷⁹, “*Anayasamız Bugün Halkoyunda*”.⁵⁸⁰

Tablo 2.1. Referandum sonuçları ve illerin kabul oranı⁵⁸¹

	Evet	Hayır
Ülke genelinde	% 61.7	% 38.3
Adana	% 55.2	% 44.8
Adıyaman	% 66.6	% 33.4
Afyonkarahisar	% 59.6	% 40.4
Ağrı	% 82.9	% 17.1
Amasya	% 56.5	% 43.5
Ankara	% 68.4	% 31.6
Antalya	% 51.3	% 48.7
Artvin	% 77.8	% 22.2
Balıkesir	% 52.7	% 47.3
Bilecik	% 60.1	% 39.9
Bingöl	% 79.6	% 20.4
Bitlis	% 66.5	% 33.5
Burdur	% 70.6	% 29.4
Çanakkale	% 52.2	% 47.8

⁵⁷² **Hürriyet**, “Anayasaya ‘Evet’”, 05.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁷³ **Milliyet**, “Propaganda Süresi Bitti”, 06.07.1961; **Tercüman**, “Anayasa İçin Propaganda Bu Akşam Bitiyor”, 06.07.1961; **Hürriyet**, “Kampanya Süresi Bitti”, 06.07.1961.

⁵⁷⁴ **Cumhuriyet**, “Propaganda Yasağına Uymayan 4 Kişi Örfi İdarece Tevkif Edildi”, 08.09.1961; **Milliyet**, “Anayasa Yarın Halkoyuna Sunuluyor”, 08.07.1961.

⁵⁷⁵ **Hürriyet**, “Yeni Doğan Kızına Anayasa Adını Verdi”, 08.07.1961.

⁵⁷⁶ **Cumhuriyet**, “Bugün Milletçe Anayasaya Oy Veriyoruz”, 09.07.1961.

⁵⁷⁷ **Milliyet**, “Sandık Başına”, 09.07.1961.

⁵⁷⁸ **Tercüman**, “Anayasa Bugün Halkoyuna Sunuluyor”, 09.07.1961.

⁵⁷⁹ **Hürriyet**, “Anayasa’ya Bugün Oy Veriyoruz”, 09.07.1961.

⁵⁸⁰ **Akşam**, “Anayasamız Bugün Halkoyunda”, 09.07.1961.

⁵⁸¹ Ayrıntılı bkz: **Halk Oylaması Sonuçları (2007,1988,1987,1982,1961)**, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Basımevi, Ankara, 2008, s. 197-238; **Akşam**, 11.07.1961; **Milliyet**, 10.07.1961; **Tercüman**, 11.07.1961; **Cumhuriyet**, 11-12.07.1961 (Gazetelerde oy sonuçları yüzde değil, kişi olarak verilmiştir.).

Çankırı	% 55.8	% 44.2
Diyarbakır	% 73.8	% 26.2
Edirne	% 63.1	% 36.9
Elazığ	% 63.4	% 36.6
Erzincan	% 76.4	% 23.6
Erzurum	% 59.0	% 41.0
Eskişehir	% 65.4	% 34.6
Gaziantep	% 56.8	% 43.2
Giresun	% 61.9	% 38.1
Gümüşhane	% 58.6	% 41.4
Hakkari	% 92.9	% 7.1
Hatay	% 59.7	% 40.3
Isparta	% 64.8	% 35.2
İçel	% 53.8	% 46.2
İstanbul	% 77.4	% 22.6
Kars	% 92.8	% 7.2
Kastamonu	% 61.3	% 48.7
Kayseri	% 58.9	% 41.1
Kırklareli	% 59.8	% 40.2
Kırşehir	% 92.8	% 7.2
Kocaeli	% 58.7	% 41.3
Konya	% 62.2	% 37.8
Malatya	% 88.7	% 11.3
Maraş	% 51.2	% 48.8
Mardin	% 97.7	% 2.3
Muğla	% 50.8	% 49.2
Muş	% 79.1	% 20.9
Nevşehir	% 69.5	% 30.5
Niğde	% 59.0	% 41.0
Ordu	% 60.1	% 39.9
Rize	% 61.0	% 39.0
Siirt	% 91.7	% 8.3
Sinop	% 70.4	% 29.6
Sivas	% 74.8	% 25.2
Tekirdağ	% 61.2	% 38.8
Tokat	% 57.0	% 43.0
Trabzon	% 59.6	% 40.4
Tunceli	% 95.1	% 4.9
Urfa	% 80.2	% 19.8
Uşak	% 75.5	% 24.5
Van	% 80.8	% 19.2
Yozgat	% 67.7	% 32.3

Uzun bir sürecin ardından yeni Anayasa 10 Temmuz 1961 sabahı halkoylaması sonucu belli olmuş, gazete manşetleri ise şu şekilde atılmıştır:

Akşam gazetesi “*Millet Dün ‘Evet’ Dedi*” manşetini kullanarak halkoylamasına katılımın yüksek olduğunu, hayır diyenlerin az olmadığını, tasnifin devam ettiğini belirtmiştir. İlk sayfada Anayasa oylaması ile ilgili haberlere yer verilmiştir.⁵⁸² Seçim kütüklerinde oluşan hata nedeniyle oy kullanamayan vatandaşların olduğu, kütüklerin ıslah edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁸³ Besinci sayfa oylama ile ilgili haberlere ve fotoğraflara ayrılmıştır. 11 Temmuz 1961 tarihinde ise “Sonuç: %62 Evet” manşeti ile verilmiş, alt başlık olarak hayır oyu veren iller açıklanarak, kesin sonuçların YSK tarafında üç gün sonra açıklanacağı belirtilmiştir. Parti liderlerinin oylama sonuçları ile ilgili beyanlarına da yer verilmiştir.⁵⁸⁴

Cumhuriyet gazetesi “*Millet dün Anayasaya Vekarla ‘Evet’ Dedi*” manşeti ile halkoylaması sonuçlarını paylaşmıştır.⁵⁸⁵ 11 Temmuz tarihinde ise “*Netice: ‘Evet’ Yüzde 65, ‘Hayır’ Yüzde 35*” başlığıyla daha ayrıntılı bilgi verilmiş, hayır oyu kullanan şehirler sıralanmış, beşinci sayfada da YSK tebliği verilerek kesin sonuçların üç beş güne açıklanacağı bildirilmiştir.⁵⁸⁶ İlk sayfa Nadir Nadi’nin “*Kutlu Olsun*” adlı yazısı ile Anayasanın kabul edilmesi hakkında olumlu görüşlerine yer verilmiştir.⁵⁸⁷

Hürriyet gazetesi “*Halkın Oyu: Evet*” manşetini kullanmış, alt başlıkta “hayır” oyu veren illerinde olduğuna değinmiştir. Parti liderlerinin açıklamasına ver verilerek beşinci sayfada oylama ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.⁵⁸⁸ Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in de halkoylaması sonuçlarından memnun olduğunu açıklamıştır.⁵⁸⁹ 12 Temmuz 1961 tarihli nüshasında ise “*Türk Milleti Asaletini Gösterdi*” başlıklı yazı ile Gürsel’in sözüne vurgu yapılmış, “evet” oyunun 6 milyon 374, “hayır” oyunun 3 milyon 984, halkoylamasına katılım oranının ise %76 olduğu 10 milyon 359 bin kişinin

⁵⁸² Akşam, “*Millet Dün ‘Evet’ Dedi*”, 10.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁸³ Akşam, “*Seçim Kütükleri Islah Olacak*”, 10.07.1961; Hürriyet, “*Seçmen Kütükleri Yüzünden birçok Kimse Oy Kullanamadı*”, 10.07.1961; Hürriyet, “*Partiler ve MBK de Kütüklerden Şikayetçi*”, 11.07.1961; Cumhuriyet, “*Seçmen Kütükleri Yeniden Gözden Geçirilerek Tanzim Edilecek*”, 12.07.1961; Tercüman, “*Seçmen Kütükleri Yetersiz*”, 10.07.1961.

⁵⁸⁴ Akşam, “*Sonuç: %62 Evet*”, 11.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁸⁵ Cumhuriyet, “*Millet dün Anayasaya Vekarla ‘Evet’ Dedi*”, 10.07.1961, s. 1 ve 5.

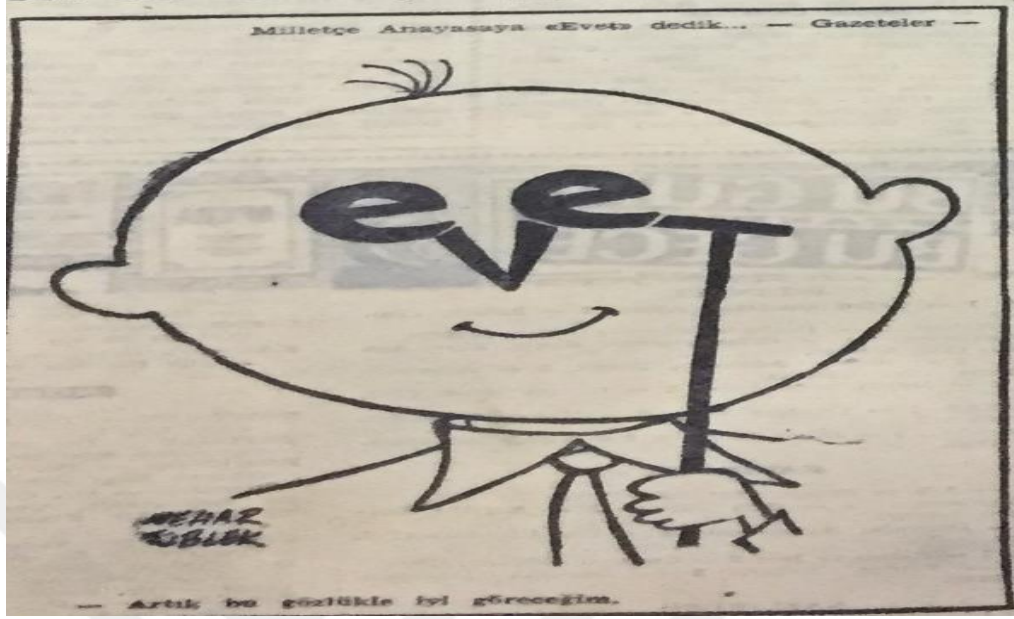
⁵⁸⁶ Cumhuriyet, “*Netice: ‘Evet’ Yüzde 65, ‘Hayır’ Yüzde 35*”, 11.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁸⁷ Nadir Nadi, “*Kutlu Olsun*”, Cumhuriyet, 11.07.1961.

⁵⁸⁸ Hürriyet, “*Halkın Oyu: Evet*”, 10.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁸⁹ Hürriyet, “*Gürsel Neticeden Memnun*”, 11.07.1961, s. 1 ve 5; Tercüman, “*C. Gürsel Neticeden Memnun*”, 11.07.1961, s. 1 ve 5.

sandık başına gittiği üst başlıkta verilmiştir.⁵⁹⁰ Sandıklardan “evet” oyunun çıkması basında şu şekilde yer almıştır.

Resim 2.6. 11 Temmuz 1961-Akşam

Tercüman gazetesi “*Halk Anayasaya ‘Evet’ Dedi*” manşetini atmış, beşinci sayfada konu ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunmuştur.⁵⁹¹ Gazete’nin 11 Temmuz 1961 tarihli nüshasında ise “*6 milyon Evet, 3 milyon Hayır*” manşeti kullanılarak halkoylamasına ait sayısal veriler ve analizler üzerinde durulmuştur.⁵⁹²

Milliyet gazetesi ise “*Millet Evet Diyor*” başlığını kullanarak ilk sayfayı halkoylamasına ait resim ve haberlere ayırmıştır.⁵⁹³ Halkoylamasında “hayır” oyunun fazlalığı dikkat çekmiş sebebinin ise araştırılması gerektiğine dair yazı yazılmıştır.⁵⁹⁴

Yeni Anayasa halkoylaması ile kabul edilmiş, yeni bir döneme girilmiştir. Anayasa konusu incelenen gazetelerde en çok konuşulan, tartışılan gündem başlıklarından birini teşkil etmiştir. Halkoylaması her ne kadar demokratik yapılmaya çalışılsa da “hayır” kampanyaları gerek MBK gerekse CHP için rahatsızlık nedeni olmuştur. Gazete başlık ve içeriğinde bu rahatsızlıklar verilen beyanlarda açıkça görülmektedir. “Hayır” oyunun fazla çıkması tedirgin etmiştir. Bunun sebebi ise DP’nin hala varlığını sürdürüyor olması olarak görülmüştür. Çünkü “hayır” oyu kullanan iller

⁵⁹⁰ **Hürriyet**, “*Türk Milleti Asaletini Gösterdi*”, 12.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁹¹ **Tercüman**, “*Halk Anayasaya ‘Evet’ Dedi*”, 10.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁹² **Tercüman**, “*6 milyon Evet, 3 milyon Hayır*”, 11.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁹³ **Milliyet**, “*Millet Evet Diyor*”, 10.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁹⁴ Ömer Sami Coşar, “*Halkoyu Sonucunda ‘Hayır’ların Sebebi*” **Milliyet**, 10.07.1961, s. 5.

DP'ye en çok oy veren illerdir. Nitekim Tercüman gazetesinin 12 Temmuz 1961 tarihi sayısında “*CHP Neticeden Memnun Değil*” başlık haberinde “hayır” oylarının fazlalığı CHP kaynaşmaya yol açtığı ve taraftar toplama faaliyetlerine girişildiği yolunda bilgiler verilmiştir.⁵⁹⁵ DP'nin hala gücünü koruması CHP saflarında tedirgin edici bir durum olarak görülmüş, “hayır” oyları da bu tedirginliğin boşa olmadığını göstermiştir.

Tablo 2.2. Referanduma red oyu veren iller⁵⁹⁶

	Evet	Hayır
Aydın	% 44.0	% 56.0
Bolu	% 44.9	% 55.1
Bursa	% 47.1	% 52.9
Çorum	% 47.8	% 52.2
Denizli	% 48.9	% 51.1
İzmir	% 49.8	% 50.2
Kütahya	% 41.8	% 58.2
Manisa	% 43.9	% 56.1
Sakarya	% 47.2	% 52.8
Samsun	% 43.0	% 57.0
Zonguldak	% 46.9	% 53.1

1961 Anayasası Türkiye tarihinde halkoylaması ile kabul edilen ilk Anayasa olmuş ve beraberinde yeni bir süreci de getirmiştir. Yirmi yıl geçmeden yeni bir Anayasa ve yeni bir halkoylaması Türkiye'nin gündemini yeniden işgal etmeye devam etmiş, yıllar geçse de Türkiye'de Anayasa sorunu bir türlü çözülememiştir.

6- 1961 Anayasası'nın İçeriği ve Önemi

1961 Anayasası⁵⁹⁷ 157 maddeden ve bir “Başlangıç” bölümü dışında altı kısımdan oluşmuştur. Birinci kısımda “Genel Esaslar”; ikinci kısımda “Temel Haklar ve Ödevler”; üçüncü kısımda “Cumhuriyetin Temel Kuruluşu’na ilişkin kurallar”;

⁵⁹⁵ Tercüman, “*CHP Neticeden Memnun Değil*”, 12.07.1961, s. 1 ve 5.

⁵⁹⁶ Ayrıntılı bkz: **Halk Oylaması Sonuçları (2007,1988,1987,1982,1961)**, s. 197-238; **Akşam**, 11.07.1961; **Milliyet**, 10.07.1961; **Tercüman**, 11.07.1961; **Cumhuriyet**, 11-12.07.1961 (Gazetelerde oy sonuçları yüzde değil, kişi olarak verilmiştir.).

⁵⁹⁷ Ayrıntılı olarak bkz: Rona Aybay, **Karşılaştırmalı 1961 Anayasası**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1963.

dördüncü kısımda “Devrim Yasalarının Korunması ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili kurallar”, beşinci kısımda “Geçici Hükümler”, altıncı kısımda “Son Hükümler” başlığı altında ise Anayasanın yürürlüğe girmesi, değiştirilmesi ve “Başlangıç” ve “Kenar Başlıkları”nın hukuksal değeri konularına ilişkin kurallar yer almıştır.⁵⁹⁸ Anayasa’nın dili ise ve anlaşılır olmakla beraber bazı maddeler gerektiği kadar açık olmadığı görülmüştür.⁵⁹⁹

Katı ve düzenleyici niteliğe sahip olan 1961 Anayasası, “Genel Esaslar” bölümünde, Türkiye Cumhuriyetinin, insan haklarına ve “Başlangıç”ta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir.⁶⁰⁰

1924 Anayasasında Cumhuriyetin temel nitelikleri; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık olarak gösterilirken, 1961 Anayasasında Halkçılık, Devletçilik ve İnkılapçılığı Anayasadan çıkarılmıştır. Milliyetçilik ise Milli Devlet olarak değiştirilmiştir. 1961 Anayasası ile “insan haklarına dayanan devlet”, “demokratik”, “sosyal devlet” ve “hukuk devleti” gibi yeni kavramlar kabul edilmiştir.⁶⁰¹ Diğer kavramların temelleri eski Anayasalarımızda mevcutken, “Sosyal devlet” kavramı 1961 Anayasasının getirdiği yeniliklerden biri olmuştur.⁶⁰²

1961 Anayasası klasik kişi hak ve hürriyetleri ile siyasal hakları genişletip güçlendirmesinin yanında, sosyal hakları da düzenleyen ilk Anayasadır. 1961 Anayasası’nın 11. Maddesi’ne göre “temel hak ve hürriyetler Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlandırılabilir” ibaresine yer verilmiştir. Böylece hürriyetlerin sınırlandırılmasının ancak “kanunla” yapılabilmesi, “Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olması”, “hakkın özüne dokunacak ölçüde olmaması” şeklinde mümkün olabilmıştır.⁶⁰³

1961 Anayasası’nın genel özgürlükçü yaklaşımı din özgürlükleri konusunda yerini ihtiyatlı ve çekimser bir tutuma bırakmıştır. Nitekim “vicdan ve din hürriyeti” başlıklı 19. Madde dini uygulamalarda meşruluk şartı olarak hem onların “kamu

⁵⁹⁸ Z. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 62; Necmi Yüzbaşıoğlu, **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, s. 32-105; Servet Armağan, **Bugünkü Anayasa Düzeni**, Er-tu Matbaası, İstanbul, 1980, s. 121-175; S. Feridun, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, s. 119-153.

⁵⁹⁹ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 159.

⁶⁰⁰ Y. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 27.

⁶⁰¹ Hasan Tahsin Fendoğdu, **Anayasa Hukuku**, Yetkin Basımevi, Ankara, 2015, s. 241.

⁶⁰² K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 84.

⁶⁰³ E.Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 44.

düzenine ve genel ahlaka aykırı olmama”sını hem de son fıkrasıyla sivil-siyasal hakların dini amaçla kullanımının cezalandırılmasını hatta bu amaçla bağlantılı görülen sivil ve siyasi örgütlerin kapatılması öngörülmüştür.⁶⁰⁴

Anayasal düzenin özelliği bakımından önemli olan bir diğer nokta ise siyasi özgürlükler konusunda “demokratik” bir görüntü verilirken, diğer yandan temsili kurumların etkinliği sınırlandırılmıştır. Bu düzene göre genel oydan çıkan yasama organının sistem içindeki ağırlığı azaltılmıştır. Buna rağmen, doğrudan doğruya seçimden çıkmayan ve bir kısmı genel oyla hiçbir bağlantısı olmayan bir takım organlar Meclis ile birlikte ulusal egemenliği kullanır durumuna getirilmiştir.⁶⁰⁵

1961 Anayasası yasama organının Anayasa’ya uygunluğunu denetleme ve sağlama açısından 1924 Anayasası’nda yer almayan yeni bir organ meydana getirmiştir. 1924 Anayasası’nda, çıkarılan yasaların Anayasa’ya uygunluğunu sağlama göre Meclis’e verilmiştir. 1961 Anayasası’nda ise bu görev bu iş için kurulmuş yeni bir kuruma yani Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Bir başka değişiklik ise 1961 Anayasası ile kabul edilen iki meclisli parlamento sistemi olmuştur. 1960 öncesi dönemde, iktidarın ezici bir çoğunluğa sahip olduğu tek meclis sistemi ile iktidarın eli çok güçlü bir vaziyetteydi. Bunu önlemek ve dengeleyici bir unsur meydana getirmek amacıyla İki Meclisli sisteme geçilmiştir. Böylece Millet Meclisi’nin yanında Cumhuriyet Senatosu yer alarak ikili meclis sistemi uygulamadaki yerini almıştır.⁶⁰⁶

1961 Anayasası’nda egemenliğin kullanılma biçiminin, bölüştürülmüş bir iktidar olduğu açıkça görülmektedir. Lakin bu durum askeri gücün iktidar üzerinden elini tam anlamıyla çekememesine neden olmuş, bu da demokratik ve özgürlükçü tutumu gölgeleyen öğelerden biri olmuştur.

1961 Anayasası ile kurulmak istenen yeni düzen, aslında geçmişten alınan derslerin bir sonucu olmuştur. 1924 Anayasası’nın boşlukları eksikleri doldurulmaya çalışılmış, geçmiş tecrübeler yeni Anayasa için yol gösterici bir kılavuz olmuştur. Bundan dolayı 1961 Anayasası bir “tepki Anayasası”⁶⁰⁷ olarak nitelendirilmiştir. 1961 Anayasası demokrasi, özgürlük, insan hakları ilkesinin benimsenmesi, kişi hak ve

⁶⁰⁴ M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 161.

⁶⁰⁵ M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s.161.

⁶⁰⁶ A. Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 83-84.

⁶⁰⁷ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 155; B. Tanör, **Osmanlı Türk Anayasa Gelişmeleri**, s. 377.

hürriyeti, sosyal devlet anlayışı gibi birçok kavramı içinde barındırmış, Türk hukuk tarihi açısından yeni bir sürecin basamaklarından biri olmuştur.

7- 1961 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler

Anayasada ilk değişiklik yürürlüğe girmesinden sekiz yıl sonra 1969 tarihinde yapılmıştır. Anayasanın uygulanması sırasında aksayan yönlerinin tespit edilmesi ve Anayasanın düzeltilmesi için gerekli değişikliklerinin yapılması Anayasa düzeninin işlemesi ve devamlılığı bakımından önemlidir.⁶⁰⁸ Yapılan değişiklik seçilebilme hakları kısıtlanan eski Demokrat Parti mensuplarını ilgilendirmekte olup, diğer değişiklikler ise seçim sistemi, orman suçları, siyasi partiler, TBMM, ödenek ve yolluklar, hak ve hürriyetlerin kullanılması ve yargı kuvveti konularını kapsamaktadır.

1961 Anayasasında yapılan değişiklikler sırasıyla şu şekildedir⁶⁰⁹:

1. 6 Kasım 1969 tarihli 1188 sayılı kanunla Anayasanın 68. Maddesi ile geçici 11. Maddesi değiştirilmiştir.⁶¹⁰ Milletvekili seçilmeye engel olan “affa uğramış olsalar da” ibaresi çıkarılmış, geçici 11. Madde ise kaldırılmıştır. Lakin bu kanun Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasanın 155. Maddesi'ne aykırı gerekçesi ile iptal edilmiştir.⁶¹¹

2. 17 Nisan 1970 tarihli 1254 sayılı kanunla 73. Madde değiştirilmiş ve “geçici Madde-11” eklenmiştir.⁶¹² Bu değişiklikte Cumhuriyet yenileme seçimleri ertelenmiştir.

3. 17 Nisan 1970 tarihli 1255 sayılı kanunla 131. Madde değiştirilmiştir. . “Orman suçluları için genel af çıkarılamaz” ibaresi kaldırılmıştır.⁶¹³

4. 30 Haziran 1971 tarihli 1421 sayılı kanunla 56. ve 82. maddeler değiştirilmiştir. 56. Madde ödenek ve yolluklarla ilgili iken 82.madde memurlarla ilgili olmuştur.⁶¹⁴

⁶⁰⁸ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 163.

⁶⁰⁹ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 163; K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 92; E. Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları (1921-1924-1961-1982)**, s. 52; F. Yılmaz, **Türk Anayasa Tarihi**, s. 177-178.

⁶¹⁰ **Resmi Gazete**, 12.11.1969, S:13349.

⁶¹¹ **Resmi Gazete**, 07.06.1971, S:13858.

⁶¹² **Resmi Gazete**, 22.04.1970, S:13478.

⁶¹³ **Resmi Gazete**, 22.04.1970, S:13478.

⁶¹⁴ **Resmi Gazete**, 02.07.1971, S:13883.

5. 20 Eylül 1971 tarihli 1488 sayılı kanunla 35 madde değiştirilmiş, Anayasaya geçici 9 madde eklenmiştir.⁶¹⁵ Yapılan değişiklikler kişi hak ve hürriyetleri, yasama, yürütme, yargı kuvvetlerini ve özerk kuruluşlarını kapsamaktadır.⁶¹⁶

6. 15 Mart 1973 tarihli 1699 sayılı kanunla 30, 57, 136, 138 ve 148. maddeler değiştirilerek, Anayasaya 2 geçici madde eklenmiştir.⁶¹⁷ Kişi güvenliği, siyasi partilerin denetlenmesi, askeri yargı, Anayasa Mahkemesi ile ilgili değişikliklerin yanında Güvenlik Mahkemelerinin ihdas edilmesi hakkında değişiklikler yapılmıştır.⁶¹⁸

7. Son değişiklik ise 16 Nisan 1974 tarihli 1801 sayılı kanunla 68. Madde değiştirilmiş, halkoyu ile kabul edilen “geçici madde-11” kaldırılmıştır. Yapılan değişiklik milletvekili seçilme yeterliliği ile ilgilidir.⁶¹⁹

Yukarıda zikredilen değişiklikler içinde en göze çarpan ve 1961 Anayasasında köklü bir değişime sebep olan değişiklikler 1971-1973 yıllarında yapılmıştır. 1960’lı yılların sonuna doğru bozulan kamu düzeni ve siyasal terör eylemlerinin engellenemediği gerekçe gösterilerek sorunların partiler üstü bir anlayışla çözülmesini talep eden 12 Mart 1971 tarihli askeri muhtırası 1971-1973 ara rejim dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde 1961 Anayasasının temel felsefesine ters düşen ve 1982 Anayasasının ön hazırlığı sayılabilecek nitelikte değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler genel olarak şu şekildedir; yürütme güçlendirilmiş, üniversite özerkliği daraltılmış, anayasa yargısı ve idari yargı alanında çeşitli kısıtlamalar yapılmış, tabi yargı yolu yerine kanuni yargı yolu ilkesi getirilmiş ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile Askeri Yüksek İdare Mahkemeleri kurulmuş, devlet memurlarının sendika kurma hakkı kaldırılmış ve en önemlisi anayasal temel hak ve hürriyetlerle ilgili olarak “genel koruma” hükmü genel sınırlama maddesine dönüştürülerek sınırlama sebepleri artırılmıştır.⁶²⁰

Anayasa değişiklikleri içerisinde yürütmenin güçlendirilmesi yönelik düzenlemeler, 1961 Anayasasının bu konudaki eksikliğini giderici yönde olmuştur. Öte yandan yargı bağımsızlığı ve temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalar ise 1961

⁶¹⁵ **Resmi Gazete**, 22.09.1971, S:13964; (Değiştirilen Maddeler: 11-15-19-22-26-30-32-38-46-60-61-64-89-110-111-114-119-120-121-124-127-134-137-138-139-140-141-143-144-145-147-149-151-152. Geçici Maddeler:12-13-14-15-16-17-18-19-20).

⁶¹⁶ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 165.

⁶¹⁷ **Resmi Gazete**, 20.03.1973, S:14482.

⁶¹⁸ O. Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 165.

⁶¹⁹ **Resmi Gazete**, 22.04.1974, S:14866.

⁶²⁰ Y. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s.29.

Anayasasının Türk Anayasal sistemine kazandırdığı ileri düzeyden geri dönüş olarak görülmüştür.⁶²¹

20 Eylül 1971 tarihli kanunla kabul edilen anayasa değişikliği, Milliyet gazetesinin 21 Eylül 1971 tarihli sayısında “*Anayasa Değişti*” manşeti ile verilmiştir. Haberde 35 maddenin değiştirildiği ve dokuz geçici maddenin eklendiği belirtilerek, yıl içinde birçok yeni kanunun yapılacağı bildirilmiştir.⁶²² Aynı gün ki sayıda Abdi İpekçi “*Durum*” adlı yazısı dizisinde “*Reformlar Geciktirilmemeli*” başlığı ile değişikliklerin yürütme erkini güçlendirip, mevcut sorunların çözümünde çok önemli katkılar sağlayacağına değinerek reform çalışmalarına vurgu yapmıştır.⁶²³

Hürriyet gazetesi ise 22 Eylül 1971 tarihli sayısında “*Yeni Anayasa Ne Getirdi?*” başlığı ile yapılan değişiklikler ayrıntılı olarak kamuoyuna sunmuş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “*On yıldan beri uygulama alanında bulunan 1961 Anayasasında yapılan değişiklikler Türk idare hayatını derinden etkileyecek, bu değişikliklerle hükümetin yetkileri artırılacaktır. Bu suretle aşırı sol ve aşırı sağın yıkıcı faaliyetleri ile etkili bir şekilde mücadele etmek mümkün olacaktır.*”⁶²⁴ Haberin devamında ise “devlet içinde devlet” olarak görülen “Üniversite özerkliğinin” sınırlandırıldığı ve “TRT özerkliğine” de son verildiği belirtilmiştir.

Dünya gazetesi ise 23 Eylül 1971 tarihli sayısında “*Anayasa Değişikliği Yürürlüğe Girdi*” başlıklı haberi ile Anayasa’da yapılan değişikliklerin temel hak ve hürriyetler, basın hürriyeti, üniversite özerkliği, TRT özerkliği gibi konuları kapsadığını vurgulamıştır.⁶²⁵

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Turhan Ilgaz “*Anayasa Değişikliği ve Gerçek Sorun*” başlıklı yazısında 12 Mart Askeri Muhtırası üzerinden altı ay geçmesine rağmen hiçbir problemin mevcut Anayasa ile çözülemeyeceği, bunun için anayasada değişiklikler yapılmasına karar verildiğine değinmiş, yazısını şu cümlelerle noktalamıştır: “*27 Mayıs’ı yapan ulus, bu yüzden on bir yıl sonra bir 12 Mart’a gerek duydu. Bu kez de devletin ‘ihaleye çıkartılmaması’ en büyük dileğimizdir...*”⁶²⁶

⁶²¹ Y. Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, s.29.

⁶²² *Milliyet*, “*Anayasa Değişti*”, 21.09.1971, s. 1 ve 9.

⁶²³ Abdi İpekçi, “*Durum: Reformlar Geciktirilmemeli*”, *Milliyet*, 21.09.1971, s. 1 ve 9.

⁶²⁴ *Hürriyet*, “*Yeni Anayasa Ne Getirdi?*”, 22.09.1971, s. 1 ve 9

⁶²⁵ *Dünya*, “*Anayasa Değişikliği Yürürlüğe Girdi*”, 23.09.1971, s. 1 ve 9.

⁶²⁶ Turhan Ilgaz, “*Anayasa Değişikliği ve Gerçek Sorun*”, *Cumhuriyet*, 20.09.1971, s. 5.

Cumhuriyet gazetesi 21 Eylül 1971 tarihli sayısında “*Anayasa Değişikliği Kesinleşti*”⁶²⁷, 23 Eylül 1971 tarihli sayısında ise “*Anayasa Değişikliği Yürürlüğe Girdi*”⁶²⁸ başlıkları ile değişiklikler hakkında bilgi vermiştir.

Akşam gazetesi ise 21 Eylül 1971 tarihli sayısında “*Anayasa Değişti*” başlığı ile değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi vermiş⁶²⁹, 22 Eylül 1971 tarihli sayısında ise “*Günlük*” adlı köşede şu ifadelerle yer vermiştir: “*Nihayet Anayasa da değişti. Bir görüşe göre, herşeyden Anayasa sorumluydu. Anayasanın getirdiği geniş özgürlükler yurdumuzu anarşinin tam ortasına itmiş, yurttaş da ne huzur, ne de güven bırakmıştı. İşte değişti. Hiç olmazsa artık hiç kimse Anayasa’yı suçlayamayacak, hiç kimse, sorumluluklarını Anayasa’nın sırtına yükleyemeyecek.*”⁶³⁰ Gazete’nin 23 Eylül 1971 tarihli nüshasında ise “*Anayasa Değişikliği Yürürlüğe Girdi*” başlığı ile madde madde yapılan değişiklikler kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁶³¹

15 Mart 1973 tarihli kanunla kabul edilen 1973 anayasa değişikliği, Cumhurbaşkanı Seçimi nedeniyle sıkıntılı bir ortamda kabul edilmiş, yapılan değişikliklerle yaşanan sıkıntılara çözüm bulmaya çalışılmıştır. Lakin değişiklik konusu görüşülürken bile yaşanan tartışmalar hayal kırıklığı meydana getirmiştir. Cumhuriyet gazetesinin 16 Mart 1971 tarihli sayısında, “*Senato’da Anayasa Değişikliği Görüşülürken CHP’lilerle CGP’liler Kavga Etti*” başlığı ile maddeler görüşürken yaşanan gerilimli ortam hakkında bilgi verilmiştir.⁶³² Gazetenin 17 Mart 1973 tarihli sayısında ise Altan Öymen “*Bu Köşeden*” adlı köşesinde “*Demokrasi Kurtarılırken*” başlığı ile anayasa değişikliklerine değinerek, değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Değişiklikler ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “*Not: Unutanlar vardır diye yazıyorum. Bu Anayasa değişiklikleri arasında: 1- Devlet Güvenlik Mahkemesine atanabilecek yargıçları Hükümetin seçmesine. 2- Askeri Mahkemelerde, Askeri Yargıçların azınlıkta kalabilmesi. 3- Yargıç karşısına çıkarılmadan nezaret altında tutulma süresinin, Sıkıyönetim kalktıktan sonra da 15 günü bukabilmesi...gibi enterasan noktalar vardı.*”⁶³³

⁶²⁷ Cumhuriyet, “*Anayasa Değişikliği Kesinleşti*”, 21.09.1971, s. 1 ve 7.

⁶²⁸ Cumhuriyet, “*Anayasa Değişikliği Yürürlüğe Girdi*”, 23.09.1971, s. 1 ve 7.

⁶²⁹ Akşam, “*Anayasa Değişti*”, 21.09.1971, s. 1 ve 7.

⁶³⁰ Akşam, “*Günlük: İşte Anayasa Değişti*”, 22.09.1971.

⁶³¹ Akşam, “*Anayasa Değişikliği Yürürlüğe Girdi*”, 23.09.1971, s. 1 ve 7.

⁶³² Cumhuriyet, “*Senato’da Anayasa Değişikliği Görüşülürken CHP’lilerle CGP’liler Kavga Etti*”, 16.03.1973, s. 1 ve 7.

⁶³³ Altan Öymen, “*Bu Köşeden: Demokrasi Kurtarılırken*”, Cumhuriyet, 17.03.1973, s. 1 ve 7.

Dünya gazetesinin 17 Mart 1973 tarihli sayısında “*Anayasa Teklifinin Tümü Senato’da Kabul Edildi*” başlığı ile değişikliklerin ikinci oylamada 130 kabul, 19 red oyu ile kabul edildiğine değinmiştir.⁶³⁴

1971-1973 değişiklikleri bir bakıma 1982 Anayasası’nın habercisi niteliğine sahiptir. 1975’ten sonra siyasal şiddet ve terör olaylarının hızla artması ve bunların önlenememesi, siyasi sistemde ciddi tikanıkların meydana gelmesi, hükümetlerin ve parlamentonun zaman zaman karar alamaz ve politika üretemez duruma düşmeleri, Anayasa sorununu ortaya çıkarmış, yaşanan tüm sıkıntıların ve devlet otoritesinin güçsüzlüğünün temel sebebi 1961 Anayasası olarak görünmeye başlanmıştır. Anayasanın değiştirilmesinin zorunlu olduğu görüşü giderek yaygın bir düşünce haline gelmiştir.⁶³⁵

Özbudun’a göre yaşanan tüm bu sıkıntıların müsebbibi olarak 1961 Anayasası olarak görmenin ise yanlış olduğunu “Parlamente bir hükümet sisteminde yürütme organı, ancak parlamentoda sağlam, disiplinli ve tutarlı bir çoğunluğa dayandığı ölçüde otorite ve istikrar sahibi” olabildiğini belirtmiştir. Nitekim 1970’li yıllarda hiçbir parti parlamento da mutlak çoğunluk sağlayamamış, bununla beraber kurulan koalisyon hükümetleri de kendi içinde yeterli disiplini ve tutarlılığı gösterememiştir. Anlaşılmaktadır ki bu dönemde ortaya çıkan hükümet ve devlet otoritesinin zayıflığının asıl sebebi hukuki olmaktan çok siyasaldır. Hiçbir anayasal düzenleme, parlamente rejim içinde sağlam ve disiplinli bir parlamento çoğunluğunun hükümete vereceği siyasal güç ve otoritenin yerini alamamaktadır.⁶³⁶

1961 Anayasası, 1982 kavşağına doğru hızla ilerlerken, 1961 Anayasası’nı yapan erklerin “*Anayasanın 50 yıl sonrasını garanti altına alacağı*” açıklamaları ise tarihin tozlu sayfalarında kendilerine yer bulmuştur.⁶³⁷

⁶³⁴ Dünya, “*Anayasa Teklifinin Tümü Senato’da Kabul Edildi*”, 17.03.1973, s. 1 ve 7.

⁶³⁵ E. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 47-48.

⁶³⁶ E. Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 47-48.

⁶³⁷ Akşam, “*Yzb. Esin, Anayasanın 50 Yıl Sonrayı Garanti Altına Alacağını Söyledi*”, 05.09.1960.

IV. BÖLÜM

ASKERİ MÜDAHALE SONUCU OLUŞAN 1982 ANAYASASI'NIN HAZIRLIK SÜRECİNİN ULUSAL BASINA YANSIMASI

A- 1982 Anayasası

1- 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ve Milli Güvenlik Konseyi

1961 Anayasası'nın kurduğu hükümet mekanizması yürütme erkinde bazı sıkıntıların yaşanmasına ve siyasal karar alabilme yeteneğinin önemli ölçüde zayıflamasına yol açmıştır. Nitekim 1960-1980 tarihleri arasında birçok hükümet krizi yaşanmış ve bu dönemde kurulan koalisyon hükümetleri yaşanan sıkıntılara çözüm üretememiştir. Bu durumun müsebbibi olarak 1961 Anayasası görülmüş, 1971 ve 1973 Anayasa değişiklikleri anayasa konusundaki tartışmaları sona erdirememiştir. 1975'ten sonra anarşi, terör, siyasal çatışma, bölücülük faaliyetleri ve ekonomik krizler giderek artmıştır. Koalisyon hükümetleri dönemi diye adlandırılan bu dönemde ise ülkedeki kaosa çözüm üretmek yerine siyasal çekişmelerle devlet otoritesini zayıflatılmıştır. Bütün bunların yanı sıra o günkü dünya konjonktürü incelendiğinde yaşanan kaos ve çatışmaların had safhada olduğu ve bundan Türkiye'nin de etkilendiği görülmüştür. Zira yaşanan kaos ortamında dış güçlerinde payınında olduğu bilinmektedir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise siyasal, sosyal, ekonomik birçok sorun ortaya çıkmış, halk ise terör olaylarından, kardeş kavgalarından ve iç çekişmelerden bıkmıştır.

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ülkede yaşanan bütün bu sıkıntılara son vermek adına, ülke yönetimine "emir-komuta zinciri içinde" el koymuştur. Genelkurmay Başkanının Başkanlığında, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK)⁶³⁸, TBMM'yi ve Hükümet'i feshetmiş, siyasal faaliyetleri yasaklamış, yeni bir hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar, yasama ve yürütme erkini üstlenmiştir.⁶³⁹

⁶³⁸ Milli Güvenlik Konseyi üyeleri: Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun. **Cumhuriyet**, 13.09.1980.

⁶³⁹ Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 201.

“Bayrak Harekatı” adı verilen bu askeri müdahalenin amacı ise, ülkenin bütünlüğünü devlet otoritesini, “kanun ve nizam hakimiyetini sağlamak”, demokratik düzenin işlenmesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmak şeklinde açıklanmıştır.⁶⁴⁰

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi MGK Başkanı Kenan Evren’in okuduğu bir numaralı bildiri ile kamuoyuna duyurulmuştur. Bildiri metninde “*Yüce Türk Milleti; Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fıkri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür. Azız Türk Milleti: İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekatın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlenmesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.*”⁶⁴¹ şeklinde açıklanmıştır. Böylece ülke yeni bir döneme girmiştir.

12 Eylül Askeri Müdahalesi’nin basına yansıma ise şu şekilde olmuştur:

Cumhuriyet gazetesi “*Ana Hedef Atatürkçülük*”⁶⁴² manşeti ile ordunun yönetime el koyduğunu belirterek MGK’nın aldığı kararları paylaşmıştır. “*Org. Evren, MGK’nın*

⁶⁴⁰ Bülent Tanör-Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 5.

⁶⁴¹ **Resmi gazete**, 12.09.1980 S:17103 (mükerrer).

⁶⁴² **Cumhuriyet**, “*Ana Hedef Atatürkçülük*”, 13.09.1980.

İlkelerini Açıkladı”⁶⁴³ başlığında ise Kenan Evren’in radyo ve televizyondaki konuşması üzerinde durularak, açıkladığı ilkeleri yazılı olarak kamuoyuna sunmuştur. Askeri müdahale ile sıkıyönetime geçildiğine dair ayrıntıları ise “*Ankara ve Bazı Bölgelerde Sokağa Çıkma Yasağı 20-06 Arasında Uygulanacak*”⁶⁴⁴ ve “*Milli Güvenlik Konseyi Atanan Sıkıyönetim Komutanlarını Açıkladı*”⁶⁴⁵ başlıkları ile vermiştir. İlk sayfada yer alan diğer bir başlıkta ise “*Milli Güvenlik Konseyi Anıtkabir’i Ziyaret Etti*”⁶⁴⁶ denilerek MGK üyelerinin Atatürk’e saygı duruşunda bulunduklarını belirtilmiştir.

Hürriyet gazetesi “*Terörün Sonucu: Yönetim Milli Güvenlik Konseyinde*”⁶⁴⁷ ve “*Atatürk Yolunda Devam*”⁶⁴⁸ manşetleri ile askeri müdahaleyi kamuoyuna bildirmiş, MGK’nın aldığı kararlardan bahsederek Evren’in demokrasinin sağlam temeller üzerine inşa edileceğini, anayasa, seçim ve partiler kanununun değiştirileceğini belirtmiştir. Yine Hürriyet gazetesi “*Atam, Ne sağ, ne de sol... Atatürk Türkiye’si doğrultusunda bir ile ülkenin haysiyetli kişileri olarak birlik içinde, dipdiri ve senin yolundayız. Şuna asla Şüphen olmasın; Senin emanetin Cumhuriyet, ilelebet payidar olacaktır. Hainler, gafiller, iç ve dış düşmanlar hak ettiklerini bulacaklardır.*”⁶⁴⁹ cümleleriyle askeri müdahaleyi destekleyen bir yazı yayınlamıştır.

Tercüman gazetesi 13 Eylül 1980 tarihli nüshasında, “*Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu. MGK Başkanı Orgeneral Evren Açıkladı: Yeni Anayasa Hazırlanacak*”⁶⁵⁰ manşeti ile askeri müdahale sonucu yeni bir anayasanın hazırlanacağına vurgu yaparak yeni gelişmeleri yayınlamıştır. Ayrıca ilk sayfa “*Milli Güvenlik Konseyi’nin İlk Uygulamaları*”⁶⁵¹, “*Milli Güvenlik Konseyi Anıtkabir’i Ziyaret Etti*”⁶⁵² ve yabancı basında askeri müdahalenin yankısına değinerek “*Ordu Mecbur Kaldı*”⁶⁵³ başlıkları ile müdahalenin ayrıntıları verilmeye çalışılmıştır. Tercüman gazetesinin 14 Eylül 1980 tarihli sayısında ise “*Allah Yardımcımız Olsun*”⁶⁵⁴ başyazısı ile orduya destek olduğunu

⁶⁴³ **Cumhuriyet**, “Org. Evren, MGK’nın İlkelerini Açıkladı”, 13.09.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁴⁴ **Cumhuriyet**, “Ankara ve Bazı Bölgelerde Sokağa Çıkma Yasağı 20-06 Arasında Uygulanacak”, 13.09.1980.

⁶⁴⁵ **Cumhuriyet**, “Milli Güvenlik Konseyi Atanan Sıkıyönetim Komutanlarını Açıkladı”, 13.09.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁴⁶ **Cumhuriyet**, “Milli Güvenlik Konseyi Anıtkabir’i Ziyaret Etti”, 13.09.1980, s. ve 9.

⁶⁴⁷ **Hürriyet**, “Terörün Sonucu: Yönetim Milli Güvenlik Konseyinde”, 13.09.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁴⁸ **Hürriyet**, “Atatürk Yolunda Devam”, 13.09.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁴⁹ **Hürriyet**, 13.09.1980.

⁶⁵⁰ **Tercüman**, “Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu. MGK Başkanı Orgeneral Evren Açıkladı: Yeni Anayasa Hazırlanacak”, 13.09.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁵¹ **Tercüman**, “Milli Güvenlik Konseyi’nin İlk Uygulamaları”, 13.09.1980, s. 1 ve 4.

⁶⁵² **Tercüman**, “Milli Güvenlik Konseyi Anıtkabir’i Ziyaret Etti”, 13.09.1980, s. 1 ve 7.

⁶⁵³ **Tercüman**, “Ordu Mecbur Kaldı”, 13.09.1980, s. 1 ve 7.

⁶⁵⁴ **Tercüman**, “Allah Yardımcımız Olsun”, 14.09.1980, s. 1 ve 9.

belirtmiştir. Ayrıca geçiş dönemine geçildiğini ve bu dönemde ülkedeki siyasi, sosyal, ekonomik sorunların çözümü ve anayasanın değiştirilmesi de temel meseleler arasında sıralanmıştır. Milliyet gazetesi “*Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı*”⁶⁵⁵, Dünya gazetesi ise “*Cumhuriyeti Koruma Görevi Orduda*”⁶⁵⁶ manşetleri askeri müdahaleyi kamuoyuna duyurmuştur.

Askeri müdahalenin iç basına yansması bu şekilde olurken dış basında da ilgi uyandırmıştır. Hürriyet gazetesi “*Dış Basın Ne Diyor*”⁶⁵⁷, “*Dünya Bizi Konuşuyor*”⁶⁵⁸, Tercüman gazetesi “*Dış Dünya*”⁶⁵⁹ ve “*Dünya’dan Yankılar*”⁶⁶⁰, Milliyet gazetesi “*Dış Tepkiler*”⁶⁶¹, Dünya gazetesi ise “*Yabancı Liderler ve Dış Basın*”⁶⁶², “*Gözler Türkiye’de*”⁶⁶³ başlıkları ile dış basında öne çıkan haber başlıklarını ve oluşan yankı verilme çalışılmıştır.

12 Eylül askeri müdahalesi dış basında geniş yankı bulmuş ve müspet karşılanmıştır. Dış basındaki yansımalar ise iç basında oldukça önemli yer teşkil etmiş, bazı gazeteler yazı dizisi oluşturarak günlerce dış basındaki yansıma haberlerine yer vermiştir.

MGK yönetime el koyduktan sonra yargılama düzeninin hızlandırılması ve özel mahkemelerin kurulması üzerinde yoğunlaşarak, çeşitli alanlarda yapılacak düzenlemeleri yasal düzene oturtmak ve geçici anayasayı oluşturmak için çalışmalara başlamıştır.⁶⁶⁴

Turan Güneş’in geçici anayasanın oluşturulması ve yeni anayasa çalışmaları için yaptığı açıklama ise dikkat çekicidir. Güneş, anayasa değiştirilmekle sorunun çözülemeyeceğini “*Türkiye’nin geçirdiği bunalımın gerçek nedenlerini araştırıp, bunlara çözüm getirmeden Anayasa’yı değiştirmekte selamete çıkılacağı kanısına varılırsa, Türkiye’ye bundan sonra da çok yazık olur. Ve yeni Anayasa da nasıl yapılırsa yapılsın, gerçek bunalım nedenleri ortadan kalkmadığı için bir 10 sene sonra*

⁶⁵⁵ Milliyet, “*Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı*” 13.09.1980, s. 1 ve 7.

⁶⁵⁶ Dünya, “*Cumhuriyeti Koruma Görevi Orduda*” 13.09.1980, s. 1 ve 5.

⁶⁵⁷ Hürriyet, “*Dış Basın Ne Diyor?*”, 13.09.1980, s. 1 ve 8.

⁶⁵⁸ Hürriyet, “*Dünya Bizi Konuşuyor*”, 13.09.1980, s. 3.

⁶⁵⁹ Tercüman, “*Dış Dünya*”, 13.09.1980, s. 1 ve 7.

⁶⁶⁰ Tercüman, “*Dünya’dan Yankılar*”, 16.09.1980, s. 4.

⁶⁶¹ Milliyet, “*Dış Tepkiler*”, 15.09.1980, s. 6.

⁶⁶² Dünya, “*Yabancı Liderler ve Dış Basın*”, 13.09.1980, s. 1 ve 5.

⁶⁶³ Dünya, “*Gözler Türkiye’de*”, 14.09.1980.

⁶⁶⁴ Cumhuriyet, “*Geçici Anayasa İçin Çalışmalar Sürüyor*”, 16.09.1980, s. 1 ve 7; Hürriyet, “*Demokrasiyi Kaldırmadık... Kurmak İçin Harekatı Yaptık*”, 17.09.1980, s. 1 ve 7; Tercüman, “*Harekat Demokrasi İçindir*”, 17.09.1980, s. 1 ve 12; Milliyet, “*Evren: Hükümet Bu Hafta Kurulacak*”, 17.09.1980, s. 1 ve 7; Dünya, “*Harekatın Amacı Cumhuriyet’i Korumaktır*”, s. 1 ve 5.

tekrar aynı noktaya geliriz.” diyerek anayasanın değiştirilmesinden çok sorunlar üzerine yoğunlaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Anayasa değişikliği konusunda ise yürütme erki, özerk kuruluş ve organlar, seçim sistemi vb. gibi konularda elzem olduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁵

Milli Savunma Bakanlığı Kanun ve Kararlar Dairesi Başkanı Tuğgeneral Muzaffer Başkaynak'ın başkanlığında dördü askeri Yargıtay üyesi, beşi Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyeleri tarafından hazırlanan “Geçici Anayasa” 6 Ekim 1980 tarihinde MGK'ya sunulmuştur.⁶⁶⁶ MGK, 28 Ekim 1980'de “*Anayasa Düzeni Hakkında Kanun*”⁶⁶⁷ bildirisi ile “Geçici Anayasa”yı kabul etmiş ve böylelikle yeni bir düzen oluşturulması ve bunun meşru temeller üzerine dayandırılmasını sağlamıştır. Yeni bir Anayasa kabul edilene kadar yedi madde ilavesiyle 1961 Anayasası'nın yürürlükte kalacağı bildirilmiştir.⁶⁶⁸

Geçici Anayasa'nın kabulünden sonra MGK Genel sekreteri Orgeneral Haydar Saltık; “Normal Demokratik Düzene Geçiş” adlı bir programı açıklamıştır. Basın da “*Kurucu Meclis Mutlaka Kurulacaktır*”⁶⁶⁹, “*Saltık Demokratik Düzene Geçiş Programını Açıkladı*”⁶⁷⁰, “*Demokrasi Geçiş Programı Açıklandı*”⁶⁷¹ manşetleri kullanılarak, Saltık'ın açıklamasına yer verilmiş, bu programla Kurucu Meclisi'n oluşturulmasına, yeni bir anayasanın hazırlanacağına ve halkoyuna sunularak onaylanmasına, hazırlanacak olan anayasanın amaçlarına, partiler ve seçim kanununun yeniden hazırlanmasına dair bilgilerin yanı sıra Kurucu Meclis ve MGK'nın görev ve mevcudiyetlerinin son bulması ile demokratik siyasi hayata dönülmesi gibi konular bu program ile belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Yeni anayasanın amaçları ise “*Türk Devletinin varlığının bağımsızlığının korunması, ülke ve milletin bütünlüğünün korunması, Türk halkının birlik ve beraberliğinin sağlanması, yıkıcı ve bölücü akımların önlenmesi, memleket idaresinin Atatürkçü görüşlerin hakim olması, kaybolmuş devlet otoritesinin yeniden kurulması*” şeklinde belirtilmiştir.

⁶⁶⁵ **Hürriyet**, “Prof. Güneş 1961 Anayasası'nı Savundu”, 21.09.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁶⁶ **Hürriyet**, “Geçici Anayasa Milli Güvenlik Konseyi'ne Sunuldu”, 06.11.1980, s. 1 ve 11; **Cumhuriyet**, “Geçici Anayasa Milli Güvenlik Konseyi'ne Sunuldu”, 06.11.1980, s. 1 ve 7;

⁶⁶⁷ **Resmî Gazete**, 28.10.1980, S: 17145.

⁶⁶⁸ **Milliyet**, “Geçici Anayasa Açıklandı”, 28.10.1980, s. 1 ve 7; **Cumhuriyet**, “Geçici Anayasa MGK'nce Onaylanarak Yürürlüğe Girdi”, 28.10.1980, s. 1 ve 7; **Tercüman**, “Yeni Anayasa Düzeni Açıklandı”, 28.10.1980, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, “Yeni Anayasa Düzeni Açıklandı”, 28.10.1980, s. 1 ve 3.

⁶⁶⁹ **Hürriyet**, “Kurucu Meclis Mutlaka Kurulacaktır”, 02.11.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁷⁰ **Milliyet**, “Saltık Demokratik Düzene Geçiş Programını Açıkladı”, 02.11.1980, s. 1 ve 8.

⁶⁷¹ **Tercüman**, “Demokrasiye Geçiş Programı Açıklandı”, 28.10.1980, s. 1 ve 7.

Geçici Anayasa'nın kabul edilmesi ve Saltık'ın açıklamaları dönemin basınına şu şekilde yansımıştır:

Milliyet gazetesi “Bugün” adlı başyazı dizisi “Yarını Düşünürken” başlığı ile “Normal Demokratik Düzene Geçiş Programı'nın ana hatları belli olduğuna göre, gelecekteki demokratik düzenin üzerine düşünmeye başlamak erken bir davranış sayılamaz. Bunun için başvurulacak en doğru yöntem ise geçmişe ve dönmek ve önyargısız biçimde yanlışları bulup çıkarmaktır.” ifadelerini kullanarak geçmişten ders alınarak yeni bir yola çıkılması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶⁷²

Burhan Felek'in “Kurucu Meclis'e Doğru” yazısında Saltık'ın açıklamasına değinilerek “İdareye el koymuş olan Milli Güvenlik Konseyi'nin anarşiyle savaşı iyi bir sonuca bağlanırken, yeni bir Kurucu Meclis'in seçimine gideceği anlaşıyor. Zaten başka yol yoktur ve dikkat ederseniz, Türkiye'de Anayasa'nın tadili gibi mühim işleri ancak askeri idarenin topladığı Kurucu Meclisler yapar. Çünkü normal parlamentoların bizdeki durumu, seçiminden dağılmasına kadar anormal ve çetrefilli kanunlara tabidir... Milli Güvenlik Konseyi'nin bu iyi niyetli, demokrasiye sıhhatli dönüş programının halkça benimsenmesi için okurlarımıza bu satırlarla hitap ediyorum. Mümkün olan en kısa zamanda bu iş tahakkuk edecek ve bunca tecrübelerden sonra eminim ki, memlekette en uygun ve faydalı bir anayasa, bir seçim kanunu ve partiler kanunu getirilecektir. Ne demişler: Sabreden derviş, muradına ermiş.” ifadelerini kullanmıştır.⁶⁷³

Oktay Ekşi “Günün Yazısı” adlı köşesinde “Amaca Doğru” başlığıyla Saltık'ın açıklamasına değinerek açıklanan 8 maddelik programın birçok soruya cevap verdiğini ve yeni siyasi ortamın nasıl sağlanacağı konusunda ise belirsizliğin olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷⁴

Tercüman gazetesi ise “Önemli bir Gelişme” başlığı ile Saltık'ın açıklamasına yer vermiş “Öyle bir sağlam demokratik ortama geçişin iyi niyetli ve kararlı programı da açıklamış bulunuyor. Herkesin, hepimizin, o amaçlara yönelenlere omuz vermemiz gerekir.” ifadeleri ile Kurucu Meclis'i desteklediğini açıklamıştır.⁶⁷⁵ Yine Mukbil Özyörük “Karar Sizin” adlı köşesinde “Kurucu Meclis'in Görevleri”⁶⁷⁶, “Yeni

⁶⁷² Milliyet, “Bugün: Yarını Düşünürken”, 03.11.1980.

⁶⁷³ Burhan Felek, “Kurucu Meclis'e Doğru”, Milliyet, 05.11.1980, s. 2.

⁶⁷⁴ Oktay Ekşi “Günün Yazısı: Amaca Doğru”, Hürriyet, 02.11.1980, s. 3.

⁶⁷⁵ Güneri Cıvaoğlu, “Önemli Bir Gelişme”, Tercüman, 02.11.1980, s. 1 ve 10.

⁶⁷⁶ Mukbil Özyörük “Karar Sizin: Kurucu Meclis'in Görevleri” Tercüman, 03.11. 1980, s. 8.

Anayasa'nın Esasları"⁶⁷⁷ başlıkları ile konu hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Güneri Cıvaoğlu ise "Rapor" adlı köşesinde "Kurucu Meclis ve Kriterler" başlığı ile "Kurucu Meclis'in zaman kaybetmeksizin toplanması ve devreye girmesi bütün kurumlarıyla sağlıklı çalışan demokrasiye geçişi, daha yakın tarihe atacak faktörlerden biridir. Belki de birincisidir." diyerek Kurucu Meclis'in gündemin en önemli konusunu teşkil ettiğini vurgulamıştır.⁶⁷⁸

Kamuoyu ile paylaşılan bu yol haritası demokratik süreçte izlenecek yolu teşkil ederek yeni bir anayasa hazırlanması yolundaki çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Devlet Başkanı Kenan Evren Kurucu Meclis'in teşekkülüne dair ilk açıklamayı Konya gezisinde yapmıştır. Evren'in açıklaması "Kurucu Meclis 29 Ekim'e Dek Oluşacak"⁶⁷⁹, "Kurucu Meclis'e Parti Alınmayacak"⁶⁸⁰, Kurucu Meclis 30 Ağustos-29 Ekim Arası Göreve Başlayacak"⁶⁸¹, "Evren: Kurucu Meclis 30 Ağustos-29 Ekim Arasında Açılacak"⁶⁸² manşetleri ile verilmiştir. Bu açıklama ile Kurucu Meclis'in hangi tarih aralığında çalışmaya başlayacağı belirtilmiş ve yine "sorup duruyorlardı. Şimdi burada açıklıyorum. Büyük bir mani olmazsa söylediğim tarihler arasında Kurucu Meclis açılacaktır. Bu Kurucu Meclis'e partili olarak, partilerden kimseyi almayacağız. Normal demokratik düzene döndükten sonra devleti memleketi bu hale getirenlere teslim etmeyeceğiz."⁶⁸³ ifadesiyle ordunun siyasi kargaşaya müsaade etmeyeceğini açıklamıştır.

Hürriyet gazetesi köşe yazarlarından Oktay Ekşi Evren'in konuşmasını şu şekilde değerlendirmiştir: "Evren bu sözleriyle hem bugünkü yönetimin 'demokrasiye geçiş' planı ile ilgili bir noktanın berraklaşmasını sağladı hem de Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül harekatı ardından Türk ve dünya kamuoyuna verdiği sözlerin 'asker sözü' bir başka deyişle 'namus sözü' olduğunu hatırlattı. Yani bu konuda tereddüt duyulmasına dahi tahammül edemediğini, çünkü sözleri tutmanın bir şeref meselesi olduğunu kamuoyuna duyurdu."⁶⁸⁴

Milliyet gazetesi ise "Bugün" adlı başyazısında "Konya Konuşması" başlığıyla Devlet Başkanı Kenan Evren'in 12 Eylül'den sonra yapmış olduğu en önemli ve

⁶⁷⁷ Mukbil Özyörük "Karar Sizin: Yeni Anayasa'nın Esasları" **Tercüman**, 04.11. 1980, s. 6.

⁶⁷⁸ Güneri Cıvaoğlu, "Rapor: Kurucu Meclis ve Kriterler", **Tercüman**, 05.11.1980, s. 3.

⁶⁷⁹ **Cumhuriyet**, "Kurucu Meclis 29 Ekim'e Dek Oluşacak", 16.01.1981, s. 1 ve 5.

⁶⁸⁰ **Hürriyet**, "Kurucu Meclis'e Parti Alınmayacak", 16.01.1981, s. 1 ve 11.

⁶⁸¹ **Tercüman**, "Kurucu Meclis 30 Ağustos 29 Ekim Arası Göreve Başlayacak", 16.01.1980, s. 1 ve 9.

⁶⁸² **Milliyet**, "Evren: Kurucu Meclis 30 Ağustos -29 Ekim Arasında Açılacak", 16.01.1981, s. 1 ve 6.

⁶⁸³ **Hürriyet**, "Kurucu Meclis'e Parti Alınmayacak", 16.01.1981, s. 1 ve 11.

⁶⁸⁴ Oktay Ekşi, "Günün Yazısı: Evren Açıkladı", **Hürriyet**, 16.01.1981, s. 3.

kapsamlı açıklama olduğunu belirterek “Yeni demokrasinin kurulmasına dayanacak çalışmalar, en azından düşünce düzeyinde oluşmaya başlamıştır. Orgeneral Evren’in sözlerinde şekillenen bazı noktalar, geçmiş siyasi kadrolar hakkında olumlu gelişmelere işaret etmemektedir. Acaba bunun sebebi, eski siyasi kadroların hala 12 Eylül öncesindeki anlayışlarını sürdürmeleri midir, yoksa yeni siyasal kadro oluşturulmasının daha fazla yarar sağlayacağı mı, ağır basmıştır”⁶⁸⁵ ifadelerini kullanmış, siyasi mekanizma hakkında Evren’in açıklamalarına dikkat çekilmiştir.

Kurucu Meclise giden yolda çıkan haber başlıkları ise şunlardır: “Kurucu Meclis için 700 Milyon Ayrıldı”⁶⁸⁶, “Evren: Haziran’da Kurucu Meclis Kanunu Çıkacak”⁶⁸⁷, “Kurucu Meclis Üyelerinin Bir Bölümü Mesleklerinde Başarılı Kişilerden Seçilecek”⁶⁸⁸, “Kurucu Meclis İçin Adaylar Ön Elemeden Geçirilecek”⁶⁸⁹, “Evren: Kurucu Meclis Açıldıktan Sonra Seçim Tarihi Açıklanabilir”⁶⁹⁰, “Kurucu Meclis Yasası Konsey’de”⁶⁹¹, “Bazı Bakanların Üye Olma İhtimali Var”⁶⁹², “Kurucu Meclis Yasası Bu Hafta Çıkıyor.”⁶⁹³

Yine bu dönemde çıkan köşe yazıları ise Kurucu Meclis ve anayasanın nasıl olacağına dair düşünce ve önerileri içermektedir. Tercüman gazetesinde yayınlanan köşe yazıları incelendiğinde bu konu ile ilgili pek çok yazının yazıldığı gözlenmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: “Anayasa ile Esas Teşkilat”⁶⁹⁴, “Anayasa Meselesinin Çapı”⁶⁹⁵, “Milliyetçilik ve Anayasa”⁶⁹⁶, “Kurucu Meclis Dosyası”⁶⁹⁷, “Anayasa Hazırlıkları Üzerine Bazı Düşünceler I”⁶⁹⁸, “Kurucu Meclis ve Yeni Anayasa II”⁶⁹⁹, “Anayasa ve Kurucu Meclis Soruları”⁷⁰⁰, “Kurucu Meclis”⁷⁰¹

⁶⁸⁵ **Milliyet**, “Bugün: Konya Konuşması”, 16.01.1981.

⁶⁸⁶ **Hürriyet**, “Kurucu Meclis için 700 Milyon Ayrıldı”, 15.03.1981, s. 1 ve 9.

⁶⁸⁷ **Milliyet**, “Evren: Haziran’da Kurucu Meclis Kanunu Çıkacak”, 01.05.1981, s. 1 ve 7.

⁶⁸⁸ **Hürriyet**, “Kurucu Meclis Üyelerinin Bir Bölümü Mesleklerinde Başarılı Kişilerden Seçilecek”, 09.05.1981, s. 1 ve 11.

⁶⁸⁹ **Milliyet**, “Kurucu Meclis İçin Adaylar Ön Elemeden Geçirilecek”, 08.06.1981, s. 1 ve 7.

⁶⁹⁰ **Hürriyet**, “Evren: Kurucu Meclis Açıldıktan Sonra Seçim Tarihi Açıklanabilir”, 26.06.1981, s. 1 ve 11.

⁶⁹¹ **Hürriyet**, “Kurucu Meclis Yasası Konsey’de”, 25.06.1981, s. 1 ve 13.

⁶⁹² **Cumhuriyet**, “Bazı Bakanların Üye Olma İhtimali Var”, 26.06.1981, s. 1 ve 7.

⁶⁹³ **Milliyet**, “Kurucu Meclis Yasası Bu Hafta Çıkıyor”, 28.06.1981, s. 1 ve 6.

⁶⁹⁴ Mukbil Özyörük, “Karar Sizin: Anayasa ve Esas Teşkilat” **Tercüman**, 29.05.1981, s. 6.

⁶⁹⁵ Mukbil Özyörük, “Karar Sizin: Anayasa Meselesinin Çapı” **Tercüman**, 30.05.1981, s. 8.

⁶⁹⁶ Ahmet Kabaklı, “Gün Işığında: Milliyetçilik ve Anayasa”, **Tercüman**, 10.06.1981, s. 2.

⁶⁹⁷ Yavuz Donat, “Vitrin: İşte Kurucu Meclis Dosyası” **Tercüman**, 11.06.1981, s. 2.

⁶⁹⁸ Servet Armağan, “Fikirler, Görüşler, Düşünceler: Anayasa Hazırlıkları Üzerine Düşünceler I”, **Tercüman**, 19.06.1981, s. 2.

⁶⁹⁹ Servet Armağan, “Fikirler, Görüşler, Düşünceler: Kurucu Meclis ve Yeni Anayasa II”, **Tercüman**, 20.06.1981, s. 2.

⁷⁰⁰ Yavuz Donat, “Vitrin: Anayasa ve Kurucu Meclis Soruları” **Tercüman**, 20.06.1981, s. 2.

Milliyet gazetesindeki bazı köşe yazıları ise şu şekildedir: “*Kurucu Meclis ve İl Temsilcileri*”⁷⁰², “*Kuruculuk*”⁷⁰³, “*Sosyal Devlet*”⁷⁰⁴, “*Demokrasi İçin*”⁷⁰⁵, “*Demokrasiye Doğru*”⁷⁰⁶, “*Kurucu Meclis’e Doğru.*”⁷⁰⁷

Görüldüğü üzere Kurucu Meclis’in açılması ve yeni anayasa çalışmaları üzerine birçok haber başlığı ve köşe yazısı bulunmaktadır. Lakin 1961 Anayasası hazırlık sürecinde Kurucu Meclis’in açılma safhasındaki gibi heyecanlı bir bekleyişten ziyade, sessiz ve durgun bir bekleyişin yer aldığı görülmektedir. İki anayasanın da “Askeri Müdahale” sonucu hazırlanması, o günkü konjonktürel yapı, basın üzerine uygulanan baskı ve sansür gibi etkenler anayasa hazırlık sürecinin basına yansımalarını etkilemiştir.

2- Kurucu Meclis’in Oluşturulması ve Danışma Meclisi

Yeni anayasayı hazırlamak üzere ihdas edilen Kurucu Meclis için yasal çerçeve 29 Haziran 1981 tarihli 2485 sayılı “*Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun*”⁷⁰⁸ ile sağlanmıştır. Bu kanunun gazetelere yansımaları ise şu şekilde olmuştur. “*Partilere Kurucu Meclis Kapalı*”⁷⁰⁹, “*Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisinden Oluşuyor*”⁷¹⁰, “*Danışma Meclisi Göreve Başlıyor*”⁷¹¹, “*Parti Üyeleri Danışma Meclisine Giremeyecek*”⁷¹², “*Kurucu Meclis’in Esasları Belli Oldu.*”⁷¹³

33 maddeden oluşan kanun ayrıntılı bir şekilde gazetelerde verilmiştir. Farklı noktalarına temas edilerek başlıklar atılmıştır. Kurucu Meclis’e partilerin alınmaması ise manşet olarak kullanılmıştır. Kanunun içeriği ise kısaca şöyledir; Kurucu Meclis’in MGK ve Danışma Meclisinden oluşacağı (M. 1) belirtilmiş, Kurucu Meclis’in görevleri yeni anayasayı ve anayasanın halkoyuna sunulmuş kanununu, Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu hazırlamak olarak sayılmıştır. TBMM açılıncaya kadar kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle tüm yasama görevlerinin Kurucu Meclis’te olduğu belirtilmiştir. Nitekim TBMM’nin açılmasıyla Kurucu Meclis’in varlığına son verilmesi

⁷⁰¹ Güneri Cıvaoğlu, “*Rapor, Kurucu Meclis*”, **Tercüman**, 24.06.1981, s. 2.

⁷⁰² Teoman Erel, “*Teleks: Kurucu Meclis ve İl Temsilcileri*”, **Milliyet**, 01.05.1981, s. 7.

⁷⁰³ Mümtaz Sosyal, “*Açı: Kuruculuk*”, **Milliyet**, 06.05.1981, s. 2.

⁷⁰⁴ Mehmet Barlas, “*Bugün: Sosyal Devlet*”, **Milliyet**, 08.05.1981.

⁷⁰⁵ Mehmet Barlas, “*Demokrasi İçin*”, **Milliyet**, 09.05.1981.

⁷⁰⁶ Metin Toker, “*Not Defterinden: Demokrasiye Doğru*”, **Milliyet**, 14.05.1981, s. 8.

⁷⁰⁷ Saadettin Bilgiç, “*Düşünenlerin Düşüncesi: Kurucu Meclise Doğru*”, **Milliyet**, 31.05.1981, s. 2

⁷⁰⁸ **Resmi gazete**, 30.06.1981 S:17386 (mükerrer).

⁷⁰⁹ **Cumhuriyet**, “*Partilere Kurucu Meclis Kapalı*”, 01.07.1981, s. 1 ve 7.

⁷¹⁰ **Tercüman**, “*Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisinden Oluşuyor*”, 01.07.1981, s. 1 ve 14.

⁷¹¹ **Hürriyet**, “*Danışma Meclisi Göreve Başlıyor*”, 01.07.1981, s. 1 ve 12.

⁷¹² **Milliyet**, “*Parti Üyeleri Danışma Meclisine Giremeyecek*” 01.07.1981, s. 1 ve 9.

⁷¹³ **Türkiye**, “*Kurucu Meclis’in Esasları Belli Oldu*”, 01.07.1981, s. 1 ve 6.

kararlaştırılmıştır (M. 2). Danışma Meclisi'nin 160 üyeden oluşturulacağı ve bu üyelerin 120'sinin her ilin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından MGK tarafından belirleneceği yine 40 üyenin de doğrudan doğruya MGK tarafından seçileceği belirtilmiştir (M. 3). Üyelik şartı olarak Türk vatandaşı olmak 30 yaşını bitirmiş olmanın yanı sıra Yüksek Öğrenim görmüş olmak ve partili olmamak sayılmıştır (M. 4). Üyelik için başvuru da bulunan adayların valiliklere başvuracağı ve valiler tarafından seçilen üye sayısının üç katının MGK'ya sunulması (M. 7), üyelerin komisyondaki görevlerini aksatmamak kaydıyla mesleki faaliyetleri devam ettirebilmesi (M. 14), üyelerin ayda alacağı maaş miktarı (M. 17), Danışma Meclisi'nin ilk toplantısından itibaren en geç 1 ay içinde 15 üyeden oluşan Anayasa Komisyonu seçmesine (M. 21) ve üyelerin ilk genel seçimlerde herhangi bir siyasi partinin kontenjan adayı olamayacağı (M. 31) belirtilmiştir.⁷¹⁴ Her ilden kaç temsilci alınacağı ise yine bu kanunla belirlenmiştir.⁷¹⁵

Cüneyt Arcayürek “*Demokrasiye Doğru Önemli Bir Aşama*” başlıklı yazısında “*Demokrasiye dönüş aşamasını bir şemsiye altında toplayacak olursak, Danışma Meclisi artı Milli Güvenlik Konseyi’ni toplu olarak Kurucu Meclis diye adlandırabiliriz*” ifadesiyle üyelerin tayin yoluyla saptanmasına dikkat çekerek Danışma Meclisi'nin seçimle değil atama yoluyla oluşturulmasına değinmiştir.⁷¹⁶ Yine Hürriyet gazetesi köşe yazarlarından Oktay Ekşi ise “*Politikasız Meclis*” başlığıyla farklı bir noktaya temas ederek “*Önce şunu kabul edelim ki, gerek bugünkü yönetim, gerekse o yönetimin çıkardığı kanun, 12 Eylül öncesi politikacılarına karşı şiddetli bir tepki duymaya devam etmektedir. Nitekim Kurucu Meclis’in ‘Danışma Meclisi’ kanadına, sadece son parlamentodaki partilerden değil, 11 Eylül 1980 tarihinde siyasi partilerimize üye olan (kesin sayıyı bilmiyoruz ama tahmin şeklinde ifade edelim ki) 1 milyon kadar insan, Türkiye’nin yeni bir Anayasa’ya kavuşturulmasıyla ilgili*

⁷¹⁴ **Resmi gazete**, 30.06.1981 S:17386 (mükerrer).

⁷¹⁵ Danışma Meclisi'ne temsilci verecek 67 il ve kontenjanları şu şekildedir: Adıyaman, Ağrı, Amasya, Artvin, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Edirne, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Isparta, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Rize, Sakarya, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat illeri 1 üye; Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, Hatay, İçel, Kars, Kayseri, Kocaeli, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Ordu, Sivas, Tokat, Trabzon, Urfâ illeri 2 üye; Bursa, Samsun ve Zonguldak illeri 3 üye; Adana ve Konya illeri 4 üye; İzmir 5; Ankara 8; İstanbul 9 üye ile temsil edilmiştir. **Resmi gazete**, 30.06.1981 S:17386 (mükerrer); **Tercüman**, “*Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisinden Oluşuyor*”, 01.07.1981, s. 14; **Hürriyet**, “*Danışma Meclisi Göreve Başlıyor*”, 01.07.1981; **Cumhuriyet**, “*Partilere Kurucu Meclis Kapalı*”, 01.07.1981, s. 7; **Milliyet**, “*Parti Üyeleri Danışma Meclisine Giremeyecek*” 01.07.1981, s. 9.

⁷¹⁶ Cüneyt Arcayürek, “*Demokrasiye Doğru Önemli Bir Aşama*”, **Hürriyet**, 01.07.1981, s. 1 ve 11.

çalışmaların uzağında tutulmaktadır. Eninde sonunda siyasi partilerin elinde ve partilere dayalı bir biçimde işleyecek olan bir anayasanın başarı şansı açısından kaygı verici bir durumdur bu.” partilerin Kurucu Meclis dışında bırakılmasını eleştirmiştir.⁷¹⁷ Oktay Ekşi’nin “Kamuoyu ve Anayasa” başlıklı yazısında ise anayasa ile ilgili çalışmalarda kamuoyunun katkısının artırılması gerektiğini vurgulayarak, bu konunun milletin hayatında önemli sonuçlara yol açacağını belirtmiştir.⁷¹⁸

Mehmet Barlas ise “*Ant İçmek*” başlığını kullanarak Danışma Meclisi üyelerinin ciddi bir sorumluluk üstlendiklerini, kendini aday olarak görenlerin bu görevi ciddiyetle ve hedefini iyice benimsemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁷¹⁹

Türkiye gazetesi köşe yazarlarından Yalçın Özer “*Kurucu Meclis Kanunu*” adlı başyazısında yeni anayasanın MGK’nın eseri olacağını belirterek, hazırlanacak olan anayasanın son anayasamız olması temennisinde bulunmuştur. Kanun hakkında ise “*Biz Kurucu Meclisin teşkiline dair çıkarılan kanuna ve konseyi meydana getiren üyelerin sağduyularına bakarak şimdiden, çıkarılacak olan yeni anayasanın idari ve sosyal, Türkiye’nin bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek sağlam esaslar ihtiva edeceğine inanıyoruz*” diyerek olumlu yöndeki düşüncelerini paylaşmıştır.⁷²⁰

Güneri Cívaoğlu “*Kurucu Meclis*” adlı yazısında Türk ordusunun demokrasiye olan bağlılığına dikkat çekerek, Kurucu Meclis Kanunun çıkmasının Türk siyasi hayatının dönüm noktasını teşkil ettiğini belirtmiştir.⁷²¹ Cívaoğlu “*Yeni Anayasa*” başlıklı yazısında ise 1961 Anayasa’sının tepki anayasası olduğuna belirterek “*Hiç acele etmeden, dengeli çözümler, yaklaşımlarla, rejimin gerçekten ihtiyaç duyduğu bir anayasa hazırlamalıyız*” ifadelerini kullanmıştır.⁷²²

MGK, 11 Temmuz 1981 tarihinde “*Milli Güvenlik Konseyi Kararları*” adlı bir kanun yayınlayarak Danışma Meclisi’ne üyelik başvurularının 15 Temmuz-15 Ağustos 1981 tarihleri arasında olacağını belirtmiştir. Danışma Meclisi’nin ilk toplantısının ise 23 Ekim 1981 tarihinde saat 10’da yapılacağını bildirmiştir.⁷²³ MGK’nın bu kararı manşetlere şu şekilde yansımıştır: “*Kurucu Meclis 23 Ekim’de Açılacak*”⁷²⁴, “*Danışma*

⁷¹⁷ Oktay Ekşi, “Günün Yazısı: *Politikasız Meclis*”, **Hürriyet**, 02.07.1981, s. 3.

⁷¹⁸ Oktay Ekşi, “Günün Yazısı: *Kamuoyu ve Anayasa*”, **Hürriyet**, 03.07.1981, s. 3.

⁷¹⁹ Mehmet Barlas, “*Bugün: Ant İçmek*”, **Milliyet**, 02.07.1981.

⁷²⁰ Yalçın Özer, “*Kurucu Meclis Kanunu*”, **Türkiye**, 02.07.1981.

⁷²¹ Güneri Cívaoğlu, “*Kurucu Meclis*”, **Tercüman**, 01.07.1981, s. 3.

⁷²² Güneri Cívaoğlu, “*Yeni Anayasa*”, **Tercüman**, 02.07.1981, s. 3.

⁷²³ **Resmi gazete**, 11.07.1981 S:17397.

⁷²⁴ **Hürriyet**, “*Kurucu Meclis 23 Ekim’de Açılacak*”, 11.07.1981, s. 1 ve 9.

Meclisi İlk Toplantısını 23 Ekim’de Yapacak”⁷²⁵, “*Danışma Meclis’i 23 Ekim’de Toplanıyor*”⁷²⁶, “*Danışma Meclisi’nin İlk Toplantısı 23 Ekim’de*”⁷²⁷ “*Danışma Meclisi 23 Ekim’de Toplanacak.*”⁷²⁸ Gazeteler MGK’nın aldığı kararları ayrıntılı bir şekilde kamuoyu ile paylaşmıştır.

15 Temmuz-15 Ağustos 1981 arasında Danışma Meclisi’ne yapılan başvurular hakkında birçok haber yayınlanmış, Danışma Meclisi üye başvurularına dair haber başlıklarından bazıları şunlardır: “*Danışma Meclisi’ne Doğru Adaylık Başvuruları Bugün Başlıyor*”⁷²⁹, “*İlk gün 200’e Yakın Aday Adayı Çıktı*”⁷³⁰, “*Danışma Meclisi İçin İstanbul’dan 10 Hanım Aday Var*”⁷³¹, “*Danışma Meclisi Üyeliği İçin Son bir Haftada 19 İlden 980 Müracaat Oldu*”⁷³², “*Danışma Meclisi Üyeliği İçin 55 İlden 1868 Kişi Valiliklere Müracaat Etti*”⁷³³, “*Danışma Meclisi İçin 750 Kadın Aday Başvurdu*”⁷³⁴, “*Danışma Meclisi İçin MGK’ya 4. 373 Kişi Başvurdu*”⁷³⁵, “*Danışma Meclisi İçin Başvurular Birden Çoğaldı*”⁷³⁶, “*Danışma Meclisine Başvuru 10 Bini Aştı*”⁷³⁷ başlıklardan anlaşılacağı üzere Danışma Meclisi’ne girmek isteyen aday sayısı oldukça fazla olup kamuoyunun bu konuya verdiği önemi belirtmesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim Meclis’te bir sandalyenin 70 talibi bulunmaktadır.⁷³⁸

16 Ekim 1981 tarihinde Danışma Meclisi’nin üyeleri açıklanmış, bu durum gazetelere şöyle yansımıştır: “*Herşey Güzel Olsun*”⁷³⁹, “*Demokrasiye İlk Adım*”⁷⁴⁰, “*Danışma Meclis’inin Üyeleri Açıklandı*”⁷⁴¹, “*Hayırlı olsun*”⁷⁴², “*Danışma Meclisi 23 Ekim’de Çalışmaya Başlayacak.*”⁷⁴³ Gazeteler, Danışma Meclisi üyelerinin fotoğraflarını (Danışma Meclisi Albümü), kısa özgeçmişlerini ayrıntılı olarak verip

⁷²⁵ Tercüman, “*Danışma Meclisi İlk Toplantısını 23 Ekim’de Yapacak*”, 11.07.1981, s. 1 ve 14.

⁷²⁶ Cumhuriyet, “*Danışma Meclis’i 23 Ekim’de Toplanıyor*”, 11.07.1981.

⁷²⁷ Milliyet, “*Danışma Meclisi’nin İlk Toplantısı 23 Ekim’de*”, 11.07.1981, s. 1 ve 9.

⁷²⁸ Türkiye, “*Danışma Meclisi 23 Ekim’de Toplanacak*”, 13.07.1981, s. 1 ve 6.

⁷²⁹ Hürriyet, “*Danışma Meclisi’ne Doğru Adaylık Başvuruları Bugün Başlıyor*”, 15.07.1981, s. 1 ve 13.

⁷³⁰ Hürriyet, “*İlk gün 200’e Yakın Aday Adayı Çıktı*”, 16.07.1981, s. 1 ve 11.

⁷³¹ Hürriyet, “*Danışma Meclisi İçin İstanbul’dan 10 Hanım Aday Var*”, 23.07.1981, s. 1 ve 13

⁷³² Tercüman, “*Danışma Meclisi Üyeliği İçin Son bir Haftada 19 İlden 980 Müracaat Oldu*”, 24.07.1981, s. 1 ve 14.

⁷³³ Tercüman, “*Danışma Meclisi Üyeliği İçin 55 İlden 1868 Kişi Valiliklere Müracaat Etti*”, 09.08.1981, s. 1 ve 14.

⁷³⁴ Hürriyet, “*Danışma Meclisi İçin 750 Kadın Aday Başvurdu*”, 11.08.1981, s. 1 ve 15.

⁷³⁵ Cumhuriyet, “*Danışma Meclisi İçin MGK’ya 4. 373 Kişi Başvurdu*”, 14.08.1981, s. 1 ve 7.

⁷³⁶ Milliyet, “*Danışma Meclisi İçin Başvurular Birden Çoğaldı*”, 14.08.1981, s. 1 ve 8.

⁷³⁷ Hürriyet, “*Danışma Meclisine Başvuru 10 Bini Aştı*”, 15.08.1981, s. 1 ve 11.

⁷³⁸ Tercüman, “*Danışma Meclisi’nde bir Sandalyenin 70 Talibi Var*”, 02.09.1981.

⁷³⁹ Hürriyet, “*Herşey Güzel Olsun*”, 16.10.1981, s. 1 ve 8.

⁷⁴⁰ Tercüman, “*Demokrasiye İlk Adım*”, 16.10.1981, s. 1 ve 7.

⁷⁴¹ Cumhuriyet, “*Danışma Meclis’inin Üyeleri Açıklandı*”, 16.10.1981.

⁷⁴² Milliyet, “*Hayırlı Olsun*”, 16.10.1981.

⁷⁴³ Türkiye, “*Danışma Meclisi 23 Ekim’de Çalışmaya Başlayacak*”, 16.10.1981, s. 1 ve 3.

kamuoyuna tanıtmıştır. Danışma Meclisi'nde en kalabalık meslek grubunu hukukçular oluşturmuştur.⁷⁴⁴

Danışma Meclisi hakkındaki çalışmalar dış basında da olumlu karşılanmış; Daily Telegraph gazetesi Danışma Meclisi için “*Demokrasiye doğru bir adım daha atıldı*”, Guardian gazetesi “*Türk Meclisi'nde Sağ taraf ağır basıyor*”, Times gazetesi “*Meclis, bürokratik kökenli kişilerden oluşuyor*” ifadeleri ile görüşlerini belirtirken, Financial Times gazetesi ise Meclis'ten yasaların geçirilmesinde hiçbir muhalefetle karşılanamayacağını savunmuştur.⁷⁴⁵

23 Ekim 1981 tarihinde Kurucu Meclis'in açılması gazete başlıklarına şu şekilde yansımıştır:

Tercüman gazetesi, “*Demokrasi İçin Yemin Günü*” manşeti ile Kurucu Meclis'in ilk toplantısına dikkat çekmiş ve 406 günlük bir aradan sonra meclisin yeniden şenlendiğini belirtmiştir. Danışma Meclisi'nin yemin metni verilirken, en yaşlı (Sadi İrmak) ve en genç (Mehmet Pamak) üyesinin kim olduğuna da değinilmiştir.⁷⁴⁶ Gazetenin yedinci sayfasında ise “*İlk Hedef: Yeni Anayasa*” başlığı ile Meclis'in oturma planı, özelliği, nasıl çalışacağı, anayasanın yapımında nasıl bir yol izleneceği hakkında bilgiler sunulmuştur.⁷⁴⁷ Cumhuriyet gazetesi “*Danışma Meclisi Bugün Açılıyor*” manşeti ile yapılan hazırlıkları ve açılış programının ayrıntılarını vermiştir.⁷⁴⁸ Erbil Tuşalp'ın “*Doç. Dr. Eroğul, 1961 ve 1981 Kurucu Meclislerini Karşılaştırdı*” başlıklı haberinde ise iki dönem arasındaki farklılıklara değinilerek “*bugünkü amaç, ordu müdahalesine gerek bırakmamak*” şeklinde açıklanmıştır.⁷⁴⁹ Ayrıca “*Danışma Meclisi'nde Kim Kimdir?*” başlıklı yazı dizisi ile üyeleri tanıtmaya devam edilmiştir.⁷⁵⁰ Hürriyet gazetesi “*İlk Görev Anayasa*” ana manşeti ile Kurucu Meclis'in açılışını kamuoyuna duyurmuştur. Üyeleri yemin metni, Kurucu Meclis'in hangi programlar üzerin yoğunlaşacağı işlevi, açılış programının ayrıntıları sunulmaya çalışılmıştır.⁷⁵¹ Cüneyt Arcayürek “*Danışma Meclisi Açılırken*” başlığı ile Danışma Meclisi'nin ana görevinin anayasayı yapmak olduğuna değinerek yasa ne kadar hızlı biterse demokratik

⁷⁴⁴ Danışma Meclisinin Yapısı: 45 Hukukçu, 23 Öğretim Görevlisi, 14 Eski Parlamenter, 5 Kadın. **Milliyet**, “*Hayırlı Olsun*”, 16.10.1981.

⁷⁴⁵ **Milliyet**, “*Danışma Meclisi Dışarda Olumlu Karşılandı*”, 17.10.1981, s. 1 ve 3.

⁷⁴⁶ **Tercüman**, “*Demokrasi İçin Yemin Günü*”, 23.10.1981, s. 1 ve 14.

⁷⁴⁷ Erkan Yiğit, “*İlk Hedef: Yeni Anayasa*”, **Tercüman**, 23.10.1981, s. 7.

⁷⁴⁸ **Cumhuriyet**, “*Danışma Meclisi Bugün Açılıyor*”, 23.10.1981, s. 1 ve 9.

⁷⁴⁹ Erbil Tuşalp, “*Danışma Meclisi Bugün Açılıyor*”, **Cumhuriyet**, 23.10.1981, s. 1 ve 9.

⁷⁵⁰ **Cumhuriyet**, “*Danışma Meclisi'nde Kim Kimdir*”, 23.10.1981, s. 6.

⁷⁵¹ **Hürriyet**, “*İlk Görev Anayasa*”, 23.10.1981, s. 1 ve 13.

düzene geçme yolunun da bir o kadar hızlı ve kolay olacağını belirtmiştir.⁷⁵² Yine bu konu ile ilgili Oktay Ekşi “Anayasalara ‘garanti belgesi’ yahut ‘kefil’ aramak yerine onu halka benimsetmek yolu aranmalıdır. Bunun da bilinen çaresi, yapılacak anayasayı, mümkün olduğu kadar ‘kamuoyunun’ tartışmasına açık tutup, anlamlı ve eleştiri ve istekleri dikkate almaktır.” ifadeleri ile meclisin eleştirilere açık olmasını böylelikle daha iyi bir anayasanın ortaya çıkacağını vurgulamıştır.⁷⁵³ Milliyet gazetesi “Yeni Bir Dönem Başlıyor”⁷⁵⁴ ve “Saat Saat Açılış Programı”⁷⁵⁵, Türkiye gazetesi ise “Meclis Bugün Açılıyor”⁷⁵⁶ başlıkları ile haberi paylaşmışlardır.

Askeri Müdahaleden yaklaşık bir sene sonra Kurucu Meclis açılarak faaliyete başlamış, ilk hedefi ise yeni bir anayasa hazırlamak olmuştur. Meclis Başkanlığı’na Sadi İrmak seçilmiştir.⁷⁵⁷ 21 Kasım 1981’de meclis iç tüzüğü kabul edilmiştir.⁷⁵⁸ İç tüzüğün kabul edilmesiyle Danışma Meclisi’nde on farklı komisyon kurulmasına karar verilmiş, öncelik olarak Anayasa Komisyonu çalışmaları ön plana çıkarılarak 15 üyeden teşekkül edeceği bildirilmiştir.⁷⁵⁹ 23 Kasım 1981 tarihinde Anayasa Komisyonu üyeleri seçilmiş⁷⁶⁰ ve Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı Anayasa Komisyonu başkanı olarak belirlenmiştir.⁷⁶¹

Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı Başkanlığındaki Anayasa Komisyonu yeni taslağın oluşturulması için çeşitli kurum ve kuruluşlardan (üniversiteler, yüksek mahkemeler, sendikalar, meslek Kuruluşları vb.) anayasa konusundaki görüşleri alınmasını

⁷⁵² Cüneyt Arcayürek, “Danışma Meclisi Açılırken”, **Hürriyet**, 23.10.1981, s. 1 ve 15.

⁷⁵³ Oktay Ekşi, “Göreve Başlarken”, **Hürriyet**, 23.10.1981, s.3.

⁷⁵⁴ **Milliyet**, “Yeni Bir Dönem Başlıyor”, 23.10.1981, s.1 ve 12.

⁷⁵⁵ **Milliyet**, “Saat Saat Açılış Programı”, 23.10.1981.

⁷⁵⁶ **Türkiye**, “Meclis Bugün Açılıyor”, 23.10.1981, s. 1 ve 3.

⁷⁵⁷ **Milliyet**, “İrmak Başkan”, 28.10.1981, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, “Başkan İkinci Turda Seçildi: İrmak” 28.10.1981, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, “İrmak Başkan Oldu”, 28.10.1981, s. 1 ve 9.

⁷⁵⁸ **Resmi gazete**, 21.11.1981 S:17521; **Tercüman**, “Danışma Meclisi İç Tüzüğü Kabul Edildi”, 21.11.1981, s. 1 ve 15.

⁷⁵⁹ Oluşturulan Komisyonlar: Anayasa Komisyonu, Bütçe-Plan Komisyonu, Adalet Komisyonu, Güvenlik Komisyonu (Milli Savunma ve İçişleri), Dış İşleri Komisyonu, Milli Eğitim Komisyonu, Mali ve İktisadi İşler Komisyonu, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu, Bayındırlık, Ulaştırma, İmar ve İskan, Köy İşleri ve Kooperatifler, Turizm ve Tanıtma Komisyonu, Danışma Meclisi Hesapları İnceleme ve Sayıştay Komisyonu. **Cumhuriyet**, “Danışma Meclisinde 10 Komisyon Kurulacak”, 13.11.1981, s. 1 ve 7.

⁷⁶⁰ **Tercüman**, “Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Üyeleri Bugün Seçilecek”, 23.11.1981, s. 1 ve 14; **Hürriyet**, “Anayasa Komisyonu’nun 15 Üyesi Bugün Seçiliyor”, 23.11.1981, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, “Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Bugün Seçiliyor”, 23.11.1981, s. 1 ve 9. Anayasa Komisyon üyeleri: Orhan Aldıkaçtı, Şener Akyol, Kemal Dal, Muammer Yazar, Feyzi Feyzioğlu, Feyyaz Gölcüklü, Mümin Kavalalı, Feridun Ergin, Turgut Tan, Rafet İbrahimioğlu, İhsan Göksel, Tevfik Fikret Alpaslan, Hikmet Altuğ, Teoman Özalp ve Recep Meriç. Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 301.

⁷⁶¹ **Cumhuriyet**, “Aldıkaçtı Anayasa Komisyonu Başkanı”, 25.11.1981, s. 1 ve 7; **Tercüman**, “Anayasa Komisyonu Başkanlığına Prof. Aldıkaçtı Seçildi”, 25.11.1981, s. 1 ve 13; **Milliyet**, “Anayasa Komisyon Başkanlığına Prof. Aldıkaçtı Seçildi”, 25.11.1981.

kararlaştırılmış, bu doğrultuda alınan raporlar komisyon taslağının oluşmasına yardım etmiştir.⁷⁶² Nitekim komisyonun ilk toplantısından sonra yaptığı açıklamada siyasi partilerin tüzük ve programlarından istifade edilebileceği gibi siyasilere de danışılabilirliğini vurgulamıştır.⁷⁶³ Anayasa Komisyon Sözcüsü Şener Akyol, yeni anayasa için öncelikle farklı müesseselerden görüş ve öneri alınması, 200 bin kişi ile konu hakkında anket çalışmasının yapılması yolunda adımlar atılmış, bu sürecin ise üç aşamada cereyan edeceği bildirilmiştir. Toplama, değerlendirme ve anayasa taslağı belirleme çalışma programı bazı değişikliklerle kabul edilmiştir. Komisyon bilgi toplama faaliyetleri “Komisyon içi çalışmalar” ve “Komisyonun dışarı ile olan ilişkileri” şeklinde iki kola ayrılmıştır. Komisyon içi çalışmaları “1961 Anayasası’nın uygulanmasına yönelik eleştirilerin belirlenmesi” ve “anayasanın hazırlık sürecinin MGK tarafından değerlendirilmesi” şeklinde olmuştur. Komisyonun dışarı ile olan bilgi toplama faaliyetleri ise “Danışma Meclisi üyelerinin eğilimlerinin belirlenmesi”, “ilgili kuruluşlardan görüş alınması”, “kişisel görüşler” ve “anket uygulaması” olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.⁷⁶⁴

Yeni anayasanın nasıl oluşturulacağı yönünde fikir teatileri devam ederken İstanbul’da da anayasa semineri yapılarak yerli ve yabancı birçok bilim insanının iştiraki sağlanmıştır.⁷⁶⁵

Cumhuriyet gazetesi köşe yazarlarından Uğur Mumcu, “anayasa hazırlamak güç iştir; birçok çevrenin bilgi birikiminden ve deneylerinden yararlanmayı gerektirir. Ama anayasa hazırlamak önünde, sonunda ‘kanser ilacı’ bulmak değildir. Sistem sorunu çözüme bağladıktan sonra maddelere geçilmesi çalışmaları hızlandırır ve ‘makul bir süre içinde’ Anayasa hazırlanabilir. Yol ve yöntem bu olmalıdır” diyerek belirli bir sistem çerçevesinde ilerlemenin faydalı olacağını belirtmiştir.⁷⁶⁶

⁷⁶² B. Tanör- N. Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Anayasa Hukuku**, s. 14; Ayrıntılı olarak bkz. **Anayasa, Görüşler ve Taslak**, (Haz: Yaşar Gürbüz), Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.

⁷⁶³ **Tercüman**, “Prof. Aldıkaçtı: Meclis’te Siyasi Partilerin Temsil Edilmeyişi, Bazı Önemli Sorunlar Çıkartıyor”, 25.11.1981, s. 1 ve 13; **Cumhuriyet**, “Siyasilere Anayasa İçin Danışabiliriz”, 26.11.1981, s. 1 ve 6; **Milliyet**, “Aldıkaçtı: Gerekirse Eski Siyasi Partilerinde Görüşleri Alınabilir”, 26.11.1981, s. 1 ve 3; **Hürriyet**, “Aldıkaçtı: Kapatılan Partilerin de Tüzük ve Programlarından Yararlanacağız”, 26.11.1982, s. 1 ve 10.

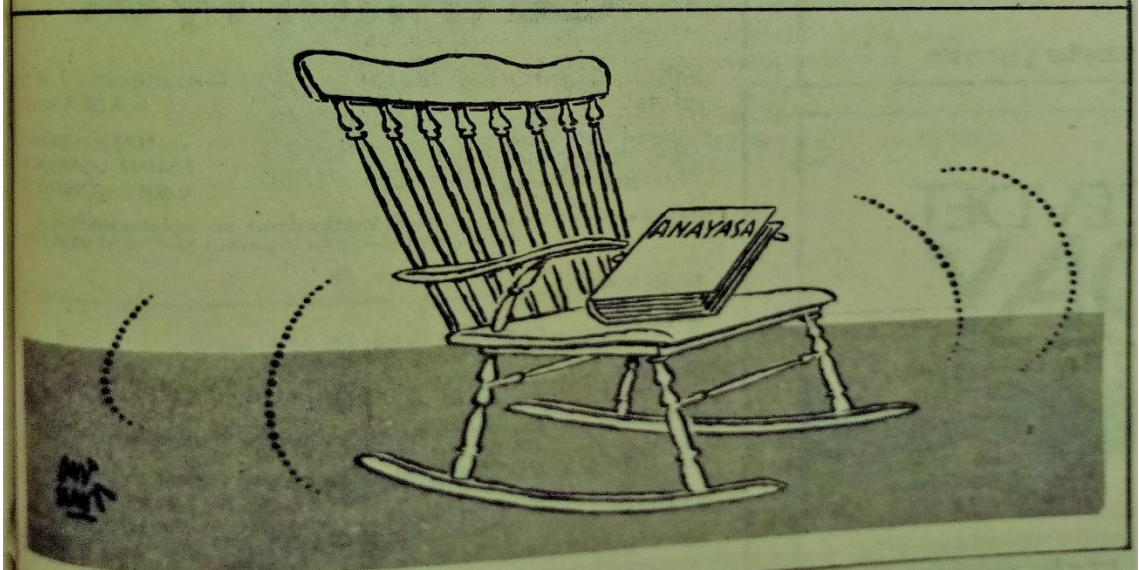
⁷⁶⁴ **Tercüman**, “Anayasa İçin Geniş Kitlelerin Görüşü Alınacak”, 25.12.1981, s. 1 ve 13; **Türkiye**, “Anayasa Hakkında Fikirleri Alınacak Müesseseler Belli Oldu”, 26.12.1981; **Milliyet**, “Aldıkaçtı: Anayasa Kamuoyunda Tartışılacak”, 26.01.1981, s. 1 ve 8; **Hürriyet**, “Aldıkaçtı: Anayasa İçin 200 Bin Kişi İle Anket Yapılacak”, 26.01.1981, s. 1 ve 11.

⁷⁶⁵ **Türkiye**, “İstanbul’da Bir Anayasa Semineri Tertiplenecek”, 31.12.1981.

⁷⁶⁶ Uğur Mumcu, “Gözlem: Önce Sistem”, **Cumhuriyet**, 01.01.1982, s. 1 ve 9.

Hürriyet gazetesi yazarlarından Oktay Ekşi “*Neden Bir Takvim Yok*” başlığını kullanarak, Anayasa Komisyonu’nun kurulması üzerinden iki ay gibi bir zaman dilimi geçmesine rağmen sürecin hem yavaş hem de belli bir süre ile sınırlandırılmamasını eleştirerek “*Sayın Aldıkaçtı Türk ulusunun belirli tarihte, demokratik sisteme kavuşmasını istiyorsa –ki şüphe etmiyoruz- bir takvim yapmak, bunu Anayasa komisyonu üyelerine kabul ettirmek ve çalışmalarını o takvime göre ayarlamak zorundadır...*” ifadeleri ile Komisyon Başkanı’na gönderide bulunmuştur.⁷⁶⁷

Gazeteler incelendiğinde ocak, şubat mart ve nisan aylarında Anayasa Komisyonu’nun çalışmalarından ziyade Aldıkaçtı ve Irmak beyanlarına daha çok yer verildiği⁷⁶⁸ ve anayasa hakkında görüş ve öneriler üzerine yoğunlaşıldığı gözlenmiştir.⁷⁶⁹ Sürecin yavaş ilerlemesi ise eleştirilmiş⁷⁷⁰, karikatüre ise şu şekilde yansıtılmıştır.

Resim 2.7. 16 Mart 1982-Cumhuriyet

⁷⁶⁷ Oktay Ekşi, “*Neden Bir Takvim Yok*”, **Hürriyet**, 26.01.1982, s. 3.

⁷⁶⁸ **Tercüman**, “*Demokrasiye Dönünce Demokrasi Kuralları İşleyecek*”, 06.04.1982, s. 1 ve 14; **Hürriyet**, “*Irmak İyimser*”, 19.04.1982, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, “*Aldıkaçtı: Söylenene Bakmayın*”, 25.04.1982, s. 9; **Milliyet**, “*Irmak : Yeni Anayasa Sonbahara Yetişmezse Kıyamet Kopmaz*”, 03.04.1982, s. 1 ve 9; **Cumhuriyet**, “*Irmak : Yeni Anayasa Sonbahara Yetişmezse Kıyamet Kopmaz*”, 03.04.1982, s. 1 ve 9; **Tercüman**, “*Aldıkaçtı: Anayasa Eylül’den Önce Meclis’e Sevkedilecek*”, 25.04.1982, s. 1 ve 14

⁷⁶⁹ **Cumhuriyet**, “*Komisyon, Mart boyunca Dışardaki Kişilerden Görüş Alacak*”, 14.02. 1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, “*Prof. Aldıkaçtı: Anayasa ile İlgili Görüşleri Değerlendiriyoruz*”, 20.02.1982; **Tercüman**, “*Aldıkaçtı: Mayıs’ta Anayasa’nın İlkelerine Geçilecek*”, 23.03.1982, s. 8.

⁷⁷⁰ **Cumhuriyet**, “*Aldıkaçtı: Yavaş Değiliz, Tam Tersine Hızlıyız*”, 20.02.1982, s. 1 ve 11; Oktay Ekşi “*Günün Yazısı: Bu Tempo İle Sonuç Alınır Mı?*”, **Hürriyet** 11.03.1982, s.3; Oktay Ekşi “*Günün Yazısı: İki İleri Bir Geri...?*”, **Hürriyet** 26.03.1982, s.3.

Anayasa tasarısı için Anayasa Mahkemesi, Odalar Birliği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), İÜHF, Yargıtay, Danıştay, İÜSBF, Türk Mühendis Mimar ve Odaları Birliği (TMMOB) ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) gibi kurum ve kuruluşlar fikir ve önerilerini Anayasa Komisyonu'na sunmuştur.⁷⁷¹

Tasarı için alınan görüş ve öneriler, 1961 Anayasası'nın uygulamada sıkıntıya yol açan maddelerinin incelenmesi neticesinde anayasa taslağının bazı ilkeleri belirlenmiş, 1961 Anayasa'nın ise bazı maddeleri aynen alınmıştır.⁷⁷² 1961 Anayasası için Anayasa Komisyonu'nda “*ihtiyaçları büyük oranda karşılayan eserdir*” ifadesinin kullanılması⁷⁷³ ve bazı maddelerinin eleştirilmesine yol açmıştır. Eleştiriler karikatürlere de yansımıştır.

Resim 2.8. 27 Nisan 1982-Türkiye

Gazeteler incelendiğinde anayasa hazırlık sürecinin en yoğun olduğu aylar temmuz, ağustos ve eylül olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni anayasa taslağının temmuz ayı içinde tamamlanması Meclis'e sunulmasıdır. 18 Temmuz 1982'de tasarının açıklanması basındaki tartışmaları şiddetlendirmiş, tepkiler hızla büyümüştür. Özellikle Cumhuriyet gazetesinin temmuz ve ağustos ayları incelendiğinde tepkinin boyutu ortaya

⁷⁷¹B. Tanör- N. Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Anayasa Hukuku**, s. 14; . **Cumhuriyet**, “Anayasa İçin Kim Ne Önerdi”, 07.05.1982, s. 12 ve 9.

⁷⁷² **Hürriyet**, “Anayasa'nın Çatısı Hazır”, 30.04.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁷³ **Cumhuriyet**, “1961 Anayasası İhtiyaçları Büyük Oranda Karşılayan Eserdir”, 27.02.1982, s. 1 ve 11.

çıkılmaktadır. Dönemin otoriter koşullarına rağmen böyle bir tepkinin ortaya çıkmasında Basın, Meclis'teki bazı üyeler, bir grup aydın ve bazı kurum ve kuruluşlar etkili olmuş ve bu yeni durum manşetlere şöyle taşınmıştır:

Hürriyet gazetesi “...*Ve Tartışma Başladı*” başlığıyla anayasa tasarısı hakkındaki eleştirileri şu şekilde sıralamıştır: SBF Öğretim Üyesi Prof. Mümtaz Soysal: “*Türk halkı böyle bir anayasaya mahkum edilmemelidir.*” Türk-İş Genel Başkanı Şevket Yılmaz: “*Bu anayasa taslağına karşı ümidimiz, Danışma Meclisi ve Güvenlik Konseyi'dir.*” Barolar Birliği Başkanı Atilla Sav: “*Yeni Anayasa taslağı De Gaulle'ün künden daha sert.*” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyeleri: “*Taslağın ekonomik ve sosyal içeriği 1961 Anayasası'na göre zayıf.*”⁷⁷⁴

Dönemin akademisyenlerinden olan biri olan Türker Alkan oluşturulmak istenen baskıcı düzeni şu sözlerle eleştirmiştir: “*Türk toplumu, 1950'lerde bile özgürlük sınırlamalarına karşı çıktı. 1980'lerin Türkiye'si kentleşme, okur-yazarlık, örgütlenme düzeyi, endüstrileşme, siyasal deneyim bakımından, 1950'lerle karşılaştırılamayacak kadar ilerlemiştir. 1950'lerde bile uygulanmayan özgürlük kısıtlamalarının şimdi uygulanabileceğini sanmak, toplumsal gerçeklerden habersiz olmak demektir.*”⁷⁷⁵

MGK oluşan bu tepki ve eleştirilere karşı 5 Ağustos 1982 tarihli “*Milli Güvenlik Konseyi Kararları*” adını taşıyan 70 Sayılı Kanunla, anayasa konusunda fikir beyan etme alanı sınırlandırılmıştır. Kanunun özellikle üçüncü maddesindeki şu husus dikkat çekicidir: “*Halkın vereceği reyin nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde bulunulmayacak.*”⁷⁷⁶ Bu ifadeyle aslında “hayır” kampanyaları yasaklanmış ve “evet” oyu teşvik edilmiştir.

Cumhuriyet gazetesi eleştirilerin basın ayağını oluşturmuş ve bu konu ile ilgili birçok haber başlığı, karikatür ve köşe yazısı yayınlamıştır. 1961 Anayasası ile 1982 Anayasa tasarısını karşılaştırmalı olarak kamuoyuna “*Anayasa Tasarısının Tam Metni Kıyaslamalı*”⁷⁷⁷ başlığı ile seri halde vermiştir. Kurum ve kuruluşların anayasa hakkındaki olumsuz düşüncelerinin yanında “*Okurlardan Anayasa İçin...*” başlıklı yazı dizisi oluşturarak tepkiler verilmeye çalışılmıştır. Örneğin; 29 Temmuz 1982 tarihli sayısında “*Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor*”⁷⁷⁸, “TGS

⁷⁷⁴ Hürriyet, “... Ve Tartışma Başladı”, 19.07.1982, s. 1 ve 11.

⁷⁷⁵ Türker Alkan, **12 Eylül ve Demokrasi, Kaynak Yayınları**, İstanbul, 1986, s. 131.

⁷⁷⁶ Resmi gazete, 05.08.1982 S:17773.

⁷⁷⁷ Cumhuriyet, “Anayasa Tasarısının Tam Metni Kıyaslamalı”, 19.07.1982, s. 7.

⁷⁷⁸ Cumhuriyet, “Türk-İş Anayasa Raporu: Tasarı Türk Ulusuna Güvenmiyor”, 29.07.1982, s. 1 ve 11.

Başkanı: Tasarıyı Ciddiye Almak Olanaksız”⁷⁷⁹ başlıklarıyla eleştiriler verilmiştir. “Okurlardan Anayasa İçin...” adlı yazı dizisinde ise günlük ortalama altı yedi kişinin anayasa hakkındaki düşünceleri gazetede yayınlanmıştır. Örneğin; 4 Ağustos 1982 tarihli sayısında “Okurlardan Anayasa İçin...” başlığı altında Ödemiş’ten Ahmet Onur Mendegüme’nin “Beklentilere yanıt vermekten uzak”, Trabzon’dan Fatih Aker’in “Bu anayasa ile çağdaş uygarlığa varılamaz”, Kocaeli’nden Ferhan Ercan’ın “Tek yanlı hazırlanmış sözleşmeyi anımsatıyor”, İstanbul’dan Serap Bıçakçıl’ın “Tarihin tekerleği geri döndürülemez”, Kayseri’den Ültekin İlmez’in “Bakış Açısı Temelden Hatalı” alt başlıkları ile anayasa tasarısı hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.⁷⁸⁰

Danışma Meclisi 4 Ağustos 1982 tarihinde ele aldığı anayasa tasarısını uzun tartışmalar neticesinde 24 Eylül 1982’de 120 kabul, 7 red, 12 çekimser oyla kabul etmiştir.⁷⁸¹ Kabul edilen anayasa tasarısı MGK’ya sunulmuş, Konsey tasarısı üzerindeki değişikliklerini tamamlayıp metni kamuoyu ile paylaşmıştır. Böylelikle kabul edilen anayasa halkoylamasına sunulmuştur.

3- Halkoylaması

Anayasa Komisyonu’nun hazırlamış olduğu taslak uzun tartışmaların ardından MGK’ya sunulmuş ve anayasa tasarısının halkoyuna sunulması için “Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun” çıkarılarak, halk oylamasının 7 Kasım 1982’de yapılmasına karar verilmiştir (M. 2).⁷⁸² Anayasa tasarısının, 70 ve 71 sayılı karar çerçevesince eleştirilmesi ve aleyhinde propaganda yapılması “parlamentar demokratik rejime sağlıklı ve güvenli bir biçimde süratle geçebilmeyi sağlamak amacı ile düzenlenmiş olan Anayasa’nın geçici maddeleri ile Devlet Başkanı’nın Radyo-Televizyonda ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanıtmaya konuşmaları hiçbir

⁷⁷⁹ **Cumhuriyet**, “TGS Başkanı: Tasarıyı Ciddiye Almak Olanaksız”, 29.07.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁸⁰ **Cumhuriyet**, “Okurlardan Anayasa İçin...”, 04.08.1982, s. 2.

⁷⁸¹ Tasarıya red oyu verenler: Ertuğrul Alatlı, Mustafa Alpdündar, Abdülbaki Cebeci, Kamer Genç, Vahap Güvenç, Feridun Şakir Öğünç, Mehmet Pamak.

Çekimser Kalanlar: Mehmet Aydar, Fikri Devrimsel, Abdükadir Erenler, Özer Gürbüz, Hayati Görtan, Halil İbrahim Karal, Tülay Öney, Nermin Öztuğ, Paşa Sarioğlu, Cahit Tutum, Bahtiyar Uzunoğlu ve Feridun Güray.

Oylamaya katılmayanlar: Yavuz Altop, Hikmet Altuğ, İsmail Arar, Remzi Banaz, Nedim Bilgiç, Vehbi Muhlis Dabakoğlu, Muzaffer Ender, Ali Girmen, Feyyaz Gölcüklü, Rafet İbrahimioğlu, Turgut Oral, Necmi Özgür, Fahri Öztürk, Turgut Tan, Nisa Vardal, Şerafettin Yarkin, Muammer Yazar. **Cumhuriyet**, “Anayasa Danışma Meclisinden Geçti”, 24.09.1982, s. 1 ve 11; **Hürriyet**, “Anayasa Meclis’te Kabul Edildi”, 24.09.1982, s. 1 ve 11; **Milliyet**, “Meclis Anayasa Tasarısını Kabul Etti”, 24.09.1982, s. 1 ve 11

⁷⁸² **Resmî gazete**, 25.09.1982 S:17823.

surette eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz” bu ifadeyle yasaklanmıştır.⁷⁸³

Anayasa, 20 Ekim 1982 tarihinde Resmi Gazete de yayınlanmış⁷⁸⁴, halkoyuna giden süreçte eleştiri imkanı kısıtlanmıştır.⁷⁸⁵ Bu sürecin basına yansıma ise anayasa tanıtma kampanyası dahilinde Kenan Evren’in yurt gezisinde yaptığı konuşmaları, radyo ve televizyondaki açıklamaları şeklinde olmuştur. Bu süreçte MGK, 7 Kasım 1982’de yapılacak halkoylaması için içte ve dışta anayasayı tanıtmak için faaliyetlere başlamıştır. Halkoylamasını dış dünyaya duyurmak için yabancı basın merkezi kurulmuş, böylece halkoylaması sonuçları anında gazetelere yansıtılmaya çalışılmıştır. Batılı ülkelerden 20 kadar basın mensubu Türkiye’ye davet edilmiştir.⁷⁸⁶ Yine Kenan Evren’in Herald Tribune gazetesinde anayasa ile ilgili bir yazısı yayınlamıştır.⁷⁸⁷ İçte ise afiş, broşür ve cep kitabı bastırılarak dağıtılmış, halka anayasa anlatılmaya çalışılmıştır.⁷⁸⁸ Ayrıca Devlet Başkanı Kenan Evren ve Konsey üyelerinin anayasayı tanıtmak için yurt gezisine çıkmışlardır. Anayasa’yı tanıtmak için gidilecek şehirler ise sırasıyla şu şekildedir:

- Trabzon -25 Ekim 1982
- Erzurum-26 Ekim 1982
- Diyarbakır-27 Ekim 1982
- Kayseri-30 Ekim 1982
- Adana ve Antalya- 31 Ekim 1982
- İzmir-1 Kasım1982
- Kocaeli-2 Kasım1982
- Edirne-3 Kasım 1982
- İstanbul ve Eskişehir-4 Kasım 1982

⁷⁸³ Resmi gazete, 21.10.1982 S:17845.

⁷⁸⁴ Resmi gazete, 20.10.1982 S:17844.

⁷⁸⁵ **Milliyet**, “Evren’in Anayasa Tanıtma Konuşmaları Eleştirilemeyecek”, 21.10.1982, s. 1 ve 8; **Cumhuriyet**, “MGK 71 Sayılı Kararı-Evren’in Anayasa Konuşmaları Eleştirilemeyecek”, 22.10.1982, s. 1 ve 11; **Türkiye**, “Anayasanın Geçici Maddeleri Tenkit Edilemeyecek”, 22.10.1982, s. 1 ve 6

⁷⁸⁶ **Cumhuriyet**, “Anayasa’nın Tanıtılması İçin Hazırlıklar Yapılıyor”, 22.10.1982, s. 1 ve 11.

⁷⁸⁷ **Tercüman**, “Evren: Anayasa’da Yer Almayan Tek Hürriyet, Hürriyetleri Yok Etme Hürriyetidir”, 26.10.1982, s. 1 ve 11; **Hürriyet**, “Evren Herald Tribune Gazetesine Makale Yazdı”, 26.10.1982, s. 1 ve 8

⁷⁸⁸ **Tercüman**, “MGK, Anayasayı Tanıtıcı Broşür, Cep Kitabı ve Afiş Hazırlattı”, 26.10.1982, s. 1 ve 11; **Hürriyet**, “Konsey, Anayasa Afişi Bastırdı”, 26.10.1982, s. 1 ve 8; **Cumhuriyet**, “Anayasayı Tanıtıcı Yayınların Dağıtımına Başladı”, 26.10.1982, s. 1 ve 11; **Türkiye**, “MGK Anayasa İçin Afiş ve Broşür Bastırdı”, 27.10.1982, s. 1 ve 6.

11 ilde yapılan anayasayı tanıtmaya gezisinden sonra 5 Kasım 1982 akşamı Evren'in radyo ve televizyonda yapacağı konuşma ile tanıtım programına son verileceği belirtilmiştir.⁷⁸⁹

21 Ekim'den itibaren gazetelerde halkoylaması süreciyle ilgili çıkan haberler de dikkat çekici başlıklar kullanılmıştır. Hürriyet gazetesi anayasanın Resmi Gazete de yayınlandığını belirterek “*Şimdi Söz Vatandaşın*” manşeti ile haberi kamuoyu ile paylaşmıştır. Anayasanın kaç maddeden teşekkül ettiği ve neleri ihtiva ettiğine değinilerek özel ek ile anayasanın tam metni verilmiş, 7 Kasım'da sandık başına gideceğini, seçmen listelerinin ne zaman indirileceğini, Devlet Başkanı Kenan Evren ve Konsey üyelerinin 25 Ekim itibariyle anayasayı tanıtmaya gezisine çıkacağı bildirilmiştir.⁷⁹⁰ Türkiye gazetesi “*Anayasa Millet Önünde*” manşeti ile TBMM'nin 400 milletvekilinden teşekkül edeceğine, seçimlerin beş senede bir yapılacağına ve anayasanın içeriğine yönelik bilgiler vermiş⁷⁹¹, anayasanın tam metnini yayınlamıştır.⁷⁹² Manşetin yanında verilen karikatürle tüm engelleme çalışmalarına rağmen halkın “evet” oyu kullanarak gereken cevabı vereceği anlatılmak istenmiştir.

Resim 2.9. 21 Ekim 1982-Türkiye

Cumhuriyet gazetesinin ise 21 Ekim 1982 tarihli sayısında “*Anayasa'ya Tepkiler*” başlığı ile anayasaya karşı itirazlar verilmiş, zira bu tarih itibari ile kanun gereğince eleştirilerin yapılması da yasaklanmıştır. Haberdeki itirazlar ise şu şekildedir: Avukat Hüsamet Cindoruk: “*Türk Milleti, oldu bittiyle karşı karşıya*”, Eski Senatör

⁷⁸⁹ Hürriyet, “Evren Anayasayı Pazar akşamı TV’de Anlatacak”, 21.01.1982, s. 1 ve 9; Cumhuriyet, “Evren, 9 Günde 11 İlde Konuşacak”, 22.10.1982, s. 1 ve 11.

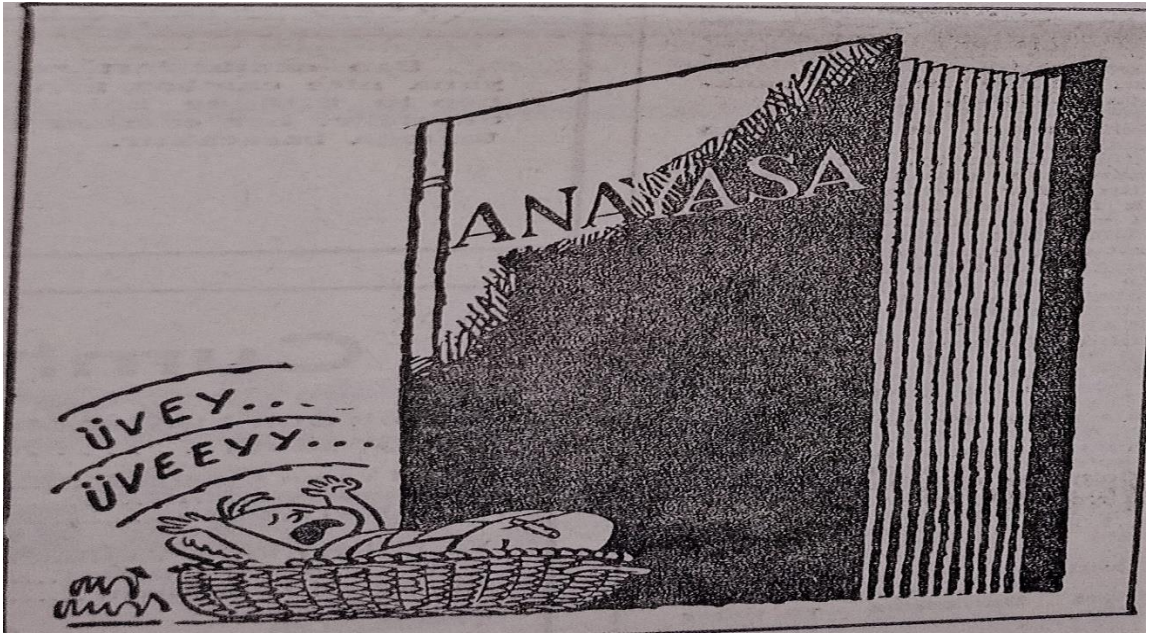
⁷⁹⁰ Hürriyet, “Şimdi Söz Vatandaşın”, 21.01.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁹¹ Türkiye, “Anayasa Millet Önünde...”, 21.01.1982, s. 1 ve 6

⁷⁹² Türkiye, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Tam Metni”, 21.01.1982, s. 3

Muhsin Batur: “Atatürk’ün ilkelerine ve çizdiği hedeflere aykırıdır”, Eski Parlamenter Oğuz Aygün: “Sükut-u hayal ile karşıladığını”, Eski Bakan ve Parlamenter Hasan Esat Işık: “Danışma Meclisi’nin hazırladığı taslak Anayasa’dan daha çok fermana benziyor”, Eski Bakan ve Parlamenter Deniz Baykal: “Haksız düzenleme”, Eski Parlamenter Sami Kumbasar: “Bu Anayasa ile Türkiye daha geriye gidiyor”, TÜSİAD Başkanı Ali Koçman: “Kararı millet verecek.”⁷⁹³

Yine Cumhuriyet gazetesi yayınlamış olduğu karikatürle anayasayı eleştirmiştir. Anayasa’nın ana gibi şefkatli ve kucaklayıcı olmaktan çok, asa gibi sert ve disipline edici bir rolü üstlendiğine vurgu yapılmıştır.

Resim 2.10. 21 Ekim 1982-Cumhuriyet

25 Ekim’den itibaren gazetelerdeki haber başlıkları incelendiğinde ise Evren’in yurt içinde yaptığı açıklamalarının benzer manşetlerle kamuoyuna yansıtıldığı gözlenmiştir. Bundan dolayı Evren’in anayasayı tanıtmaya gedisine dair haber başlıkları, iki gazetenin manşetleri esas alınarak verilmeye çalışılmıştır.

Hürriyet gazetesi manşetleri; “Evren: Anayasaya Kefil Oluyorum”⁷⁹⁴, “Evren: Millet 10 Yıl Rahat Etsin Diye Liderlere Yasak Koyduk”⁷⁹⁵, “Notlar: Evren’in Rizelilere Sürprizi” başlığında ise programda olmamasına rağmen Rizelilerin ısrarlı daveti

⁷⁹³ Cumhuriyet, “Anayasaya Tepkiler”, 21.10.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁹⁴ Hürriyet, “Evren: Anayasa Kefil Oluyorum”, 25.10.1982, s. 1 ve 8.

⁷⁹⁵ Hürriyet, “Evren: Millet 10 Yıl Rahat Etsin Diye Liderlere Yasak Koyduk”, 26.10.1982, s. 1 ve 9.

üzerine Evren'in Rize'ye de geçtiği belirtilmiştir.⁷⁹⁶ *"Herşeyi Kapkara Görenler Var"*⁷⁹⁷, *"Evren: Diktatörlük: Heveslisi Değiliz"*⁷⁹⁸, *"Yönetim Yüzde 80 Evet Bekliyor"* başlığıyla anayasayı tanıtmaya gedisinin birinci turunun tamamlandığına değinilerek, halkın Evren'e büyük ilgi duyduğu ve edinilen izlenimler neticesinde anayasayı büyük bir çoğunlukla kabul edeceği belirtilmiştir.⁷⁹⁹ *"Evren, Bugün Kayseri'de Konuşacak"*⁸⁰⁰, *"Kadın Devlet Başkanı Neden Olmasın"*⁸⁰¹, *"Kuyruklu Yalan Uyduranlar Var"*⁸⁰², *"Bu Anayasa Varsa, Biz Varız"*⁸⁰³, *"Tehtitlere Aldırmıyoruz"*⁸⁰⁴, *"Ordu, Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı"*⁸⁰⁵, *"Burası Kızıl Meydan Olacaktı"*⁸⁰⁶, *"Evren'in Anayasa Maratonu Bitti."*⁸⁰⁷ Yurt gezisini tamamlayan Evren'in radyo ve televizyonda yaptığı konuşma ise *"Karanlık Günlere Dönmemek Sizin Elinizde..."* başlığı ile verilerek, Evren'in halkı beyaz oy vermeye çağırdığı belirtilmiştir. Hürriyet gazetesi *"Mutlu Yarınlar İçin"* başlıklı başyazı yayınlayarak tarihi bir kararın arifesinde olduğuna dikkat çekip, *"bilmelidir ki bu oy bir memleket davası için atılmalıdır. Yine bilmelidir ki, memleket davası söz konusu olduğu zaman, kişisel hesap, elin tersi ile itilir...Gündelik dert, silinir...Varsa, acı küllenir. Orada acabalara, belkilere, tereddütlere yer yoktur...Milli görev, ülkenin kaderi ile oynatmayacak sonucu sağlamaktır...Ne için? Vatan için, Cumhuriyet için, Demokrasi için... Dünyın yaralarını son kez sarıp; mutlu ve güven dolu yarınlar için..."* oy vermenin ehemmiyetine değinmiştir.⁸⁰⁸ *"Nasıl Oy Kullanacağız"* başlıklı yazıda ise 20 milyon 722 bin seçmenin sandık başına gideceği belirtilmiş ve oyların kullanımı resimlerle ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.⁸⁰⁹

Cumhuriyet gazetesi manşetleri ise şu şekildedir: *"Evren: Anayasaya Kefilim"*⁸¹⁰, *"Evren: 10 Yıllık Siyaset Yasağını Millet Rahat Etsin Diye Koyduk."*⁸¹¹

⁷⁹⁶ Hürriyet, "Notlar: Evren'in Rızelilere Sürprizi", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁹⁷ Hürriyet, "Herşeyi Kapkara Görenler Var", 27.10.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁹⁸ Hürriyet, "Evren: Diktatörlük: Heveslisi Değiliz", 28.10.1982, s. 1 ve 9.

⁷⁹⁹ Hürriyet, "Yönetim Yüzde 80 Evet Bekliyor", 29.10.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁰⁰ Hürriyet, "Evren, Bugün Kayseri'de Konuşacak", 30.10.1982.

⁸⁰¹ Hürriyet, "Kadın Devlet Başkanı Neden Olmasın", 31.10.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁰² Hürriyet, "Kuyruklu Yalan Uyduranlar Var", 01.11.1982, s. 1 ve 8.

⁸⁰³ Hürriyet, "Bu Anayasa Varsa, Biz Varız", 02.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸⁰⁴ Hürriyet, "Tehtitlere Aldırmıyoruz", 03.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁰⁵ Hürriyet, "Ordu, Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı", 04.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸⁰⁶ Hürriyet, "Burası Kızıl Meydan Olacaktı", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸⁰⁷ Hürriyet, "Evren'in Anayasa Maratonu Bitti", 05.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸⁰⁸ Hürriyet, "Mutlu Yarınlar İçin", 06.11.1982.

⁸⁰⁹ Hürriyet, "Nasıl Oy Kullanacağız", 06.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸¹⁰ Cumhuriyet, "Evren: Anayasaya Kefilim", 25.10.1982, s. 1 ve 9.

⁸¹¹ Cumhuriyet, "Evren: 10 Yıllık Siyaset Yasağını Millet Rahat Etsin Diye Koyduk", 26.10.1982, s. 1 ve 9.

Evren, anayasayı tanıtmaya gezi kapsamında yer almamasına rağmen Trabzon'dan Rize'ye geçmiş ve halk hitap etmiştir. Halka hitabı, “Evren: Bize Güveniyorsanız Anayasa'ya Evet Dersiniz” başlığı ile sunulmuştur.⁸¹² “Evren: Anayasaya Karşı Çıkanlar Gözlerine Kara Gözlük Takanlardır”⁸¹³, “Evren: Diktatörlük Heveslisi Değiliz”⁸¹⁴, Cumhuriyet'in 59. yılı kutlamaları dolayısıyla yaptığı açıklamasında anayasa ile ilgili “Evren: Oylarınızı Vicdanınızın Sesine Göre Kullanın”⁸¹⁵ ifadeyi kullanmıştır. “Evren: 10 Yıl Kalın, Telkinlerine Kapılmadık”⁸¹⁶, “Milletin Gücüyle Anayasa'yı Tasvipten Geçireceğiz”⁸¹⁷, “Evren: Grev Haktır, Lokavt Hak Değildir”⁸¹⁸, “Bu Anayasa Varsa Biz Varız”⁸¹⁹, “Ölüm Tehdidi Alıyoruz”⁸²⁰, “Ordu Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı”⁸²¹, “Gövde Gösterisi Yapmak İstemedik.”⁸²² Anayasa tanıtım gezileri bu manşetlerle verildikten sonra “Oylar Nasıl Kullanılacak” başlığı ile oy kullanımı konusunda bilgi verilmiştir. Evren'in radyo ve televizyonda yaptığı açıklaması ise “Vatandaş, Memleketin Kaderini Tayin Edecek”⁸²³ şeklinde olmuştur.

Başbakan Bülent Ulusu ise 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı nedeniyle yayınladığı mesajında “parlamenter demokratik düzenin çerçevesinin anayasa ile çizildiğini” belirtmiş “biz bu çerçevenin yeniden çizilmesi aşamasına gelmiş bulunuyoruz. 1982 Türkiye'sinde ve 59 yıllık bir tecrübeden sonra, Türk Milleti, Cumhuriyet'in ilelebet payidar olması için taşıdığı sorumluluğun gereklerini yerine getirecek olgunluğa eriştiğini çok kısa bir süre içinde bir kez daha kanıtlayacaktır” ifadeleriyle de anayasaya “evet” oyu kullanılması gerektiğine işaret etmiştir.⁸²⁴ Tercüman gazetesi ise Güngör Kabakçıoğlu'nun çizdiği karikatürle Ulusu'nun sözleri üzerine değinmiştir.

⁸¹² Cumhuriyet, “Evren: Bize Güveniyorsanız Anayasa'ya Evet Dersiniz”, 26.10.1982, s. 1 ve 9.

⁸¹³ Cumhuriyet, “Evren: Anayasaya Karşı Çıkanlar Gözlerine Kara Gözlük Takanlardır”, 27.10.1982, s. 1 ve 11.

⁸¹⁴ Cumhuriyet, “Evren: Diktatörlük Heveslisi Değiliz”, 28.10.1982, s. 1 ve 9.

⁸¹⁵ Cumhuriyet, “Evren: Oylarınızı Vicdanınızın Sesine Göre Kullanın”, 30.10.1982, s. 1 ve 11.

⁸¹⁶ Cumhuriyet, “Evren: 10 Yıl Kalın, Telkinlerine Kapılmadık”, 31.10.1982.

⁸¹⁷ Cumhuriyet, “Milletin Gücüyle Anayasa'yı Tasvipten Geçireceğiz”, 31.10.1982, s. 1 ve 11.

⁸¹⁸ Cumhuriyet, “Evren: Grev Haktır, Lokavt Hak Değildir”, 01.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸¹⁹ Cumhuriyet, “Bu Anayasa Varsa Biz Varız”, 02.11.1982, s. 1 ve 11.

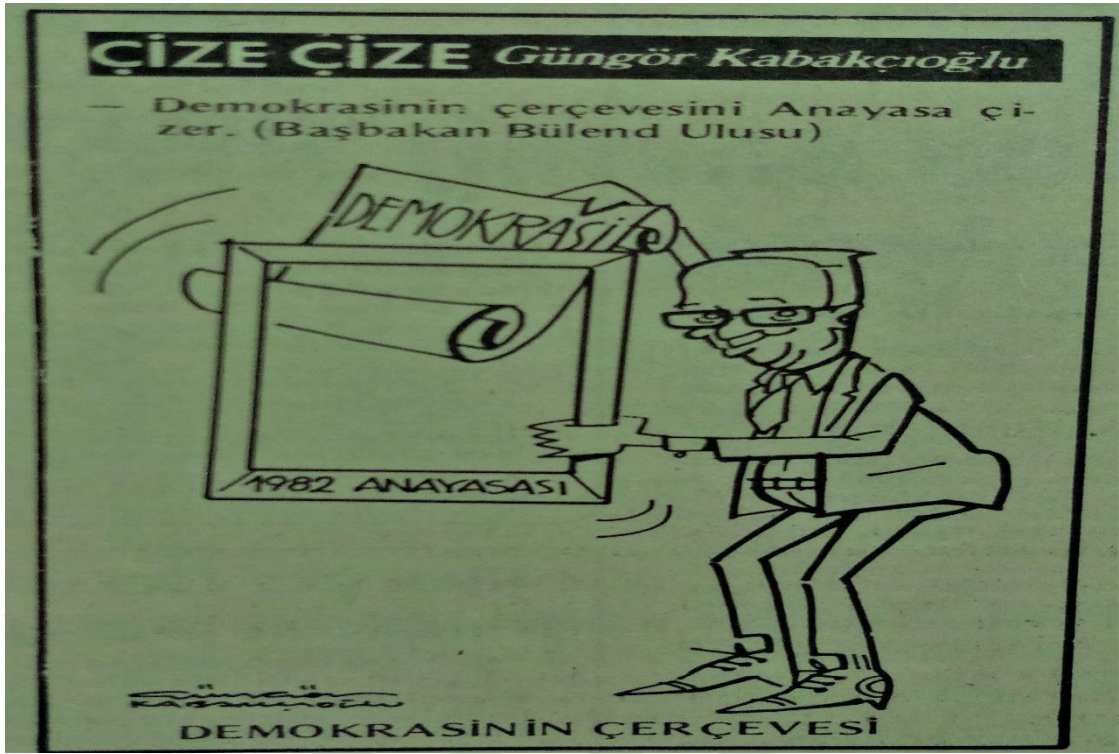
⁸²⁰ Cumhuriyet, “Ölüm Tehdidi Alıyoruz”, 03.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸²¹ Cumhuriyet, “Ordu Kışlaya Dönme Hazırlığını Tamamladı”, 04.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸²² Cumhuriyet, “Gövde Gösterisi Yapmak İstemedik”, 05.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸²³ Cumhuriyet, “Vatandaş, Memleketin Kaderini Tayin Edecek”, 06.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸²⁴ Hürriyet, “Ulus: Demokrasinin Çerçevesini Anayasa Çizer”, 29.10.1982, s. 1 ve 11; Milliyet, “Ulus: Halk Demokrasiden Başkasını Kabul Etmez”, 29.10.1982, s. 1 ve 7.

Reism 2.11. 2 Kasım 1982-Tercüman

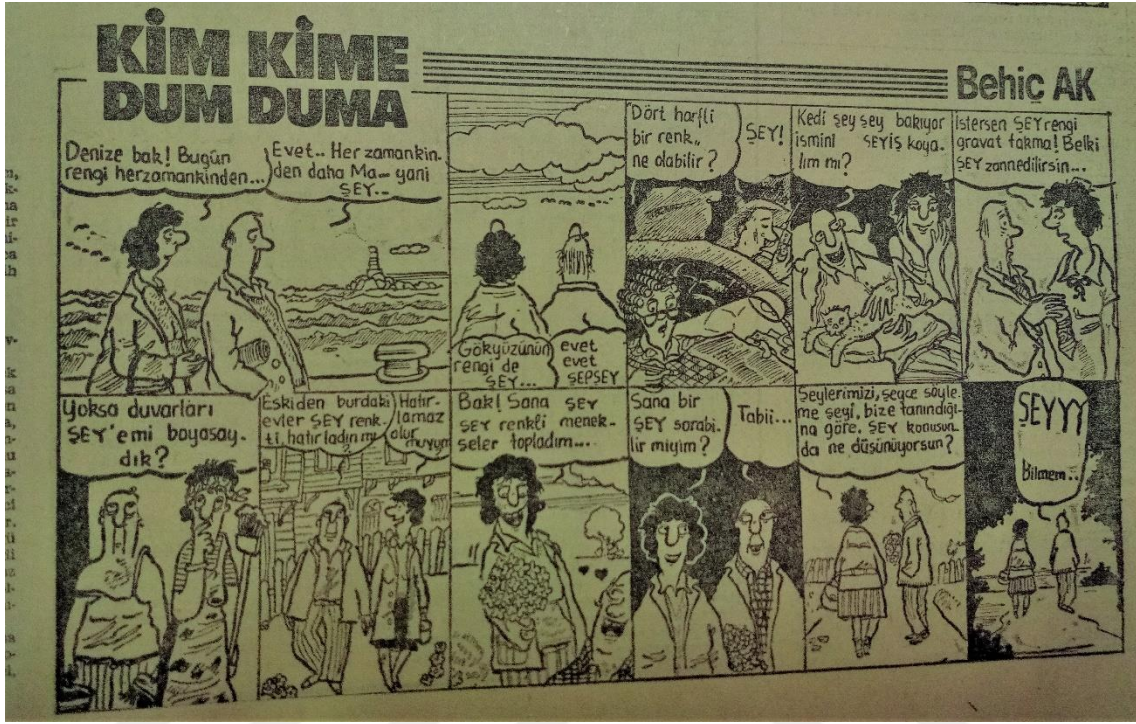
Halkoylamasında giden süreçte tek taraflı bir kampanya sürdürülmüş, eleştirilere izin verilmemiş, anayasaya “hayır” kampanyası yapanlar ise tutuklanmıştır.⁸²⁵ Genelkurmay Başkanlığı ise halkoylamasından önce yurt içinde ve dışında bazı çevrelerin yayın aracılığıyla yıkıcı ve bölücü faaliyetlere girişebileceğini “*Demokratik rejime karşı olan görüşlerini her fırsatta açıklayarak halk kitlelerini kendi amaç doğrultusunda yönlendirmeye gayret etmektedir.*” ifade ederek halkoylaması öncesinde yıkıcı ve bölücü kampanyalara karşı dikkatli olması gerektiğini belirtmiştir.⁸²⁶ Gazeteler incelendiğinde konu ile ilgili sadece haber başlıklarının verildiği, yorum yapmaktan kaçıldığı gözlenmiştir. Zira yorum yapanlar ise anayasanın olumlu özelliklerine değinip ülke için hayırlı olması temennisi ile sınırlı kalmıştır.⁸²⁷

⁸²⁵ **Cumhuriyet**, “Anayasa’ya Karşı Kampanya Başlatan 50 Kişi Yakalandı”, 28.10.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, “50 “Hayırcı”cı Gözaltında”, 28.10.1982, s. 1 ve 9; **Milliyet**, “Anayasaya hayır kampanyası açan 50 Kişi Yakalandı”, 28.10.1982, s. 1 ve 7; **Tercüman**, “Anayasa’ya Karşı Kampanya Açan 50 Militan Yakalandı”, 28.10.1982, s. 1 ve 10.

⁸²⁶ **Cumhuriyet**, “Referandum Öncesi Yıkıcı ve Bölücü Kampanya Başlayabilir”, 29.10.1982, s. 1 ve 11.

⁸²⁷ Vecihi Ünal, “Ölçü: Hayırlı Olsun”, **Türkiye**, 25.10.1982, s. 1 ve 6; Ali Fuat Yalvaç, “Hakikatler: Anayasa ve Referandum”, **Türkiye**, 25.10.1982, s. 2 ve 6; Yalçın Özer, “Anayasa’yı Tanıtma”, **Türkiye**, 28.10.1982, s. 1 ve 6; M. Sedat Işık, “Gördüklerim: Niçin Evet”, **Türkiye**, 05.11.1982, s. 2; Oktay Ekşi, “Günün Yazısı: Tarihin Huzurunda”, **Hürriyet**, 06.11.1982, s. 3; Hasan Pulur, “Olaylar ve İnsanlar: Haydi Sandık Başına”, **Hürriyet**, 06.11.1982, s. 5.

Halkoylamasından “evet” oyu beyaz pusula, “hayır” oyu ise mavi pusula ile gösterilmiştir. Mavi renk “hayır” kampanyasının parolası haline gelmiştir. Özellikle Cumhuriyet gazetesi karikatüristlerinden Behiç Ak ve İsmail Gülgeç’in bu konu ile ilgili karikatürleri ilgi çekicidir.

Resim 2.12. 7 Ekim 1982- Cumhuriyet

Kenan Evren, anayasaya “hayır” kampanyası yürütenlerin mavi renkle ilgili benzetmelerde bulunduklarını ve Atatürk’ün gözlerinin de mavi olduğunu söylenerek üstü kapalı “hayır” kampanyası yapanları sert bir dille eleştirmiştir: “*Bakın edepsizleri görüyor musunuz? Atatürk’ü buna alet etmek istiyorlar. Atatürk’ün gözleri mavidir ve mavi gözlerle bakmaktadır. Ama elinden gelse onları parçalar... Gök mavi ama bir işe yaramıyor, eğer bulut gelirse yağmur yağıyor bereket geliyor.*”⁸²⁸

Anayasa tanıtma kampanya ve gezileri 5 Kasım 1982 Evren’in radyo ve televizyon konuşması ile nihayete ermiş, 6 Kasım’da “*Yarın Sandık Başına Gidiyoruz*”⁸²⁹, “*Nasıl Oy Kullanacağız*”⁸³⁰, “*Milletçe Sandık Başına*”⁸³¹ başlıklarıyla

⁸²⁸ Hayri Birler, “Notlar: Atatürk’ün Gözleri De Mavi Ama, Elinden Gelse Onları Parçalar”, **Milliyet**, 02.11.1982, s. 9.

⁸²⁹ **Cumhuriyet**, “Yarın Sandık Başına Gidiyoruz”, 06.11.1982, s. 1 ve 12; **Tercüman**, “Yarın Sandık Başına Gidiyoruz”, 06.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸³⁰ **Hürriyet**, “Nasıl Oy Kullanacağız”, 06.11.1982, s. 1 ve 9; **Tercüman**, “Nasıl Oy Kullanacağız”, 06.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸³¹ **Türkiye**, “Milletçe Sandık Başına”, 06.11.1982, s. 1 ve 6.

yirmi milyondan fazla seçmenin sandık başına gideceği, oylamanın nasıl kullanacağı ve gerekli olan belgelerin ne olduğu, hangi saat aralıklarında oyların kullanılabileceği gibi bilgiler kamuoyuna ile paylaşılmıştır. 7 Kasım 1982 halkoylaması yapılmış, gazete manşetleri ise şu şekilde verilmiştir: “*Demokrasi İçin Görev Günü*”⁸³², “*Demokrasi İçin Sandık Başına*”⁸³³, “*Sandık Başına*”⁸³⁴, “*Evet, Söz Milletin*”⁸³⁵

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile başlayan anayasa süreci 7 Kasım’da yapılan halkoylaması neticesinde sona ermiş, 8 Kasım 1982’de ise halkoylamasına dair resmi sonuçlar açıklanmamasına rağmen, yeni bir döneme girildiği ve anayasanın kabul edilip, Evren’in Cumhurbaşkanı seçildiğine dair manşetler atılmıştır. Yine tüm yurttaki oylamanın sakin geçtiği, katılım oranının yüksek olduğu vurgulanmış, halkoylamasına dair fotoğraflar tam sayfa haber olarak yayınlanmıştır.⁸³⁶

Tablo 2.3. Referandum sonuçları ve illerin kabul oranı⁸³⁷

	Evet	Hayır
Ülke genelinde	% 91.4	% 8.6
Adana	% 90.6	% 9.4
Adıyaman	% 95.5	% 4.5
Afyonkarahisar	% 93.7	% 6.7
Ağrı	% 96.4	% 3.6
Amasya	% 93.5	% 6.5
Ankara	% 88.1	% 11.9
Antalya	% 92.4	% 7.6
Artvin	% 94.7	% 5.3
Aydın	% 92.7	% 7.3
Balıkesir	% 92.1	% 7.9
Bilecik	% 95.9	% 4.1
Bingöl	% 76.5	% 23.5

⁸³² **Cumhuriyet**, “*Demokrasi İçin Görev Günü*”, 07.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸³³ **Tercüman**, “*Demokrasi İçin Sandık Başına*”, 07.11.1982, s. 1 ve 12.

⁸³⁴ **Milliyet**, “*Sandık Başına*”, 07.11.1982, s. 1 ve 8.

⁸³⁵ **Hürriyet**, “*Evet, Söz Milletin*”, 07.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸³⁶ **Cumhuriyet**, “*Türkiye’imiz İçin Yeni Dönem*”, 08.11.1982, s. 1 ve 11; **Cumhuriyet**, “*Anayasa İçin Halkoylamasında Görüntüler*”, 08.11.1982, s. 11; **Tercüman**, “*Yeni Bir Dönem Başlıyor*”, 08.11.1982, s. 1 ve 10; **Tercüman**, “*Vatandaş Sandık Başına Koştı*”, 08.11.1982, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, “*Millet ‘Kabul’ Dedii*”, 08.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, “*Hayırlı Olsun*”, 08.11.1982, s. 1 ve 9; **Hürriyet**, “*Sandık Başlarında Olgun Heyecan*”, 08.11.1982; **Türkiye**, “*Türk Milletine Hayırlı Olsun*”, 08.11.1982, s. 1 ve 6; **Milliyet**, “*Anayasa Kabul Edildi*”, 08.11.1982; **Milliyet**, “*Kenan Evren Cumhurbaşkanı*”, 08.11.1982, s. 1 ve 6.

⁸³⁷ Ayrıntılı bkzn: **Halk Oylaması Sonuçları (2007,1988,1987,1982,1961)**, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Basımevi, Ankara, 2008, s. 154-196; **Milliyet**, 09.11.1982, s. 7; **Tercüman**, 09.11.1982, s. 1 ve 10; **Hürriyet**, 09.11.1982, s. 9 **Cumhuriyet**, 09.11.1982-10.11.1982 (Gazetelerde oy sonuçları yüzde değil, kişi olarak verilmiştir.)

Bitlis	% 87.3	% 12.7
Bolu	% 93.5	% 6.5
Burdur	% 92.9	% 7.1
Bursa	% 92.9	% 7.1
Çanakkale	% 94.0	% 6.0
Çankırı	% 94.0	% 6.0
Çorum	% 91.1	% 8.9
Denizli	%92.3	% 7.7
Diyarbakır	% 80.3	% 19.7
Edirne	% 92.7	% 7.3
Elazığ	% 85.3	% 14.7
Erzincan	% 90.7	% 9.3
Erzurum	% 94.3	% 5.7
Eskişehir	% 92.8	% 7.2
Gaziantep	% 94.5	% 5.5
Giresun	% 94.6	% 5.4
Gümüşhane	% 91.4	% 8.6
Hakkari	% 82.8	% 17.2
Hatay	% 94.4	% 5.6
Isparta	% 91.8	% 8.2
İçel	% 90.9	% 9.1
İstanbul	% 89.9	% 11.0
İzmir	% 90.5	%9.5
Kars	% 97.1	% 2.9
Kastamonu	% 93.9	% 6.1
Kayseri	% 92.3	% 7.7
Kırklareli	% 93.4	% 6.6
Kırşehir	% 94.0	% 6.0
Kocaeli	% 88.5	% 11.5
Konya	% 88.9	% 11.1
Kütahya	% 93.0	% 7.0
Malatya	% 91.0	% 9.0
Manisa	% 93.4	% 6.6
Kahramanmaraş	% 93.2	% 6.8
Mardin	% 86.9	% 13.1
Muğla	% 92.7	% 7.3
Muş	% 85.1	% 14.9
Nevşehir	% 90.4	% 9.6
Niğde	% 91.2	% 8.8
Ordu	% 94.4	% 5.6
Rize	% 91.4	% 8.6
Sakarya	% 91.4	% 8.6
Samsun	% 94.6	% 5.4

Siirt	% 88.0	% 12.0
Sinop	% 91.3	% 8.7
Sivas	% 91.8	% 8.2
Tekirdağ	% 94.1	% 5.9
Tokat	% 94.9	% 5.1
Trabzon	% 93.7	% 6.3
Tunceli	% 82.6	% 17.4
Şanlıurfa	% 94.8	% 5.2
Uşak	% 92.9	% 7.1
Van	% 91.1	% 8.9
Yozgat	% 94.0	% 6.0
Zonguldak	% 91.9	% 8.1

9 Kasım 1982’de halkoylamasının resmi sonuçları açıklanmış gazetelere ise şu şekilde yansımıştır:

Cumhuriyet gazetesi “*Kabul Yüzde 91*” manşeti ile halkoylamasının sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmış, Ağrı ve Hatay illerine dikkat çekerek beyaz oy oranının yüzde doksan yedi olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra anayasaya en fazla red oyu veren ilin ise Bingöl olduğu belirtilmiştir.⁸³⁸ Tablo halinde illerin kabul ve red oyları ayrıntılı bir şekilde kamuoyuna sunulmuştur.⁸³⁹ Uğur Mumcu “*Gözlem*” adlı köşesinde “*Yeni Dönem*” başlığı ile yeni bir döneme, anayasaya ve yeni bir siyasal düzene geçildiğini belirtmiş, “*Mevlana’nın dediği gibi ‘dünle beraber gitti cancağazım, ne kadar söz varsa düne ait. Şimdi yeni şeyler söylemek lazım...’ Bu ‘yeni şeyler’ geleceğin barış dönemini kurmaya yönelmelidir. Bunca deney ve bunca acılardan sonra, hele şu geçiş döneminde yapay gerginlikler yerine, yapıcı ve kalıcı barışçı duyguları egemen kılmak, hepimizin – evet hepimizin- ortak görevi olmalıdır.*” bu sözlerle yeni dönemde birlik ve beraberlik yolunda adım atmanın önemine değinmiştir.⁸⁴⁰ “*Olayların Ardındaki Gerçek*” başyazarısı ise “*7 Kasımdan Sonra*” başlığı ile verilerek oylamaların sayısal sonuçlarının analizi yapılmış, “hayır” oylarının yüzdesinin çok düşük olmasının ise düşündürücü olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴¹

Tercüman gazetesi “*Önce Devlet: %91*” manşeti ile bütün illerin “evet” oyu verdiğine dikkat çekerek “*Türk milletinin devletine sahip çıktığı*” vurgulanmıştır.⁸⁴²

⁸³⁸ Cumhuriyet, “*Kabul Yüzde 91*”, 09.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸³⁹ Cumhuriyet, “*67 İlde Kabul ve Red Oyları*”, 09.11.1982.

⁸⁴⁰ Uğur Mumcu, “*Gözlem: Yeni Dönem*” Cumhuriyet, 09.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸⁴¹ Cumhuriyet, “*Olayların Ardındaki Gerçek: 7 Kasımdan Sonra*”, 09.11.1982, s. 1 ve 11.

⁸⁴² Tercüman, “*Önce Devlet: %91*”, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

Tablo halinde halkoylaması sayısal veriler halinde sunulmuştur.⁸⁴³ İlk sayfada anayasa ile ilgili birçok alt başlık oluşturulmuştur: “80’e yakın Kanun Yeniden Düzenleniyor”⁸⁴⁴, “Aldıkaçtı: Anayasaya Karşı Çıkanlar Bu Sonuçtan Sonra Uzun Uzun Düşünmeli”⁸⁴⁵, “Referandum Siyasi Tarihimizin Önemli Bir Dönüm Noktası Oldu”⁸⁴⁶, “1961 Anayasasına yüzde 62 ‘Evet’ Oyu Verilmişti”⁸⁴⁷, “Yabancı Gözüyle” başlığı altında “Güven Ortamı İçinde Bir Oylama Oldu”⁸⁴⁸ ve “Alman Basını: Türk Halkı Yürekten ‘Evet’ Dedi”⁸⁴⁹ başlıkları ile halkoylamasının dış basına nasıl yansıdığına değinilmiştir. Tercüman gazetesinin başyazısında ise “anayasa oylamasına katılma oranına dikkat çekilerek “huzur ve güven ortamına susamış, Türk milletinin yeni döneme ihtiyacı” belirtilmiştir. Ertuğrul Soysal halkoylamasının ekonomik hayata yansımalarına değinirken⁸⁵⁰, Fahir Armaoğlu ise halkoylamasının dış siyaset hayatı üzerindeki etkilerini irdelemiştir.⁸⁵¹

Hürriyet gazetesinde “Evren’in Yüzü Gülüyor” başlığı halkoylaması sonuçlarının yanı sıra Evren’e kutlama mesajları yağdığına değinilmiştir.⁸⁵² Tablo halinde kabul ve red oyları ayrıntılı bir şekilde kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁸⁵³ “1961 Anayasası yüzde 61.7 “Evet” Yüzde 38.3 “Hayır”la Geçmişti” başlığıyla karşılaştırma yapılmıştır.⁸⁵⁴ “Dünya Referandumu Böyle Yorumladı” başlığında ise halkoylamasının dış basına yansımaları şu şekilde verilmiştir:

Alman Basını: “Türk halkı anarşi ve terörizme ‘hayır’ dedi”

İngiliz Basını: “20 Milyon, Demokrasiye dönüş İçin ‘Evet’ Dedi”

Belçika Basını: “Yönetimin Muhteşem Zaferi”

İsveç Basını: “Türk halkı anayasal güvemce özlemini dile getirdi”

Amerika Basını: “Çoğulcu parlamenter demokrasiye ve sivil yönetime yeniden dönüş yolunda olması bakımından ilgi çekici ” olarak nitelendirmiştir.⁸⁵⁵

⁸⁴³ Tercüman, “Anayasa Oylaması Sonuçları”, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸⁴⁴ Tercüman, “80’e yakın Kanun Yeniden Düzenleniyor”, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸⁴⁵ Tercüman, “Aldıkaçtı: Anayasaya Karşı Çıkanlar Bu Sonuçtan Sonra Uzun Uzun Düşünmeli”, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸⁴⁶ Tercüman, “Referandum Siyasi Tarihimizin Önemli Bir Dönüm Noktası Oldu”, 09.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁴⁷ Tercüman, “1961 Anayasasına yüzde 62 ‘Evet’ Oyu Verilmişti”, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸⁴⁸ Tercüman, “Güven Ortamı İçinde Bir Oylama Oldu”, 09.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁴⁹ Tercüman, “Alman Basını: Türk Halkı Yürekten ‘Evet’ Dedi”, 09.11.1982, s. 1 ve 10.

⁸⁵⁰ Ertuğrul Soysal, “Referandumun Düşündürdükleri”, Tercüman, 09.11.1982, s. 5.

⁸⁵¹ Fahir Armaoğlu, “Referandum ve Avrupa”, Tercüman, 09.11.1982, s. 4.

⁸⁵² Hürriyet, “Evren’in Yüzü Gülüyor”, 09.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁵³ Hürriyet, “İl İl Sonuçlar”, 09.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁵⁴ Hürriyet, “1961 Anayasası yüzde 61.7 “Evet” Yüzde 38.3 “Hayır”la Geçmişti”, 09.11.1982, s. 1 ve 9.

⁸⁵⁵ Hürriyet, “Dünya Referandumu Böyle Yorumladı”, 09.11.1982, s. 1 ve 11.

Oktay Ekşi “*Yepyeni Başlangıç*” başlıklı yazısında “*esasen, artık yapılacak şey, Anayasa üzerine tartışmaları unutmak ve onu benimsemektir. Çünkü bu Anayasa artık ne Aldıkaçtı’nın tasarısı ne de Milli Güvenlik Konseyi’nin malıdır. O hepimizindir. Ve bizlere düşen ‘Bu Anayasa ile memleket idare edilmez’ demek değil, tam tersine, bu anayasa ile de memleketin iyi idare edilebileceğini ispat etmektir.*” ifadeleri ile anayasayı eleştirme işinin artık geride kaldığını, asıl görevin anayasaya sahip çıkmak olduğuna değinmiştir.⁸⁵⁶ Hasan Pulur da “*Evet, bu milyonlarca beyaz oy durup durulurken verilmedi, laf olsun diye verilmedi, iş olsun diye verilmedi. İşte bunun için, bir daha o günleri görmemek için verildi. Şimdi anladınız mı bu ‘beyaz oyların’ anlamını...*” diyerek oyların ne anlama geldiğini ve niçin bu kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁵⁷ Yazar bir sonraki yazısında ise “beyaz oy” a duyulan saygının “mavi oy” a da duyulması gerektiğine vurgu yapmış ve “*mavi oylar anayasamızın nazar boncuğudur*” ifadesini kullanmıştır.⁸⁵⁸

Milliyet gazetesi “*Türk Halkı Anayasa ile Bütünleşti*” manşeti ile yüzde doksan bir oy üzerine dikkat çekmiştir.⁸⁵⁹ Dış basına nasıl yansıdığı “*Dış Basında*” başlığı altında sunulmuştur.⁸⁶⁰ Türkiye gazetesi ise “*Milli İrade Tecelli Etti*” manşeti ile haberi paylaşarak ülkemize hayırlı olması temennisinde bulunmuştur.⁸⁶¹ İllere göre halkoylaması sonuçları tablo halinde gösterilmiştir.⁸⁶² Yalçın Özer başyazında “*anayasa oylaması tamamlandı. Şimdi bizlere peyderpey alınacak sonuçları beklemek kalıyor. Şimdi konuşulması gereken şey, referandum sonuçları değil, herhalde anayasadan sonraki sırayı işgal eden konulardır. 1982 Anayasası ile Türkiye’de yeni bir dönem başlayacaktır. Şüphesiz bu, ülke hayatında önemli bir olaydır. Yeni anayasanın kabulü ile birlikte birçok memleket meselesi köklü bir şekilde hallü fasl edilmiş olacaktır.*” diyerek yeni sürece dikkat çekip, anayasa ile tüm sorunların üstesinden gelineceği mesajını vermiştir.⁸⁶³

1982 Anayasası, 7 Kasım 1982 tarihli halkoylaması ile yüzde doksan birlik bir oranla kabul edilmiş, günümüze kadar birçok değişikliğe uğrayarak varlığını devam

⁸⁵⁶ Oktay Ekşi, “*Günün Yazısı: Yepyeni Bir Başlangıç*”, **Hürriyet**, 09.11.1982, s. 3.

⁸⁵⁷ Hasan Pulur, “*Olaylar ve İnsanlar: Bu Beyaz Oyları Saygıyla Selamlayınız*”, **Hürriyet**, 09.11.1982, s. 5.

⁸⁵⁸ Hasan Pulur, “*Mavi Oylar Anayasa’nın Nazar Boncuğudur*”, **Hürriyet**, 10.11.1982, s. 5.

⁸⁵⁹ **Milliyet**, “*Türk Halkı Anayasa ile Bütünleşti*”, 09.11.1982, s. 1 ve 7.

⁸⁶⁰ **Milliyet**, “*Dış Basında*”, 09.11.1982, s. 1 ve 7.

⁸⁶¹ **Türkiye**, “*Milli İrade Tecelli Etti*”, 09.11.1982.

⁸⁶² **Türkiye**, “*İllere Göre ‘Evet’ ve ‘Red’ Oyları*”, 09.11.1982.

⁸⁶³ Yalçın Özer, “*Bugün Yeni Bir Dönem Başlıyor*”, **Türkiye**, 09.11.1982, s. 1 ve 6

ettirmiştir. Anayasa'nın sert niteliği hazırlanışında olduğu kadar daha sonra da eleştirilmiş yeni anayasa yapımı ve değişiklikler daima gündemde güncelliğini koruyan başlıklar olmuştur. 1961 Anayasası ve getirdiği süreç sona ermiş, yeni bir dönem girilmiştir. 1982 Anayasası yerine 1961 Anayasası üzerinde tadil çalışmaları yapılarak, anayasasının devamlılığı sağlanabilir miydi? Her yeni dönem yeni anayasa ile mi başmalı soruları ise hala canlılığını koruyan sorulara örnektir. Yeni dönem yeni umutları da beraberinde getirmiş, gerek gazeteler gerekse diğer basın yayın kuruluşları bu doğrultuda mesajlar kamuoyuna sunmuştur.

4- 1982 Anayasasının İçeriği ve Önemi

1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası da o dönemde yaşanan siyasi, sosyal, iktisadi sıkıntılara bir tepki olarak ortaya çıkmış ve “tepki anayasası”⁸⁶⁴ olarak adlandırılmıştır. Nitekim ülkede yaşanan sıkıntılara çözüm yolu olarak yeni anayasanın gerekliliği gösterilmiş ve bunun sonunca 1982 Anayasası ortaya çıkmıştır.

1982 Anayasası 177 madde, 16 geçici madde ve 7 bölümden oluşmaktadır.⁸⁶⁵ 1982 Anayasası'nda, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi “Başlangıç” kısmına yer verilmiş ve bu kısımda Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda hareket edileceğine vurgu yapılarak anayasayı, “*demokrasiye aşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur*” ifadesiyle Türk halkına sunmuştur. Birinci Bölüm “Genel Esaslar” (M. 1-11) başlığını taşımakta devletin şekli, Cumhuriyet'in nitelikleri, devletin bütünlüğü ve temel amaç ve görevleri, kanun önünde eşitlik, değiştirilemeyecek hükümlerin yanı sıra, anayasanın bağlayıcı ve üstünlüğüne yer verilmiştir. İkinci Bölüm “Temel Haklar ve Ödevler” (M. 12-74), Üçüncü Bölüm “Cumhuriyet'in Temel Organları” (M. 75-160), Dördüncü Bölüm “Mali ve Ekonomik Hükümler” (M. 161-173), Beşinci Bölüm “Çeşitli Hükümler” tek bir maddeden oluşup inkılap kanunlarının korunması ile ilgili düzenlemeyi içermektedir. Altıncı Bölümde “Geçici Hükümler” başlığında ise on atı geçici maddeden oluşmaktadır. Yedinci Bölüm ise “Son Hükümler” başlığı ile anayasanın değiştirilmesi, yürürlüğe girmesi ve başlangıç ve kenar başlıkları ile ilgili maddeleri içermektedir.⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ E. Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s. 60

⁸⁶⁵ Ayrıntılı olarak bkz. Servet Armağan, **En son Değişiklikler: 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Eski Anayasalarımız**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s. 3-323; A. Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 222-316

⁸⁶⁶ A. Ş. Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, s. 222-316.

1982 Anayasası, 1921, 1924, 1961 anayasalarına göre daha uzun ve daha ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. Siyasi sorunların çözüm noktası anayasa olarak görüldüğünden daha detaylı bir anlatım öngörülmüştür.

1982 Anayasası'nda gelişmiş demokrasilerin çoğunda genel kabul görmüş, yasalara ve meclis iç tüzüklerine bırakılan birçok konu düzenlenmiştir. Anayasa'nın düzenleyici rol üstlenmesinde Türk siyasal kültürünün her siyasal veya sosyal sorunlar karşısında hukuki bir çözüm bulma yani "kanuncu" niteliğinin yanı sıra "tepki anayasası" olması faktörünü de belirtmek gerekir. Bu yüzden 1982 Anayasası "çerçeve anayasa" olarak değil, "düzenleyici" yani "kazuistik" anayasa olarak değerlendirilmiştir.⁸⁶⁷ 1982 Anayasa'nın kullandığı dil ise 1961 Anayasası'nda olduğu gibi anlaşılır olmasına rağmen, yenilik getiren maddelerdeki ifadeler kısmen karışık ve muğlaktır. Bu yüzden anayasanın tümünden aynı dil kullanılmamıştır.⁸⁶⁸

1982 Anayasası'nda yürütme erki güçlendirilmiş, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin yanı sıra Bakanlar Kurulu içinde de Başbakan'ın yetkileri artırılmıştır.⁸⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığından ötürü önemli yetkiler Cumhurbaşkanı bünyesinde toplanmıştır. Nitekim, siyasal bunalım ve mekanizmadaki tikanıklıklar hakkında getirdiği hükümlerin belki en önemlisi Cumhurbaşkanı'na anayasada belirtilen durumlar gereğince TBMM seçimlerini yenileme yetkisinin verilmesi olmuştur (M. 116).⁸⁷⁰

1982 Anayasası, 1961 Anayasası ile kurulan çift meclisli yapıya son vererek Cumhuriyet Senatosu'nu kaldırmış, tek meclisli sistemi benimsemiştir. Böylece yasama organının çalışması hızlandırılmıştır. Yine 1961 Anayasası'na göre üye tam sayısının salt çoğunluğu olan (M. 86) toplantı yeter sayısını üye tam sayısının üçte birine düşürerek (M. 96) Meclis'in toplanması kolaylaştırılmıştır. Siyasi partilerin Meclis'te grup kurabilmesi için gerekli olan milletvekili sayısı ise 10'dan 20'ye yükseltilmiş, bu sayede grup sayıları azalacağından Meclis çalışmalarının hızlanması öngörülmüştür.⁸⁷¹ Parlamentodaki tikanıklığı önlemeye yönelik bu tür kurum ve kurallar anayasa literatüründe "rasyonelleştirilmiş parlamentarizm" olarak adlandırılmakta sorun giderici

⁸⁶⁷ E. Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s. 60; Z. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 89.

⁸⁶⁸ Z. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 90.

⁸⁶⁹ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 56.

⁸⁷⁰ E. Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s. 64..

⁸⁷¹ Y. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 36.

bir mekanizma oluşturulmaya çalışılmaktadır. 1982 Anayasası'nın da bu doğrultuda hareket ettiği görülmektedir.⁸⁷²

1982 Anayasası'nın temel felsefesine bakıldığında devletçi, toplumcu ve ideolojik olarak taraflı, bireysellik ve özgürlük karşıtı bir felsefenin egemen olduğu görülmektedir. Batı demokrasilerinde devletin sınırlandırılması anlamına gelen anayasacılığına karşın, Türkiye'de anayasa devlet merkezli bir toplum ve siyaset anlayışı benimsenmiştir.⁸⁷³

1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurumu, Yüksek Hakimler Kurulu, Yüksek Savcılar Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gibi yeni anayasal kurumlar meydana getirilmiş, bunun yanı sıra sosyal, demokratik, laik, milli, hukuk devleti gibi yeni kavramlar anayasa metninin içinde yer almıştır. 1982 Anayasası'nda bu kurum ve kavramların devamlılığı sağlanarak bazı ilavelerde bulunulmuştur. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) kurulmuş, Hakimler Yüksek Kurulu ve Savcılar Yüksek Kurulu birleştirilerek Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ismini almıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AYK) da 1982 Anayasası ile anayasal nitelik kazanmıştır.⁸⁷⁴

1982 Anayasası'nın altıncı bölümünde yer alan geçici hükümler ile bir “geçiş dönemi” meydana getirilmiştir. Oluşturulan bu “geçiş dönemi” siyasal hayat normalleşene kadar ordu-siyaset bağlantısı bir süre daha devam ettirilmiştir. 1982 Anayasa'sının getirmiş olduğu “geçiş dönemi” şartları ise 2010 yılında yapılan değişikliklerle kaldırılmıştır.⁸⁷⁵

1982 Anayasası'nda ilk değişiklik 1987 yılında yapılmış olup günümüz kadar birçok önemli değişiklik yapılmıştır. Lakin yapılan değişiklikler yeterli gelmeyip yeni bir anayasanın yapılması ve anayasa sorunu her daim olduğu gibi gündemdeki yerini korumuştur.⁸⁷⁶

⁸⁷² E. Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s. 66.

⁸⁷³ M. Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, s. 173.

⁸⁷⁴ E. Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları (1921-1924-1961-1982)**, s. 141.

⁸⁷⁵ E. Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s. 61-64; E. Şahin, **Cumhuriyet Anayasaları (1921-1924-1961-1982)**, s. 144.

s. 143-144; Z. Odyakmaz-Ü. Kaynak-İ. Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 34; K. Gözler, **Türk Anayasa Hukukuna Giriş**, s. 56.

⁸⁷⁶ C. Eroğul, **Anatüzüğe Giriş**, s. 359.

5- 1961 ve 1982 Anayasası'nın Karşılaştırılması

1961 Anayasası ile 1982 Anayasası gerek yapılış tarzları gerekse içerik ve önemi ile Türk demokrasi tarihinde hayata geçirilen anayasalar içinde önemli bir yere sahiptirler, aralarında birçok benzer ve farklı noktalar bulundurmaktadır.

Yapım aşamasındaki benzerlik ve farklılıklar şu şekildedir:

1. Her iki anayasa da askeri müdahale sonucu oluşmuştur.

2. Her iki anayasayı da bir kanadı askeri müdahaleyi yapan kurul, diğer kanadı ise sivillerden, yani 1961'de MBK ve Temsilciler Heyeti (TM), 1982'de ise MGK ve Danışma Meclisi'nden (DM), oluşan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştır. Burada da önemli farklılıklar vardır. TM çoğu dolaylı seçimle seçilmişken, DM atama yolu ile belirlenmiştir. 1961'de Kurucu Meclis'te DP Dışına partilere, meslek kuruluşlarına yer verilirken, 1982'deki Kurucu Meclis'e hiçbir partinin girmesine izin verilmemiş, nitekim bütün partiler feshedilmiş durumdaydı. Ayrıca meslek kuruluş ve örgütlerinde Meclis'e girmesine izin verilmemiştir. 1961'de meclis ileri ve liberal aydınlardan oluşurken, 1982'de tutucu ve otoriter bürokratlardan oluşmuştur.

3. 1961 Anayasası hazırlık sürecinde anayasanın tamamlanması için belirli bir süre verilirken (27.05.1961), 1982'de süre belirtilmemiştir. Ayrıca halkoylamasına sunulan metnin kabul edilmemesi halinde nasıl bir yol izleneceği önceden belirtilerek, böyle bir olasılıkta yeni bir TM seçilecek ve Anayasa hazırlık çalışmalarına yeniden başlanılacaktı. 1982 Anayasası'nda ise halkoylaması sonucunun reddedilmesi halinde, ne olacağı belli değildir. Bundan dolayı seçmen kitlesinin büyük bir çoğunluğu anayasanın reddedilmesi ihtimalinde askeri yönetimin devam edeceği düşüncesi ile halkoylamasında oy kullandığından halkın anayasa hakkından gerçek düşüncesi tam olarak ortaya konulamamıştır. Nitekim her iki anayasanın halkoylaması sonucu aradaki farkı göstermektedir.

4. 1961 Anayasası hazırlık aşamasında daha özgürlükçü ve tartışmalarda oldukça serbest bir tutum benimsenirken, 1982'de daha baskıcı, kısıtlı ve tek yanlı bir tutum benimsenmiştir. Nitekim bu baskıcı tutum neticesinde birçok gazete kapatılmıştır.⁸⁷⁷ Bu tutum basını olumsuz yönde etkileyerek, çekimser ya da tek taraflı bir basının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

⁸⁷⁷ Bu süreçte kapatılan gazetelerden bazıları şunlardır:
Demokrat Gazetesi 12.09.1980'de süresiz kapatıldı.
Aydınlık Gazetesi 12.09.1980'de süresiz kapatıldı.

5. 1982 Anayasası'nın hazırlanışı ve kabul edilişinde asker bürokrasisi etkili olurken, 1961 Anayasası'nın hazırlanışı ve kabul edilişinde sivil-siyasi iradenin asker bürokrasisine üstünlüğü, iki anayasa arasındaki en büyük farklardan birini teşkil etmiştir.

6. Her iki Anayasa da Kurucu Meclis tarafından hazırlanıp halkoyuna sunularak kesinlik kazanmıştır. Nitekim halkoylamasına giden süreçte de birçok farklılık görülmektedir. 1961'deki halkoylamasında DP dışındaki siyasi partiler kamuoyu oluşturulmasında aktif rol oynarken, 1982'nin halkoylamasına giden süreçte ise hiçbir partinin kamuoyu oluşturma veya anayasanın aleyhinde herhangi bir faaliyetine izin verilmemiş, hayır propagandası resmen yasaklanmış, sınırlı ve güdümlü bir tutum sergilenmiştir. Ayrıca 1982 Anayasa'sının kabulü sürecinde ile birlikte Cumhurbaşkanı da seçilmiştir. Lakin bu seçim birden fazla adayın katılımı ile değil tek bir isim

Hergün Gazetesi 12. 09.1980'de süresiz kapatıldı.
Bursa'nın Sesi Gazetesi 25.09.1980'de 10 gün süreyle kapatıldı.
Cumhuriyet Gazetesi 11.01.1981'de Güneydoğu'da 5 gün süreyle yasaklandı.
Yankı Dergisi 20.01.1981'de toplatıldı.
Modern Gazete 20.02.1981'de iki sayısı toplatıldı.
Cumhuriyet Gazetesi 03.04.1981'de Ankara, Kastamonu ve Çankırı illerinde iki gün yasaklandı.
Arayış Dergisi 08.04.1981'de Bülent Ecevit'in yazısı nedeniyle toplatıldı.
Milli Gazete 11.04.1981'de Ankara'da 15 gün yasaklandı.
Milli Gazete 18.04.1981'de Ankara'da yasaklandı.
Yeni Sözcü Dergisi 06.05.1981'de kapatıldı.
Modern Gazete 25.04.1981'de Adana'da yasaklandı.
Yıldız Magazin 24.05.1981'de Adana'da yasaklandı.
Türkiye'de Yarın Gazetesi 31.05.1981'de Konya'da kapatıldı.
Evren Dostluk Sanat Dergisi 16.06.1981'de İzmir'de kapatıldı.
Sesimiz Düşün Dergisi 16.06.1981'de İzmir'de kapatıldı.
Gırgır Mizah Dergisi 17.07.1981'de 4 hafta süreyle yasaklandı.
Tercüman Gazetesi 23.10.1981'de yayını 7 gün yasaklandı.
Yeni Nesil Dergisi 06.01.1982'de 6. Kolordu ve Sıkıyönetim Bölgesine girişi yasaklandı.
Maya Dergisi 17.02.1982'de İstanbul'da toplatıldı.
Arayış Dergisi 03.03.1982'de süresiz kapatıldı.
Gemlik Körfez Gazetesi 05.08.1982'de süresiz kapatıldı.
Günaydın Gazetesi 08.12.1982'de yayını süresiz yasaklandı, 09.12.1982'de izin verildi.
Türkiye Gazetesi 08.12.1982'de İstanbul'da basımı, dağıtımı, bulundurulması ve taşınması yasaklandı.
Hürriyet Gazetesi 12.12.1982'de Donanma ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nca bölgeye girişi durduruldu.
Cumhuriyet Gazetesi 24.01.1983'te 1. Ordu ve Sıkıyönetim Bölgesinde basımı, yayımı, dağıtımı, bulundurulması ve taşınması yasaklandı. Yasak 24 gün sürdü.
Milli Gazete 24.01.1983'te yayını süresiz yasaklandı. 37 gün sonra izin verildi.
Tercüman Gazetesi 11.08.1983'te yayını süresiz yasaklandı. 22 gün sonra izin verildi.
Milliyet Gazetesi 01.08.1983'te basımı, yayımı, dağıtımı süresiz yasaklandı. 10 gün sonra yeniden izin verildi.
Nokta Dergisi 23.08.1983'te yasaklandı, 3 gün sonra izin verildi.
Muğla İlk Adımlar Gazetesi 15.09.1983'te yayını durduruldu, 2.12.1983'te izin verildi.
Milli Gazete 18.10.1983'te süresiz yasaklandı. 20 gün sonra izin verildi.
Günaydın Gazetesi 30.10.1983'te yayını durduruldu. 8.11.1983'te izin verildi.
Hürriyet Gazetesi 01.12.1983'te yayını durduruldu. 7.12.1983'te izin verildi.
Yazko-Somut Dergisi 25.01.1984'te yasaklandı. Mehmet Sucu, **12 Eylül Yasakları**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 153-155; Lale Dünder, **"12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri"**, **Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi)**, 12 (2016), s. 134-136.

üzerinden yapılmıştır. Kısacası Anayasa'ya “evet” demek Cumhurbaşkanı'na da “evet” demek anlamını taşımıştır.⁸⁷⁸ 1961 Anayasası'nda ise böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası da “tepki anayasa”sı olarak nitelendirilmiştir. 1961 Anayasası için özgürlük kavramı önem kazanırken, 1982 Anayasası'nda otorite ve düzen kavramı ön plana çıkmış, özgürlük kavramı ise ikinci plana atılmıştır. 1961 Anayasası'nda yürütme erki sınırlandırılıp çift meclisli sisteme geçilmişken, 1982 Anayasası'nda yasama ve yürütme erki güçlendirilerek, tek meclisli yapıya tekrardan dönmüştür. Her iki anayasa da yeni kurum ve kuruluşlara yer vererek demokrasinin sağlam temeller üzerine oturtulması iddiasıyla hazırlandığı savunulmaktadır.

⁸⁷⁸ E. Özbudun, **Anayasa Hukuku**, s. 54-57; Z. Odyakmaz-Ü. Kaynak-İ. Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, s. 36-37; Ferhat Uslu, **Anayasa Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 1-3; B. Tanör-N. Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 20-21; H. T. Fendoğlu, **Anayasa Hukuku**, s.250-251, Y. Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 34-35; Bülent Tanör, **İki Anayasa**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 95-97.

SONUÇ

Anayasa, bir devletin temel yapısını ve işleyişini düzenleyen, kişi hak ve özgürlüklerinin teminatı altına alan ayrıca iktidarın gücünü belirli kurallara bağlayarak sınırlandıran ve tüm hukuk kurallarını bünyesinde barındırarak devletin ana çatısını oluşturan yegane güç kaynağıdır. Anayasalar tarihsel süreci incelendiğinde, anayasa kavramının ihtiyaçlar doğrultusunda doğduğunu görülmektedir. Mutlak monarşilerin getirdiği katı kurallar, anti demokratik tutumlar ve kişi hak ve özgürlüklerinin hiçe sayılması anayasanın ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri olmuştur. İlk olarak Batı Avrupa ortaya çıkan bu kavram giderek dünyaya yayılmış, 1789 Fransız İhtilali anayasa kavramının dönüm noktası olarak değerlendirilerek, anayasacılığın başlangıç noktasını oluşturmuştur. Fransız İhtilali'nin etkileri hızla tüm dünyaya yayılmış, anayasa, demokrasi, özgürlük, adalet ve eşitlik kavramları ile eş tutulmuştur. Böylece dünya üzerinde tabandan tavana doğru bir yenileşme süreci başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ise bu durum tavandan tabana doğru bir yayılım göstermiştir. Bu doğrultuda yaşanan ilk gelişme ise 1808 tarihli Sened-i İttifak ile olmuştur. Sened-i İttifak ile mutlak otorite ilk kez sınırlandırılmış, böylece anayasal devlet düzenine geçişin ilk basamağı atılmıştır. Atılan bu adım 1839 tarihli Tanzimat ve 1856 tarihli Islahat Fermanları ile hız kazanarak devam etmiş, nitekim Osmanlı Devleti bu dönemde yönetim, hukuk, ekonomi, maliye, eğitim ve ordu gibi birçok alanda reform gerçekleştirerek kendini modernize etmeye çalışmıştır. Yenileşme hareketleriyle yeni bir zümre ortaya çıkarak, Osmanlı'nın içine düştüğü sıkıntılı duruma çare olarak anayasal düzene geçiş düşüncesini ifade etmeye başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ilan edilerek, 1876 tarihli Kanun-ı Esasi kabul edilmiştir. Kanun-ı Esasi'nin kabulü ile Osmanlı Devleti ilk kez anayasal düzene bir geçiş yapmıştır. II. Abdülhamit, kısa süre sonra Meşrutî rejime son vererek Meclis'i kapatmış, ülke yeniden mutlakîyetle yönetilmeye başlanmıştır. İçte oluşan muhalefet dalgası İttihat ve Terakki adlı bir grubun doğmasına ve bu grubun meşrutî rejime geçiş için örgütlenerek siyasi bir mücadeleye girişmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda 23 Temmuz 1908'de ikinci kez Meşrutiyet ilan edilerek Kanun-ı Esasi yeniden yürürlüğe konmuştur. Anayasa'da önemli değişiklikler yapılarak Padişah'ın yetkileri kısıtlanmış, böylece yeni bir döneme geçiş gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde başlayan anayasal süreç, yeni Türk Devleti'nin kurulması ile ivme kazanmış,

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte demokrasi Türk milletinin en vazgeçilmez unsuru olmuştur.

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Milli Mücadele dönemi şartlarında, TBMM'nin ilkeleri çerçevesinde yeni yol haritasını göstermesi ve düzeni sağlaması açısından önemli bir yere sahiptir. Lakin dönemin zorlu şartlarında hızlıca hazırlanmış ve çerçeve anayasa niteliğini taşımıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun çıktığı dönemde ülke bir yandan var oluş mücadelesi verirken, diğer yandan da iç sorunlarla uğraşmıştır. Dönemin önde gelen gazeteleri incelendiğinde, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hazırlanışı ve bunun kamuoyuna nasıl yansıtıldığına dair herhangi bir haberle karşılaşılmamıştır. Bunun nedeni ise Milli Mücadele'nin en zorlu şartlarında ortaya konmasının yanı sıra yürürlükte olan Kanun-ı Esasinin gerekli görülen kısımlarının TBMM de geçerli sayılması ve 1924 Anayasası'na kadar "çift anayasalı" bir mekanizmanın ortaya konmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti mevcudiyetini hala korumakta iken yeni bir devletin kuruluşunu ispat edercesine bir anayasa hazırlığı içine girmek ve bu süreci halka yansıtmak halkın tepkisine yol açabilirdi. Bu sebeplerden dolayı 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hazırlık süreci ile ilgili herhangi bir habere rastlanılmamıştır.

Milli Mücadelenin başarıyla neticelendirilmesinden sonra, yeni kurulan Türkiye Devleti gerçekleştirdiği inkılaplarla devleti yeniden inşa etme çabasına girmiştir. Saltanat ve Hilafet kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilerek rejimin adı konulmuştur. Yapılan tüm bu yeniliklerin devamının sağlanması ve devletin temel niteliklerinin sağlamaştırılması için yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla yeni bir anayasa hazırlık çalışmaları için 12 kişilik bir komisyon kurulmuş, komisyonun hazırladığı anayasa tasarısı ise 9 Mart 1924 yılında Meclis'e sunularak tartışılmaya başlanmıştır. Yapılan tartışmalar neticesinde 20 Nisan 1924'de TBMM tarafından kabul edilen 1924 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Böylece "çift anayasalı" döneme nokta konulmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası kabul edilerek yeni bir döneme geçilmiştir. Dönemin gazeteleri esas alınarak 1924 Anayasasının hazırlık sürecine bakıldığında kamuoyunun süreç hakkında bilgilendirilmesi için yapılan değişiklikler, tartışmalar, mebusların konu hakkındaki düşünceleri gibi konuların yansıtıldığı görülmüştür. 1924 Anayasası'nın hazırlık sürecine dair birçok habere yer verilirken, gazetelerin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili hiçbir habere yer vermemiş olması dönemin zorlu şartları ile yakından alakalı olduğunu açıkça göstermektedir. Zira iki

anayasa da yapı olarak birbirinden oldukça farklıdır. 1921 Teşkilat- Esasiye 24 maddeden oluşan kısa ve çerçeve anayasa niteliği taşıırken, 1924 Anayasası yeni kurulan devletin temel niteliklerini ve genel felsefesini ortaya koyarak daha ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. 1960 yılına kadar yürürlükte kalan 1924 Anayasası yedi kez değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerle laik devlet olma yolunda önemli adımlar atılmış, yapılan inkılaplar desteklenmiştir.

1924 Anayasası yürütme erkini güçlendirmiş, kişi hak ve özgürlüklerinin teminatı ise halkın egemenliğini temsil eden TBMM olarak görülmüş, dolayısıyla hükümet ve iktidar sınırlandırılmamıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte iktidar-muhalefet çekişmesi ve giderek gerginleşen mevcut durum yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyet’inde ilk askeri müdahale yaşanmış, yaşanan sıkıntıların müsebbibi iktidar ve iktidara bu gücü veren anayasa olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı askeri müdahalenin olduğu günden itibaren yeni bir anayasa oluşturmak için çalışmalara başlanılmış ve bu süreç basında tarafından yakinen izlenmiştir. Yeni anayasa demokrasi ve özgürlüğe açılan kapı olarak nitelendirilmiş, kamuoyu bu süreçle yakından alakadar olmuştur. Dönemin en tirajlı gazeteleri incelendiğinde 27 Mayıs 1960’dan halkoylamasının yapıldığı 9 Temmuz 1961’e kadar hemen her gün muhakkak anayasanın hazırlık sürecine ilişkin bir haber olduğu gözlenmiştir. Anayasanın hazırlık süreci, yeni anayasanın gerek basında gerekse halkta uyandırdığı ilgiyi belirtmesi açısından oldukça önemlidir. Anayasa komisyonu, Anayasa taslağının oluşturulması, komisyon üyeleri arasında yaşanan tartışmalar, Kurucu Meclis ve Temsilciler Heyetinin teşekkülü, ilk kez halkoylaması ile bir anayasanın kabulü gibi konularla ilgili birçok haber başlığı, köşe yazısı ve karikatür yayınlamıştır. Hürriyet ve demokrasi kavramları ise anayasa hazırlık sürecinin anahtar kelimelerini ifade etmiştir.

1961 Anayasası ile yeni bir sürece girilmiş, birçok yeni kurum ve kuruluş oluşturulmuştur. Kişi hak ve özgürlüklerine önem veren en özgürlükçü anayasa olarak tarihteki yerini almıştır. 1924 Anayasası’na bir tepki olmasından mütevellid yürütme erkinin gücü sınırlandırılmış, İkili Meclis sistemine geçilerek Meclis’te dengeleyici bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Lakin teori pratiğe dönüşünce istenilen verim alınamamış, “koalisyon hükümetleri” diye adlandırılan bu dönemde hükümette yaşanan çekişmeler yarardan çok zarar getirmiştir. Bunun yanı sıra ülkede meydana gelen terör, anarşi ve bölücülük faaliyetleri gerek devleti gerekse halkı yıpratmıştır. 1961 Anayasası

tüm bu yaşananların müsebbibi olarak görülmüş, anayasa yapılan değişiklikler çözüm yolu olmamıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile “geçici anayasa” kabul edilip, 1961 Anayasası rafa kaldırılmış, yeni bir anayasa için hazırlıklara başlanmıştır. 12 Eylül 1980’den 7 Kasım 1982 halkoylamasına kadar olan süreç ise anayasa hazırlık süreci uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Dönemin en tirajlı gazeteleri alınarak bu sürecin kamuoyuna nasıl yansıtıldığı incelenmeye çalışılmıştır. 1980’li yıllar da gazetelere uygulanan sansür, durdurma ve kapatma kararlarının basını olumsuz yönde etkilediği ve çıkan haberlerin tek taraflı olarak verildiği görülmüştür.

12 Eylül 1980- 12 Mart 1984 tarihleri arasında yayını durdurulan gazeteler ise şunlardır: “*Milli Gazete dört kez, 72 gün, Cumhuriyet, dört kez, 41 gün, Tercüman, iki kez, 29 gün, Günaydın, iki kez, 17 gün, Güneş, bir kez, 10 gün, Tan, bir kez 9 gün, Hürriyet, iki kez, 7 gün.* Gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir: “*Cumhuriyet 28, Tercüman 27, Hürriyet 14, Milliyet 14, Milli Gazete 4, Dünya 4, Akşam 3, Son Havadis 3, Hergün 2, Arayış 1, öteki yayın organları 75 gün.*”⁸⁷⁹

Basına yapılan tüm bu kısıtlamalar gazetelerin iç basından daha çok dünya haberlerine yönelmesine ve gerek komşu ülkelerde gerekse diğer devletlerde yaşanan sıkıntıların öncelikli haber olarak paylaşılmasına neden olmuştur. Bazı gazetelerin ekonomi-spor ağırlıklı haberler vermeye gayret ederken bazı gazetelerin ise magazin haberleri üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı anayasa hazırlık süreci 1961 Anayasasında olduğu gibi gündemin ana başlığını oluşturmamış, kamuoyu 1961’deki heyecanını kaybetmiştir.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin sembolik kavramları demokrasi ve özgürlük olurken, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin en temel kavramı otorite, düzen, vatandaş ve demokrasi olmuştur. Dönemin en tirajlı gazeteleri incelediğinde bu sürecin basına nasıl yansıtıldığı açıkça gözlemlenmiştir. Anayasa hazırlık sürecinin 1982 yılında daha yoğun bir şekilde verildiği, yeni anayasanın gerekliliği, nasıl bir süreç olacağı, Kurucu Meclis ve Danışma Meclisi’nin teşekkülü, Anayasa komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı’nın basına verdiği demeçler, halkoyu öncesi yapılan yurttan yapılan geziler ve Kenan Evren’in konuşmaları gibi konularda haber başlığı, köşe yazısı ve karikatürler yayınlanmıştır. 1961 Anayasası, 1982 Anayasasına göre daha kısa sürede

⁸⁷⁹ L. Dündar, “12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri”, s. 136.

hazırlanıp yürürlüğe girmesine rağmen, haber sayısı olarak bir karşılaştırmaya gidildiğinde 1961 Anayasası'nın hazırlık sürecinin basına yansması ve haber çokluğu bakımından 1982'ye göre çok daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni ise baskıcı bir tutumun varlığından kaynaklanmaktadır.

Anayasa hazırlık süreçlerinin basın üzerindeki yansmaları incelendiğinde dönemin sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik yapısının anayasa üzerinde doğrudan etkisi olduğu görülmüştür. Toplumun ihtiyacı, yaşanan sorunlar ve bunun neticesinde ortaya çıkan argümanlar ile yakından ilişkilidir. Örneğin; 1961 Anayasası hazırlanırken kullanılan kavramlar demokrasi, hürriyet, özgürlük olurken, 1982 Anayasası'nda demokrasi, düzen ve otorite kavramları ön plana çıkmıştır. Toplumun ihtiyaç hiyerarşisi dönemin gazete haberleri incelendiğinde açıkça görülmekte ve dönemin yapısı ile şekillenmektedir.

Tarihte kişiler, olaylar, nesneler ve yaşanan zaman aralığı farklı olsa da birbirine benzer olayların bir silsile halinde ilerlediği ve bu yüzden tarih tekrardan oluşur diye nitelendirildiğini bilinmektedir. I. Meşrutiyet döneminde anayasanın toplumda uyandırdığı yankı, hürriyet ve özgürlük gibi kavramların önemi, basının anayasa konusu ile yakinen ilgilenmesi gibi olgular 1961 Anayasası'nın yapıldığı ortamı, toplumda bıraktığı heyecanı anımsatmakta ve iki sürecinde basına yansıtılması, kamuoyunun konuya yönelik ilgisi zaman ve konu farklı olsa da benzerliklerin kurulabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim II. Meşrutiyet'le de 1982 Anayasası arasında basının anayasaya tutumu, benzer kavram ve uygulamalar iki dönem arasında bir benzerliği göstermesi açısından şaşırtıcıdır.

Nitekim geçmişten günümüze kadar olan süreçte anayasa konusu daima güncelliğini korumuş ve korumaya da devam edecektir. Yeni bir Anayasanın basına nasıl yansıdığı ise dönemin konjonktürel yapısı ile çok alakalı olduğu görülmüştür.

Anayasa hazırlık süreçlerinin basına yansma süreci incelendiğinde Türk demokrasi, çağdaşlaşma evrelerini daha iyi anlama fırsatının yanı sıra, günümüzde hala güncelliğini koruyan anayasa değişikliği, yeni anayasanın yapımı gibi başlıkları daha iyi irdeleyerek daha geniş bir perspektiften bakabilme olanağını sağladığını belirtmek gerekir. Sonuçta geçmiş geleceğe ışık tutan en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmekte, geçmişte yaşanan tecrübelerden ders çıkarılarak çok daha iyi çalışmalar elde edilebileceği ümidini doğurmaktadır.

EKLER

EK 1: 23 Nisan 1336-Hakimiyet-i Milliye.....	163
EK 2: 3 Mart 1924- Hakimiyet-i Milliye	164
EK 3: 3 Mart 1924-Hakimiyet-i Milliye	165
EK 4: 22 Nisan 1924-Hakimiyet-i Milliye.....	166
Ek 5: 28 Mayıs 1960-Dünya	167
EK 6: 7 Ocak 1961-Milliyet.....	168
EK 7: 4 Temmuz 1961-Cumhuriyet.....	169
EK 8: 10 Temmuz 1961- Hürriyet	170
EK 9: 17 Eylül 1980-Tercüman	171
EK 10: 16 Ekim 1981-Milliyet	172
EK 11: 23 Ekim 1981-Hürriyet.....	173
EK 12: 23 Ekim 1981-Tercüman	174
EK 13: 21 Ekim 1982-Türkiye.....	175
EK 14: 26 Ekim 1982-Türkiye.....	176
EK 15: 4 Kasım 1982-Hürriyet	177
EK 16: 8 Kasım 1982-Cumhuriyet	178

حاکمیت ملی

جمعه ۲۳ نisan ۱۳۳۶

ادور تحریریه ایچون هیئت تحریریه ، ادور اداره ایچون مدیر مسئوله مراجعت اولور .

نسخه سی هررده ۳ غروشدور .
هفته دهه ایکی دفعه نشر اولور .

برنجی سته - نومرو ۲۴

ساجب امتیاز و مدیر مسئول : رجب زهدی
آدره سی : آتیزه - حاکیت ملیه

مسکلی : ملکت اراده سی حاکم قلمقدور .

آلی آتیی
[۱۹۵۰] غروشدور

انکیزلره کوره شرائط صلحیه من !

۱ - آتیزه به کادیککی خیزوریدیکر (شینگور تریون) غرضی غرضومسی (ستر دیلیاس) بزه آسیرقا وکیس جمهوری (ویلسون) که تصدیق ویتاندی ایچون انکیزلره منقاری ملاردن کندیسه کوندورین تورک صلی شرائطک اساساتی شولر اولوبنی سوبله مندر :

(۱) - آوروپا تورک اداره سی قلابه جقدور . چنابله قدر یونانستانه ترک ایله چک استانبول اون کلومترو برهترلاند (جواد) ایله انکیز ، فرانسیز عایشالان و (تشککدن موکره) روسیه ، (ایسترس) آسیرقاندن ، تشکک یین الملل برادره آله آله جقدور . بالآخره یونانستان و رومانی ، کورجستان ، ارمنستان و توریکیه مشترکاً استفساری ماهینه برتک رای ویرله جقدور . بوین الملل اداره مک باشنده ایکیشرسنه منابه ایله یوروک

داها اوزون اوزون شرح وایضاح ایدلمک احتیاج کوسرته به چک قدر معلوم شیلردور : انکیزلر ای تحقیر و مقر خلافت اولان استانبوله وضع بد ایدرک حفرده تطبیقی قصور ایندیکری ظالمانه صلح قرارلری نفاذ ایدیه یلمک اوزره ایله آدبی آتش اولدیلر . بوشغال دولایسیله اسلامک خلیفه سی و عایشالیک بادشاهی دشمن آئنده أسادت حیانت کر قار اولش و مرکز خلافت و سلطنت یوتون . مؤسسه لری ایله دشمنک بد تحکمه کچرک بوتسلدن طالع ک حاکمیت ملیه مرکز تحیکهای اولان مجلس میروان دخی قورتور لامامشدر . انکیزلر قوتلری دوا و مؤسات ساربه اولدنی کی مجلس مجواتزه دخی قوه مسلطه کربله بیاچوز ایدرک ملک کریمه و کیکلری توقیف ایلیمشدر . استانبوله هرخی انکیزلر اداره و ارادمنه کیمش ، ناموسی غرضه جیلر طووش ، سرای هایونده کی محافظه افرادینه و ارجیه به قدر بوتون عسکرلریزک سلاحلری آلینش ، بوسودنه سلامتی رسی بیه سلاحلریکی اوچ عسکرله بیلمش ، خلیفه و پادشاهلره مؤسات حکومتک کله سی وخی مشیخت اسلامیه انکیزلر حکم و قوؤی آله کیرمشدور . انکیزلرک خلافت اسلامیه و سلطنت عثمانیه یی حو ایتک مقصدیه تطبیقه باشلادینی صلحک شومدهش مقدمه سی اولک دیکر صفحاتی حقده قوروقچ بر فکر ویرمه کافی کلاچکدن صرف نظر ، استانبول اشالیله آناتولی باشسز وجود حاله کیش اولدیلندن ملت برطرفدن استانبول اشالیله کندی حاله قالاں اقبام سیبائر و طنک اداره سنده وحدت و انضاطی محافظه ایتکله دیکر برطرفدن باشده خلافت و سلطنت مقبر

دشمنلریزک بالی باشل ایدلری استانبوله خلیفه و خاقانی تحت قوؤ و اسارتلره آلدقدن سکره افراد ملتزدن یارمه ملان بعض اخلاقسز کیمسلر دلاقله جاهل طبعلر آرمه تفاق و شفاق صوفه قوئی قری برینه اوردورمق و قیدیرمقدور . فقط بیز یورکلی ، دوعری آنکلیش و چوقی مرد و حیثی اولان ملتزدن بوشدن اوپونه طوئولماچیدن صورت طعیده امتیزه ملت برلکخی محافظه ایندیکری حاله ایسه دشمنک بزه هیچ بر شد ایرشیدریمسی ممکن اولایه برکس منافع ملیه منزه موافق بر صالح استحصا و تأمیننه موافق اولاجیزده ذره قدر شک و شبه یوقدر .

یوروک ملت مجلسی ایله ملتزک یوروک تهلکاردن قورولمه دوعری یکی تاریخی برصفحه داخل اوش بولور . مجلسک وضع و نایف مندیکی بواغیمین مدرک بولندیده محققدر : یوروک ملت مجلسک مساسی ملیه منظر توقیف اولدنی غنی ایدر .

تاریخی برواقعه : یوروک ملت مجلسی

برکون آتیزه حقیقه تاریخی برواقعه به هم رسانده هم غنیه اولور : تهلکوره مروض اولان مقدواتی سلامت ساحک چتارمق آندیشه وعزی ایله یبقرا یولونان ملتک هر طرفده یلک آز بر مدت طرفده انتخاب و اعزام باشدیکی میوندل یوراده یوروک بر ملت مجلسی حالده اجتماع ایدیلور . برواقعه ، خارقله طوئولان تاورخیزده ملتک یشامق قابلیت اثبات ایدیمی دللرک بلکه الک یوکسکی تشکیل ایدر . دینسه خطا اولاز . مکتب و پاکیز عثمانلیق حیاتی اعزازه آلیسه بدی عصر قو وداها شامل برنخلر قیلاجق اولورسه بیگلرجه سنک حیثنده یلچاقق فلاکت یاددرلری کچیرمش یارنا محمل و اخلاصک ویرلکندن یشامق ییلاجق برشی یوق کی کورون هسکاملر ایچنه یورادلیشدر . فقط هر یادمق عقلاره حیرت ویرجه یکی برحایت تلاری ویناری تکیب ایشی دون آرتق انحلال و اخلاصه اوغراد صابان ملتیزک یورکون یکیدن قالینش و یوکامش اولدنی کورولمشدر . تورک ایی و اسلام یوردی اولان شومبارک آناتولی طوئولاند . ساجوق حکومتک طوائف ملوکستانه ایلزوله یوزلور تدفیر بر سرده اولک برینه ارفعلر اولادریک بانیوغا غلبه داها مظم برسلطت چقاروش اولان ملتیزم دگیدر ؟

اسلامک ملک فداکار مدافعی اولان ملتیزک بولایزال حیثات مظهریتده دین عیشیزک ال یقم القیام ایدار اولاجی و عین و بشیر الهیسیله مترافق معنوی و آذلی بر حکم و تقدیر سبجانی دخی اوله کرکدر . فی الحقیقه هانکی برتورک حکومتک ولایه انهدامی یه عینی ملتک هانکیزا عینی زمان و مکنلرده وجوده کتیردیکری داها شانی دیکر بر مؤسسه حیثیت و حکومتک غاقله قیامی تکیب ایلیمشدر . الک عیبت آموز متارلرندره آندلسده یوروک بر حکومت اسلامه خرسیتانکک تمسی اوکنده زوال و اندراره دوعری یورودولور کن شرتده اسلامک خلا یورکون دخی الک قوتلی پناه وادیمکای اولان عثمانی سلطنت اسلامک

حاکم علیہ

سَلَامٌ عَلَىٰ رَسُوْلِكَ اَوَامِدُنِي حَاكِمُ لِيَاكُمِدُو

رئيس جمهور پاشا حضرتلرنيك ۱ مارت نطقلىر هدميزي وجده غرق واميده ايصال ايندن بر پروغرام ابدي

[illegible][illegible][illegible]

سوريه حدود لر مرده | کوجوک ائتلاف

په فرانسې، امریکه او نورو هیوادونو کې د کورنیو
آرامۍ دودونه او عادات په پراخه کچه پلي دي.

استانیول : ۲ (آ.آ) - نوذر

۲۰ شباط ۱۸۷۰ء کو کراچی میں پیدا ہوئے۔ والد کا نام محمد علی خان تھا۔ ابتدائی تعلیم گھر پر ہی ہوئی۔ ۱۸۸۵ء میں لاہور کے دارالعلوم اسلامیہ میں داخل ہوئے۔ ۱۸۹۰ء میں لاہور کے دارالعلوم اسلامیہ سے بی اے کیا۔ ۱۸۹۵ء میں لاہور کے دارالعلوم اسلامیہ سے بی اے کیا۔ ۱۸۹۵ء میں لاہور کے دارالعلوم اسلامیہ سے بی اے کیا۔

وعملاً حکومت مذکورہ ملک کو چھوڑ
انڈیا لائن بالکل آبرسی شکایت

برآمدن انتاع ایند کو پیلوں جیہ ویرکو
آئی ، سرکشک پیلری نادب افشک بش ..
فرانسز مرقومہ حرکت اور ورت کو پیل

چهارمات و موقوفات اشیا را بر طبق قانون و اداره
تحت اشراف و نظارت و در و مایه لوازم حربیه
نداری همچون فرانس طرفدار تکلیف و

استقامتی در این فتنه، و رعایتی که با سایر اقوام
 این ایالتان عقد ابدی می شود، و در این
 قرالیه، نیک است که این ایالت را احاطه کند

اولاً، از زند یکصد و پنجاه و نه سوار
 بآب ابتدای سکره دوق اولیای شلرد .
 و از آنجا که فرستادند بر چوق جروح
 ایستادند و عهد بنک و ما یاره سبزه از دایم
 حاضران دینا تفسیر و انوشیروان و ما یاره

فرانسس مازروس ایچنده قریش خان قائم‌نای
و هم‌ده یونش ایسه ده‌صاحبه اثاسنده مجروح

دینا (نک) بکریں غنای کی

از شرف وقت ایندی سرلوحه‌ایه فخریه
کو خردی بر مکتوبه ایشیا و اروپا

ازمندی بر انانی غندی انکاستانی غنا
ایله مکده در

رومانیا : ۱ (آ.آ) — بوقاقتانیز

امضا ایدلشدر. مذکور مقاله ایه آخر
امضا ایدلش اولان تجارت معاهده نامی

هر ایکی قومشو ملکت آواسته غنچه
مناسبات دوتانه ای همبارها صبیحی رنگ

جمهوری تیبارك فایده به اشتراک

ایندیکتر و یا شود سزکه برابر کوپری یا قازو
فلز در . مسادارک و گونه قاذر بش
لرزه دوام ایستگی سولیدتور.

حدود من داخله بنی قادن و جوجل
ایستند . منجبری کرده عیانه و جوج
بنی بو برهان نازداشک منظره سندن

العامه هجانه دوشورك مئار اولشور
هئاييه واليسنه كركه حدود اولورده
ن ماسورلرمده شايهله منه خلقه ياديني

اسامی و احوال سیاسی اوزورته خلقه
فی سکوت و نشدند. بوسوخته. بوسوخته
و کیاستی بر چرخ. دشت حدود واد

استانبول : ۲ (۲۶) - بلغراد ۱
قارغیہ پیدر پیدور : عجیبی بیوقوفانہ سلیقہ
سریت معلوم : حقیقت میں بیوقوفی کی اعلیٰ گرا

سپید قلعه دیبای کز مـجـك بر سیاح
 ابله تعدادی افند در .
 باجیقاد قایم به عراقی
 ل - بکن آراسته چشمت سیاحت چو قای

برجوده منتشر نامیو نال چاپتونخ خرمسی
 رکن ۲۷ باشنده موسو ماس رشقا
 ۹۰۰ شالار سکن احمد نامیو

فرانسز مجهول سنگری و صر
استابل: ۲ (T.A) - پارسد انگریز

۱۷ آکتنبر ۱۹۳۹ء
وہ لوہید ایہ حرکت ایش وژوہخ -

وضع انقدور .
فون غار ولوسوفاكده فوقنى محمل

برای : ۱ (۱.۱) — لودروف و دیگر
ها کسی شناسیده سرد ایوان تالانه نما
پس مثال فون غار ایله فون لوسوله

تاریخ گدو جنگ و اوراد آملہ - حلبہ
 ہصرہ - ابران - پوجنالی - هندوستانی
 - سنہ - آملہ - توکن - طشہ
 وکیل احمد جنگہ املہ و برہنہ
 تجارت بالفلسفہ کا پوس املہ جنگہ
 میلان ۱ : (آ.آ.) - تجارت املہ

دوغری سیاحتی دوام ایلمکدور .
 عتلا ۲۰۵ - ۳ سنه غرقده خانه
 ناز و نهون الاکده .

استانبولده سیاحلر

دوره اول ۲۲ (۱۳۰۱) — دوره دوم
 دانشکده فقه برای روز دهم تراسی
 شمر ضربه (۱۲۰) سیاح کشند.

[illegible]

K 3: 3 Mart 1924-Hakim

EK 6: 7 Ocak 1961-Milliyet

EK 8: 10 Temmuz 1961- Hürriyet

EK 9: 17 Eylül 1980-Tercüman

EK 11: 23 Ekim 1981-Hürriyet

Meclis 406 günlük aradan sonra yeniden şenleniyor

İLK HEDEF: YENİ ANAYASA

Cumhuriyet Devrimizin 4. Anayasası, Danışma Meclisinden geçip MGK tarafından kabul edilecek sonra halkoyuna sunulacak

Kurum teklifleri önce komisyonlarda, sonra genel kurulda ele alınacak. MGK'nın onayı ile tamamlanacak. Danışma Meclisi üyeleri en az 10 imza ile teklifte bulunabilecekler.

Danışma Meclisi üyelerinin dokunulmazlığı olacak ve görevlerine son verilemeyecek.

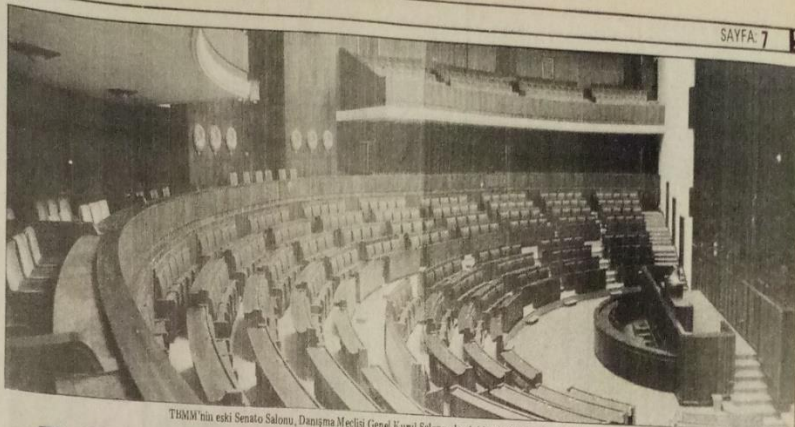
ANKARA-Erkan YİĞİT

11 Eylül'den tam 15 ay 11 gün sonra "Demokratik Kurum"un yolları açılıyor. 406 günden beri kapalı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Eylül 1981'de yeniden şenleniyor. Danışma Meclisi, 11 Eylül 1981'de ilk toplantısını yapıyor. 25 Ekim 1981'de ilk toplantısını yapıyor. Danışma Meclisi, 11 Eylül 1981'de ilk toplantısını yapıyor. 25 Ekim 1981'de ilk toplantısını yapıyor.

KANUN NE DİYOR?
Türkiye'de demokrasiyi düşünen ilk adımı olarak tanımlanan "Demokratik Kurum"un yolları açılıyor. 406 günden beri kapalı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Eylül 1981'de yeniden şenleniyor. Danışma Meclisi, 11 Eylül 1981'de ilk toplantısını yapıyor. 25 Ekim 1981'de ilk toplantısını yapıyor.

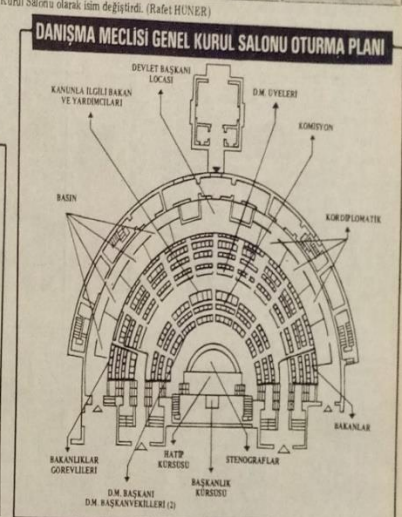
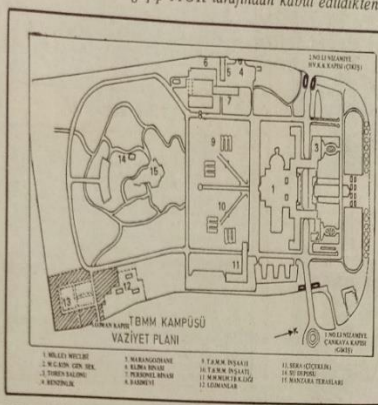
KANUN NE DİYOR?
Türkiye'de demokrasiyi düşünen ilk adımı olarak tanımlanan "Demokratik Kurum"un yolları açılıyor. 406 günden beri kapalı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Eylül 1981'de yeniden şenleniyor. Danışma Meclisi, 11 Eylül 1981'de ilk toplantısını yapıyor. 25 Ekim 1981'de ilk toplantısını yapıyor.

KANUN NE DİYOR?
Türkiye'de demokrasiyi düşünen ilk adımı olarak tanımlanan "Demokratik Kurum"un yolları açılıyor. 406 günden beri kapalı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Eylül 1981'de yeniden şenleniyor. Danışma Meclisi, 11 Eylül 1981'de ilk toplantısını yapıyor. 25 Ekim 1981'de ilk toplantısını yapıyor.

TBMM'nin eski Senato Salonu, Danışma Meclisi Genel Kurul Salonu olarak isim değiştirildi. (Rafet HUNER)

ANAYASA

GERİYE DONUŞ
Türk üyesi hayatının ilk Kurucu Meclisi 6 Ocak 1961'de yine bir Cuma günü toplandı. Kurucu Meclisi'nin ilk kanadı vardı. Bütünleşik 23 üyesi MİE Birlik Komitesi'ni oluşturdu. 27 Mayıs 1960'te yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi. 12 Eylül 1980'de yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi. 12 Eylül 1980'de yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi.

GERİYE DONUŞ
Türk üyesi hayatının ilk Kurucu Meclisi 6 Ocak 1961'de yine bir Cuma günü toplandı. Kurucu Meclisi'nin ilk kanadı vardı. Bütünleşik 23 üyesi MİE Birlik Komitesi'ni oluşturdu. 27 Mayıs 1960'te yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi. 12 Eylül 1980'de yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi. 12 Eylül 1980'de yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi.

GERİYE DONUŞ
Türk üyesi hayatının ilk Kurucu Meclisi 6 Ocak 1961'de yine bir Cuma günü toplandı. Kurucu Meclisi'nin ilk kanadı vardı. Bütünleşik 23 üyesi MİE Birlik Komitesi'ni oluşturdu. 27 Mayıs 1960'te yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi. 12 Eylül 1980'de yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi. 12 Eylül 1980'de yapılan darbeyle Kurucu Meclisi'nin görevi sona erdi.

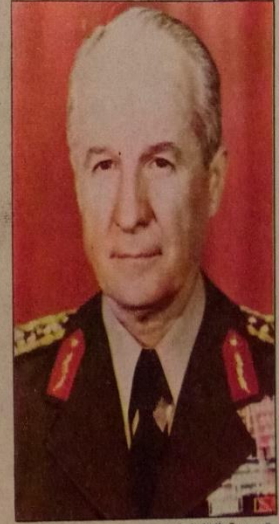
SEÇİM OLSUN
Oğraneler Genel Kurulunda ayrıca emredilen bir an önce seçime hazırlanma emriyle her bakandan faydalı olacak anlaşılmıştır. Nihai kararın alınmasıyla, Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir. Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir. Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir.

SEÇİM OLSUN
Oğraneler Genel Kurulunda ayrıca emredilen bir an önce seçime hazırlanma emriyle her bakandan faydalı olacak anlaşılmıştır. Nihai kararın alınmasıyla, Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir. Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir. Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir.

SEÇİM OLSUN
Oğraneler Genel Kurulunda ayrıca emredilen bir an önce seçime hazırlanma emriyle her bakandan faydalı olacak anlaşılmıştır. Nihai kararın alınmasıyla, Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir. Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir. Danışma Meclisi'nin görevi sona erecektir.

12 EYLÜL SAYESİNDE MİLLÎ İRADE YOLU AÇILDI

ANAYASA MİLLET ÖNÜNDE...

Org. Kenan Evren — Anayasanın kabulü ile 7 sene süre ile Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacak

- TBMM 400 milletvekilinden teşekkül edecek, seçimler 5 senede bir yapılacaktır

Dindersleri mecburi oldu

ANAYASA-MADDE: 24

DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.
14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.
Kimse, ibadete, dini yani ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.
Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.

- Sendika yöneticisi olabilmek için en az 10 yıl bilfiil işçi olarak çalışmak gerekiyor
- MGK üyeleri, 6 yıl süre ile Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi olacaktır

Yazısı 6. sayfede

Anayasanın tam metni bugünden itibaren 3. sayfede

Türkiye

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

FETİH GIDA

BİLÜMÜM BAKKALIYI ve UN - YAĞ - ŞEKER TOPTAN SATIŞI
SIPARIŞLER SERVİS ARACIMIZLA
GÖNDERİLİR
Meri: Mareşal Çakmak Cad. Fırat Sok. No: 11
Şişli-İST Tel: 75 48 58
Şube: Bayvekil Cad. No: 34 Çapa-İSTANBUL

Cağaloğlu, Çatalceğme Sokak 17/2 İSTANBUL, TELEFONLAR: İdare: 20 97 82 20 86 33 Yazı İşleri: 26 37 79 Telex: 22000

GAZİTEMİZ PAZAR GÜNLERİ YAYINLANMAZ

Org. Kenan Evren: Milletçe mutlu olmak isteniyorsa...

"ANAYASAYA EVET DENMELİDİR"

ORG. KENAN EVREN — "Bir miktar red oyu bizim için sürpriz değildir. Önemli olan Türk Milletinin büyük çoğunluğunun bu anayasaya evet demesidir"

Devlet Başkanı 'Öyle görünüyor ki içimizden bazıları 12 Eylül öncesini unutmuş görünüyor'dedi

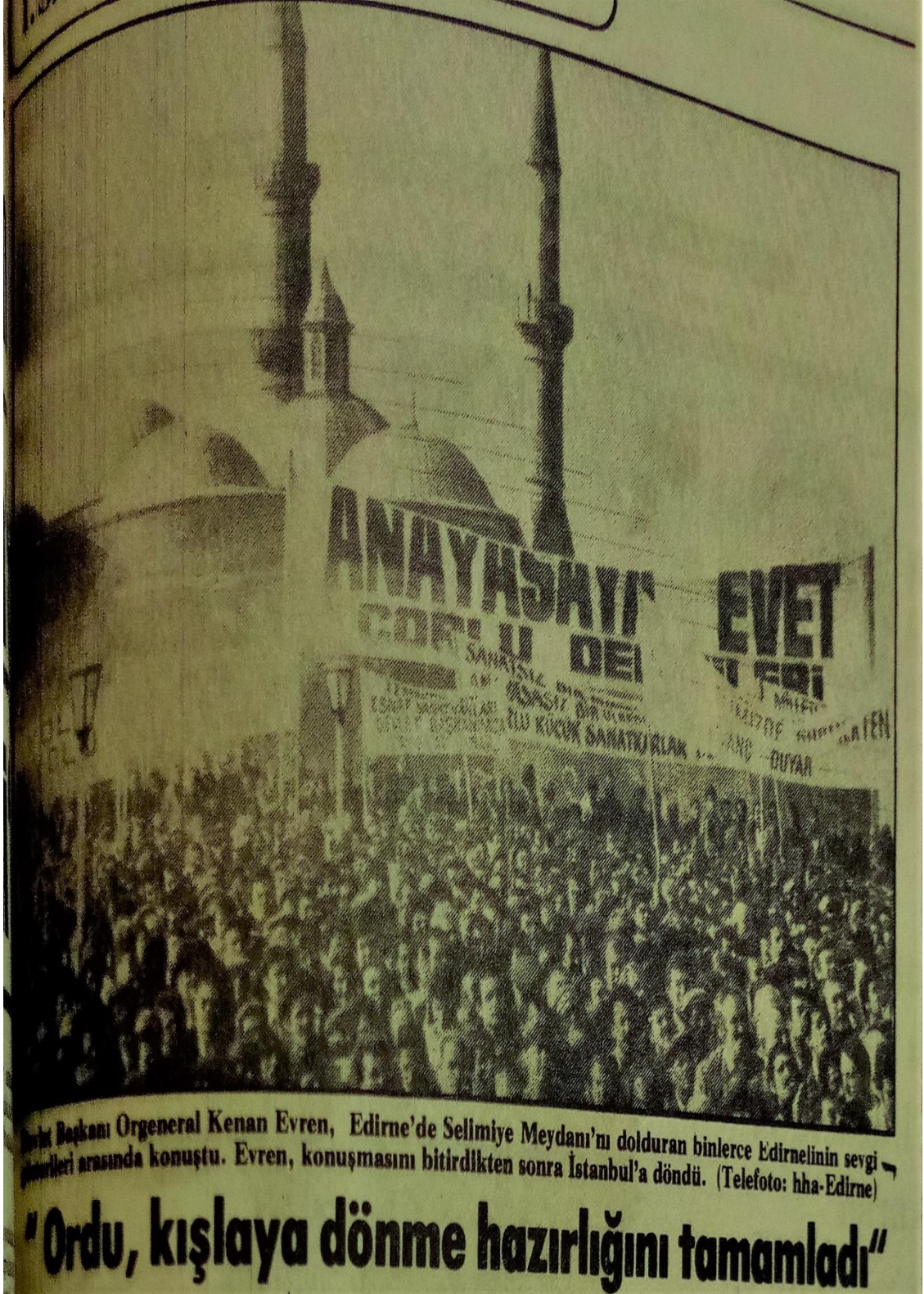
- Bu anayasa ile kurulacak Devlet ve Hükümetlerinize vatan ve millet sevgisiyle destek olursanız, bir daha 12 Eylül öncesindeki o felaketli günleri yaşamayacaksınız

- 12 Eylül Harekati'nin hangi sebepler ve ne gibi şartlar içerisinde mecburiyet halini aldığı bir an bile unutulmamalıdır"

ANKARA (UBA)
Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren, yannlara umulla bakılmak isteniyorsa Anayasaya "Evet" denilmesi gerektiğini belirterek, "Ben, sizlerin vatan ve millet sevginize güvenerek, devlete bağlılığınıza, cumhuriyete sadakatinize güvenerek, bu anayasaya kefalet ediyorum. kefil oluyorum."

EK 14: 26 Ekim 1982-Türkiye

Ordu Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Edirne'de Selimiye Meydanı'nı dolduran binlerce Edirnelinin sevgi gösterileri arasında konuştu. Evren, konuşmasını bitirdikten sonra İstanbul'a döndü. (Telefoto: hha-Edirne)

"Ordu, kışlaya dönme hazırlığını tamamladı"

EK 15: 4 Kasım 1982-Hürriyet

EK 16: 8 Kasım 1982-Cumhuriyet